

α. Cold War, «Hot Music»: τζαζ, ροκ εν ρολ και Ψυχρός Πόλεμος.

Το καλοκαίρι του 1956 μια ενδιαφέρουσα είδηση έκανε την εμφάνισή της στην εφημερίδα «Αυγή», το επίσημο βήμα της Ενιαίας Δημοκρατικής Αριστεράς (ΕΔΑ):¹ σύμφωνα με τον αρθρογράφο, η κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών, μετά από σχετική πρόταση του Στέιτ Ντιπάρτμεντ, είχε αποφασίσει να χρηματοδοτήσει τις αμερικανικές ορχήστρες που έπαιζαν τζαζ με το ποσό των οκτακοσίων χιλιάδων δολαρίων με σκοπό τη διάδοση της αμερικανικής μουσικής κουλτούρας στον υπόλοιπο κόσμο. Καθώς παράγοντες της αμερικανικής πολιτικής επεσήμαιναν ότι καλλιτέχνες όπως ο Ντίζι Γκλέσπι, είχαν σταθεί η αφορμή για να κερδίσει η χώρα τους «άξιους και πιστούς συμμάχους, εκλεκτούς φίλους στο Πακιστάν και την Τουρκία»,² αναγνωριζόταν με τρόπο σχεδόν επίσημο ότι η διάδοση της τζαζ αποτελούσε ένα επιπλέον «όπλο» για τους Αμερικανούς στον ακήρυχτο πόλεμο, τον επονομαζόμενο «Ψυχρό», στον οποίον είχαν επιδοθεί ύστερα από τη λήξη του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου οι δύο υπερδυνάμεις και οι συνασπισμοί τους.

Παρά το γεγονός ότι η εφημερίδα αναφερόταν στη τζαζ μουσική και όχι στο ροκ εν ρολ που τους επόμενους μήνες θα απασχολούσε σχεδόν μονοπωλιακά τις στήλες των εφημερίδων, η χρονική στιγμή της δημοσίευσης είχε ιδιαίτερη σημασία για τον τρόπο με τον οποίον στο εξής θα γινόταν αντιληπτό το ροκ εν ρολ. Το καλοκαίρι του 1956 οι φήμες σχετικά με μια «επικίνδυνη» μόδα που ερχόταν από τις Ηνωμένες Πολιτείες, ενθουσίαζε τους νέους σε ολόκληρο τον κόσμο, και υποκινούσε μεγάλη ανησυχία³ και πρωτόγνωρες απαγορεύσεις,⁴ είχαν διαδοθεί στην ελληνική

¹ Η κυκλοφορία της «Αυγής» ξεκίνησε στις 24 Αυγούστου του 1952, ενώ από τις 26 Οκτωβρίου του ίδιου έτους καθιερώθηκε ως επίσημο όργανο της ΕΔΑ. Διαδέχτηκε την εφημερίδα «Δημοκρατική», η οποία και υπήρξε η «επίσημη εφημερίδα» της ΕΔΑ από τον Αύγουστο του 1951 έως τον Ιανουάριο του 1952, οπότε και ανεστάλη η κυκλοφορία της κατόπιν επέμβασης των αρχών. Βλ. Παπαθανασίου Ι., «Ορία και δυναμική της ένταξης στην προδικτατορική ΕΔΑ. Απόπειρα καταγραφής της αριθμητικής εμβέλειας, της γεωγραφικής κατανομής και της κοινωνικής σύνθεσης του Αριστερού πληθυσμού», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* 86 (1995), σελ. 30, υποσημ. 15.

² «Ματιές στον ξένο τύπο: τζαζ και συμμαχικές σχέσεις», *Αυγή*: 11/08/1956.

³ Σε αυτό το κλίμα πολλές εφημερίδες δημοσίευαν ειδήσεις που συχνά φαίνεται πως κινούνταν ανάμεσα στην πραγματικότητα, την υπερβολή, πολλές φορές και τη φαιδρότητα. Βλ. ενδεικτικά «Το ροκ εντ ρολ έχει προκαλέσει την μήνιν του ελληνικού στοιχείου εις την Αμερικήν. Ελάχιστα τα

κοινωνία, ωστόσο φαίνεται ότι η συζήτηση δεν προχωρούσε παραπέρα: το ροκ εν ρολ ακόμη δεν είχε παρουσιαστεί ζωντανά στο ελληνικό κοινό, τα όποια επεισόδια το συνδέσαν με την παραβατικότητα των νέων, είτε ακόμη δεν είχαν πραγματοποιηθεί (τα επεισόδια λ.χ. που προκάλεσαν «αφιονισμένοι» οπαδοί του στους δρόμους του Όσλο ύστερα από την παρακολούθηση της *Ζούγκλας του Μαυροπίνακα* έγιναν τον Σεπτέμβριο του 1956), είτε δεν είχαν λάβει τη διάσταση που έλαβαν κατόπιν, και ως εκ τούτου, (το ροκ εν ρολ) δεν είχε προσελκύσει ακόμη το ενδιαφέρον των σχολιαστών.

Η άγνοια σχετικά με το τι ήταν από μουσική άποψη το ροκ εν ρολ συνετέλεσε αποφασιστικά στο να διαμορφωθούν μετά το καλοκαίρι του 1956 δύο διαφορετικές και αντικρουόμενες ερμηνείες. Σύμφωνα με την πρώτη, ήταν μια μουσική εντελώς «καινούργια», η οποία στερούνταν καταβολών. Η άποψη αυτή εκκινούσε αφενός μεν από την επιτυχία που γνώριζε ο Πρίσλεϊ, με τον οποίον κατά κάποιον τρόπο ταυτίστηκε το ροκ εν ρολ, αφετέρου δε από την ιδιόμορφη διάσταση που απέκτησε (ήδη από τις αρχές του 1957), όταν φάνηκε πως συνιστούσε μια μορφή διασκέδασης διαφορετική από τις καθιερωμένες, όσον αφορά τόσο το κοινό στο οποίο απευθυνόταν (και το οποίο κατά βάση αποτελούνταν από νέους), όσο και τον καινοτομικό τρόπο διάδοσής του (παρακολούθηση «ροκ εν ρολ ταινιών», συμμετοχή σε πάρτι, απόκτηση δίσκων των 45 στροφών ή άκουσμά τους σε κάποιο από τα τζούκμποξ).⁵ Η ερμηνεία αυτή, ότι δηλαδή το ροκ εν ρολ ήταν μια εντελώς καινούργια μουσική, ακύρωνε μια προγενέστερη προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία (το ροκ εν ρολ) δεν υπήρξε τίποτε περισσότερο από μια διαφορετική εκδοχή της τζαζ.

κρούσματά του μεταξύ της ελληνικής νεολαίας», *Απογευματινή*: 18/12/1956, «Στο Σάο Πάολο το Ροκ εντ Ρολ προκαλεί υστερία», *Αυγή*: 20/04/1957, «Προσφυγή στον ΟΗΕ δια το Ροκ εντ Ρολ. Δέκα οργανώσεις από την Γαλλία, την Αγγλία και την Αμερική ζήτησαν να καταργηθεί», *Ακρόπολις*: 07/11/1956.

⁴ Στην Ινδονησία φέρεται πως το ροκ εν ρολ είχε απαγορευτεί («Το Ροκ εντ Ρολ χειρότερο ακόμη και από το όπιο. Το παράδειγμα της Ινδονησίας που απηγόρευσε αυτό το χορό», *Αυγή*: 06/06/1957), στο Μπουένος Άιρες επιτρεπόταν να χορεύεται «μόνο με τρόπο ήσυχο και όχι προκλητικό» σύμφωνα με άρθρο της «Αυγής» («Το ροκ εντ ρολ θα χορεύεται σεμνοπρεπώς», *Αυγή*: 14/04/1957), ενώ στην Κίνα όσοι συλλαμβάνονταν να το χορεύουν κινδύνευαν με εξορία, όπως ενημέρωνε τους αναγνώστες της η «Ακρόπολις» («Ο Μάο Τσε Τουνγκ θα εξορίζει όσους χορεύουν Ροκ εντ Ρολλ!». Τα οργανιστικά πάρτυ εργατών και σπουδαστών», *Ακρόπολις*: 04/04/1957), με μια ειδήση η πιστότητα της οποίας δεν μπορεί να διασταυρωθεί, δεδομένης της προπαγάνδας από την οποία πολλές φορές εκκινούσαν τέτοιες «ειδήσεις» την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου. Αντιθέτως την απαγόρευση του ροκ εν ρολ στην Αίγυπτο αναφέρει (και επιβεβαιώνει) ο Timothy Ryback (Ryback T., ό.π., σελ. 20)

⁵ Βλ. σχετικά κεφάλαιο «Η έλευση του ροκ εν ρολ στην Ελλάδα».

Παραδόξως (παραδόξως με την έννοια ότι σύντομα υποχώρησε), η ερμηνεία αυτή βρισκόταν πιο κοντά στην πραγματικότητα. Το ροκ εν ρολ είχε όντως ξεπηδήσει μέσα από την κουλτούρα της νέγρικης λαϊκής μουσικής, στην οικογένεια της οποίας βρισκόταν τόσο το ρυθμ εν μπλουζ, η μήτρα δηλαδή του ροκ εν ρολ, όσο και η τζαζ, η οποία στα μέσα της δεκαετίας του '50 συνιστούσε μάλλον κάτι το ασαφές, έναν όρο ο οποίος χρησιμοποιούνταν για να εκφραστούν διάφορες μορφές της νέγρικης μουσικής. Είδη και τα δύο με κοινή προέλευση, βασιζόνταν στην πλούσια κληρονομιά της μαύρης μουσικής που είχε διαμορφωθεί το δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα στις φυτείες του αμερικάνικου νότου, και είχε δώσει τραγούδια όπως τα περίφημα χόλλερς (hollers) ή τα τραγούδια της δουλειάς (work songs).⁶ Στις αρχές του εικοστού αιώνα η μαύρη μουσική άρχισε να χωρίζεται σε δύο μεγάλες κατηγορίες: από τη μία πλευρά σε εκείνη που βασιζόταν σε μεγάλα σύνολα με πολυάριθμα όργανα, δηλαδή σε μπάντες που έπαιζαν κυρίως εμβατήρια και χορευτικούς ρυθμούς (με επίκεντρο την περιοχή της Νέας Ορλεάνης), και από την άλλη σε εκείνη που βασιζόταν περισσότερο στον μεμονωμένο καλλιτέχνη ο οποίος ερμήνευε το τραγούδι του συνοδεία μιας κιθάρας ή ενός μικρού συνόλου. Η πρώτη εκδοχή έδινε βαρύτητα στην αρμονία, στο σύνολο και από ένα σημείο και μετά στον αυτοσχεδιασμό, η δεύτερη στο ταλέντο του καλλιτέχνη και στην έκφραση των προσωπικών του συναισθημάτων.⁷ Παρά το γεγονός ότι σταδιακά οι δυο εκδοχές της μαύρης μουσικής έτειναν να αυτονομούνται και να αποκτούν τα δικά τους ακροατήρια, ιδίως από τη στιγμή που οι μουσικοί της τζαζ άρχισαν (τη μεταπολεμική περίοδο) να εγκαταλείπουν τις μελωδικές γραμμές και να φλερτάρουν με τον αυτοσχεδιασμό, τα κοινά σημεία ανάμεσά τους ήσαν πολλά, γεγονός που επέτρεψε σε πολλούς καλλιτέχνες, όπως στον Fats Domino για παράδειγμα, να μεταπηδήσουν εύκολα από το (χορευτικό) ρυθμ εν μπλουζ των ορχηστικών συνόλων στο ροκ εν ρολ, όπου και έκαναν καριέρα.

Το πόσο πιο κοντά στην πραγματικότητα βρισκόταν η άποψη που ήθελε το ροκ εν ρολ μια διαφορετική εκδοχή της (χορευτικής) τζαζ, αποδεικνυόταν στην πράξη από το γεγονός ότι οι ορχήστρες της εύκολα μπορούσαν να μετατραπούν σε

⁶ Για τη νέγρικη λαϊκή μουσική και τις καταβολές της στα τραγούδια των σκλάβων βλ. Όλιβερ Π., *Η ιστορία του blues*, Αθήνα 1995, σελ. 18- 101.

⁷ Gillett C., ό.π., σελ. 173- 175.

«ροκ εν ρολ μπάντες» προσθέτοντας στα όργανά τους μια ηλεκτρική κιθάρα ή ένα «δαιμονισμένο» σαξόφωνο.⁸ Φαίνεται πως το έκαναν. Η διάδοση του ροκ εν ρολ το 1956 χρωστάει πολλά σε μπάντες, οι οποίες είχαν τη δυνατότητα να εμπλουτίζουν το ρεπερτόριό τους με τα ροκ εν ρολ τραγούδια που έκαναν θραύση στις ΗΠΑ (όπως το *Rock Around the Clock*) και να τα παρουσιάζουν σε ένα κοινό που πολλές φορές απαιτούσε να τα ακούσει. Δεδομένου ότι ροκ εν ρολ καλλιτέχνες, με την έννοια που θα τους εννοεί το κοινό τη δεκαετία του '60 ύστερα από την καθιέρωση του μοντέλου του «συγκροτήματος» από τους Μπιτλς, δεν υπήρχαν τη δεκαετία του '50, το ροκ εν ρολ διαδόθηκε σε παγκόσμια κλίμακα από (εκατοντάδες) μπάντες και μουσικούς που έως τότε υπηρετούσαν «όμορα» είδη μουσικής όπως το κάντρι (π.χ. ο Μπιλ Χάλεϋ και η μπάντα του), το ρυθμ εν μπλουζ ή η τζαζ. Το κοινό φαίνεται πως σε εκείνη την πρώτη περίοδο, δεν ένιωθε την ανάγκη να ακούσει ροκ εν ρολ αποκλειστικά από «ροκ εν ρολ καλλιτέχνες», οι δε μουσικοί (κυρίως της τζαζ) δεν ένιωθαν την υποχρέωση να μην ασχοληθούν με ένα είδος το οποίο παγκοσμίως γνώριζε σημαντική εμπορική επιτυχία. Όχι τυχαία, στην Ελλάδα ροκ εν ρολ παίχτηκε ζωντανά για πρώτη φορά από μια τέτοια (τζαζ) μπάντα (στην Αίγλη του Ζαπτείου, τον Οκτώβριο του 1956), ενώ μέχρι τα τέλη του 1956 τα περισσότερα σύνολα της αθηναϊκής νύχτας φαίνεται πως το είχαν εντάξει στο ρεπερτόριό τους.⁹

Η πρόσληψη του ροκ εν ρολ ως μιας άλλης μορφής της τζαζ, άποψη που ήταν κυρίαρχη το καλοκαίρι του 1956, είχε ιδιαίτερη σημασία, καθώς ήδη από την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου, η τελευταία είχε αποτελέσει μία εξαιρετικά ενδιαφέρουσα πτυχή της ιδεολογικής αντιπαράθεσης ανάμεσα στα δύο στρατόπεδα. Η τύχη όπως και η πρόσληψή της, φαίνεται πως ήσαν απολύτως συνδεδεμένες με τις πολιτικές εξελίξεις της εποχής, κι αυτό υπήρξε κάτι που η τζαζ μεταβίβασε στο ροκ εν ρολ, όταν το τελευταίο έκανε την εμφάνισή του ως μια καινούργια εκδοχή της. Στις Λαϊκές Δημοκρατίες η πολεμική ενάντια στη τζαζ η οποία προβλήθηκε ως μια μουσική «παρακμιακή», υπήρξε ιδιαίτερα σκληρή. Ήδη από το καλοκαίρι του 1946, όταν δηλαδή άρχισε να κλιμακώνεται ο Ψυχρός Πόλεμος, έκαναν την εμφάνισή τους στο σοβιετικό τύπο (στην Pravda και την Izvestiia) τα πρώτα άρθρα που ασκούσαν

⁸ Ας θυμηθούμε ότι το σαξόφωνο υπήρξε στην πρώτη περίοδο του ροκ εν ρολ το κατεξοχήν (και πιο χαρακτηριστικό) όργανο, με εξαίρεση τις συνθέσεις του Τσακ Μπέρι.

⁹ Βλ. σχετικά κεφάλαιο «Η έλευση του ροκ εν ρολ στην Ελλάδα».

αρνητική κριτική στη τζαζ, χαρακτηρίζοντάς την «όπλο» των Αμερικανών, μέσο με το οποίο επιχειρούσαν να επηρεάσουν τους νέους των Λαϊκών Δημοκρατιών και να ακυρώσουν τις προσπάθειες των αρχών για ενστάλαξη των σοσιαλιστικών αξιών στη νεολαία.

Τα χρόνια που ακολούθησαν η τζαζ φαίνεται πως αποτέλεσε για τους αξιωματούχους της Σοβιετικής Ένωσης και των συμμάχων της, μια ιδιαίτερα σημαντική πτυχή της ψυχροπολεμικής αντιπαράθεσης, της οποίας οι αρνητικές συνέπειες (θεωρήθηκε πως) έπρεπε να μελετηθούν εμπειριστατωμένα, ώστε να ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα για την αντιμετώπισή τους. Σε αυτό το πλαίσιο, οι πρώτες ενέργειες λήφθηκαν πολύ νωρίς. Η διοργάνωση ενός συνεδρίου το 1947 με πρωτοβουλία της Κεντρικής Επιτροπής του Κομμουνιστικού Κόμματος της ΕΣΣΔ, στο οποίο κλήθηκαν να καταθέσουν τη γνώμη τους οι σοβιετικοί αρχιμουσικοί αλλά και άλλοι παράγοντες της σοβιετικής κοινωνίας, πρέπει να ήταν μία από τις πρώτες «επιθετικές ενέργειες» που λήφθηκαν σε αυτόν τον ιδιότυπο εναντίον της τζαζ πόλεμο. Οι ομιλητές του συνεδρίου, με πιο «φλογισμένο» εξ' αυτών τον αρχιεργάτη του σοσιαλιστικού ρεαλισμού, τον Αντρέι Ζντάνοφ,¹⁰ επεσήμαναν τον κίνδυνο που διέτρεχε η σοβιετική μουσική από τις δυτικές «αστικές» μουσικές επιρροές και αποτίμησαν τη τζαζ ως ένα πολιτισμικό προϊόν απότοκο αλλά και ενδεικτικό της παρακμής του δυτικού κόσμου. Λίγα χρόνια αργότερα, δύο βιβλία που εκδόθηκαν στη Σοβιετική Ένωση, το *Η μουσική της πνευματικής ένδειας* του Β. Γκοροντίνσκι και το *Κακοφωνία δολαρίου* του Ι. Νέστιεφ,¹¹ επιχειρούσαν μια πρώτη ανάλυση της τζαζ, προσπαθούσαν να τεκμηριώσουν τις αρνητικές συνέπειες που είχε για τους νέους, επεσήμαιναν τη διάσταση που (έβλεπαν ότι) υπήρχε ανάμεσα στα σοσιαλιστικά ιδεώδη και τα προτάγματά της και εν τέλει τη συνέδεαν με το ψυχροπολεμικό κλίμα της εποχής, υποστηρίζοντας ότι η διάδοσή της υπήρξε το αποτέλεσμα μίας

¹⁰ Ο Αντρέι Αλεξάντροβιτς Ζντάνοφ (Алекса́ндрович Жданов) υπήρξε υψηλόβαθμο στέλεχος του ΚΚΣΕ και ένας από τους πλέον σημαντικούς υποστηρικτές του Στάλιν. Το 1934 τοποθετήθηκε γραμματέας του Κομμουνιστικού Κόμματος στο Λένινγκραντ, της αντίστασης του οποίου εναντίον των γερμανικών στρατευμάτων υπήρξε οργανωτικά υπεύθυνος. Μέλος του Πολιτικού Γραφείου, μετά τη λήξη του μεγάλου Πολέμου ο Ζντάνοφ υπήρξε ο κατεξοχήν εκπρόσωπος της σκληρής αντιδυτικής στάσης, η οποία δεν περιορίστηκε μόνο στο πολιτικό επίπεδο (το 1947 με πρωτοβουλία του συστάθηκε η Κομινφόρμ), αλλά και στην πολιτιστική παραγωγή. Ο όρος «Ζντανοβισμός» είναι συνώνυμος μιας πολιτικής αυστηρού ελέγχου των καλλιτεχνών στην περίοδο που μεσολάβησε από τη λήξη του Β' Π.Π. μέχρι το θάνατο του Στάλιν το 1953. Πέθανε το 1948 σε ηλικία πενήντα δύο ετών.

¹¹ Ryback T., ό.π., σελ. 11.

οργανωμένης προσπάθειας των Αμερικανών να επηρεάσουν τις νεολαίες σε ολόκληρο τον πλανήτη μέσα από την ανάπτυξη του ενδιαφέροντός τους για τη μουσική αυτή. Με άλλα λόγια, τα δυο παραπάνω βιβλία παρείχαν (ή τουλάχιστον αυτό επιχειρούσαν οι συγγραφείς τους) την απαραίτητη ιδεολογική πλατφόρμα, η οποία συνόψιζε όλα τα εναντίον της τζαζ επιχειρήματα που κατά καιρούς είχαν διατυπωθεί στη Σοβιετική Ένωση, και πάνω στην οποία μπορούσαν να βασιστούν οι αρχές για να αποδουθούν σε μια επιχείρηση αντιμετώπισης των «επικίνδυνων» δυτικών επιρροών από τις σοσιαλιστικές τους κοινωνίες.

Πολύ σύντομα τα λόγια μετατράπηκαν σε έργα. Από το 1946 έως την άνοδο του Χρουτσόφ στην εξουσία μετά το θάνατο του Στάλιν τον Μάρτιο του 1953, η τζαζ και οι εκπρόσωποί της υπέστησαν ανηλεείς διωγμούς στη Σοβιετική Ένωση. Το 1946 ο Έντι Ρόσνερ, ένας Πολωνός αρχιμουσικός της τζαζ που είχε διακριθεί στον αντιναζιστικό αγώνα για τις υπηρεσίες που παρείχε στους στρατιώτες του «Κόκκινου Στρατού» ψυχαγωγώντας τους και ανυψώνοντάς τους το ηθικό, συνελήφθη και εκτοπίστηκε στη Σιβηρία. Ο Λεονίντ Πιατγκόρσκι, ένας ιδιαίτερα προικισμένος και φημισμένος μάεστρος τζαζ συνόλου εστάλη στη φυλακή, όπως και ο Α. Αλεξέεφ, μια από τις κυρίαρχες μορφές της τζαζ στην ΕΣΣΔ. Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας εκατοντάδες μουσικοί της τζαζ είχαν σταλεί σε στρατόπεδα εργασίας στη Σιβηρία πληρώνοντας με τον τρόπο αυτό την προσήλωσή τους σε μια μουσική που θεωρήθηκε ότι εξυπηρετούσε τους σκοπούς των «ιμπεριαλιστών αντιπάλων».¹²

Οι εκκαθαρίσεις δε σταμάτησαν στους «επάνυμους» μουσικούς, μόνο οι περιπτώσεις των οποίων εξάλλου είχαν την πιθανότητα να λάβουν δημοσιότητα. Λίγο πριν το θάνατο του «πατερούλη», χιλιάδες μουσικοί της τζαζ είχαν ήδη χάσει τη δουλειά τους, ενώ ιδιαίτερη μέριμνα φαίνεται πως λήφθηκε για την οριστική αποβολή των «επικίνδυνων» ήχων του σαξοφώνου που θεωρήθηκε πως ήταν (όπως και πράγματι ήταν) το σήμα-κατατεθέν της τζαζ μουσικής: μέχρι το 1950 η κρατική Ορχήστρα του Ραδιοφώνου είχε απολύσει όλους τους σαξοφωνίστες της, ενώ στη Μόσχα οι μουσικοί που είχαν σαξόφωνα στην κατοχή τους κλήθηκαν να τα παραδώσουν σε αρμόδιες επιτροπές, οι οποίες και τα δήμευσαν. Πρακτική η τελευταία που παρέπεμπε σε πολεμικές επιχειρήσεις, υπογράμμιζε δίχως άλλο με

¹² Στο ίδιο.

τρόπο εμφατικό και συμβολικό, τη σπουδαιότητα που ενείχε για τους παράγοντες της σοβιετικής πολιτικής η εξάλειψη των ήχων των αντιπάλων τους από τους τόπους διασκέδασης και από την ψυχή της νεολαίας τους. Και καθώς πόλεμος δύσκολα διεξάγεται δίχως στρατιώτες, περιπολίες από ενθουσιασμένους νέους που ανήκαν στην Κομσομόλ,¹³ την οργάνωση νέων της Σοβιετικής Ένωσης, ανέλαβαν να διαπιστώσουν κατά πόσο τηρούνταν στους διάφορους χώρους διασκέδασης (σε θέατρα, μιούζικ χαλ, εστιατόρια κλπ) οι οδηγίες για την αποβολή από το ρεπερτόριο που ακουγόταν, όσων τραγουδιών ανήκαν ή παρέπεμπαν στη τζαζ.¹⁴ Ανάλογα μέτρα εναντίον της τζαζ λήφθηκαν σε όλες τις Λαϊκές Δημοκρατίες της ανατολικής Ευρώπης, σε κάποιες από τις οποίες μάλιστα, όπως στη Τσεχοσλοβακία ή την Ανατολική Γερμανία, ήδη από την εποχή του Μεσοπολέμου η τζαζ είχε φανατικούς υποστηρικτές, το ενδιαφέρον των οποίων είχε υποκινήσει την ανάπτυξη μιας αρκετά σημαντικής εγχώριας σκηνής.

Οι παραπάνω απόψεις και πρακτικές συνιστούσαν μια πλατφόρμα η οποία φαίνεται πως λειτούργησε ως μοντέλο για την πρόσληψη της «καινούργιας εκδοχής της τζαζ», δηλαδή του ροκ εν ρολ, όταν αυτό εμφανίστηκε στα μέσα της δεκαετίας του 50. Μπορούμε να ισχυριστούμε ότι σε μεγάλο βαθμό το κομβικό σημείο για την αντιμετώπιση του ροκ εν ρολ υπήρξε ακριβώς αυτή η σύνδεσή του με τη τζαζ και οι ερμηνείες που είχαν δοθεί για την τελευταία, την οποία και τοποθετούσαν στο επίκεντρο των πολιτικών και ιδεολογικών αντιπαραθέσεων του Ψυχρού Πολέμου. Το «παρελθόν» αυτό φαίνεται πως υπήρξε κρίσιμο, καθώς μεταβίβασε στο ροκ εν ρολ πολλές από τις φορτίσεις και τις ψυχροπολεμικές συνδηλώσεις που ακολουθούσαν τη τζαζ, παρόλο που τα τελευταία τρία χρόνια πριν την εμφάνισή του, είχε καταγραφεί μια σημαντική μεταβολή στον τρόπο που η τζαζ αντιμετωπιζόταν στις χώρες του ανατολικού μπλοκ.

¹³ Η Κομσομόλ (Комсомол), όρος που προέρχεται από τα αρχικά των λέξεων «Κομμουνιστική Ένωση Νεολαίας» (Коммунистический Союз Молодёжи ή Коммунистический союз молодёжи στα ρωσικά) ιδρύθηκε το 1918 και σε αυτήν συμμετείχαν νέοι ηλικίας από δέκα τεσσάρων έως είκοσι οκτώ χρονών. Στο απόγειο της δύναμής της τη δεκαετία του '70 αριθμούσε εκατομμύρια μέλη. Πολλά από τα στελέχη της Κομσομόλ (ανάμεσά τους ο Γιούρι Αντρόποφ, ηγέτης της ΕΣΣΔ ύστερα από το θάνατο του Λεονίντ Μπρέζνιεφ το 1982) στην πορεία αναδείχθηκαν σε ηγετικές φυσιογνωμίες του σοβιετικού Κομμουνιστικού Κόμματος. Για την Κομσομόλ βλ. Riordan J., «The Komsomol», Riordan J. (ed.) *Soviet Youth Culture*, Λονδίνο 1989, σελ. 16- 44.

¹⁴ Ryback T., ό.π., σελ. 11.

Πράγματι, μετά το θάνατο του Ιωσήφ Στάλιν το 1953, σε ολόκληρη την ανατολική Ευρώπη ακολούθησε μία περίοδος χαλάρωσης των αυστηρών περιορισμών που είχε επιβάλλει η σταλινική ηγεσία. Ο Νικήτα Χρουστσόφ που διαδέχθηκε τον Στάλιν στην ηγεσία του Κομμουνιστικού Κόμματος της ΕΣΣΔ (ΚΚΣΕ) ύστερα από μια τριετή περίοδο διακυβέρνησης της χώρας από συλλογική ηγεσία,¹⁵ απομακρύνθηκε από τις κατευθυντήριες του προκατόχου του, τόσο στην εξωτερική πολιτική, όπου ακολούθησε μια πολιτική σταδιακής ύφεσης του Ψυχρού Πολέμου και «ειρηνικής συνύπαρξης» με το αντίπαλο στρατόπεδο,¹⁶ όσο και στο εσωτερικό της χώρας. Σε ό,τι αφορά το τελευταίο, η ουσιαστική τομή δόθηκε στο εικοστό συνέδριο του ΚΚΣΕ τον Φεβρουάριο του 1956 (για να ακολουθήσουμε τη σειρά των γεγονότων, αξίζει νομίζω να σημειωθεί ότι την ίδια περίοδο σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, όπως και στην Ελλάδα, παιζόταν στους κινηματογράφους η *Ζούγκλα του Μαυροπίνακα*). Στις εργασίες του συνεδρίου ο Χρουστσόφ έκανε δημόσια κριτική στην πολιτική του προκατόχου του, σπλητεύνοντας τα λάθη που είχε διαπράξει σε βάρος «έντιμων κομμουνιστών», και καταδικάζοντας την προσωπολατρία και τη συστηματική προσφυγή στη βία και την τρομοκρατία.¹⁷ Η επίσημη απόρριψη από τον νέο ηγέτη της ΕΣΣΔ των σταλινικών πρακτικών και η δημόσια αναφορά σε αυτές, είχαν τρομερό αντίκτυπο τόσο στο εσωτερικό της χώρας, όσο και στις σύμμαχες Λαϊκές Δημοκρατίες, ενώ λειτούργησε ως καταλύτης υποκινώντας ή επισπεύδοντας μια σειρά εξελίξεων στα περισσότερα κομμουνιστικά κόμματα των ευρωπαϊκών χωρών.¹⁸

¹⁵ Γιανουλόπουλος Γ., *Ο μεταπολεμικός κόσμος. Ελληνική και ευρωπαϊκή ιστορία 1945- 1963*, Αθήνα 1992, σελ. 154.

¹⁶ Κομβικό σημείο αυτής της πολιτικής θα πρέπει να θεωρηθεί η σύναψη συμφωνίας ειρήνης μεταξύ ΕΣΣΔ και Αυστρίας το 1955, που είχε ως αποτέλεσμα την αποχώρηση των σοβιετικών στρατευμάτων από τη χώρα με αντάλλαγμα την ουδετερότητά της. Επρόκειτο για μια εξέλιξη που πέρα από τη λύση μιας πολιτικής και διπλωματικής εκκρεμότητας, είχε σημαντικές προεκτάσεις, καθώς το «αυστριακό πρόβλημα» είχε πολλές αναλογίες με το αντίστοιχο γερμανικό. Η Αυστρία μετά τη λήξη του Β' Π.Π. υπήρξε διαφευγμένη σε τέσσερις ζώνες κατοχής και η πρωτεύουσά της, η Βιέννη, σε τέσσερις τομείς. Η λύση του προβλήματος που βασίζονταν στην ουδετερότητα της Αυστρίας, φαινόταν να αποτελεί για τους σοβιετικούς ένα μήνυμα και έναν «πυλώνα» για τη λύση του γερμανικού προβλήματος. Βλ. σχετικά Γιανουλόπουλος Γ., ό.π., σελ. 156- 157.

¹⁷ Bernstein S., Milza P., *Διάσπαση και ανοικοδόμηση της Ευρώπης, 1919 έως σήμερα*, Αθήνα 1997, σελ. 235.

¹⁸ Ανάμεσα σε αυτά και το ελληνικό κομμουνιστικό κόμμα. Αντίκτυπος της αποκήρυξης των σταλινικών πρακτικών στο εικοστό συνέδριο του ΚΚΣΕ υπήρξε η καθαίρεση του Νίκου Ζαχαριάδη από την ηγεσία του ΚΚΕ με βάση την απόφαση που έλαβε η έκτη Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του κόμματος που συνήλθε στο Βουκουρέστι στον Μάρτιο του 1956. Για το ζήτημα αυτό, τεράστια η

Οι αποφάσεις του εικοστού συνεδρίου επισημοποιούσαν μια πολιτική γενικότερης χαλάρωσης του κοινωνικού ελέγχου, η οποία όμως φαίνεται πως είχε ξεκινήσει ήδη με το θάνατο του κραταιού σοβιετικού ηγέτη το 1953, και η οποία στον τομέα των γραμμάτων και του πολιτισμού, έτεινε να καθιερώσει την ανεκτικότητα και μια οπωσδήποτε πιο ελεύθερη έκφραση.¹⁹ Στο πλαίσιο αυτό, η σφοδρή πολεμική εναντίον της τζαζ είχε εγκαταλειφθεί ήδη από την άνοιξη του 1953. Πριν καν συμπληρωθεί ένας μήνας από το θάνατο του Στάλιν, στην Ουγγαρία η Ένωση των Μουσικών εγκατέλειψε τους περιορισμούς που απαγόρευαν ρητά να παιχτεί τζαζ μουσική σε δημόσιους χώρους. Προς τα τέλη του έτους, η Βουδαπέστη είχε αποκτήσει φήμη για τη νυχτερινή της ζωή και για τα (τζαζ) σύνολά της που είχαν γρήγορα (ανα)συσταθεί. Στην Πολωνία τον Σεπτέμβριο του 1955 άρχισε να εκπέμπεται από τον κρατικό ραδιοσταθμό η πρώτη εκπομπή αφιερωμένη αποκλειστικά στη τζαζ, ενώ δυο μήνες αργότερα εμφανίστηκε στη Βαρσοβία η πρώτη κρατική τζαζ ορχήστρα αποτελούμενη από σαράντα τέσσερις μουσικούς.

Στην Ανατολική Γερμανία η μεταβολή απέναντι στους «δυτικούς ρυθμούς» δεν προήλθε απλώς ως αποτέλεσμα της αποσταλινοποίησης που ακολούθησε το εικοστό συνέδριο του ΚΚΣΕ, αλλά συνεπεία σοβαρών εξελίξεων στο εσωτερικό της χώρας: τον Ιούνιο του 1953 η Ανατολική Γερμανία παρέλυσε από διαδηλώσεις εργαζομένων που απαιτούσαν αύξηση των μισθών, εκλογές και περισσότερες ελευθερίες. Η δυναμική επέμβαση των σοβιετικών στρατευμάτων στις 17 του μήνα αποκατέστησε την τάξη, ωστόσο άφησε πίσω της περίπου τριακόσιους νεκρούς διαδηλωτές και ένα καθεστώς βαριά πληγωμένο. Η κυβέρνηση του Ούλμπριχτ επιχείρησε να αναστηλώσει το κύρος της, λαμβάνοντας μια σειρά από φιλολαϊκά μέτρα, στα οποία φαίνεται πως εντάχθηκε και η χαλάρωση των απαγορεύσεων που ίσχυαν απέναντι στα δυτικά πολιτιστικά προϊόντα. Το καλοκαίρι του 1953, αμέσως μετά τα αιματηρά γεγονότα του Ιουνίου, κλήθηκαν σύνολα της τζαζ από τη Δυτική Γερμανία για παραστάσεις στο ανατολικό Βερολίνο, ενώ η άρση των απαγορεύσεων

σχετική βιβλιογραφία. Ενδεικτικά και μόνο, αναφέρω τα Δημητρίου Π., *Η διάσπαση του ΚΚΕ*, Αθήνα 1978, Νεφελούδης Π., *Στις πηγές της κακοδαμονίας. Τα βαθύτερα αίτια της διάσπασης του ΚΚΕ*, Αθήνα 1974 και Κασσιμάτης Σ., *Οι παράνομοι. Άνθρωποι και ντοκουμέντα*, Αθήνα 1997.

¹⁹ Bernstein S., Milza P., στο ίδιο.

σύντομα οδήγησε στην εκ νέου ανάδυση πολλών (τζαζ) συνόλων σε μεγάλες πόλεις της χώρας, όπως στο ανατολικό Βερολίνο, τη Λειψία και τη Δρέσδη.²⁰

Η χαλάρωση των απαγορεύσεων απέναντι στη τζαζ μουσική, καθώς και μια περίοδος ύφεσης του Ψυχρού Πολέμου,²¹ φαίνεται να εξηγούν την επαμφοτερίζουσα στάση που υπήρξε απέναντι στο ροκ εν ρολ. Οι απόψεις που διατυπώθηκαν από τις αρχές των Λαϊκών Δημοκρατιών δεν υπήρξαν ενιαίες και δίχως μεταβολές, αντιθέτως κυμαίνονταν από την σιωπηλή αποδοχή και την ανοχή, μέχρι την απόλυτη άρνηση, την επικυρωμένη μάλιστα, με αποφάσεις πολιτικών οργάνων. Υπήρχε όμως και κάτι ακόμα που εμφανίστηκε στο προσκήνιο στα μέσα της δεκαετίας του '50 και διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην πρόσληψη του ροκ εν ρολ: αυτό ήταν η όξυνση του προβλήματος των φυλετικών διακρίσεων στο εσωτερικό των ΗΠΑ, και οι ταραχές που προκλήθηκαν, αφενός μεν από την ανάδυση ενός ισχυρού κινήματος για την προάσπιση των δικαιωμάτων των νέγων, αφετέρου δε από τις προσπάθειες των ρατσιστών να διατηρήσουν σε ισχύ εκείνο το νομικό καθεστώς που καθιστούσε (από τις αρχές του εικοστού αιώνα) στον αμερικάνικο νότο τους αφροαμερικανούς, πολίτες δεύτερης κατηγορίας. Στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου, η εξέλιξη αυτή ήταν ένα πραγματικό «δώρο» στον ιδεολογικό πόλεμο που, παρά την όποια ύφεση, εξακολουθούσε να μαινεται ανάμεσα στους δύο αντιπάλους:²² αν οι Αμερικανοί πρόβαλαν την άποψη ότι η χώρα τους αποτελούσε το προπύργιο του «ελεύθερου κόσμου», οι Σοβιετικοί μπορούσαν κάλλιστα να καταδείξουν τις εσωτερικές αντιφάσεις του αμερικανικού πολιτικού συστήματος και να τις τεκμηριώσουν με βάση τα όσα υφίσταντο οι νέγροι στην πατρίδα τους.

Πράγματι, παρά το γεγονός ότι οι φυλετικές διακρίσεις στις νότιες Πολιτείες των ΗΠΑ υπήρχαν ήδη από τα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα, η δεκαετία του '50 είδε την έλευσή τους στο προσκήνιο με τρόπο εντυπωσιακό, καθώς δε θα ήταν υπερβολικό να ισχυριστεί κανείς ότι για πρώτη φορά τότε οι διακρίσεις εναντίον των

²⁰ Ryback T., ό.π., σελ. 14- 15.

²¹ Για τη διαδικασία ύφεσης του Ψυχρού Πολέμου που συνέπεσε με (και υποβοηθήθηκε από) την αλλαγή σκυτάλης στην ηγεσία του ΚΚΣΕ βλ. Bernstein S., Milza P., ό.π., σελ. 191- 193.

²² Ο John Young επισημαίνει ότι παρά τα όποια βήματα έκαναν για την υλοποίηση μιας «ειρηνικής συνύπαρξης» με τη Δύση, οι διάδοχοι του Στάλιν ποτέ δεν εγκατέλειψαν την ιδεολογική πάλη ενάντια στον καπιταλισμό (Young J., *Η Ευρώπη του Ψυχρού Πολέμου, 1945- 1991. Πολιτική ιστορία*, Αθήνα 2003, σελ. 57).

αφροαμερικανών αναδείχθηκαν ως ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα της αμερικανικής κοινωνίας. Το πρόβλημα ωστόσο, ερχόταν από παλιά και είχε τις ρίζες του στις ατελέσφορες προσπάθειες της ομοσπονδιακής κυβέρνησης να επιβάλει τη θέλησή της στις νότιες Πολιτείες της χώρας. Η νίκη των βορείων στον εμφύλιο πόλεμο του 1864 είχε επιφέρει αρχικά πολλές αλλαγές στην κοινωνική θέση των αφροαμερικανών. Καθώς η συμβολή των τελευταίων στη νίκη των βορείων υπήρξε αποφασιστική (υπολογίζονται σε περίπου διακόσιες χιλιάδες οι νέγροι που υπηρέτησαν στον ομοσπονδιακό στρατό), σύντομα είδαν τη θέση τους να βελτιώνεται σημαντικά, ιδίως μετά την ψήφιση τριών τροποποιητικών του συντάγματος διατάξεων (γνωστών ως «Amendments»): η πρώτη από αυτές το 1865 καταργούσε τη δουλεία, η δεύτερη το 1868 τους καθιστούσε ισότιμους πολίτες των ΗΠΑ και η τρίτη το 1870 απαγόρευε αυστηρά κάθε περιορισμό στην άσκηση του εκλογικού (τους) δικαιώματος.

Πέρα όμως από τις όποιες νομοθετικές παρεμβάσεις, η παρουσία του ομοσπονδιακού στρατού στις νότιες Πολιτείες φαίνεται πως υπήρξε η ασφαλιστική δικλείδα για τη βελτίωση των συνθηκών ζωής τους τη «χρυσή περίοδο» που συναντάται στην αμερικανική ιστοριογραφία με τον όρο «reconstruction». Σε πολιτικό επίπεδο οι παραπάνω μεταρρυθμίσεις είχαν συντελεστεί από το (Ρεπουμπλικανικό) κόμμα του Αβραάμ Λίνκολν, για το οποίο οι αφροαμερικανοί αποτελούσαν τη σημαντικότερη δεξαμενή υποστηρικτών. Στα τέλη της «reconstruction» οι Ρεπουμπλικάνοι παρέδωσαν την εξουσία στους Δημοκρατικούς, ο ομοσπονδιακός στρατός εγκατέλειψε το Νότο και οι νέγροι ουσιαστικά αφέθηκαν στην τύχη τους. Τα επόμενα χρόνια συγκροτήθηκε σταδιακά ό,τι έγινε γνωστό ως «Jim Crow- νομοθεσία», από το όνομα μιας θεατρικής φιγούρας που γελοιοποιούσε τους νέγρους τον δέκατο ένατο αιώνα, δηλαδή ένα σύνολο νόμων, το οποίο επέτρεπε την ύπαρξη εξευτελιστικών διακρίσεων σε βάρος των αφροαμερικανών. Σημειο-σταθμός υπήρξε δίχως άλλο, η απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου το 1896 στην υπόθεση «Plessy vs Ferguson», με την οποία δεχόταν ότι η ύπαρξη διαφορετικών λεωφορείων για τους μαύρους και τους λευκούς, είχε νομική βάση. Με την απόφασή του αυτή, που στο εξής λειτούργησε ως ένα ισχυρό δεδικασμένο, το Ανώτατο

Δικαστήριο αποδεχόταν τη δυνατότητα ύπαρξης ξεχωριστών υπηρεσιών για τους λευκούς και τους μαύρους, υπό την προϋπόθεση οι υπηρεσίες αυτές να ήταν ίσες.

Η ιστορική αυτή απόφαση που συμπυκνωνόταν στην αρχή «separate but equal», αποτέλεσε τα επόμενα εξήντα χρόνια στον αμερικάνικο νότο τη νομοθετική βάση για την παγίωση των διακρίσεων σε κάθε τομέα της δημόσιας ζωής.²³ Τα πράγματα ωστόσο, άρχισαν να αλλάζουν εντυπωσιακά στα μέσα της δεκαετίας του '50, όταν μια αλυσίδα γεγονότων έκαναν πραγματικά επίκαιρο ένα θέμα που έως τότε μια «συνωμοσία σιωπής» φαίνεται πως κρατούσε μακριά από τα φώτα της δημοσιότητας. Τον Μάιο του 1954 μια απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου στην υπόθεση «Brown vs Board of Education» υποχρέωνε τις αρχές της πόλης Τοπέκα να δεχθούν ένα μαύρο κορίτσι (τη Linda Brown) σε σχολείο που επιτρεπόταν να φοιτήσουν αποκλειστικά λευκοί μαθητές, ενώ η αρχή του «separate but equal» κρινόταν αντισυνταγματική.

Περίπου έναν χρόνο αργότερα, τον Αύγουστο του 1955, ένα στυγερό έγκλημα έφερε στην επιφάνεια σημαντικές πτυχές μιας κατάστασης που κρατούσε στο Νότο τους αφροαμερικανούς δέσμιους της λευκής «υπεροχής». Ένας δεκατετράχρονος αφροαμερικανός από το Σικάγο είχε επισκεφθεί συγγενείς του σε μια πόλη του Μισισιππί, όπου φέρεται πως μη γνωρίζοντας τα «ήθη» της περιοχής τόλμησε να φλερτάρει μια λευκή κοπέλα. Ο Emmet Till, όπως ήταν το όνομά του, εξαφανίστηκε, και λίγες μέρες αργότερα το πτώμα του βρέθηκε πεταμένο σε ένα ποτάμι της περιοχής. Ο νεαρός είχε βασανιστεί άγρια πριν δολοφονηθεί με μια σφαίρα στο κεφάλι, ωστόσο δεν ήταν τόσο η αγριότητα του εγκλήματος που προκάλεσε αντιδράσεις, όσο η αθώωση των (λευκών) δολοφόνων από το τοπικό δικαστήριο, η οποία υποδείκνυε πως οι φυλετικές διακρίσεις στο Νότο βασιζόνταν σε μια σιωπηλή συναίνεση, στην οποία συμμετείχαν παράγοντες της νομοθετικής, της εκτελεστικής

²³ Ενδεικτικά και μόνο αναφέρω ότι στην Ατλάντα λευκοί και μαύροι ορκίζονταν στο δικαστήριο σε διαφορετική Βίβλο, ενώ στη Νέα Ορλεάνη υπήρχαν άλλες πόρνες για λευκούς και άλλες (μόνο) για μαύρους. Στη Λουιζιάνα ένας νόμος του 1914 επέβαλε διαφορετικές εισόδους στο τσίρκο, ανάλογα με το χρώμα του δέρματος. Στο Τέξας η Πολιτεία ήταν υποχρεωμένη να διανέμει άλλα βιβλία στους μαύρους και άλλα στους λευκούς μαθητές, ενώ στην Οκλαχόμα οι τηλεφωνικοί θάλαμοι ήσαν διαχωρισμένοι με βάση τη χρήση τους από λευκούς και μαύρους (Anderson T., ό.π., σελ. 27). Για μια αναλυτική καταγραφή των κυριότερων διακρίσεων στις νότιες Πολιτείες βλ. τον σχετικό κατάλογο: «Jim Crow Laws», στο http://www.nps.gov/malu/documents/jim_crow_laws.htm, τελευταία επίσκεψη: 08/08/2005.

και της δικαστικής εξουσίας, αρθρωνμένοι σε ένα άνομο πλέγμα εξουσίας, που έτεινε να αυτονομείται από την ομοσπονδιακή κυβέρνηση και να επιβάλλει τη δική του θέληση.

Λίγους μήνες αργότερα, τον Δεκέμβριο του 1955, ξεκίνησε το περίφημο μποϊκοτάζ των λεωφορείων στο Μοντγκόμερι της Αλαμπάμα, όταν η Ρόζα Παρκς, μια μεσόκοπη αφροαμερικανή μοδίστρα, συνελήφθη επειδή αρνήθηκε να παραχωρήσει τη θέση της στο λεωφορείο σε κάποιον λευκό επιβάτη, όπως όφειλε με βάση τους νόμους της περιοχής.²⁴ Η σύλληψή της ξεσήκωσε θύελλα αντιδράσεων από τους αφροαμερικανούς του Μοντγκόμερι, οι οποίοι αρνήθηκαν να χρησιμοποιούν στο εξής τα λεωφορεία της περιοχής, ξεκινώντας ένα μποϊκοτάζ διαρκείας το οποίο, καθώς συνιστούσε την πρώτη μορφή οργανωμένης αντίδρασης τους απέναντι στις φυλετικές διακρίσεις, προκάλεσε το ενδιαφέρον του κοινού σε παγκόσμια κλίμακα.²⁵

Οι εξελίξεις αυτές έκαναν για πρώτη φορά παγκοσμίως γνωστά τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι νέγροι στις νότιες Πολιτείες των ΗΠΑ.²⁶ Παρά το γεγονός ότι η ομοσπονδιακή κυβέρνηση και το Ανώτατο Δικαστήριο επεχείρησαν να λύσουν τον μίτο της Αριάδνης και να άρουν την ανεξαρτησία που οι Πολιτείες

²⁴ Σύμφωνα με τη νομοθεσία του Μοντγκόμερι, τα λεωφορεία χωρίζονταν σε τρία τμήματα. Στο μπροστινό κάθονταν μόνο λευκοί, στο πίσω μόνο αφροαμερικανοί, ενώ στις μεσαίες σειρές είχαν το δικαίωμα να καθίσουν οι τελευταίοι μόνο στην περίπτωση που δεν καθόταν κάποιος λευκός επιβάτης. Εάν εισερχόταν στο λεωφορείο λευκός και ήθελε να καθίσει στις μεσαίες σειρές, όλοι οι μαύροι που κάθονταν σε αυτές έπρεπε να σηκωθούν. Επίσης, οι μαύροι επιβάτες έπρεπε να βγάλουν εισιτήριο από τον οδηγό του λεωφορείου και έπειτα να κατέβουν από την μπροστινή πόρτα και να λάβουν τη θέση τους στο πίσω τμήμα του λεωφορείου εισερχόμενοι από την πίσω του πόρτα, ώστε να μην περάσουν μπροστά από τους λευκούς επιβάτες των μπροστινών σειρών και (έτσι) τους προσβάλλουν (Downing D., *Μάρτιν Λούθερ Κινγκ*, Αθήνα 2003, σελ. 17).

²⁵ Για την ιστορία, να αναφέρουμε ότι αυτή η πρώτη εκδήλωση (παθητικής) αντίστασης, στην οποία διακρίθηκε για την ενθουσιώδη συμμετοχή του ένας εικοσιεπτάχρονος πάστορας ονόματι Μάρτιν Λούθερ Κινγκ, έληξε τον Νοέμβριο του 1956, δηλαδή περίπου ένα χρόνο αργότερα, όταν στις 13 του μήνα το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ ανακοίνωσε την απόφασή του, με την οποία έκρινε ως αντισυνταγματικό το νόμο της Αλαμπάμα που απαιτούσε να υπάρχουν χωριστές θέσεις στα λεωφορεία για τους λευκούς και τους μαύρους.

²⁶ Τον απόηχο τους στον ελληνικό τύπο μπορεί κανείς να τον δει σε πλήθος άρθρων, ενώ η Αυγή φαίνεται πως κάλυψε προνομιακά το θέμα με συνεχείς αναφορές. Ενδεικτικά και μόνο αναφέρω τα παρακάτω: «Τα απρόοπτα των φυλετικών διακρίσεων», *Το Βήμα*: 06/01/1956, «Τα επεισόδια εις βάρος της μαύρης φοιτήτριας του Πανεπιστημίου της Αλαμπάμας», *Απογευματινή*: 17/02/1956, «Το μεγάλο πρόβλημα της υπερατλαντικής δημοκρατίας: το Χόλυγουντ κατήργησεν τας φυλετικές διακρίσεις», *Απογευματινή*: 04/06/1956, «Το φυλετικό μίσος μαίνεται. Ο πόλεμος λευκών και νέγων εξακολουθεί στις Ηνωμένες Πολιτείες», *Αυγή*: 20/01/1957, «Για να μην αποκτήσουν δικαίωμα ψήφου. Ειδικά "τεστ" για τους νέγρους. Και η τρομοκρατία οργιάζει», *Αυγή*: 02/08/1957.

διεκδικούσαν να έχουν,²⁷ η ύπαρξη και μόνο τόσο σοβαρών προβλημάτων στο εσωτερικό των ΗΠΑ, αποτελούσε ιδανικό επιχείρημα για όσους υποστήριζαν ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν αποτελούσαν το «προπύργιο του ελεύθερου κόσμου» ή τη «χώρα της ελευθερίας», όπως η αμερικανική προπαγάνδα ισχυριζόταν.²⁸ Η μη επίλυση των προβλημάτων μπορούσε βέβαια να προβληθεί (και να δικαιολογηθεί) ως αναπόφευκτη κατάληξη χρονοτριβών που δεν μπορούσαν να αποφευχθούν, μπορούσε όμως να υποδειχθεί και ως ένδειξη μιας σοβαρής παθολογίας που χαρακτήριζε το σύστημα της πολιτικής και κοινωνικής οργάνωσης της χώρας στο σύνολό του. Σε ένα πόλεμο ακήρυκτο αλλά πολύπλευρο (και πρωτίστως ιδεολογικό), όπως ήταν ο Ψυχρός, η απογύμνωση του αντιπάλου μέσω της κατάδειξης των «αδυναμιών» του είχε ιδιαίτερη σημασία, και αυτό υπήρξε μια πρακτική στην οποία και τα δύο στρατόπεδα με ιδιαίτερη συνέπεια επιδόθηκαν.²⁹

Εάν η όξυνση που παρατηρήθηκε στο κεφάλαιο «φυλετικές διακρίσεις» στα μέσα της δεκαετίας του '50 και η συνακόλουθη ένταξή τους στο «οπλοστάσιο επιχειρημάτων» των σοσιαλιστικών χωρών αποτελούσε μια καινούργια παράμετρο στο ψυχροπολεμικό παιχνίδι, τότε η εμφάνισή της στο προσκήνιο δεν μπορούσε παρά να επηρεάσει και τον τρόπο με τον οποίον (θα) γινόταν αντιληπτή και η «μαύρη μουσική». Παρά την επίσημη άρση της εναντίον της τζαζ πολεμικής που είχε συντελεστεί μετά το θάνατο του Στάλιν, η παραπάνω εξέλιξη φαίνεται πως έφερνε

²⁷ Όταν το 1957 οι τοπικές αρχές στο Λιτλ Ροκ του Αρκάνσας επεχείρησαν να ακυρώσουν στην πράξη την απόφαση για ενιαία φοίτηση λευκών και μαύρων στα σχολεία απαγορεύοντας την είσοδο σε εννιά νέγρους μαθητές στο γυμνάσιο της περιοχής, ο Αϊζενχάουερ έστειλε ισχυρές δυνάμεις του στρατού για να προστατέψουν τους νέγρους μαθητές και να επιβάλουν την τάξη. Αυτή υπήρξε και η πρώτη φορά που ομοσπονδιακά στρατεύματα εμφανίστηκαν στο Νότο μετά τη λήξη της «reconstruction» για να επιβάλουν αποφάσεις της Ουάσιγκτον («The Civil Rights Movement, 1954-1963», στο <http://faculty.smu.edu/dsimon/Change-Civ%20Rts.html>, τελευταία επίσκεψη: 03/02/2005).

²⁸ Ειρωνικές αναφορές στον χαρακτηρισμό αυτό υπάρχουν σε αρκετά άρθρα της Αυγής όπως το εξής: «Στη "χώρα της ελευθερίας"». Ματαιώνεται η μικτή φοίτηση λευκών και νέγων μαθητών. Ψεύδη και εκβιασμοί των οπαδών των φυλετικών διακρίσεων», *Αυγή*: 14/02/1957.

²⁹ Στη δυτική Ευρώπη ο αντικομμουνισμός άρχισε να μετατρέπεται μετά τη λήξη του Β' Π.Π. σε μια διαρκώς αναπτυσσόμενη βιομηχανία, τεκμήριο της οποίας συνιστά η διόγκωση του προϋπολογισμού του οργανωτικού του κέντρου, δηλαδή του Γραφείου Συντονισμού Πολιτικής της CIA, που από τα 4.700.000 δολάρια ετησίως το 1949, έφτασε περίπου τα 200.000.000 δολάρια το 1953 (Barnes T., «The Secret Cold War. The CIA and American foreign policy in Europe, 1946- 1956», *Historical Journal* 24:2 (1981), σελ 399- 415 και 25:3 (1982), σελ. 649- 670). Ο Mazower επισημαίνει ότι οι Αμερικανοί επιδόθηκαν κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου στην προπαγάνδα και τον ψυχολογικό πόλεμο, εφαρμόζοντας στις χώρες της δυτικής Ευρώπης τις πιο πρόσφατες θεωρίες του, και επιχειρώντας να πλήξουν τον κομμουνισμό με διαφημίσεις, πολιτιστικές εκδόσεις, προβολές ταινιών κλπ (Mazower M., ό.π., σελ. 278).

αναπόφευκτα τους ιθύνοντες της σοβιετικής πολιτικής μπροστά σε ένα μεγάλο δίλημμα: οι νέγροι στο σύνολό τους προκαλούσαν συμπάθεια, αντιμετωπίζονταν οπωσδήποτε με θετικό τρόπο (είναι χαρακτηριστικό ότι τον χειμώνα του 1956 όταν ένα θίασος νέγων καλλιτεχνών επισκέφθηκε τη Μόσχα, δύο μέλη του παντρεύτηκαν με κάθε επισημότητα σε μια εκκλησία των Βαπτιστών, ενώ όπως γράφει η Αυγή «χιλιάδες Ρώσοι περίμεναν έξω από την εκκλησία να ράνουν με ρύζι το ζευγάρι»)³⁰ και οι εναντίον τους διακρίσεις προβάλλονταν και στιγματίζονταν. Την ίδια όμως στιγμή, η τζαζ μουσική που ήταν μία κατά βάση «μαύρη μουσική» γεννούσε υποψίες όσον αφορά τις πολιτικές αφετηρίες της διάδοσής της, καθώς και τις συνέπειες που θα μπορούσε να έχει για τους νέους των Λαϊκών Δημοκρατιών.

Τη λύση φαίνεται ότι έδωσε μία καινούργια προσέγγιση της τζαζ, η οποία έτεινε να εξετάζει τις κοινωνικές της προϋποθέσεις, και τις καταβολές της στα τραγούδια που δημιούργησαν οι μαύροι το δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα στις φυτείες και τους χώρους εργασίας.³¹ Σύμφωνα με τους υποστηρικτές της άποψης αυτής, η τζαζ σπαρασσόταν από μια σειρά από «εσωτερικές αντινομίες», οι οποίες οφείλονταν στην εξέλιξή της κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου. Είπαμε και παραπάνω ότι στις αρχές του εικοστού αιώνα, η «μαύρη» μουσική διασπάστηκε σε δυο μεγάλες κατηγορίες: σε εκείνη που βασιζόταν σε μεγάλα σύνολα στα οποία τον κυρίαρχο τόνο τον έδιναν τα χάλκινα όργανα, και σε εκείνη που βασιζόταν είτε σε μικρά σύνολα, είτε σε μεμονωμένους καλλιτέχνες.

Οι μουσικοί της πρώτης κατηγορίας που είχε ως αφετηρία της την περιοχή της Νέας Ορλεάνης, έβαζαν στο επίκεντρο του ρεπερτορίου τους εμβατήρια, χορευτικούς ρυθμούς και συνθέσεις ικανές να παιχθούν από ορχήστρες που όλο και αύξαιναν τον αριθμό των οργάνων τους (Big Bands), σε αντίθεση με αυτούς της δεύτερης

³⁰ «Νέγροι παντρεύονται στη Μόσχα», *Αυγή*: 01/02/1956.

³¹ Γνωρίζουμε ότι μια τέτοια προσέγγιση είχε πραγματοποιηθεί στη Γαλλία, ήδη από το 1934, με τη δημοσίευση του βιβλίου *Le Jazz Hot* του Hugues Panassié. Σε ό,τι αφορά τη Γαλλία, η συνειδητοποίηση της σχέσης που είχαν οι νέγροι με τη τζαζ (κάτι που δεν ήταν και τόσο εμφανές την περίοδο του Μεσοπολέμου, λόγω της κυριαρχίας πολλών λευκών καλλιτεχνών) οδήγησε ήδη από την πρώτη μεταπολεμική περίοδο στην ανάδειξη του αντιρατσισμού ως μιας «ενωτικής αξίας» για τους οπαδούς της (Tourpès L., «Μια νέα ερμηνεία της τζαζ. Ένα φαινόμενο αντιαμερικανοποίησης στη μεταπολεμική Γαλλία, 1945- 1960», Mathé S. (επιμ.), *Αντιαμερικανισμός. Οδηγίες χρήσεως*, Αθήνα 2003, σελ. 227). Για την γαλλική Αριστερά μάλιστα, η τζαζ (η «αυθεντική» τζαζ πιο συγκεκριμένα) προβλήθηκε επανειλημμένα ως «η αντίσταση μιας καταπιεσμένης μειονότητας στην ιμπεριαλιστική Αμερική» (στο ίδιο, σελ. 235).

κατηγορίας, τα τραγούδια των οποίων εξέφραζαν κατά βάση τον πόνο, τα συναισθήματα και τις προσωπικές τους αναζητήσεις. Ενώ η «ρυθμική» και οργανωτική μορφή της τζαζ εξελίχθηκε τα επόμενα χρόνια σε κυρίαρχη μορφή της popular music στις ΗΠΑ, σε «μόδα και σύμβολο του καπιταλιστικού κόσμου» όπως έγραφε χαρακτηριστικά η «Επιθεώρηση Τέχνης»,³² η δεύτερη μορφή της μαύρης μουσικής μπήκε στο περιθώριο και υπηρέτηθηκε από άσημους στην εποχή τους και συνήθως απένταρους καλλιτέχνες, πολλοί εκ των οποίων είχαν ένα τέλος αντάξιο της τρικυμώδους ζωής τους, για να βρουν οι περισσότεροι εξ' αυτών μόνο μετά το θάνατό τους την αναγνώριση και να εξελιχθούν στην πορεία σε «μυθικές» μορφές της λαϊκής νέγρικης μουσικής.³³ Αντίθετα, η ρυθμική μορφή της μαύρης μουσικής εισήλθε στα μεγαλύτερα μπουζίκ χωλ των ΗΠΑ, εξελίχθηκε σε παγκόσμια μόδα ήδη από τα χρόνια του Μεσοπολέμου και κατέστη με το σουίνγκ τη δεκαετία του '40, η κυρίαρχη μορφή μουσικής, ενώ οι προικισμένοι μουσικοί της (όπως ο Λούις Άρμστρονγκ ή ο Μπένι Γκούντμαν) υπήρξαν συνήθως καλοπληρωμένα ινδάλματα. Αυτή ακριβώς η εκδοχή της μαύρης μουσικής, γνωστή και ως «τζαζ», υπήρξε εκείνη που γνώρισε ολόκληρη η υφήλιος, αυτή ήταν εκείνη που πολεμήθηκε στις αρχές του Ψυχρού Πολέμου ως ένα «όπλο» των Αμερικανών.

Αυτές οι δύο διαφορετικές μορφές της μαύρης μουσικής στα μέσα της δεκαετίας του '50 μπήκαν στο επίκεντρο των αναλύσεων που έκαναν μουσικολόγοι στο ανατολικό μπλοκ θέλοντας να καταδείξουν ότι η μουσική της τζαζ, όπως επεσήμαινε το 1957 η «Sovetskaia kultura», «δεν είχε τίποτε το κακό όταν εκφράζει την ψυχή του λαού».³⁴ Στην Ανατολική Γερμανία λ.χ. όπου μετά τα αιματηρά γεγονότα του 1953 η τζαζ «νομιμοποιήθηκε», ένας καθηγητής κοινωνικών επιστημών ονόματι Reginald Rudolf, πρόσφερε μια ερμηνεία, τέτοια που μπορούσε να ακυρώσει

³² Κονέν Β., «Ο μύθος και η αλήθεια για την μουσική της Τζαζ», *Επιθεώρηση Τέχνης. Μηνιαίο περιοδικό Γραμμάτων και Τεχνών* 27 (Μάρτιος 1957), σελ. 251.

³³ Ενδεικτικά, ο Robert Johnson, ένας από τους μεγαλύτερους καλλιτέχνες του μπλουζ το Μεσοπόλεμο, δολοφονήθηκε στα 28 του, λέγεται από κάποιον ζηλιάρη και απατημένο σύζυγο. Ο Leadbelly είχε μπει στη φυλακή δύο φορές, τη μία για φόνο και τη δεύτερη για απόπειρα ανθρωποκτονίας. Ο Blind Lemmon Jefferson πέθανε άμπωτος και άστεγος κατά τη διάρκεια μιας χιονοθύελλας, ενώ τόσο αυτός, όσο και τουλάχιστον έξι από τους μεγαλύτερους μπλουζμέν του Μεσοπολέμου (οι Blind Willie Johnson, Blind Willie McTell, Blind Blake, Blind Boy Fuller και Blind Gary Davis), ήταν τυφλοί και αυτοδιδάκτοι μουσικοί.

³⁴ «Τι γράφει η Σοβιέτσαγια Κουλτούρα. Η μουσική της τζαζ δεν είχε τίποτε το κακό όταν εκφράζει την ψυχή του λαού», *Αυγή*: 11/10/1957.

τα εναντίον της τζαζ επιχειρήματα των σκληροπυρηνικών: βασιζόμενος στο προσωπικό του πάθος για τη τζαζ, ο Rudolf επιχείρησε να τεκμηριώσει ότι η τζαζ είχε «προλεταριακές ρίζες» και ως εκ τούτου όχι μόνο δεν ήταν μια «επικίνδυνη» μουσική, αλλά αποτελούσε μια μουσική κατάλληλη για τις μάζες. Οι αρχές της Ανατολικής Γερμανίας επιδοκίμασαν τις απόψεις του, παρέχοντάς του τη δυνατότητα να έχει το δικό του πρόγραμμα στο κρατικό ραδιόφωνο και να διεξαγάγει διαλέξεις σε όλη την επικράτεια.³⁵

Το αν υπήρχε πολιτική υποκίνηση στην ανάδυση της οπτικής αυτής είναι δύσκολο να τεκμηριωθεί, είναι όμως αναμφισβήτητο ότι η εμφάνισή της ανακούφιζε τους παράγοντες των Λαϊκών Δημοκρατιών, καθώς έλυνε τον γόρδιο δεσμό που καλούνταν να λύσουν. Η τζαζ όπως τη γνώριζε ο κόσμος, υπήρξε μια «μαύρη μουσική» η οποία είχε απομακρυνθεί από τις λαϊκές καταβολές της νέγρικης παράδοσης και ουσιαστικά είχε ενδώσει στα κελεύσματα της (λευκής) μουσικής βιομηχανίας.³⁶ Ακόμη χειρότερα: με το να υπογραμμίζεται η σύνδεσή της με τον κόσμο του περιθωρίου και με μια απελευθέρωση των ηθών³⁷ που ήδη από την περίοδο του Μεσοπολέμου είχε υπάρξει συνώνυμος της τζαζ και των οπαδών της, η τελευταία άρχισε να προβάλλεται ως μια μουσική που «υπηρετούνταν» κατά βάση από εγκληματίες, παρανόμους και πόρνες.³⁸ Αντίθετα, υπήρχε μια άλλη μαύρη μουσική, η οποία αν και άγνωστη στο ευρύ κοινό, εξακολουθούσε να βρίσκεται κοντά στη γνήσια παράδοση των τραγουδιών εκείνων που είχαν βαθιές ρίζες στα βάσανα του νέγρικου πληθυσμού και στην εμπειρία της λευκής καταπίεσης, και ως εκ τούτου μπορούσε να έχει την κοινωνική σημασία που ανήκε στις προτεραιότητες της σοβιετικής ηγεσίας.³⁹ Και ακόμη περισσότερο, η κοινωνική σημασία αυτή, όχι μόνο

³⁵ Ryback T., ό.π., σελ. 15.

³⁶ Επρόκειτο για μια άποψη που δεν απείχε και πολύ από την πραγματικότητα. Ο Χομπσμπάουμ θεωρεί τη τζαζ μουσική, όπως αυτή σταδιακά εξελίχθηκε την περίοδο του Μεσοπολέμου, μια μουσική «νοθευμένη» από τις λευκές επιρροές και τις επιταγές της μουσικής βιομηχανίας (Hobsbawm E., *Η σκηνή της τζαζ*, Αθήνα 1993, σελ. 70).

³⁷ Για τα «τρελά χρόνια» του Μεσοπολέμου, τη χαλάρωση των ηθών, τις ψυχολογικές προϋποθέσεις της εξέλιξης αυτής και τις εκβολές της στην τέχνη, βλ. Bernstein S., Milza P., σελ. 134- 162.

³⁸ Για την περίπτωση της Ανατολικής Γερμανίας, βλ. Poiger U., «Rock' n' roll, Female Sexuality...», σελ. 593.

³⁹ Θα πρέπει κανείς να επισημάνει στο σημείο αυτό ότι για τον κόσμο του σοσιαλισμού, η μουσική (όπως και η τέχνη γενικότερα) έπρεπε να υπηρετεί την «υπόθεση της κοινωνίας». Τον Μάρτιο του 1957 το 2^ο Συνέδριο των σοβιετικών μουσικοσυνθετών που συνήλθε στη Μόσχα, επαναβεβαίωσε την παραπάνω άποψη (όσον αφορά τουλάχιστον τη σοβιετική μουσική) δια στόματος του γενικού

δεν αφορούσε ένα μακρινό παρελθόν, αλλά εξέβαλε στην πολιτική πραγματικότητα της (ψυχροπολεμικής) εποχής.⁴⁰ Αυτή ακριβώς ήταν η «βασική αντινομία» την οποία υπεδείκνυν πολλοί αναλυτές και η οποία μπορούσε να καταστήσει αποδεκτή τη νέγρικη μουσική, διατηρώντας παράλληλα ζωηρές τις επιφυλάξεις για τη τζαζ: «Από τη στιγμή της γέννησής της, μέχρι σήμερα» έγραφε ο Β. Κονέν, «η τζαζ σπαράζεται από μια εσωτερική αντινομία. Τα λαϊκά και αντιλαϊκά στοιχεία δέθηκαν σε ένα αδιάσπαστο σύνολο. Να γιατί η τζαζ κοντά στα αισθησιακά ερωτικά κομμάτια για τους παχύδερμους έδωσε και τα θαυμάσια μπλουζ του Ουίλιαμ Χέντυ και του Γκέρσουϊν. Να γιατί οι σκοποί της τζαζ ακούγονται στα καπηλεία του Χάρλεμ και στο ρεπερτόριο του Πωλ Ρόμπσον».⁴¹

Δεν ήταν τυχαία η αναφορά στον Πωλ Ρόμπσον. Ο τελευταίος (Paul Leroy Bustill Robeson το πλήρες όνομά του), τραγουδιστής, ηθοποιός, δικηγόρος και αθλητής, υπήρξε πρωτοπόρος ακτιβιστής του νέγρικού κινήματος, με έντονη δραστηριότητα η οποία στάθηκε τη δεκαετία του '50 καταλυτική για να διαμορφωθεί στον σοσιαλιστικό κόσμο ένα κλίμα αποδοχής της μαύρης μουσικής. Γεννημένος το 1898 στο Νιου Τζέρσι, ο Ρόμπσον ξεκίνησε μια πολλά υποσχόμενη καριέρα τραγουδιστή, ενώ μέχρι το 1942 είχε λάβει μέρος σε περισσότερες από δώδεκα ταινίες του Χόλιγουντ. Ήδη από την περίοδο του Μεσοπολέμου προσχώρησε στην αμερικανική Αριστερά και ανέπτυξε σημαντική δραστηριότητα. Πραγματοποίησε πολλά ταξίδια στην ανατολική Ευρώπη και στη Σοβιετική Ένωση, όπου έμεινε

γραμματέα της Ένωσης Σοβιετικών Μουσικοσυνθετών, Τ. Χρένικωφ, ο οποίος είπε τα εξής: «Το Συνέδριο [...] υπογράμμισε τον μεγάλο ρόλο της λογοτεχνίας και της τέχνης στον αγώνα για την επαλήθευση της κομμουνιστικής ιδεολογίας εναντίον των υπολειμμάτων του καπιταλισμού στη συνείδηση των ανθρώπων. Τον ευγενικό αυτόν ρόλο μπορεί να τον εκπληρώσει μόνο η αληθινή τέχνη που είναι συνδεδεμένη με τη ζωή του λαού, η τέχνη που με την δύναμη των καλλιτεχνικών μορφών είναι ικανή να συναρπάσει και να συγκινήσει τους ανθρώπους, να πλουτίσει τον συναισθηματικό τους κόσμο» («Η σοβιετική μουσική», *Αυγή*: 16/04/1957).

⁴⁰ Όταν το καλοκαίρι του 1957 οργανώθηκε στη Μόσχα το έκτο Παγκόσμιο Φεστιβάλ Νεολαίας, μεταξύ των άλλων κλήθηκε να συμμετάσχει και μια ιταλική μπάντα της τζαζ. Σε συνέντευξη που παραχώρησε ένα από τα μέλη της, ο Πεπίνο Ντιντίνι, τόνισε ότι η μπάντα του είχε επιλέξει να παρουσιάσει κομμάτια της πρώτης περιόδου της τζαζ, δεδομένου ότι τα γούστα των Ρώσων, όπως έλεγε, ήταν διαφορετικά από αυτά των Ευρωπαίων θαυμαστών της τζαζ: «Προσπαθούμε [...] να επιτύχουμε και στην Σοβιετική Ένωση, όπως επιτύχαμε και αλλού. Το πράγμα είναι αρκετά δύσκολο, γιατί το ρωσικό κοινό δεν θέλει ν' ακούσει κομμάτια ρεπερτορίου, που ικανοποιούν τους λευκούς, αλλά τα γνήσια εκείνα λαϊκά νέγρικά (μπλουζ και σπρίτσοουαλς) που γέννησε η τραγωδία του βιαίου ξεριζώματος εκατομμυρίων μαύρων από την Αμερική και ο εξανδραποδισμός τους από τους λευκούς στην Νέα Ορλεάνη» («Ιταλική η πρώτη τζαζ που θα μεταβή στην ΕΣΣΔ. Το λαϊκό μουσικό συγκρότημα Ρόμαν Νιου Ορλεανς Τζαζ Μπαντ», *Αυγή*: 23/06/1957).

⁴¹ Κονέν Β., ό.π., σελ. 252.

εντυπωσιασμένος από την απόλυτη, όπως έλεγε, έλλειψη διακρίσεων απέναντι στις διάφορες πληθυσμιακές ομάδες.

Στα ταξίδια του αυτά ο Ρόμπσον τραγουδούσε σπιρίτσουαλ και άλλα νέγρικά τραγούδια σε ακροατήρια εργατών και χωρικών, υποστηρίζοντας δημόσια ότι ακατάλυτοι δεσμοί ένωναν τις κατώτερες τάξεις σε ολόκληρο τον κόσμο. Έχοντας εκφράσει επανειλημμένα το θαυμασμό του για τον Στάλιν και το επίπεδο ζωής που απολάμβαναν οι πολίτες στη Σοβιετική Ένωση, ο Ρόμπσον δεν άργησε να μπει στο στόχαστρο των αμερικανικών αρχών. Στις αρχές της δεκαετίας του '50 εμφανίστηκε μπροστά στην μακαρθική Επιτροπή Αντιαμερικανικών Υποθέσεων, την περίφημη HUAC,⁴² ενώ του αφαιρέθηκε το διαβατήριο μέχρι το 1958. Από το 1941 έως το 1974 παρακολουθούνταν από το FBI, ενώ κατά καιρούς του ασκήθηκε κάθε δυνατή πίεση, που κυμαινόταν από την απροθυμία μεγάλων εφημερίδων, όπως οι New York Times, να κάνουν οποιαδήποτε αναφορά στην αυτοβιογραφία του,⁴³ έως το οργανωμένο λιντσάρισμα οπαδών του από οργισμένες ομάδες αντικομμουνιστών κατά τη διάρκεια συναυλίας που έδωσε το 1949 στη Νέα Υόρκη.

Η πολιτική δραστηριότητα του Ρόμπσον, η πρωτοφανής «αποκοτιά» του να υπερασπίζεται δημόσια τον τρόπο ζωής και την κοινωνική οργάνωση των σοσιαλιστικών χωρών και οι διώξεις που υπέστη από τις αμερικανικές αρχές, έκαναν τις απόψεις του σχετικά με τις λαϊκές καταβολές της νέγρικης μουσικής ιδιαίτερα σεβαστές στις χώρες του ανατολικού μπλοκ, όπου και προβλήθηκε (ο Ρόμπσον) ως παράδειγμα αγωνιστή καλλιτέχνη, με κοινωνικές ευαισθησίες. Η εξέλιξη αυτή «έδενε» απόλυτα με το νέο άνοιγμα που είχε συντελεστεί απέναντι στη τζαζ, πολύ περισσότερο από ό,τι οι όποιες αναλύσεις μουσικολόγων που υποδείκνυαν τις «προλεταριακές ρίζες» της μαύρης μουσικής, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά ένα τμήμα της τελευταίας. Οι αναλύσεις αυτές είχαν οπωσδήποτε μια σημασία, ωστόσο ο Ρόμπσον φαίνεται ότι παρείχε ένα από και ζωντανό παράδειγμα μαχόμενου

⁴² Αρχικά των λέξεων House Un-American Activities Committee. Η HUAC είχε συσταθεί από το 1938 για την αντιμετώπιση της κομμουνιστικής «διείσδυσης», ωστόσο γνώρισε «μέρες δόξας» την περίοδο των μακαρθικών εκκαθαρίσεων, όταν υπολογίζεται ότι (από το 1947 μέχρι το 1956) πάνω από 2.700 άνθρωποι απολύθηκαν από διάφορες κυβερνητικές θέσεις, ενώ τουλάχιστον άλλοι δώδεκα χιλιάδες αναγκάστηκαν να παραιτηθούν μέσα σε κλίμα ψυχολογικού εξαναγκασμού (βλ. Anderson T., ό.π. σελ. 8).

⁴³ Robeson P, *Here I Stand*, Λονδίνο 1958.

καλλιτέχνη, και αυτό βοηθούσε στο να συνδεθούν τα νέγρικα τραγούδια με τον ακτιβισμό και την πολιτική παρέμβαση. Το κλίμα για τη μαύρη μουσική υπήρξε ιδιαίτερα θετικό, γεγονός που επισημοποιήθηκε με εμφαντικό τρόπο το καλοκαίρι του 1957, όταν η σοβιετική ηγεσία διοργάνωσε στη Μόσχα το έκτο Παγκόσμιο Φεστιβάλ Νεολαίας.

Η διοργάνωση του έκτου Παγκόσμιου Φεστιβάλ Νεολαίας στη σοβιετική πρωτεύουσα υπήρξε μια πράξη με έντονη συμβολική σημασία, καθώς υποδήλωνε, σφράγιζε και επισημοποιούσε το άνοιγμα της νέας σοβιετικής ηγεσίας προς τον δυτικό κόσμο και την αποποίηση του (πρόσφατου) σταλινικού παρελθόντος σε ό,τι αφορά τουλάχιστον την πολιτική απομόνωσης των Δαϊκών Δημοκρατικών της Ευρώπης από την πολιτιστική παραγωγή του δυτικού κόσμου.⁴⁴ Τον Ιούλιο και τον Αύγουστο του 1957, περίπου τριάντα χιλιάδες νέοι από όλον τον κόσμο συγκεντρώθηκαν στη Μόσχα, ανάμεσά τους δεκάδες σύνολα της τζαζ τα οποία προσκλήθηκαν από χώρες της ανατολικής Ευρώπης, όπως η Τσεχοσλοβακία, η Πολωνία και η Ρουμανία, όπου τα τελευταία χρόνια η τζαζ είχε αναπτυχθεί και πάλι, αλλά και χώρες της δυτικής Ευρώπης, όπως η Βρετανία, η Γαλλία και η Δυτική Γερμανία. Ωστόσο, σαν από παιχνίδι της τύχης, η εξέλιξη αυτή δεν επρόκειτο να έχει πια καμία ιδιαίτερη σημασία: τη στιγμή ακριβώς που οι αρχές «νομιμοποιούσαν» τη τζαζ, η τελευταία είχε ήδη παραδώσει τη θέση της στο ροκ εν ρολ, το οποίο μετά την επιτυχία του *Rock Around the Clock*, έτεινε να είχε καθιερωθεί ως η καινούργια μουσική μόδα.

Το ροκ εν ρολ παρουσιάστηκε στη Μόσχα από βρετανικές μπάντες της τζαζ στο πλαίσιο των φεστιβαλικών εκδηλώσεων⁴⁵ και η ενθουσιώδης ανταπόκριση του νεαρόκοσμου δεν πέρασε απαρατήρητη, καθώς όπως χαρακτηριστικά επεσήμαινε ένας νεαρός Βούλγαρος παρατηρητής, «τα νούμερα του ροκ εν ρολ προκάλεσαν τεράστιο ενδιαφέρον ανάμεσα στους νέους των σοσιαλιστικών χωρών».⁴⁶ Η εμφάνιση του ροκ εν ρολ στο προσκήνιο καθιστούσε εκ των πραγμάτων κενή

⁴⁴ Για τη σημασία της διοργάνωσης του έκτου Παγκόσμιου Φεστιβάλ Νεολαίας στη Μόσχα το καλοκαίρι του 1957, βλ. Ryback T., ό.π., σελ. 18 και σελ. 30.

⁴⁵ Πιο συγκεκριμένα και σύμφωνα με ανταπόκριση της εφημερίδας «Τα Νέα», χορευτικά ροκ εν ρολ επιδείχθηκαν στην πλατεία Πούσκιν της Μόσχας από μέλη μιας φοιτητικής ορχήστρας τζαζ του Λονδίνου («Επεδείχθη εις Μόσχαν Ροκ εν Ρολ», *Τα Νέα*: 19/08/1957).

⁴⁶ Ryback T., ό.π., σελ. 30.

νοήματος οποιαδήποτε συζήτηση σχετικά με τη τζαζ, ωστόσο οι όροι αποδοχής της τελευταίας επρόκειτο να προσδιορίσουν την τύχη που (το ροκ εν ρολ) θα είχε στις Λαϊκές Δημοκρατίες. Δεδομένου ότι η εμφάνισή του συνέπεσε με ένα ευρύτερο άνοιγμα προς τη Δύση, το οποίο με τη σειρά του εγγραφόταν σε μια πολιτική απομάκρυνσης από τις συντεταγμένες της πολιτικής του «πατερούλη», αρχικά δεν υπήρξε η αναμενόμενη πολεμική εναντίον μιας μουσικής που φαινόταν να παίρνει τη σκυτάλη από τη τζαζ, έστω και από την «κακή εκδοχή» της τελευταίας. Το ροκ εν ρολ σύντομα διαδόθηκε σε πολλές χώρες, ιδίως στην Πολωνία και την Ουγγαρία, ενώ εκατομμύρια δίσκοι φαίνεται πως μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '50, κυκλοφορούσαν στην ανατολική Ευρώπη.⁴⁷

Σύντομα ωστόσο, η περίοδος χάριτος απέναντι στο ροκ εν ρολ «βυθίστηκε» μέσα στη θάλασσα της ψυχροπολεμικής διελκυστίνδας. Τον Μάρτιο του 1958 ο Έλβις Πρίσλεϋ, το μεγαλύτερο ίνδαλμα που είχε να παρουσιάσει η νεόκοπη μουσική, κλήθηκε να υπηρετήσει τη θητεία του στον αμερικανικό στρατό. Ύστερα από μια περίοδο εξάμηνης εκπαίδευσης στο Τέξας, ο Πρίσλεϋ εστάλη σε μια μονάδα στη Δυτική Γερμανία, κι αυτό υπήρξε μια «πρόκληση» που οι ιθύνοντες του ανατολικού μπλοκ δεν άφησαν να περάσει δίχως απάντηση. Παρόλο που δεν έχει τεκμηριωθεί ότι η αποστολή του Πρίσλεϋ στο κατεχόμενο έως τότε θέατρο του Ψυχρού Πολέμου, δηλαδή στο υπό δυτική κατοχή κομμάτι της διαιρεμένης από τη λήξη του μεγάλου πολέμου Γερμανίας, υπήρξε μια επιλογή που οφειλόταν στη στρατηγική του Ψυχρού Πολέμου, είναι βέβαιο ότι στη συγκυρία της εποχής τίποτε δεν (θα) αφηνόταν στην τύχη του. Τον Οκτώβριο του 1958, τον μήνα δηλαδή που ο Πρίσλεϋ μετέβαινε στη Δυτική Γερμανία για να εγκατασταθεί σε μια αμερικανική βάση κοντά στο Friedberg, μία επιθεώρηση του NATO αναγνώριζε με τρόπο σχεδόν επίσημο ότι το ροκ εν ρολ, η τζαζ και όλοι οι δυτικοί ρυθμοί που είχαν μια αποφασιστική επιρροή στους νέους, μπορούσαν να διαδραματίσουν έναν εξαιρετικά σημαντικό ρόλο στον Ψυχρό Πόλεμο. Η «Revue Militaire Générale» (περί ης ο λόγος), δημοσίευε την εκτίμηση ότι όταν ένας ρυθμός ροκ εν ρολ ή καλύψο υπεισέρχεται στο μυαλό ενός κομμουνιστή, έχει

⁴⁷ Πολλοί οπαδοί του ροκ εν ρολ προμηθεύονταν δίσκους από συγγενείς τους που βρίσκονταν στη Δύση, ενώ στη Σοβιετική Ένωση σύντομα αναπτύχθηκε μια τεράστια αγορά από πειρατικούς δίσκους (τους λεγόμενους *Roenigenizdat*) που φτιάχνονταν σε (παράνομα) εργαστήρια και διακινούνταν σε όλη τη χώρα μέσα από ένα εξαιρετικά ανεπτυγμένο δίκτυο διανομής (Ryback T., ό.π., σελ. 32- 33).

την τάση να διαβρώνει τη θεωρητική και ιδεολογική του (μαρξιστική) κατάρτιση, γεγονός στο οποίο το έντυπο απέδιδε μεγάλη σημασία.⁴⁸ Αν οι Αμερικανοί μετέφεραν στη Δυτική Γερμανία ένα τέτοιο ακαταμάχητο «όπλο», έναν καλλιτέχνη με επιρροή καταλυτική στους νέους και τις νέες εκατέρωθεν του «παραπετάματος», η πράξη τους αυτή συνιστούσε κάτι που ακύρωνε την όποια συναίνεση είχε μετά το θάνατο του Στάλιν υπάρξει απέναντι στους «δυτικούς ρυθμούς». Με άλλα λόγια, η εκ νέου σημασιοδότηση του ροκ εν ρολ έφερε το τελευταίο στο επίκεντρο του Ψυχρού Πολέμου και αποτελούσε ένα «γάντι» που οι Αμερικανοί έριχναν στους αντιπάλους τους.

Οι τελευταίοι δε δίστασαν να το σηκώσουν. Από το δεύτερο εξάμηνο του 1958 οι περισσότερες χώρες του ανατολικού μπλοκ άλλαξαν σταδιακά τη στάση τους απέναντι στο ροκ εν ρολ, η κάθε μια ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες που υπήρχαν στο εσωτερικό τους, επιστρέφοντας σε πρακτικές που είχαν αναδυθεί την πρώτη περίοδο του Ψυχρού Πολέμου απέναντι στη τζαζ και είχαν αποτελέσει παρελθόν μετά το εικοστό συνέδριο του ΚΚΣΕ. Παρά τις όποιες διαφοροποιήσεις, κοινός τόπος στις περισσότερες περιπτώσεις ήταν η απαγόρευση της εκτέλεσης ροκ εν ρολ ρυθμών με ανώτερο σκοπό τον εξοστρακισμό τους από τη ζωή των νέων.

Στη Βουλγαρία λ.χ. ξεκίνησε από το 1958 μια εκστρατεία εναντίον του ροκ εν ρολ με το έναυσμα να δίνεται από τον ίδιο τον γενικό γραμματέα του Κ.Κ., Τέοντορ Ζίβκοφ, στο ένατο συνέδριο της Κομσομόλ. Σε όσους είχαν την ευθύνη για την επιλογή της μουσικής που ακούγονταν σε δημόσιους χώρους, δόθηκαν αυστηρές και συγκεκριμένες οδηγίες, ενώ παράλληλα ξεκίνησαν να πραγματοποιούνταν συχνές έφοδοι από εντεταλμένα μέλη της κόμματος με σκοπό να διαπιστωθεί κατά πόσον αυτές τηρούνταν. Στη Ρουμανία οι μοντέρνοι ρυθμοί είχαν μπει στο στόχαστρο των αρχών ήδη από το 1955, οπότε και αναλύθηκαν στο πολιτικό-πολιτιστικό περιοδικό *Contemporanul*. Σύμφωνα με τον αρθρογράφο του περιοδικού, οι δυτικοί μοντέρνοι ρυθμοί προκαλούσαν «ζωάδη ένστικτα» στους ακροατές τους, χαρακτηρίζονταν από βαρβαρισμό και υστερία, ενώ είχαν σαφή πολιτικό στόχο, την προετοιμασία δηλαδή των νέων για την «ψύχωση του πολέμου».⁴⁹

⁴⁸ Στο ίδιο, σελ. 19 και σελ. 26.

⁴⁹ Στο ίδιο, σελ. 26.

Στη Σοβιετική Ένωση όπου η πολεμική εναντίον της τζαζ ποτέ δεν είχε πάψει να υπάρχει, ακόμη και μετά το «άνοιγμα» της χρουτσοφικής ηγεσίας, η ανοχή απέναντι στο ροκ εν ρολ σύντομα έληξε, ιδίως από τη στιγμή που κέρδισε έδαφος η άποψη πως κάποια σχέση υπήρχε ανάμεσα σε αυτό και στην εγκληματικότητα των νέων. Το ροκ εν ρολ χαρακτηρίστηκε, όπως και σε πολλές χώρες της δύσης, μια μουσική «βάρβαρη», μια μουσική που υποκινούσε πρωτόγονα ένστικτα στους ακροατές του, και που μπορούσε να μετατρέψει φιλήσυγχους νέους σε εν δυνάμει παραβάτες.⁵⁰ Αν και επίσημη αποκήρυξη του ροκ εν ρολ δε φαίνεται να υπήρξε, στο επίπεδο της διαχείρισής του επανήλθαν πρακτικές της σταλινικής περιόδου, όπως συνέβη στο Κίεβο, όπου ένας ενθουσιώδης σπουδαστής ονόματι Βλαντιμίρ Τούλικ, οργάνωσε ένα πρότυπο σχολείο στο οποίο μπορούσαν να εκπαιδευτούν μέλη της Κομσομόλ, τα οποία κατόπιν θα στελέχωναν ομάδες «μουσικής περιπολίας». Το σχολείο του Τούλικ παρείχε διπλώματα και πιστοποιητικά ταυτότητας στους μαθητές του, όπως και την απαραίτητη κατάρτιση ώστε αυτοί να είναι σε θέση να διακρίνουν τους «επικίνδυνους δυτικούς ρυθμούς». Τα μέλη της Κομσομόλ που επάνδρωναν τις περιπολίες αυτές, επισκέπτονταν εστιατόρια και καφέ του Κιέβου, χόρευαν όπως οι υπόλοιποι επισκέπτες για να μην προκαλέσουν υποψίες και, στην περίπτωση που αντιλαμβάνονταν ότι ακούγονταν δυτικοί ρυθμοί, αναλάμβαναν δράση.

Η πιο σημαντική ωστόσο, αντίδραση στο ροκ εν ρολ υπήρξε στην Ανατολική Γερμανία, χώρα που λόγω της γεωγραφικής της θέσης βρισκόταν πολύ πιο κοντά στις δυτικές επιρροές από ό,τι οι υπόλοιπες Λαϊκές Δημοκρατίες της Ευρώπης.⁵¹ Στην Ανατολική Γερμανία μετά τα αιματηρά γεγονότα του 1953 και το «άνοιγμα» της περιόδου της αποσταλινοποίησης, η τζαζ μουσική είχε αναπτυχθεί και εκατοντάδες σύνολα είχαν εμφανιστεί σε όλη την επικράτεια. Μάλιστα, μετά το εικοστό συνέδριο

⁵⁰ Το χειμώνα του 1958 σοβαρά επεισόδια έλαβαν χώρα στη Μόσχα, όταν κατά τη διάρκεια μιας συναυλίας στην οποία έπαιζε μια τζαζ ορχήστρα, το πλήθος βγήκε «εκτός εαυτού» υπό τους ήχους ροκ εν ρολ τραγουδιών. Όταν ο υπεύθυνος της σάλας απαίτησε από τη μπάντα να σταματήσει να παίζει, οι νεαροί αντέδρασαν βίαια και προκάλεσαν σημαντικές ζημιές. Ο μοσχοβίτικος τύπος έσπευσε να ερμηνεύσει το γεγονός ως απόδειξη της σχέσης που υπήρχε ανάμεσα στο ροκ εν ρολ και την παραβατική συμπεριφορά των νέων, αφού όπως έγραφε ένα έντυπο, «αυτές οι ορχήστρες έχουν μια κακή επιρροή στους νέους μας» (Ryback T., ό.π., σελ 30- 31).

⁵¹ Η διαιρεμένη Γερμανία έτσι κι αλλιώς αποτελούσε το σημαντικότερο πρόβλημα του Ψυχρού Πολέμου κατέχοντας, όπως επισημαίνει ο Γιανουλόπουλος, «την κεντρική θέση στη μεταπολεμική αντιπαράθεση των δύο υπερδυνάμεων» (Γιανουλόπουλος, ό.π., σελ. 112). Αυτό ίσχυσε ιδίως την πρώτη μεταπολεμική δεκαετία (1945- 1960), όταν και ο Ψυχρός Πόλεμος υπήρξε σε μεγάλο βαθμό (και αν εξαιρέσουμε τον πόλεμο της Κορέας) κατά βάση «ευρωπαϊκός».

του ΚΚΣΕ έκαναν την εμφάνισή τους εξαιρετικά ριζοσπαστικές απόψεις που υποστήριζαν ότι το να ακούσει ένας νέος ροκ εν ρολ ή το να φοράει ρούχα αμερικάνικης προέλευσης όπως το τζην, δεν ήταν ασύμβατο με τη συγκρότηση της σοσιαλιστικής ταυτότητας, δεδομένου ότι υποδείκνυε την επιθυμία των νέων για «προσωπική ελευθερία».⁵² Αυτή η άποψη ωστόσο, φαίνεται πως αφορούσε περισσότερο τους δυτικογερμανούς νέους, καθώς η διατύπωσή της οφειλόταν (και πάλι) στην ψυχροπολεμική συγκυρία: το 1955 ο Κόνραντ Αντενάουερ, καγκελάριος της Δυτικής Γερμανίας, προχώρησε στη σύσταση υπουργείου Άμυνας και τον Μάρτιο του 1956 παρουσιάστηκε δημόσια ένα σχέδιο για την οργάνωση του (πρώτου μεταπολεμικά) στρατού της Δυτικής Γερμανίας.⁵³

Δεδομένου ότι το συμβατό μεταξύ του «αμερικάνικου τρόπου ζωής» και της σοσιαλιστικής ταυτότητας υποστηρίχθηκε περισσότερο για να δώσει ένα (επιπλέον) επιχείρημα ενάντια στην προοπτική συγκρότησης στρατού από την κυβέρνηση της Δυτικής Γερμανίας, η άποψη αυτή σύντομα εγκαταλείφθηκε, μια και δημιουργούσε μάλιστα ουκ ολίγες αντιφάσεις. Ήδη από τις αρχές του 1958 η στάση απέναντι στους δυτικούς ρυθμούς (και ειδικότερα το ροκ εν ρολ) άρχισε και πάλι να γίνεται αρνητική, και το τελευταίο θεωρήθηκε επισήμως ένας «κίνδυνος» για τους νέους της χώρας, τον οποίον οι αρχές κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν. Για το σκοπό αυτό το υπουργείο Δικαιοσύνης ψήφισε ένα νόμο, ο οποίος επέβαλε την αναλογία 60:40 σε ό,τι αφορά τη μουσική που ακουγόταν σε δημόσιους χώρους. Με άλλα λόγια, η μουσική που παιζόταν σε εστιατόρια, καφέ, κλαμπ κλπ. έπρεπε σε ποσοστό 60% να προέρχεται από την παραγωγή της Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας, της ΕΣΣΔ και των άλλων Λαϊκών Δημοκρατιών, ενώ μόλις το 40% επιτρεπόταν να προέρχεται από τις «χώρες του καπιταλισμού».

Η πολεμική ενάντια στο ροκ εν ρολ εντάθηκε το 1958, όταν απαγορεύτηκε αυστηρά να χορεύεται. Ταμπέλες με τη σχετική απαγόρευση αναρτήθηκαν σε εμφανή σημεία στους χώρους διασκέδασης, ενώ τα αστυνομικά όργανα που επιφορτίστηκαν με την τήρηση των σχετικών οδηγιών, κακοποιούσαν όσους συνελάμβαναν να χορεύουν τους «απρεπείς» και «επικίνδυνους» χορούς. Εν τω μεταξύ, τον Απρίλιο

⁵² Poiger U., «Rock' n' roll, Female Sexuality...», σελ. 600- 601.

⁵³ Young J., ό.π., σελ. 147.

του 1957, το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ανατολικής Γερμανίας είχε διοργανώσει ένα συνέδριο, σκοπός του οποίου ήταν να μελετηθούν οι τρόποι με τους οποίους το ροκ εν ρολ μπορούσε να αποβληθεί από τη χώρα και να τεθεί υπό έλεγχο η μουσική που άκουγαν οι νέοι. Σύντομα ωστόσο, φάνηκε πως όλες οι προσπάθειες (θα) ήταν ατελέσφορες. Παρά τη σωματική και ψυχολογική βία που ασκήθηκε, η μουσική του Πρίσλεϋ δεν έπαψε να είναι αγαπητή και να χορεύεται από τους ανατολικογερμανούς νέους.

Το τελευταίο βήμα των αξιωματούχων για την αντιμετώπιση του ροκ εν ρολ αποτελούσε συνάμα και έμμεση δήλωση της ήττας τους. Τον χειμώνα του 1959 διοργανώθηκε ένα συνέδριο αφιερωμένο και πάλι στο «πρόβλημα» των δυτικών ρυθμών, και σε αυτό παρουσιάστηκε το τελευταίο «όπλο» των αρχών: ο χορός «Lipsi».⁵⁴ Ο χορός αυτός υπήρξε κάπως πιο γρήγορος από τους συνηθισμένους,⁵⁵ μια απομίμηση του ροκ εν ρολ, στον οποίον εφαρμόστηκαν βήματα από το βαλς,⁵⁶ και οι αρχές προσδοκούσαν ότι μπορούσε να λειτουργήσει ως ένα ικανοποιητικό αντίδοτο στην επιρροή του ροκ εν ρολ. Με τον τρόπο αυτό θεωρούσαν οι εμπνευστές του ότι πετύχαιναν να καταπολεμήσουν τη μουσική έκφραση της «καπιταλιστικής παρακμής», λανσάροντας ένα χορό που ήταν αφενός μεν «μοντέρνος» στα βήματά του, αφετέρου δε «σοσιαλιστικός» στις καταβολές και το ιδεολογικό του περιεχόμενο. Ωστόσο, παρά τις προσπάθειες που έγιναν για να διαδοθεί ο νέος αυτός χορός, οι νέοι φαίνεται πως προτιμούσαν τον αυθεντικό ροκ εν ρολ. Το Lipsi δεν προκάλεσε κανένα ενδιαφέρον και σύντομα ξεχάστηκε, ενώ το ροκ εν ρολ παρέμεινε στο προσκήνιο, όπως και οι εναντίον του βολές.

Στα μέσα του 1958, η ανοχή που είχε επιδειχθεί στη τζαζ μουσική μετά το θάνατο του Στάλιν, είχε πλέον καταρρεύσει. Η εντυπωσιακή επίδειξη αβροφροσύνης που συνιστούσε η διοργάνωση στη Μόσχα του έκτου Παγκόσμιου Φεστιβάλ

⁵⁴ Το όνομα «Lipsi» προήλθε από τη λέξη «Λειψία» (Lipsia), λατινική εκδοχή της πόλης στην οποία γεννήθηκε ο άνθρωπος που δημιούργησε το νέο χορό, ο René Dubianski.

⁵⁵ Poiger U., «Rock' n' roll, Female Sexuality...», σελ. 602.

⁵⁶ Ryback T., ό.π., σελ 29. Ας σημειωθεί ότι το βαλς εξακολουθούσε να προβάλλεται στη Σοβιετική Ένωση ως ένας χορός που ήταν πάντοτε επίκαιρος. Σε άρθρο της Κομσομόλσκαγια Πράβντα που αναδημοσίευε η «Αυγή» το 1958, γίνεται προσπάθεια να τεκμηριωθεί η επικαιρότητά του και η άποψη ότι (το βαλς) αποτελούσε το μόνο «παλιό» χορό που μπορούσε να συναγωνισθεί τους μοντέρνους («Παρά το πέρασμα του χρόνου. Το βαλς παραμένει ο χορός της μόδας. Η απάντησής της Κομσομόλσκαγια Πράβντα σε γράμμα νεαρού αναγνώστου της», *Αυγή*: 23/11/1958).

Νεολαίας και η πρόσκληση τζαζ συνόλων από όλον τον κόσμο ανήκε στο παρελθόν, όπως άλλωστε η ίδια η επικαιρότητα της τζαζ. Είτε συνιστούσε νέα μορφή της είτε όχι (πράγμα που από ένα σημείο και μετά μάλλον δεν ενδιέφερε κανέναν), το ροκ εν ρολ υπήρξε ένας καινούργιος παράγοντας στο προσκήνιο. Η στάση που (θα) τηρούσαν στο εξής οι αρχές των Λαϊκών Δημοκρατικών απέναντί του, σε καμία περίπτωση δεν μπορούσε να δεσμευτεί από ένα «άνοιγμα» το οποίο είχε υπαγορευτεί από αναγκαιότητες της πολιτικής συγκυρίας. Για τον κόσμο του σοσιαλισμού, το ροκ εν ρολ ως μουσική αμερικανική και ως μουσική που δεν ενδιαφερόταν να βάλει στο επίκεντρό της κοινωνικές ευαισθησίες, επομένως να υπηρετήσει την «υπόθεση της κοινωνίας», υπήρξε ένα πολιτιστικό προϊόν, το οποίο τουλάχιστον (του) υποκινούσε την καχυποψία. Κάποιες φορές, όπως συνέβη με τη διαχείριση της θητείας του Έλβις, η καχυποψία μετατράπηκε σε βεβαιότητα. Και εάν όλα τα παραπάνω συνέβαιναν στην κεντρική σκηνή του Ψυχρού Πολέμου, στη Μόσχα ή το Βερολίνο, στα «θερμά χρόνια» του Ψυχρού Πολέμου ο απόηχός τους δεν μπορούσε παρά να φτάσει και στις τοπικές, εθνικές «σκηνές», προσδιορίζοντας την οπτική και τη στάση των αριστερών κομμάτων.

β. Το ροκ εν ρολ στην Ελλάδα: ιστορικό πλαίσιο, πολιτικές προεκτάσεις

Ήταν χειμώνας του 1956 όταν στην Αθήνα παίχτηκε στους κινηματογράφους η ταινία «Η Ζούγκλα του Μαυροπίνακα», ταινία που έδινε την ευκαιρία στους νέους που την παρακολούθησαν να ακούσουν για πρώτη ένα ροκ εν ρολ τραγούδι, το *Rock Around The Clock* του Μπλ Χάλεϋ και των «κομητών» του. Παρά το ενδιαφέρον που είχε προκαλέσει η ταινία στις Ηνωμένες Πολιτείες με το να προβάλλει ένα θέμα επίκαιρο και «καυτό», όπως αυτό της νεανικής (και μάλιστα της μαθητικής) παραβατικότητας, και παρά το σάλο που είχε δημιουργήσει η απαίτηση της αμερικανίδας πρέσβειρας στην Ιταλία να μην παιχτεί η ταινία στο κινηματογραφικό φεστιβάλ της Βενετίας με τη δικαιολογία ότι ήταν ένα φιλμ «αντιαμερικανικό»,¹ στην Ελλάδα η είδηση για την προβολή της ταινίας κάπου «χάθηκε» εν μέσω της πολιτικής επικαιρότητας: την ημέρα που ξεκινούσε η προβολή της «Ζούγκλας του Μαυροπίνακα» στις αθηναϊκές αίθουσες, οι Αθηναίοι λογικά θα ασχολούνταν με ειδήσεις, αναλύσεις και ερμηνείες των αποτελεσμάτων που είχαν προκύψει από τις εθνικές εκλογές οι οποίες είχαν διεξαχθεί την προηγούμενη ημέρα.

Έντεκα χρόνια αργότερα, τον Απρίλιο του 1967, η συναυλία ενός από τα πλέον φημισμένα παγκοσμίως συγκροτήματα ροκ μουσικής, των Ρόλλινγκ Στόουνς, πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα λίγα μόλις εικοσιτετράωρα πριν συμβεί ένα πολιτικό γεγονός, με βαρύτητα πολλαπλάσια από εκείνη της διεξαγωγής βουλευτικών εκλογών: η εγκαθίδρυση δικτατορικού καθεστώτος. Σαν από παιχνίδι της τύχης, στο περιθώριο δύο σημαντικότερων πολιτικών εξελίξεων, βρίσκονταν κάποιες «ειδήσεις» σχετικά με το ροκ εν ρολ που (έστω με μία εκ των υστέρων ανάγνωση) είχαν τη δική τους σημασία. Στο εξαιρετικά τεταμένο κλίμα της πρώτης μετεμφυλιακής περιόδου, η πολιτική φαίνεται πως είχε κάποιες αντανάκλασεις στην ψυχαγωγία των νέων, ιδίως σε ό,τι αφορούσε το ροκ εν ρολ.

Το τελευταίο εμφανίστηκε (και) στην Ελλάδα λίγα μόλις χρόνια μετά τη λήξη ενός σκληρού εμφυλίου πολέμου.² Οι πολεμικές επιχειρήσεις είχαν λάβει τέλος τον

¹ Βλ. σχετικά το κεφάλαιο «Η έλευση του ροκ εν ρολ στην Ελλάδα».

² Τεράστια η βιβλιογραφία για τον εμφύλιο πόλεμο. Ενδεικτικά και μόνο παραπέμπω στην πιο αξιόπιστη κατά τη γνώμη μου ιστοριογραφική σύνθεση, στο Μαργαρίτης Γ., *Ιστορία του ελληνικού εμφυλίου πολέμου 1946-1949*, τ. 2, Αθήνα 2001- 2002. Αξίζει να αναφέρει κανείς και τα παρακάτω βιβλία: Baerentzen L., Ιατρίδης Γ., Smith O. (επιμ), *Μελέτες για τον Εμφύλιο Πόλεμο, 1945-1949*, Αθήνα 1992, Κλόουζ Ν.(επιμ), *Ο ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος, 1943-1950: μελέτες για την πτώση*,

Αύγουστο το 1949, όταν οι τελευταίες ένοπλες ομάδες του «Δημοκρατικού Στρατού» είχαν συντριβεί από τις δυνάμεις του «Εθνικού Στρατού» στους ορεινούς όγκους της Πίνδου. Τον Φεβρουάριο του 1950 έγινε άρση του στρατιωτικού νόμου που ίσχυε στη χώρα από το 1947 και η κατάσταση φάνηκε πως έβαινε προς εξομάλυνση. Δεν ήταν όμως έτσι. Όπως φανερώνει η αναφορά και μόνο στις ονομασίες των δύο αντιμαχόμενων («Δημοκρατικός» και «Εθνικός» στρατός), ο εμφύλιος πόλεμος ήταν σε μεγάλο βαθμό ιδεολογικός³ και η διεξαγωγή του είχε ακυρώσει (ή πιο σωστά υπερβεί) τις διχαστικές λογικές της μεσοπολεμικής περιόδου (βενιζελικοί εναντίον αντιβενιζελικών) προτείνοντας ένα νέο σχήμα, στο οποίο η βασική διαιρετική τομή ήταν πλέον αυτή ανάμεσα στους ηττημένους κομμουνιστές από τη μία πλευρά και στη νικήτρια παράταξη των εθνικοφρόνων από την άλλη.

Καθώς η έννοια του «έθνους» άρχισε να αποκτά κομβική σημασία στην ελληνική κοινωνία, οι ηττημένοι υποδείχθηκαν ως (εν δυνάμει ή μη) πολίτες «αντεθνικώς σκεπτόμενοι», γεγονός που μπορούσε να δικαιολογήσει την ύπαρξη μιας σειράς από περιοριστικά μέτρα (όπως λ.χ. τη διατήρηση φακέλων με στοιχεία για την προσωπική ζωή των πολιτών), που τους καθιστούσαν υπό διαρκή επιτήρηση.⁴ Σχήμα «ευέλκτο» εκ των πραγμάτων, η διάσταση «εθνικοφροσύνης- κομμουνισμού» υπήρξε μία εξαιρετικής ευφυΐας κατασκευή, καθώς επέτρεπε τη ρύθμιση των παραμέτρων του πολιτικού παιχνιδιού κατά το δοκούν: δεδομένου ότι η έννοια του «κομμουνιστή» μπορούσε να αποδοθεί (και αποδόθηκε συχνά με την κατηγορία ιδίως της «συνοδοιπορίας») σε οποιονδήποτε απλώς δεν ευθυγραμμιζόταν με τις επιλογές της νικήτριας παράταξης, η δαμόκλειος σπάθη της κρεμόταν (ή μπορούσε να

Αθήνα 1998, Baev J., *Ο εμφύλιος πόλεμος στην Ελλάδα. Διεθνείς διαστάσεις*, Αθήνα 1997. Για μια ιστορία από την πλευρά των νικητών, ο ενδιαφερόμενος μπορεί να ανατρέξει στα εξής: Διεύθυνσις Ιστορίας Στρατού, *Ο ελληνικός στρατός κατά τον αντισυμμοριακόν αγώνα 1946-1949 : το πρώτον έτος*, Αθήνα 1971, Σκανδάλης Α., *Δημητσάνα : ένας εθνικός βωμός*, Αθήνα 1949, Υφυπουργείο Τύπου και Πληροφοριών, *Η εναντίον της Ελλάδος επιβουλή*, Αθήνα 1947.

³ Αυτό εξάλλου μπορεί να ερμηνεύσει την εκτεταμένη δημόσια χρήση του όρου «συμμοριτής», καθώς και των παραγώγων του («συμμοριτοπόλεμος», «συμμοριόπληκτος» κλπ) από τους νικητές του εμφυλίου.

⁴ Για μια ανάλυση του συνόλου των περιοριστικών εναντίον της Αριστεράς μέτρων, γνωστού και ως «παρασυντάγματος», των νομικών του προϋποθέσεων και του ιστορικού πλαισίου μέσα στο οποίο αυτό αναδόθηκε, αξίζει να ανατρέξει κανείς στο Αλφιζάτος Ν., *Πολιτικοί θεσμοί σε κρίση (1922-1974): όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, Αθήνα 1983.

αιωρείται) διαρκώς πάνω από το πολιτικό σκηνικό.⁵ Εάν ο εμφύλιος πόλεμος έληξε το 1949, αυτό συνέβη μόνο στο επίπεδο των πολεμικών επιχειρήσεων. Ένας άλλος «παράλληλος» εμφύλιος συνέχισε να υπάρχει και να αποτελεί βασική συνιστώσα της ελληνικής κοινωνίας (τουλάχιστον) καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του '50.⁶

Το πολιτικό σκηνικό της πρώτης μετεμφυλιακής δεκαετίας (και οι όχι σπάνιες παλινωδίες των πρωταγωνιστών της) μόνο κάτω από την καταλυτική επιρροή της κληρονομιάς του εμφυλίου μπορεί να κατανοηθεί. Ένα μήνα μετά την άρση του στρατιωτικού νόμου διεξήχθησαν στη χώρα βουλευτικές εκλογές (τον Μάρτιο του 1950), οι οποίες κατέδειξαν τη μεταβατική φάση στην οποία βρισκόταν η ελληνική πολιτική μετά την εμπειρία του εμφυλίου και την ανατροπή των συσχετισμών που αυτός είχε επιφέρει. Δεδομένης της απουσίας του (παράνομου) ΚΚΕ από τις εκλογές, οι τελευταίες εξελίχθηκαν σε μια σύγκρουση της Δεξιάς και του Κέντρου με όρους όμως τέτοιους που προέρχονταν από το μεσοπολεμικό παρελθόν του οποίου τις λογικές και αντανακλούσαν: η Δεξιά εκπροσωπούνταν από το Λαϊκό Κόμμα του Κ. Τσαλδάρη, ένα κόμμα που βασιζόταν σε ισχυρούς συμβολισμούς (όπως το όνομα του ηγέτη του ή η ίδια η ονομασία του), οι οποίοι και παρέπεμπαν στη βασική διαίρεση της μεσοπολεμικής περιόδου (Λαϊκοί εναντίον βενιζελικών).

Την πολιτική κληρονομιά του βενιζελισμού από την άλλη πλευρά, διεκδικούσαν τρία κόμματα που είχαν μεταξύ τους διαφορές μάλλον όχι ιδιαίτερα σαφείς για τον μέσο ψηφοφόρο: το κόμμα του Σοφοκλή Βενιζέλου που, αξιοποιώντας τις συνδηλώσεις του επωνύμου του, επιχειρούσε να αποτελέσει τη συνέχεια του κραταιού (μεσοπολεμικά) κόμματος των Φιλελευθέρων, αυτό του Γεωργίου

⁵ Τη διάσταση αυτή επισημαίνει και ο Νίκος Αλιβιζάτος ο οποίος θεωρεί ότι «τα όρια της διάκρισης εθνικοφρόνων και μη ήσαν *εσκεμμένα ασαφή*» (η υπογράμμιση είναι του ιδίου). Για το περιεχόμενο της έννοιας «εθνικοφροσύνη» μετά τον εμφύλιο πόλεμο τη νομική της λειτουργία και τις θεωρητικές της καταβολές βλ. Αλιβιζάτος Ν., «*Έθνος κατά λαού* μετά το 1940. Ιδεολογική φόρτιση και νομική λειτουργία της διάκρισης των δύο όρων στη μεταπολεμική περίοδο», Τσαούσης Δ. (επιμ) *Ελληνισμός, Ελληνικότητα. Ιδεολογικοί και βιωματικοί άξονες της νεοελληνικής κοινωνίας*, Αθήνα 1983, σελ. 81-90.

⁶ Για την ακρίβεια, ο εμφύλιος πόλεμος μπορεί να θεωρηθεί ότι έληξε μόνο μετά την πτώση της δικτατορίας των συνταγματαρχών το 1974, οπότε και καταργήθηκαν πολλές από τις μετεμφυλιακές αγκυλώσεις που υπήρχαν έως τότε στην ελληνική νομοθεσία. Δεδομένου ότι η διατήρησή του για αρκετές δεκαετίες προϋπέθετε την ύπαρξη μιας ιδεολογίας που μπορούσε να του παράσχει τα απαραίτητα επιχειρήματα, η ουσιαστική λήξη του εμφυλίου επήλθε όχι μόνο λόγω της πτώσης των συνταγματαρχών από την εξουσία, όσο (λόγω) της ολοκληρωτικής απαξίωσης της ιδεολογίας του «ελληνοχριστιανισμού», απότοκος η τελευταία του αισθητικού σοκ που προκάλεσε η διαχείρισή της από τους χουντικούς. Κι αυτή όντως υπήρξε μια καλή υπηρεσία των τελευταίων προς το «έθνος».

Παπανδρέου, ενός από τους σημαντικότερους πολιτικούς συνεργάτες του Ελευθέριου Βενιζέλου, η πρωθυπουργία του οποίου όμως κατά τη διάρκεια των Δεκεμβριανών είχε μειώσει σημαντικά την όποια απήχισή του στη μάζα των κεντροαριστερών ψηφοφόρων, και το κόμμα της ΕΠΕΚ (Εθνική Προοδευτική Ένωση Κέντρου) του οποίου ηγέτης ήταν ο γηραιός στρατιωτικός Νικόλαος Πλαστήρας, το μόνο με προγραμματικές θέσεις τέτοιες που το καθιστούσαν μια αξιοπρόσεκτη εναλλακτική πολιτική λύση. Πολιτικοί σχηματισμοί όλοι οι παραπάνω εξαιρετικά ασταθείς (τις περισσότερες φορές βασιζόνταν όχι σε ένα επεξεργασμένο corpus πολιτικών θέσεων και στόχων, αλλά σε συγκυριακές συμμαχίες πολιτικών προσώπων), και με ρίζες που βρίσκονταν στην ταραγμένη περίοδο του Μεσοπολέμου (οι Παπανδρέου, Πλαστήρας, Βενιζέλος και Τσαλδάρης είχαν «χτίσει» την πολιτική τους καριέρα κατά τη διάρκειά της), δεν είναι τυχαίο που δεν κατάφεραν να δώσουν λύση στο πολιτικό αδιέξοδο.

Οι νέες εκλογές που διεξήχθησαν τον Σεπτέμβριο του 1951 επαναβεβαίωσαν το μεταβατικό της περιόδου, όπως άλλωστε και η εμφάνιση κάποιων καινούργιων παραμέτρων στο πολιτικό σκηνικό: στις εκλογές αυτές για πρώτη φορά συμμετείχε το κόμμα της ΕΔΑ (Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά) και ο Ελληνικός Συναγερμός. Το πρώτο ιδρύθηκε τον Αύγουστο του 1951 και φιλοδοξούσε να αποτελέσει την πολιτική έκφραση του εαμικού κινήματος, καλύπτοντας κατά κύριο λόγο το κενό που άφηνε πίσω του η απουσία του παράνομου ΚΚΕ από την πολιτική σκηνή, αλλά και διευρύνοντας παράλληλα την επιρροή του σε μάζες αριστερών ψηφοφόρων μεγαλύτερες από αυτές που παραδοσιακά ακολουθούσαν το ΚΚΕ. Ο Ελληνικός Συναγερμός από την άλλη, μετεξέλιξη όπως έχει ήδη επισημανθεί του γαλλικού *Rassemblement du Peuple Française* του στρατηγού Ντε Γκωλ,⁷ συνιστούσε την προσπάθεια του στρατηγού Παπάγου να μεταφέρει στην πολιτική σκηνή την αίγλη που τον ακολουθούσε ως αρχιστράτηγου του «Εθνικού Στρατού» κατά την τελευταία (και νικηφόρα) φάση του εμφυλίου πολέμου, συνενώνοντας έτσι υπό νέους όρους τους ψηφοφόρους της Δεξιάς.

Το αναλογικό σύστημα που εφαρμόστηκε στις δύο αυτές αναμετρήσεις (Μαρτίου 1950 και Σεπτεμβρίου 1951) δεν επέτρεψε το σχηματισμό κυβέρνησης με ισχυρή κοινοβουλευτική πλειοψηφία και η περίοδος διακυβέρνησης από σχήματα του

⁷ Γιαννιλόπουλος Γ., ό.π., σελ. 295 και Young J., ό.π., σελ. 307.

Κέντρου δεν υπήρξε τίποτε περισσότερο από ένα «κεντρώο διάλειμμα» όπως έχει παγιωθεί να χαρακτηρίζεται. Την ίδια περίοδο, ο αμερικανικός παράγοντας που είχε συντελέσει αποφασιστικά στη στρατιωτική ήττα των κομμουνιστών, απαίτησε λόγω της όξυνσης του Ψυχρού Πολέμου (βλ. διεξαγωγή του πολέμου της Κορέας) την ύπαρξη πολιτικής σταθερότητας, και κάτι τέτοιο μόνο νέες εκλογές με πλειοψηφικό σύστημα μπορούσαν να εξασφαλίσουν. Παρά τις ενστάσεις που διατυπώθηκαν για την (εμφανώς απροκάλυπτη) ανάμιξη του αμερικανού πρέσβη στα πολιτικά πράγματα της χώρας, η απειλή του ότι δίχως τη διεξαγωγή εκλογών με πλειοψηφικό σύστημα θα περικόπτονταν η αμερικανική οικονομική βοήθεια, η οποία την τελευταία πενταετία είχε ξεπεράσει το ένα δισεκατομμύριο δολάρια,⁸ ήταν επιχείρημα επαρκές για να πείσει και τους πλέον δύσπιστους. Νέες εκλογές προκηρύχθηκαν για τον Νοέμβριο του 1952, οι οποίες κατέληξαν σε θρίαμβο του Συναγερμού του Αλέξανδρου Παπάγου. Ο Ελληνικός Συναγερμός συγκέντρωσε περίπου το 49% των ψήφων, ενώ το εκλογικό σύστημα που για πρώτη φορά εφαρμόστηκε, (του) επέτρεψε να κερδίσει περίπου το 82% των βουλευτικών εδρών και να εξασφαλίσει έτσι, μια ισχυρή κοινοβουλευτική πλειοψηφία.

Με την εκλογική νίκη του Συναγερμού ξεκινούσε μια μακρά περίοδος διακυβέρνησης της χώρας από κυβερνήσεις της Δεξιάς, η οποία έληξε το 1963 με την άνοδο στην εξουσία της Ενώσεως Κέντρου του Γεωργίου Παπανδρέου. Η μακροβιότητά της δεν στερούνταν προϋποθέσεων, παρά το γεγονός ότι η ύπαρξη εκτάκτων μέτρων που έβαζαν (ιδίως αλλά όχι μόνο) την Αριστερά στο περιθώριο, συχνά οδήγησε σε μία κάπως περιφρονητική αντιμετώπισή τους. Εύστοχα ο Γιαννιλόπουλος επισημαίνει ότι η νίκη του Συναγερμού σηματοδοτούσε τη δημιουργία (και ήταν προϊόν) μιας κραταιάς διαταξικής συμμαχίας, που υπερέβαινε τις λογικές του Μεσοπολέμου, αφομοίωνε τα καινούργια δεδομένα της μετεμφυλιακής περιόδου και έδινε διέξοδο σε προσδοκίες ενός ετερόκλητου πλήθους ψηφοφόρων. Ανάμεσά τους μπορούσε να διακρίνει κανείς παλιούς (και τρομοκρατημένους από τις ακρότητες του εμφυλίου) βενιζελικούς «νοικοκυραίους», εμπόρους που είχαν αναδειχθεί μέσα από το κατοχικό εμπόριο (κάποιοι από αυτούς με παράνομο ή ημιπαράνομο τρόπο), παράγοντες που είχαν αποκτήσει κοινωνικό

⁸ Clogg R., *Συνοπτική ιστορία της Ελλάδας 1770- 2000*, Αθήνα 2003, σελ. 172.

κύρος και οικονομική επιφάνεια μέσα από τη διαδικασία διανομής της αμερικανικής βοήθειας (ιδίως στην ύπαιθρο), μεσαία στρώματα που ήλπιζαν σε μια δημοσιωδύπαλληλική αποκατάσταση, αγρότες που προσδοκούσαν οφέλη από τη διαχείριση της ξένης βοήθειας, γεωργικά δάνεια με ευνοϊκούς όρους και άλλες διευκολύνσεις.⁹

Αν η φυσιογνωμία του Κ. Τσαλδάρη παρέπεμπε στις ισορροπίες και τις λογικές ενός ξεπερασμένου πια πολιτικού παρελθόντος, αυτή του στρατηγού Παπάγου είχε ξεπηδήσει από γεγονότα πρόσφατα και καταλυτικά. Η αίγλη του είχε να κάνει με τη συντριβή της «κομμουνιστικής ανταρσίας», την αναμφισβήτητη επιρροή του στο στράτευμα και έναν «δυναμισμό» που επιμελώς καλλιεργήθηκε από τον φιλικό τύπο, επομένως ο ίδιος είχε το κύρος να συνθέσει σε μια πολιτική συμμαχία τα (νέα) δεδομένα της μεταπολεμικής εποχής. Ακόμη περισσότερο, αυτό ίσχυσε στην περίπτωση του διαδόχου του, του Κωνσταντίνου Καραμανλή. Υπουργός Δημοσίων Έργων στην κυβέρνηση του Παπάγου, ο Κ. Καραμανλής έλαβε το χρίσμα της διαδοχής του τελευταίου από τον ανώτατο άρχοντα μετά τον κάπως αιφνιδιαστικό θάνατο του ηγέτη του Συναγερμού τον Οκτώβριο του 1955. Η θεαματική παρακάμψη της εσωκομματικής επετηρίδας (οι περισσότεροι αναλυτές ανέμεναν να δοθεί το χρίσμα σε έναν εκ των δύο αντιπροέδρων της κυβέρνησης, δηλαδή τον Στέφανο Στεφανόπουλο ή τον Παναγιώτη Κανελλόπουλο)¹⁰ οδήγησε στη διατύπωση πολλών απόψεων που έτειναν να τεκμηριώνουν ουσιαστικά δύο βασικές ερμηνείες: σύμφωνα με την πρώτη, η άνοδος του Κ. Καραμανλή στο προσκήνιο βασιζόταν στην εκτίμηση των ικανοτήτων που είχε επιδείξει ως υπουργός Δημοσίων Έργων τα προηγούμενα χρόνια· το παλάτι (φέρεται πως) είχε «ποντάρει» πάνω στη «ντομπροσύνη» και την

⁹ Γιαννούλπουλος Γ., ό.π., σελ. 301- 302. Ας σημειωθεί ότι στον αγροτικό χώρο καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του '50 συνεχίστηκε μέσω της Αγροτικής Τράπεζας της Ελλάδος η χορήγηση δανείων, εργαλείων και άλλων υλικού για την αύξηση της παραγωγής προς εκείνους τους αγρότες που είχαν χαρακτηριστεί «συμμοριοπλήκτοι». Αντίθετα, οι αγρότες για τους οποίους οι αστυνομικές αρχές διατηρούσαν «φάκελο», συχνά είχαν να αντιμετωπίσουν πλείστα κωλύματα στις συναλλαγές τους με τα υποκαταστήματα της ΑΤΕ. Για την επιλεκτική αυτή πολιτική, ας μου επιτραπεί να παραπέμνω στο Κατσάπης Κ., *Οψεις της αγροτικής πολιτικής στη μεταπολεμική Ελλάδα. Αρχαιακά τεκμήρια, ερμηνευτικές προσεγγίσεις, διπλωματική εργασία στο ΠΙΜΣ «Ιστορία και Τεκμηρίωση στα σύγχρονα ζητήματα»*, Κέρκυρα 2000. Σχετικά με το ζήτημα των «συμμοριοπλήκτων» αγροτών βλ. Λαΐου Α., «Μετακινήσεις πληθυσμού στην ελληνική ύπαιθρο κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου», Βaerentzen L., Ιατρίδης Γ., Smith O. (επιμ), *Μελέτες για τον Εμφύλιο Πόλεμο, 1945-1949*, Αθήνα 1992, σελ. 63- 114.

¹⁰ Γιαννούλπουλος Γ., ό.π., σελ. 309.

ευθυκρισία του βορειοελλαδίτη πολιτικού (του «στιβαρού υπουργού» όπως τον χαρακτηρίζει ο Ρίτσαρντ Κλογκ)¹¹ με στόχο την ουσιαστική ανανέωση του πολιτικού σκηνικού. Σύμφωνα με μία άλλη θέση των εξελίξεων, η επιλογή του Καραμανλή αποτελούσε μάλλον το σύμπτωμα μιας ευρύτερης παθολογίας η οποία χαρακτήριζε το πολιτικό σκηνικό της χώρας, καθώς επιβεβαίωνε τον αυξημένο παρα-θεσμικό ρόλο που ασκούσαν στη χώρα τόσο το παλάτι, όσο και ο αμερικανικός παράγοντας.¹²

Δύο νέες εκλογικές αναμετρήσεις, η πρώτη τον Φεβρουάριο του 1956 και η δεύτερη τον Μάιο του 1958 οδήγησαν σε κυβερνήσεις της Εθνικής Ριζοσπαστικής Ένωσης (ΕΡΕ), του κόμματος δηλαδή που είχε σχηματίσει ο Κ. Καραμανλής διαλύοντας τον Ελληνικό Συναγερμό κατά το παράδειγμα του προκατόχου του. Στο ασταθές πολιτικό σκηνικό της πρώτης μεταπολεμικής περιόδου, η αδιάλειπτη κυριαρχία μιας παράταξης, έστω και αν η κοινοβουλευτική της πλειοψηφία δεν αντανakλούσε πάντοτε αντίστοιχους συσχετισμούς στο εκλογικό σώμα,¹³ αποτελούσε κάτι το πρωτόγνωρο. Το πραγματικά όμως εντυπωσιακό στοιχείο των εκλογικών αυτών αναμετρήσεων υπήρξε ο καταποντισμός του Κέντρου και η ανάδειξη της ΕΔΑ σε αξιωματική αντιπολίτευση στις εκλογές του 1958 (με ποσοστό γύρω στο 25%), που κατάφερε σε μεγάλο βαθμό να καρπωθεί το τμήμα εκείνο του εαμικού κινήματος, το οποίο στις αρχές της δεκαετίας είχε ακολουθήσει την ΕΠΕΚ του Νικολάου Πλαστήρα. Δεδομένου ότι ποτέ έως τότε σχηματισμός που ανήκε στην Αριστερά δεν είχε καταγάγει τόσο υψηλό εκλογικό ποσοστό, η ανάδειξη της τελευταίας σε αξιωματική αντιπολίτευση (και μάλιστα, εν μέσω μιας πραγματικά φορτισμένης

¹¹ Clogg R., ό.π., σελ. 176.

¹² Στο πλαίσιο αυτό, η πρωμοδοτήση-της πρωθυπουργοποίησης του Καραμανλή από το παλάτι υποδεικνύεται ως αποτέλεσμα της επιθυμίας των Ανακτόρων να αναδειχθεί στην κορυφή της Δεξιάς ένας πολιτικός ο οποίος δε θα είχε καμία άλλη εξουσία πέραν εκείνης που θα του εκχωρούσε η εύνοια του μονάρχη. Η ιδιότυπη συγκατοίκηση με τον στρατηγό Παπάγο, δηλαδή με έναν πολιτικό που είχε αυξημένη επιρροή και ερείσματα στο στρατό, φέρεται πως είχε αποτελέσει μια ιδιαίτερα δυσάρεστη εμπειρία για το παλάτι (Γιανουλόπουλος Γ., ό.π., σελ. 311). Από την άλλη πλευρά, ο αμερικανικός παράγοντας επιθυμούσε να «κλείσει» το συντομότερο δυνατό το Κυπριακό, ένα ζήτημα δηλαδή που όσο βρισκόταν σε εκκρεμότητα εγκυμονούσε κινδύνους για τη σταθερότητα στην νοτιοανατολική Μεσόγειο και τις σχέσεις ανάμεσα σε συμμάχους, ενώ σε ό,τι αφορά την Ελλάδα συνιστούσε ένα επίκαιρο πολιτικό θέμα που μπορούσε να οδηγήσει σε αύξηση της επιρροής της ΕΔΑ (για το ζήτημα αυτό βλ. Clogg R., ό.π., σελ. 177).

¹³ Για παράδειγμα, στις εκλογές του 1956 η ΕΡΕ κατήγαγε το 47% των ψήφων που της έδωσαν 165 έδρες στο κοινοβούλιο (επί συνόλου 300), ενώ η Δημοκρατική Ένωση, ο συνασπισμός των κεντροαριστερών κομμάτων της αντιπολίτευσης, κέρδισε το 48% των ψήφων που αντιστοιχούσε όμως λόγω του εκλογικού νόμου μόλις σε 132 έδρες.

πολιτικά περιόδου, προτού καλά- καλά συμπληρωθούν δέκα χρόνια από τη λήξη του εμφυλίου πολέμου); αποτελούσε ένα πραγματικό σοκ που τάραξε τις ισορροπίες και τις βεβαιότητες του πολιτικού παιχνιδιού.

Εάν επιθυμούσε κανείς να επιλέξει τη βασικότερη συνιστώσα του πολιτικού σκηνικού κατά τη διάρκεια της πρώτης μετεμφυλιακής δεκαετίας, θα έπρεπε να σταθεί δίχως άλλο στην κομβική σημασία που είχε η βαριά κληρονομιά του εμφυλίου πολέμου. Παρά τις όποιες εναλλαγές στην κορυφή του πολιτικού συστήματος, αυτό που έμενε απαράλλαχτο ήταν η βασική προϋπόθεση που η μεταπολεμική ελληνική δημοκρατία καλούνταν να εκπληρώσει: στο πλαίσιο ενός Ψυχρού Πολέμου σε πλήρη εξέλιξη, και δεδομένης της πλήρους ένταξης της χώρας στους πολιτικούς και στρατιωτικούς οργανισμούς του δυτικού κόσμου (μέλος του NATO από το 1952), η βασική μέριμνα του πολιτικού συστήματος υπήρξε η λειτουργία του με όρους τέτοιους που διατηρούσαν την Αριστερά στο περιθώριο. Η δραστηριότητα της τελευταίας έπρεπε να βρίσκεται υπό έλεγχο, επομένως το τμήμα εκείνο του πληθυσμού που θεωρούνταν «κομμουνιστικό» ή απλώς «συνοδοιπορούσε» να βρίσκεται υπό επιτήρηση. Η ύπαρξη μιας σειράς από σχετικούς νόμους και πρακτικές που επιβίωαν για πολλά χρόνια μετά το τέλος του εμφυλίου πολέμου υπό το καθεστώς της «έκτακτης ισχύος», αποδείκνυαν ότι η δημιουργία τους δεν είχε να κάνει τόσο με (αναμενόμενες σε ένα βαθμό) απολήξεις της εμφύλιας σύρραξης (επιθυμία για προσωπικές εκδικήσεις, πάθη κλπ), όσο με το γεγονός ότι η λειτουργία τους αποτελούσε στην ουσία βασικό και δομικό στοιχείο του μεταπολεμικού πολιτικού συστήματος.¹⁴

Πράγματι, η σημαντική όξυνση που παρατηρήθηκε στη δράση παρακρατικών ομάδων μετά το 1958,¹⁵ όταν δηλαδή η ΕΔΑ εκτόξευσε το εκλογικό της ποσοστό, μπορεί να ερμηνευτεί ως αποτέλεσμα της ενεργοποίησης ανακλαστικών που ποτέ δεν έπαψαν να «επαγρυπνούν» στο πολιτικό σύστημα της χώρας, και είχαν στόχο να ανακόψουν την αύξηση της πολιτικής επιρροής που φαινόταν να καταγράφει η Αριστερά. Παρά το γεγονός ότι η ελληνική πολιτική προνομιακά καλλιεργούσε (και συντηρούσε) κατηγορίες για αλλοίωση του εκλογικού αποτελέσματος και

¹⁴ Γιαννιλόπουλος Γ., ό.π., σελ. 282.

¹⁵ Για το σχηματισμό τέτοιου είδους ομάδων, βλ. Λεντάκης Α., *Παρακρατικές οργανώσεις και 21^η Απριλίου*, Αθήνα 1975.

δραστηριότητες παράκεντρων εξουσίας, είναι βέβαιο πως η κατηγορία για ύπαρξη μιας οργανωμένης επιχείρησης που είχε στόχο της την άσκηση ψυχολογικής (αλλά και σωματικής) βίας εναντίον οπαδών της Αριστεράς δεν υπήρξε αβάσιμη.¹⁶

Αυτή ακριβώς η κληρονομιά του εμφυλίου πολέμου, υπήρξε εξαιρετικής σημασίας παράγοντας στην οπτική της τελευταίας. Με το Κομμουνιστικό Κόμμα να έχει τεθεί εκτός νόμου ήδη από την εποχή του εμφυλίου πολέμου, η κυρίαρχη πολιτική έκφραση της Αριστεράς τη δεκαετία του 50 υπήρξε το κόμμα της Ενιαίας Δημοκρατικής Αριστεράς (ΕΔΑ). Η ΕΔΑ ιδρύθηκε όπως είδαμε, τον Αύγουστο του 1951 φιλοδοξώντας να δώσει πολιτική έκφραση σε μια ηττημένη, όχι μόνο στρατιωτικά, αλλά κυρίως πολιτικά Αριστερά, εκπληρώνοντας τρεις βασικούς στόχους: τη συσπείρωσή της με όρους τέτοιους οι οποίοι παρέπεμπαν κατά βάση στον ευρύ εαμικό συνασπισμό που είχε συγκροτηθεί τη δεκαετία του '40, την προβολή των θέσεων του ΚΚΕ στην Ελλάδα μέσω της διάδοσης ενός προγράμματος που συμπεκνωνόταν στο τρίπτυχο «Ειρήνη- Δημοκρατία- Αμνηστία» (τα αρχικά του οποίου επίσης σχημάτιζαν τη λέξη «ΕΔΑ») και την επανένταξη της Αριστεράς στην πολιτική ζωή του τόπου με έναν τρόπο σχετικά ασφαλή.¹⁷

Πολιτικός φορέας που λειτουργούσε μάλλον ως ένας χαλαρός συνασπισμός προσωπικοτήτων του αριστερού χώρου, η ΕΔΑ τουλάχιστον μέχρι το 1956, δεν έβαλε

¹⁶ Σχετικά με την εκπόνηση ενός σχεδίου με την κωδική ονομασία «Περικλής», το οποίο είχε στόχο τον περιορισμό της δύναμης της Αριστεράς στην Ελλάδα ύστερα από τη «δυσάρεστη εμπειρία» των εκλογών του 1958, έχουν γραφεί πολλά (σχετικά βλ. Γιαννούλπουλος Γ, ό.π., σελ. 372, Λιναρδάτος Σ., ό.π., τ. Γ', σελ. 343- 345, κλπ.). Μετά τις εκλογές του 1961, όταν η αντιπολίτευση διαπίστωσε την καθοριστική συμβολή των αστυνομικών αρχών και των ΤΕΑ στη διαμόρφωση του τελικού εκλογικού αποτελέσματος, έκανε λόγο για «εκλογές βίας και νοθείας». Ο Ρίτσαρντ Κλογκ αναγνωρίζει την ύπαρξη «περιέργων» στοιχείων στην εκλογική συμπεριφορά των πολιτών, όπως αυτή καταγράφηκε στις εκλογές του 1961, τονίζει όμως ότι «ούτε αυτό [το σχέδιο «Περικλής» δηλαδή], ούτε και η προσωπική ευθύνη του Καραμανλή για ό,τι ονόμαζε «εκλογικό πραξικόπημα» ο Παπανδρέου επαληθεύτηκαν ποτέ» (Clogg R., ό.π., σελ. 181). Νέα στοιχεία ωστόσο, είδαν πρόσφατα το φως της δημοσιότητας: τον Μάρτιο του 1962 η αμερικανική πρεσβεία στην Αθήνα προχώρησε στη σύνταξη ενός απόρρητου υπομνήματος, με το οποίο αποτιμούσε όχι μόνο την πολιτική κατάσταση στη χώρα, αλλά και το πολιτικό σύστημα στο σύνολό του. Το υπόμνημα είχε συντάξει ο Daniel Brewster, σύμβουλος πολιτικών υποθέσεων της πρεσβείας, ο οποίος διαπίστωνε ότι ο αρχηγός του ΓΕΣ, αντιστράτηγος Καρδαμάνκης, είχε αναμειχθεί ενεργά στις εκλογές του 1961 και επεσήμαινε ότι ο στόχος δεν ήταν τόσο η ενεργός υποστήριξη στην ΕΡΕ, όσο η διατήρηση της ψήφου προς την ΕΔΑ σε χαμηλά επίπεδα (Daniel Brewster προς State Department, 23/03/1962, FRUS 1961- 1963, XVI, σελ. 632- 636, το έγγραφο δημοσιεύει ο Σωτήρης Ριζάς στο Ριζάς Σ., *Η Ελλάδα, οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ευρώπη, 1961- 1964*, Αθήνα 2001, σελ. 137- 139).

¹⁷ Βλ. σχετικά Παπαθανασίου Ι., «Ορία και δυναμική της ένταξης στην προδικτατορική ΕΔΑ. Απόπειρα καταγραφής της αριθμητικής εμβέλειας, της γεωγραφικής κατανομής και της κοινωνικής σύνθεσης του αριστερού πλθυσμού», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* 86 (1995), σελ. 21- 82.

ως προτεραιότητα τη δημιουργία ενός σταθερού οργανωτικού πυρήνα και ενός κομματικού ιστού τέτοιου που θα προσidiaζε στις λογικές ενός κόμματος, αντίθετα εργάστηκε περισσότερο στην κατεύθυνση της πολιτικής της νομιμοποίησης.¹⁸ Η έλλειψη κοινοβουλευτικής εκπροσώπησης μετά τις εκλογές του 1952 (τις πρώτες στις οποίες συμμετείχε) φαίνεται πως συνέβαλε-αποφασιστικά στην πριμοδότηση της συνεργασίας με τα κόμματα του Κέντρου: τέτοια συνεργασία συντελέστηκε για πρώτη φορά στις δημοτικές εκλογές του 1954 (μία κίνηση την οποία οι Βερναρδάκης-Μαυρήs θεωρούν εξαιρετικής σημασίας, δεδομένου ότι εγκαινιάζει κατ' αυτούs μια νέα περίοδο στη λειτουργία της ΕΔΑ),¹⁹ ενώ στις βουλευτικές εκλογές του 1956 η ΕΔΑ προσχώρησε στη «Δημοκρατική Ένωση», έναν εκλογικό συνασπισμό κομμάτων του Κέντρου και της Αριστεράs, που κατάφερε να κερδίσει περισσότερες ψήφους από την ΕΡΕ, ωστόσο το περίπλοκο του εκλογικού νόμου τον έφερε στα έδρανα της αντιπολίτευσης.

Το 1956 υπήρξε από πολλές απόψεις έτος-τομή για την ΕΔΑ, πλούσιο σε γεγονότα τα οποία δεν είχαν να κάνουν μόνο με εξελίξεις εντός του κομμουνιστικού κινήματος. Τον Μάρτιο του 1956 η έκτη Ολομέλεια του ΚΚΕ αποφάσισε την καθαίρεση του Ν. Ζαχαριάδη από την ηγεσία του κόμματος. Παρά το ότι η σχετική συζήτηση δεν αφορούσε ζητήματα που είχαν να κάνουν με τη σχέση ΚΚΕ και ΕΔΑ, η οποία είχε ήδη διαμορφώσει μια ιδιόμορφη-διττή υπόσταση για την Αριστερά στην Ελλάδα, αλλά κυρίως με τα αίτια της τραυματικής εμπειρίας της «ήττας» στην εμφύλια σύρραξη, η καθαίρεση του Ζαχαριάδη ήταν από μόνο του ένα γεγονός εξαιρετικής σημασίας για ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα. Το καλοκαίρι του 1956 πραγματοποιήθηκε η Α' Συνδιάσκεψη της ΕΔΑ, η οποία και επιβεβαίωσε τους

¹⁸ Στο ίδιο, σελ. 31.

¹⁹ Βερναρδάκης Χ., Μαυρήs Γ., ό.π., σελ. 99. Οι απόψεις τους συνιστούν μία εκ των δύο βασικών σχημάτων που έχουν διατυπωθεί για μία περιοδολόγηση της ιστορίας της (προδικτατορικής) ΕΔΑ. Οι Βερναρδάκης-Μαυρήs προτείνουν ένα σχήμα στο οποίο διακρίνουν τέσσερις περιόδους: την περίοδο 1951- 1954, την περίοδο 1954- 1958, την περίοδο 1958- 1965 και τέλος αυτήν της διετίας 1965- 1967. Στις δύο πρώτες περιόδους η ΕΔΑ, σύμφωνα με τους Βερναρδάκη-Μαυρή, λειτουργεί περισσότερο ως ένας εκλογικός μηχανισμός. Η περίοδος 1958- 1965 συνιστά την περίοδο απογείωσης της εκλογικής και οργανωτικής της δύναμης, ενώ μετά το 1965 επισημαίνουν την ανάσχεση της ανάπτυξής της (Βερναρδάκης Χ., Μαυρήs Γ., ό.π., σελ. 99- 100). Η Ιωάννα Παπαθανασίου από την άλλη, προτείνει ένα συγγενές σχήμα στο οποίο διακρίνει όμως τρεις περιόδους: την περίοδο 1951- 1956, στην οποία βλέπει την πρόθεση της ηγεσίας της ΕΔΑ να προβεί σε επιλογές κατά βάση «νομιμοποιητικές», την περίοδο 1956- 1963, φάση που συνδέεται με την οργανωτική ανάπτυξη του κόμματος και την περίοδο 1963- 1967, οπότε και η ΕΔΑ αποκτά τη φυσιογνωμία του μαζικού κόμματος (Παπαθανασίου Ι., ό.π., σελ. 29- 40).

βασικούς τομείς της στρατηγικής της. Το πρόγραμμα της «Εθνικής Δημοκρατικής Αλλαγής» που εγκρίθηκε, κινούνταν ουσιαστικά στους ίδιους άξονες που ακολουθούσε η ΕΔΑ ήδη από το 1951: αλλαγή, ειρήνη, αμνηστία και συνεργασία με τις «προοδευτικές δυνάμεις», αποτελούσαν τα βασικά συστατικά μιας πολιτικής, την οποία φαίνεται ότι υποβοηθούσε η ύφεση στις σχέσεις των δύο υπερδυνάμεων, που υπήρξε μετά το θάνατο του Στάλιν και την άνοδο του Χρουτσώφ στην εξουσία.²⁰

Η σημαντικότερη ωστόσο εξέλιξη είχε να κάνει με την ανάδυση του κυπριακού ως του πλέον σημαντικού ζητήματος για την ελληνική πολιτική. Νησί με πληθυσμό περίπου κατά 80% ελληνικό, η Κύπρος αποτελούσε μετά την προσάρτηση των Δωδεκανήσων στην Ελλάδα το 1947, την τελευταία περιοχή με συμπαγείς ελληνορθόδοξους πληθυσμούς που βρισκόταν εκτός του ελληνικού κράτους, καθώς από το 1914 είχε περιέλθει στη Βρετανία. Φαίνεται πως οι ανακατατάξεις που είχαν συμβεί μετά τη λήξη του Β' Π.Π. στο χώρο της ανατολικής Μεσογείου, με τη σταδιακή αποκαθήλωση της Βρετανίας από τη θέση της κυρίαρχης δύναμης στην περιοχή, καθιστούσαν πλέον εφικτή (ή πιο σωστά, έτσι εκτιμήθηκε) την ένωση του νησιού με τη «μητέρα» Ελλάδα. Ένα σχετικό δημοψήφισμα πραγματοποιήθηκε το 1950 με πρωτοβουλία του Εθναρχικού Συμβουλίου, το οποίο κατέδειξε ότι περίπου το 95% των συμμετεχόντων επιθυμούσε την προσάρτηση του νησιού στην Ελλάδα, και το αίτημα για ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα σύντομα υιοθετήθηκε από την κυβέρνηση του Συναγερμού, αποτελώντας στο εξής βασική προτεραιότητα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής.

Τον Αύγουστο του 1954 το κυπριακό «διεθνοποιήθηκε» μετά την κατάθεση σχετικής προσφυγής στον ΟΗΕ από τον Παπάγο, ωστόσο παρά τις όποιες προσδοκίες, η βρετανική κυβέρνηση αρνήθηκε πεισματικά να εκχωρήσει τα δικαιώματα που διατηρούσε σε μια περιοχή η οποία παραδοσιακά φημιζόταν για την εξαιρετική στρατηγική της σημασία. Η σταδιακή εμπλοκή της Τουρκίας στην υπόθεση και η συνακόλουθη ανάδυση ενός άλλου (τουρκικού) αιτήματος για διχοτόμηση του νησιού (taksim) με σκοπό την προστασία της τουρκικής

²⁰ Η περίοδος ύφεσης του Ψυχρού Πολέμου οδήγησε το διεθνές κομμουνιστικό κίνημα στο να τοποθετήσει στο επίκεντρο της πολιτικής του τη συνεργασία με σοσιαλιστικά κόμματα και να εγκαταλείψει τη λεκτική πολεμική που έως τότε χρησιμοποιούσε (Παπαθανασίου Ι., ό.π., σελ 32, υποσημ. 23).

πληθυσμιακής κοινότητας, σύντομα έφερε σε περίοδο άξυνσης τις σχέσεις Ελλάδος και Τουρκίας, κάτι που επιβεβαίωνε με τον πλέον θλιβερό τρόπο το πογκρόμ που ασκήθηκε τον Σεπτέμβριο του 1955 εναντίον των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης από ομάδες «αγανακτισμένων» Τούρκων.

Στα μέσα της δεκαετίας του '50 η εμφάνιση του κυπριακού-αποτελούσε μια παράμετρο που απειλούσε να καταστρέψει πολλές από τις ισορροπίες που έως τότε είχαν παγιωθεί. Σε διπλωματικό επίπεδο καταρχήν, έτεινε να φέρει σε τροχιά ρήξης τις σχέσεις Ελλάδας και Τουρκίας, που ύστερα από τη λήξη του Β' Π.Π. βρισκονταν σε μία φάση βελτίωσης. Το ζήτημα ωστόσο είχε ευρύτερες διαστάσεις. Οι δύο χώρες από το 1952 ανήκαν στο νοτιοανατολικό σκέλος της βορειοατλαντικής συμμαχίας (NATO) και η αναζωπύρωση του μίσους ανάμεσα σε δύο «παραδοσιακούς εχθρούς» προκαλούσε εύλογες ανησυχίες στους ιθύνοντες της συμμαχίας σχετικά με το βαθμό συνοχής της. Πολλώ δε μάλλον, που η κατασταλτική πολιτική των βρετανικών αρχών (φυλακίσεις, απαγχονισμοί κλπ) απέναντι στους μαχητές της ΕΟΚΑ (της οργάνωσης ελληνοκυπρίων που είχε ξεκινήσει ένοπλο αγώνα για να υλοποιήσει την ένωση με την Ελλάδα) είχε προκαλέσει στην Ελλάδα ένα γενικευμένο εναντίον τους αίσθημα αντιπάθειας. Καθώς σύντομα διαπιστώθηκε ότι και ο αμερικανικός παράγοντας δεν είχε την πρόθεση να εργαστεί για τα «ελληνικά δίκαια», το αίσθημα της αντιπάθειας και της οργής φάνηκε πως μπορούσε υπό κάποιες συνθήκες να παγιώσει ένα αντιδυτικό κλίμα· κάτι τέτοιο θα είχε απρόβλεπτες συνέπειες, καθώς θα μπορούσε να καταστήσει επίκαιρες κάποιες (σποραδικές ακόμη) απόψεις που έκαναν λόγο για την ανάγκη άσκησης μιας «ουδέτερης» εξωτερικής πολιτικής.²¹

Για την ελληνική Αριστερά η εμφάνιση του κυπριακού ζητήματος υπήρξε μια «χρυσή ευκαιρία», δεδομένου ότι της επέτρεπε να βγει από το πολιτικό περιθώριο στο οποίο είχε εισέλθει μετά τη λήξη του εμφυλίου πολέμου. Κόμμα νόμιμο μεν αλλά υπό συνεχή επιτήρηση, η ΕΔΑ όχι μόνο καλούνταν να λειτουργήσει υπό ασφυκτικές συνθήκες, αλλά και (καλούνταν) σε ένα βαθμό να επωμιστεί «προπατορικά αμαρτήματα» που η αντικομμουνιστική προπαγάνδα με χαρακτηριστική συνέπεια της επέρριπτε, και με βάση τα οποία επιχειρούσε να τεκμηριώσει τον «αντεθνικό» της

²¹ Clogg R., ό.π., σελ. 177.

χαρακτήρα.²² Σε αυτές τις συνθήκες, η ανάδυση του κυπριακού φαίνεται πως υπήρξε πράγματι μια «σανίδα σωτηρίας» για την Αριστερά, όχι μόνο επειδή της επέτρεπε να πραγματοποιήσει τις πρώτες μεταπολεμικά μαζικές συγκεντρώσεις στην Αθήνα και σε άλλες μεγάλες πόλεις της χώρας,²³ αλλά και γιατί μέσα από αυτές διακρινόταν στην προώθηση ενός αιτήματος που κατά βάση είχε όχι ταξικό ή κοινωνικό, αλλά «εθνικό» χαρακτήρα.

Με τον τρόπο αυτό, πραγματοποιούνταν μια αξιοσημείωτη αντιστροφή: το κόμμα εκείνο (ΕΔΑ) που αποτελούσε την πολιτική έκφραση της παράταξης, η οποία και εξακολουθούσε να βάλλεται για την «προδοτική» της στάση, διακρινόταν για τη μαχητική προώθηση ενός «εθνικού» αιτήματος, του πρώτου ουσιαστικά που προέκυπτε τη μεταπολεμική περίοδο, τη στιγμή που οι κατήγοροί της βρίσκονταν στην εξαιρετικά δύσκολη θέση να δικαιολογήσουν ό,τι μπορούσε να εκληφθεί ως «άδειασμα» της βρετανικής και της αμερικανικής πολιτικής. Αν η πολιτική δράση της Αριστεράς υπήρξε νόμιμη μετά το 1951 (οπότε και ιδρύθηκε η ΕΔΑ), η συμμετοχή χιλιάδων νέων στις διαδηλώσεις για το κυπριακό, της επέτρεπε για πρώτη φορά μετά τη λήξη του εμφυλίου πολέμου, να νιώθει νομιμοποιημένη, πολιτικά δικαιωμένη, να συναντηθεί με ευρείες μάζες (ιδίως νέων στην ηλικία) ψηφοφόρων και να ανακτήσει μια πρωτοβουλία των κινήσεων, έστω στο επίπεδο των εντυπώσεων, ακόμη και αν αυτή η τελευταία μόνο μετά τη δολοφονία του Γ. Λαμπράκη θα καταστεί πραγματικά εμφανής.²⁴

²² Πλείστα βιβλία, φυλλάδια και άλλα έντυπα εκδόθηκαν την περίοδο του εμφυλίου και τα αμέσως επόμενα χρόνια με σκοπό να καταδείξουν τον αντεθνικό, σύμφωνα με τους αντικομμουνιστές, χαρακτήρα της Αριστεράς. Ενδεικτικά αναφέρω τα παρακάτω: Σωτηρίου Τ., *Το ελληνόπουλο που γύρισε από την κόλαση: Τάκης Σωτηρίου εκ Βερροίας που γύρισε από Συγκροτάρχης του Δ.Σ.Ε. στον Εθνικό Στρατό και αποκαλύπτει τα αίσχη των Σλαβοκομμουνιστών*, Αθήνα 1948, Πανελλήνια Ένωση Παθόντων Οπλιτών Χωροφυλακής, *Κόκκινοι Λόκοι. Το χρονικό της αντεθνικής ανταρσίας*, Αθήνα 1947, Καραμούζης Γ., *Να! γιατί σας πολεμώ: ο κομμουνισμός είναι εχθρός του ανθρώπου*, Αθήνα 1949. Στα έντυπα αυτά μπορεί να συναντήσει κανείς χαρακτηρισμούς όπως «βδελυρότερος εχθρός της Ελληνικής μας Πατρίδος», «ορδές των βαρβάρων της στέππας», «πράκτορες και εχθροί της πατρίδος μας», «δούρειος ίππος του κομμουνιστικού τέρατος», «ελληνόφωνα και βουλγαρικά καθάρματα» κλπ. Σχετικά βλ. Καραγιαννακίδης Ν., «Λόγος για τον αντίπαλο και προπαγάνδα σε "εθνικόφρονα" έντυπα στη διάρκεια του Εμφυλίου: το παράδειγμα του περιοδικού *Ελληνικά Εθνικά Δημοσιεύματα* και βιβλίων γραμμένων από στρατιωτικούς στα 1948», ανακοίνωση στο συνέδριο του Δικτύου Μελέτης Εμφυλίων Πολέμων "Η κοινωνία σε πόλεμο: στρατός και αντάρτες στη δεκαετία του 1940", Πρέβεζα, 1-3 Ιουλίου 2005.

²³ Γιαννούλπουλος Γ., σελ. 331- 332.

²⁴ Βλ. σχετικά, συνέντευξη Μανόλης Αναστασιάδης, 06/08/2004. Αυτή τη σημαντική «ήττα» που υπέστησαν οι αντικομμουνιστές με την «προδοσία των ελληνικών δικαίων» που (εννοείται) πως

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η εμφάνιση του ροκ εν ρολ στη χώρα, παρά το ότι δεν μπορούσε να ταξινομηθεί στις «πολιτικές εξελίξεις», αποτελούσε κάτι που προκάλεσε (εξαρχής) το ενδιαφέρον της Αριστεράς. Στο εξής, η στάση της τελευταίας επρόκειτο να αποτελέσει τη συνισταμένη όχι μόνο της αποτίμησής του με κριτήρια καθαρά αισθητικά και καλλιτεχνικά, αλλά και της εκτίμησης του ρόλου που κατά τη γνώμη της το ροκ εν ρολ διαδραμάτιζε (ή μπορούσε να διαδραματίσει) στο πολιτικό σκηνικό. Οι πολιτικές αφετηρίες αυτής της θέασης είχαν εξάλλου φανεί από νωρίς, όταν (το χειμώνα του 1956) προβλήθηκε στην Αθήνα η *Ζούγκλα του Μαυροπίνακα* και απέσπασε διθυραμβικές κριτικές τόσο στην «Αυγή» όσο και στην «Επιθεώρηση Τέχνης»: η πρώτη τη χαρακτήρισε ταινία που περιέκλειε μεγάλες δόσεις αλήθειας, καθώς παρουσίαζε τις Ηνωμένες Πολιτείες «όπως είναι στ' αλήθεια, δίχως τα μασκαρέματα της μυθολογίας του Χόλυγουντ». ²⁵ Παρόμοια ήταν και η κριτική της «Επιθεώρησης Τέχνης», η οποία όχι μόνο έκρινε πως αποτελούσε το έργο ενός σκηνοθέτη (του Ρίτσαρντ Μπρουκς) με «βαθιά πίστη στον άνθρωπο», αλλά προχωρούσε και σε μία ενδιαφέρουσα σύγκριση: ανέλυε τη *Ζούγκλα του Μαυροπίνακα* σε αντιπαραβολή με τον *Επαναστάτη Χωρίς Αιτία*, ταινία η οποία καταπιανόταν περίπου με το ίδιο θέμα, δηλαδή με τα «προβλήματα» της αμερικανικής νεολαίας. Για τον κριτικό της «Επιθεώρησης Τέχνης», η δεύτερη ταινία (στην οποία ειρήσθω εν παρόδω, δεν αναφέρεται καν ο σκηνοθέτης, αλλά μόνο ο Τζέιμς Ντιν ως πρωταγωνιστής της), συνιστούσε μια εντελώς επιδερμική προσέγγιση του προβλήματος της μαθητικής παραβατικότητας, ενώ απέκρυπτε πως για αυτήν δεν ευθυνόταν μόνο η ελλιπής μέριμνα των γονέων τους, αλλά κυρίως (σύμφωνα πάντα

συνιστούσαν οι αμερικανικοί και βρετανικοί χειρισμοί στο κυπριακό, διακωμωδούσε στην «Αυγή» ο υπογράφων ως «Αυγερινός» με τους παρακάτω στίχους («Εμμετρο ξύπνημα: Η ... Νίκη», *Αυγή*: 26/02/1957):

«Νίκη, νίκη» ανακράζει, ώσπερ νέος δον Κιχώτης, ο πολύς μας Ηπειρώτης!
«Νενικήκαμεν», κραυγάζει κι' ο Κωστάκης ο Σερραϊός, κυβερνήτης μας μοιραίος,
«Νίκη» λένε και οι δύο και μιλούν χωρίς αστεία, για μια...νίκη τεραστία,
και την τόση τη χαρά τους, καθώς άδουν και χορεύουν, ως εξής την ερμηνεύουν:
-Απ' την πρότασιν του Μένον, που ηχρήστευσε τις άλλες, πρώτος χάρηκε ο Ντάλλες,
μα κι οι λόρδοι του Λονδίνου, και οι κύκλοι της Αγκύρας, τρίζουν έξαλλοι τας χείρας,
κι' αφού χαίρονται οι φίλοι, χρέος έχουμε τιμής,
να ...χαϊρόμαστε κι' εμείς!

²⁵ «Ο κινηματογράφος. Κριτική ταινιών», *Αυγή*: 22/02/1956. Σχετικά βλ. και κεφάλαιο «Η έλευση του ροκ εν ρολ στην Ελλάδα», όπου παρουσιάζονται οι θέσεις και μιας εφημερίδας φίλα προσκείμενης στην ΕΡΕ, της «Απογευματινής».

με τον κριτικό) «η μακαρθική Αμερική, ο πόλεμος και η ψύχωση που δημιουργούν τα αντιατομικά γυμνάσια στα σχολεία».²⁶

Το φθινόπωρο του 1956 το ροκ εν ρολ έφτανε στην Ελλάδα, μέσα από την προβολή «ροκ εν ρολ ταινιών», την εισαγωγή δίσκων και τη θριαμβευτική ένταξή του στα προγράμματα των συνόλων που κυριαρχούσαν στις αθηναϊκές νύχτες. Στις αρχές του 1957, το ροκ εν ρολ αποτελούσε μια (και ελληνική) πραγματικότητα. Ο βαθμός αποδοχής του από τους νέους είναι δύσκολο να τεκμηριωθεί με βάση λ.χ. αριθμητικά δεδομένα που αφορούν την πώληση δίσκων,²⁷ ωστόσο η εξαιρετική πύκνωση που υπήρξε στην κάλυψη του θέματος από τον τύπο το τελευταίο εξάμηνο του 1956, πρέπει να στάθηκε αρκετή για να παγιώσει την άποψη ότι αυτό υπήρξε ιδιαίτερα δημοφιλές στους νέους. Η απήχηση που το ροκ εν ρολ φαινόταν να έχει στη νεολαία δεν μπορούσε να αφήσει αδιάφορη την ΕΔΑ, καθώς την ίδια ακριβώς περίοδο, το κυπριακό φαινόταν να αποτελεί για την Αριστερά ένα καινούργιο εφελτήριο, μια ευκαιρία για να διευρύνει την επιρροή της σε καινούργιες μάζες ψηφοφόρων. Η

²⁶ Μοσχολάκης Α., «Ο Δράκος- Η ζούγκλα του μαυροπίνακος- Επαναστάτης χωρίς αιτία», *Επιθεώρηση Τέχνης*, Μηνιαίο περιοδικό Γραμμάτων και Τεχνών 16 (Απρίλιος 1956), σελ. 355- 357.

²⁷ Σε ό,τι αφορά την πώληση δίσκων, είναι εξαιρετικά δύσκολο να εντοπιστούν σχετικά αριθμητικά στοιχεία. Τη δεκαετία του '50 φαίνεται πως γίνονταν εισαγωγή δίσκων από κεντρικά δισκοπωλεία (όπως το «Δισκοφύλ» για παράδειγμα), ενώ την επόμενη δεκαετία, η προώθησή τους στην ελληνική αγορά γίνονταν από εταιρείες (με κυριότερη τη Μιούζικ Μποξ που έδρευε στο Σύνταγμα), οι οποίες στην πορεία είτε διαλύθηκαν είτε συγχωνεύτηκαν με άλλες, με αποτέλεσμα να έχει χαθεί το αρχείο τους (αν υπήρξε τέτοιο ποτέ). Θα πρέπει να επισημάνουμε ωστόσο, ότι ακόμη και αν έχουμε στο μέλλον κάποια αριθμητικά δεδομένα, είναι ανάγκη να είμαστε εξαιρετικά προσεκτικοί στην ανάλυσή τους. Το να έχουν πουληθεί λ.χ. δέκα χιλιάδες δίσκοι του Πρίσλεϋ δε σημαίνει υποχρεωτικά ότι τόσοι ήταν οι θαυμαστές του. Σε ό,τι αφορά τη δεκαετία του 50, αλλά σε ένα βαθμό και την επόμενη, οι δίσκοι διακινούνταν συχνά με δανεισμό (από χέρι σε χέρι δηλαδή), ενώ εξίσου συχνό ήταν το φαινόμενο παρές να «τσοντάρουν» μικροποσά για την αγορά δίσκων που στη συνέχεια ακούγονταν από κοινού. Ένα τελευταίο στοιχείο: η διάδοση του ροκ εν ρολ στηρίχθηκε –παγκοσμίως αλλά και στην Ελλάδα- στα τζουκ μποξ, όπου γίνονταν «δημόσια» χρήση του δίσκου. Η ύπαρξη ενός μόνο δίσκου σε τζουκ μποξ θεωρητικά αντιστοιχούσε σε πολλούς, ίσως και δεκάδες, ακροατές των τραγουδιών του. Όσον αφορά τις «ροκ εν ρολ» ταινίες, ο αριθμός των θεατών που τις παρακολουθούσαν, αποτελεί κατά τη γνώμη μου πιο ασφαλή ένδειξη, αφού ένα «εισιτήριο» δεν μπορεί παρά να αντιστοιχεί σε ένα θεατή (αν και είναι γεγονός ότι πολλοί φανατικοί θαυμαστές παρακολούθησαν μία ταινία του Πρίσλεϋ ή των Μπιτλς πολλές φορές). Δυστυχώς, για την πρώτη περίοδο του ροκ εν ρολ (1956- 1958) δε στάθηκε εφικτό να εντοπιστούν στοιχεία. Το περιοδικό «Τα Θεάματα της Εβδομάδος» που δημοσίευε σχετικούς καταλόγους εισιτηρίων, ξεκίνησε να εκδίδεται τον Αύγουστο του 1957 ως περιοδικό ποικίλης ύλης, με ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι η αλήθεια, στον κινηματογράφο (βιογραφικά ηθοποιών, ειδήσεις για τα ειδύλλιά τους κλπ). Από το 1959 αλλάζει ο τίτλος του σε «Θεάματα, δεκαπενθήμερος κινηματογραφική- καλλιτεχνική επιθεώρησης», χάνει τον χαρακτήρα του περιοδικού ποικίλης ύλης και μεταβάλλεται σε ένα καθαρά κινηματογραφικό περιοδικό. Τότε είναι που ξεκινούν και οι σχετικοί κατάλογοι των εισιτηρίων για τους κινηματογράφους της Αθήνας και των συνοικιών (απ' όπου και έχουν αντληθεί στοιχεία για τη συγκρότηση του Πίνακα 10).

πανθομολογούμενη μαζική συμμετοχή των νέων στις σχετικές με το κυπριακό διαδηλώσεις, είχαν ήδη τοποθετήσει τη νεολαία στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός της, όπως άλλωστε συνέβαινε και τις άλλες πολιτικές παρατάξεις. Μια πρόχειρη αποτίμηση των τελευταίων εξελίξεων έδειχνε ότι η πολιτική της σημασία μόνο μικρή δεν ήταν, όχι μόνο επειδή, όπως διαπίστωνε χαρακτηριστικά ένα κομματικό έγγραφο, όποιος μπορούσε να επηρεάσει τη νεολαία μπορούσε να βάλει μια καλή υποθήκη για το μέλλον, αλλά και γιατί η δραστηριοποίησή της ήταν ικανή να ανακατώσει (άμεσα) την τράπουλα του πολιτικού παιχνιδιού:

«Η Νεολαία όμως, αποτελεί παράλληλα και σοβαρή κοινωνική δύναμη: πρώτον, με τον όγκο της [...] και ταυτόχρονα με τον ενθουσιασμό, την ορμητικότητα της κλπ. Είναι φανερό ότι η νεολαία με την συμμετοχή της στην γενικότερη κοινωνική δράση μπορεί να επιδράσει άμεσα και πολύ σοβαρά στις κοινωνικές εξελίξεις. Πέρα όμως και από αυτό, η Νεολαία είναι η πιο σοβαρή κοινωνική δύναμη για το μέλλον. Γιατί αυτή θα αντικαταστήσει τη σημερινή γενιά των μεγάλων στη διεύθυνση της κοινωνικής ζωής. Και συνεπώς, η σημερινή της τοποθέτηση θα προκαθορίσει σε σημαντικό βαθμό και τις μελλοντικές κοινωνικές εξελίξεις».²⁸

Με αυτήν ακριβώς τη νεολαία, την οποία ο συντάκτης του ίδιου εγγράφου υπολόγιζε στο ένα τέταρτο του συνολικού πληθυσμού της χώρας,²⁹ τα στελέχη του κόμματος καλούνταν να έρθουν σε επαφή και να μετατρέψουν τις κοινωνικές και πατριωτικές της ευαισθησίες σε μια (αριστερή) ιδεολογική συγκρότηση, τέτοια που θα τους έφερνε στις γραμμές της ΕΔΑ. Κάτι τέτοιο δεν ήταν εύκολο. Η αντικομμουνιστική προπαγάνδα εξακολουθούσε να αποτελεί ένα σημαντικό ανάχωμα στη διείδυση της

²⁸ ΑΣΚΙ, Αρχείο Νεολαίας ΕΔΑ, Κουτί 270: *Αναλύσεις των προγραμμάτων της ΕΔΑ για τη Νεολαία, χ.χρ.*

²⁹ Στο ίδιο. Σε άλλο έγγραφο σκιαγραφείται μια πιο συγκεκριμένη εικόνα για τη σύνθεση της νεολαίας. Σύμφωνα με αυτή, η νεολαία στην Ελλάδα ανάλογα με την κύρια απασχόλησή της χωριζόταν (στα τέλη της δεκαετίας του 50) σε τέσσερις κατηγορίες: τη σπουδάζουσα η οποία υπολογιζόταν ότι αριθμούσε περίπου 25.800 νέους, τους μαθητές οι οποίοι για τις τρεις τελευταίες τάξεις ήσαν περίπου 82.400, τους αγρότες (περίπου 444.000) και τους εργαζόμενους στις πόλεις που υπολογίζονταν περίπου σε 471.000 (ΑΣΚΙ, Αρχείο Νεολαίας ΕΔΑ, Κουτί 270: *Ποι θα βρούμε τη Νεολαία, χ.χρ.*).

ΕΔΑ σε ευρείες μάζες νέων, τη στιγμή μάλιστα που η διατήρηση (και όξυνση από το 1958 και μετά) των αστυνομικών μέτρων απέτρεπε πολλούς νέους, ακόμη και αν συμμερίζονταν πολλές από τις απόψεις της ΕΔΑ, από το να αποκτήσουν κάποια οργανωτική σχέση μαζί της. Η κατασταλτική πολιτική των αρχών ασφαλείας με το να ασκεί ψυχολογική (και ενίοτε σωματική) βία στους νέους συνιστούσε έναν αναμφίβολο αντίπαλο στον προσεταιρισμό τους από την ΕΔΑ.

Ωστόσο, οι πρακτικές αυτές των αντικομμουνιστών ήσαν εμφανείς, σε μεγάλο βαθμό αναμενόμενες, η δημοσιοποίησή τους μπορούσε να δώσει «πόντους» στο παιχνίδι των εντυπώσεων, επομένως (ήσαν) λιγότερο ακίνδυνες. Η διάδοση του ροκ εν ρολ από την άλλη, φάνηκε να συνιστά έναν εχθρό «ύπουλο». Εάν οι διαδηλώσεις για το κυπριακό αποτελούσαν μια ευκαιρία για να επεκταθεί η επιρροή της ΕΔΑ σε διευρυμένα ακροατήρια νέων, το ροκ εν ρολ με το να ασκεί αναμφισβήτητη επίδραση στους νέους μπορούσε (ή πιο σωστά, έτσι ερμηνεύτηκε), να αποτελέσει ανασχετικό παράγοντα στην ευόδωση των στόχων που η ηγεσία της ΕΔΑ είχε βάλει για τη νεολαία. Ακόμη και αν η διάδοσή του δεν προβαλλόταν ως τμήμα μιας στρατηγικής η οποία έτεινε στον περιορισμό της Αριστεράς (άποψη που για τους αναλυτές της οπωσδήποτε ήταν η κυρίαρχη), η εμφάνιση του ροκ εν ρολ στο προσκήνιο δεν μπορούσε να απουσιάζει από τις αναλύσεις που έκαναν τα στελέχη του κόμματος· σε αυτό έβλεπαν έναν εν δυνάμει «ανταγωνιστή», μια επιρροή που μπορούσε να εκτρέψει τη ζωντάνια και την ενεργητικότητα των νέων σε άλλα (ενδεχομένως μη πολιτικά, αλλά πάντως έξω από την επιρροή τους) μονοπάτια:

«Εδώ ακριβώς βρίσκεται ο κίνδυνος από την απειρία των νέων» επεσήμαινε ένα κομματικό έγγραφο. «Προβάλλεται συστηματικά και επίμονα, για να πάρουμε ένα παράδειγμα, σαν νέο η Ρούμπα, και μετά το τσα-τσα και ύστερα το ροκ και πάει συνέχεια, και ο κίνδυνος δε βρίσκεται εκεί που στενοκέφαλα τον βλέπουμε πολλές φορές, στο ότι δηλαδή ένας νέος χόρεψε ένα ροκ... Ο κίνδυνος

βρίσκεται όταν καταφέρουν να πείσουν τους νέους, ότι αυτό είναι το καινούργιο που ζητούσαν [...]».³⁰

Οι θέσεις αυτές αναλύονταν με εξαιρετική σαφήνεια σε πλάνο δράσης που συνέταξε το Κεντρικό Συμβούλιο της νεολαίας της ΕΔΑ στις αρχές του 1959. Ο συντάκτης του εγγράφου, έχοντας πια μεσολαβήσει ένα ικανοποιητικό διάστημα από την εμφάνιση του ροκ εν ρολ, αποτιμούσε τις πολιτικές εξελίξεις των προηγούμενων χρόνων και τις συνέδεε με τη διάδοση όχι μόνο του ροκ εν ρολ, αλλά του «αμερικανικού τρόπου ζωής». Θεωρούσε ότι τα τελευταία χρόνια η κυβέρνηση της ΕΡΕ είχε εξαπολύσει μια τεράστια «ιδεολογικό- προπαγανδιστική επίθεση ενάντια στον ελληνικό λαό και το Προοδευτικό Δημοκρατικό Κίνημα», η οποία και εξελισσόταν σε δύο επίπεδα: αφενός μεν με την όξυνση των «κλασικών» μέτρων αστυνομικού χαρακτήρα, αφετέρου δε με την ανάληψη μιας προσπάθειας αποπροσανατολισμού της κοινής γνώμης από τα «φλέγοντα ζητήματά του». Τελικός στόχος της επίθεσης αυτής ο συντάκτης εκτιμούσε πως ήταν η «εξουδετέρωση της αυξημένης αντίδρασης των λαϊκών στρωμάτων», και η αποτροπή της συσπείρωσης «πατριωτικών δυνάμεων», ικανών να παλέψουν για την υλοποίηση της «Εθνικής Δημοκρατικής Αλλαγής». Σε ό,τι αφορά τη νεολαία, ο συντάκτης του πλάνου επεσήμαινε το ιδιαίτερο ενδιαφέρον των «δυνάμεων της υποτέλειας», οι οποίες αξιοποιώντας το εύπλαστο της νεανικής ηλικίας, αποσκοπούσαν με τη διάδοση του «αμερικάνικου τρόπου ζωής» να θέσουν φραγμό στην πατριωτική της δράση η οποία είχε αναδειχθεί με αφορμή τις κινητοποιήσεις για το κυπριακό, καθιστώντας έτσι εφικτό τον έλεγχό της:

«Η εκστρατεία αυτή εκδηλώνεται με ιδιαίτερη βαρύτητα προς την κατεύθυνση της νεολαίας. Οι προπαγανδιστές της Υποτέλειας ξαίρουν πολύ καλά ότι η Νεολαία είναι εύπλαστο υλικό [...] Γι' αυτό και καταβάλλουν την πιο έντονη και συστηματική προσπάθεια για τη διαπαιδαγώγησή της σύμφωνα με τα συμφέροντα και τις επιδιώξεις τους. Κι εδώ δεν περιορίζονται μόνο στις καθιερωμένες

³⁰ ΑΣΚΙ, Αρχείο Νεολαίας ΕΔΑ, Κουτί 270: *Σημασία της δουλειάς στη Νεολαία για τα ιδιαίτερα προβλήματά της και κύρια το εκπολιτιστικό*, 1962.

μεθόδους προπαγάνδας. Μεταχειρίζονται κάθε τι που μπορεί να επηρεάσει τη διάπλωση της νοοτροπίας και της ψυχολογίας της Νεολαίας [...] για να γίνουν πιστοί υπηρέτες του καθεστώτος της υποτέλειας, ή τουλάχιστον ουδέτεροι και αδιάφοροι, μια ανεργία και άβουλη μάζα που θα αφήνει ανενόχλητη την εφαρμογή της αντεθνικής και αντιλαϊκής πολιτικής».³¹

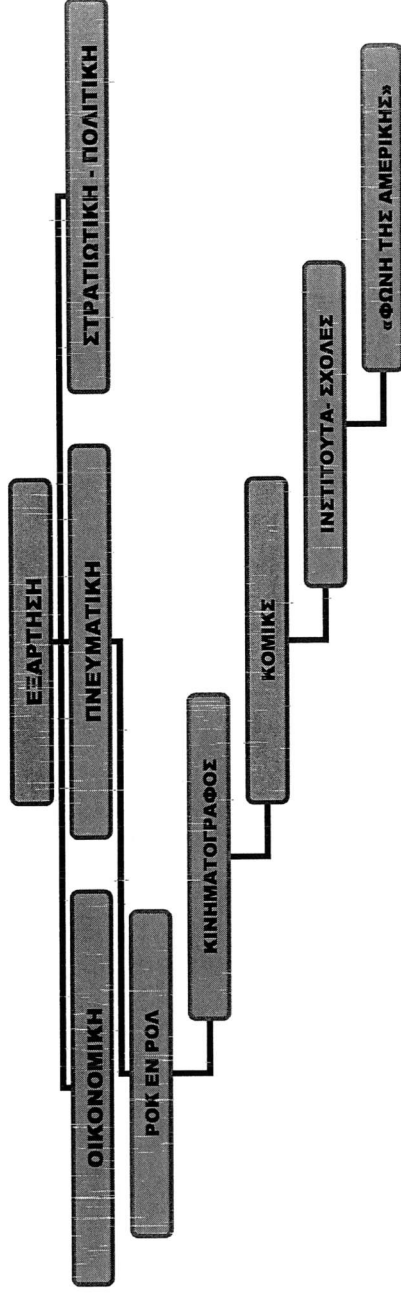
Για την ΕΔΑ το ροκ-εν ρολ δεν υπήρξε απλώς ένας χορός και ποτέ δεν αποτιμήθηκε αποκλειστικά με αυτή του τη διάσταση· έγινε αντιληπτό ως τμήμα μιας προσπάθειας η οποία στόχευε στην προώθηση στην Ελλάδα του «αμερικάνικου τρόπου ζωής». Σε αυτό το πλαίσιο, το ροκ εν ρολ (θεωρήθηκε πως) αποτελούσε την αιχμή του δόρατος ενός σχεδίου που στόχευε στη δημιουργία μιας (ελληνικής) νεολαίας, η οποία θα είχε ως πρότυπα για τη ζωή και τη συμπεριφορά της εκείνα που «έρχονταν» από τις Ηνωμένες Πολιτείες. Ως συνιστώσες του «αμερικάνικου τρόπου ζωής» προβλήθηκαν ο κινηματογράφος με την προβολή «γκαγκστερικών και πρόστυχων φιλμ», η διάδοση «πορνογραφικών εντύπων», καθώς και τα κλαμπ και οι χώροι στους οποίους πολλοί νέοι αρέσκονταν να συχάζουν (γνωστοί και ως «σφαιριστήρια») για να περάσουν την ώρα τους ασχολούμενοι με τα μηχανικά παιχνίδια που εκεί υπήρχαν.³²

Η παραπάνω τοποθέτηση κατεδείκνυε ότι για την Αριστερά το ροκ εν ρολ αποτελούσε τμήμα μιας γενικότερης διείσδυσης των Ηνωμένων Πολιτειών στη χώρα, η οποία δεν είχε μονάχα την (αναμφισβήτητη) πολιτική, στρατιωτική και οικονομική της διάσταση, αλλά και την πνευματική (βλ. σχήμα 2). «Η Αμερική δεν εξάγει στη χώρα μας μόνο κεφάλαια και δεν μας σκλαβώνει μονάχα πολιτικά. Εξάγει και ...πνεύμα και πάει να μας σκλαβώσει και πνευματικά» υποστήριζε σε σχετικό

³¹ ΑΣΚΙ, Αρχείο Νεολαίας ΕΔΑ, Κουτί 270: *Σχέδιο απόφασης του Κ.Σ. της Ν. ΕΔΑ για το ζήτημα της ιδεολογικής- διαφωτιστικής δουλειάς*, χ.χρ. (περίπου αρχές 1959).

³² «Στη δίωξη της Νεολαίας για ψυχαγωγία» επεσήμαινε ένα έγγραφο της Διαφώτισης, «της προσφέρουν τον γκαγκστερικό κινηματογράφο, τα ηλίθια χολυγουντιανά κατασκευάσματα, το στριπ-τιζ και τα πορνογραφικά θεάματα του θεάτρου και του σινεμά. [...] Στη λαχτάρα για χορό και μουσική της σερβίρουν ξένα αηδιαστικά «ελαφρά» τραγούδια και εξίσου κακής ποιότητας δικά μας. Αντί για λέσχες νεολαίας και τόπους εκπολιτισμού προσφέρουν τα πορνεία, τα σφαιριστήρια, τους ντεκέδες, τα «κλαμπς», και τα κάθε λογής καταγώνια που ξεφυτρώνουν κατά χιλιάδες σε όλη τη χώρα» (ΑΣΚΙ, Αρχείο Νεολαίας ΕΔΑ, Κουτί 270: *Η σημερινή κατάσταση της Νεολαίας στην Ελλάδα*, δακτυλόγραφο, χ.χρ.).

ΣΧΗΜΑ 2
Η ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΟΥ «ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΟΥ ΤΡΟΠΟΥ ΖΩΗΣ ΣΤΗ ΕΛΛΑΔΑ:
Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ Ε.Δ.Α.

Πηγή: επεξεργασία στοιχείων από ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, Κουτί 270, Επιτροπή Διαφώτισης Ν. ΕΔΑ

αφιέρωμά της η «Αυγή» το 1957.³³ Ως πρωταγωνιστές σε αυτές τις «ειδικότερες» όπως τις χαρακτήριζε ένα έγγραφο της Επιτροπής Διαφώτισης «προσπάθειες για τη διάβρωση της νεολαίας» κατονομάζονταν φορείς οι οποίοι (κατά την εκτίμηση του συντάκτη του κειμένου) ασκούσαν προπαγανδιστική υπέρ των Ηνωμένων Πολιτειών δράση, όπως τα κολέγια, οι σχολές που λειτουργούσαν στην Ελλάδα με αμερικανική χρηματοδότηση, η «Φωνή της Αμερικής», δηλαδή ο ραδιοφωνικός σταθμός της αμερικανικής βάσης στην Αθήνα, τα ινστιτούτα με τους χιλιάδες, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Επιτροπής Διαφώτισης σπουδαστές κλπ.³⁴

Όλα τα παραπάνω εντάσσονταν σε ό,τι χαρακτηριζόταν με κάπως ειρωνική διάθεση «αμερικανική πνευματική βοήθεια» και η τελευταία προβαλλόταν ως συνέπεια της πολύπλευρης διείσδυσης των Ηνωμένων Πολιτειών στη χώρα. «Αυτή η αμερικανική “πνευματική βοήθεια” που είναι το φυσικό επακόλουθο της άλλης “βοήθειας” δυο σκοπούς επιδιώκει» έγραφε η «Αυγή» σε σχετικό αφιέρωμά της το 1956: «ο ένας είναι η προπαγάνδα του περιλάλητου «αμερικάνικου τρόπου ζωής», να μας αποδείξει δηλαδή πως ο τρόπος ζωής και σκέψης της σημερινής Αμερικής και ο πολιτισμός του δολαρίου είναι τα καλύτερα φρούτα του ανθρώπινου πολιτισμού. Ο δεύτερος σκοπός που επιδιώκεται είναι να διαφθείρη συνειδήσεις, να πλάση τους Έλληνες κατ’ εικόνα και ομοίωσιν των δούλων [...], έτσι που να μην μπορούν να σκέφτονται ελεύθερα».³⁵

Υιοθετώντας πρακτικές που την ίδια περίπου εποχή αρέσκονταν να ακολουθούν και άλλοι εκπρόσωποι του «αντιαμερικανικού» (και ευρύτερα του «αντιδυτικού») τρόπου ζωής, όπως οι εκπρόσωποι της ελλαδικής Εκκλησίας, στελέχη της Διαφώτισης ή αρθρογράφοι της «Αυγής» επιχειρούσαν να συνδέσουν την απόκλιση των νέων από τις «εθνικές παραδόσεις» με την εμφάνιση φαινομένων όπως

³³ «Οι Αμερικάνοι στην Ελλάδα. Η πνευματική «βοήθεια», μια άλλη πλευρά υποδουλώσεως του λαού μας. Κόμικς, μίκυ-μάους, «σορτς» βιβλία, πολυτελή «κέντρα πληροφοριών» και ινστιτούτα», *Αυγή*: 22/03/1956.

³⁴ ΑΣΚΙ, Αρχείο Νεολαίας ΕΔΑ, Κουτί 270: *Η σημερινή κατάσταση της νεολαίας στην Ελλάδα*, δακτυλόγραφο 56 σελίδων, χ.χρ., σελ. 29.

³⁵ «Οι Αμερικάνοι στην Ελλάδα.», *Αυγή*: 22/03/1956. Μια ενδιαφέρουσα ερμηνεία για τη σχέση ανάμεσα στην οικονομική βοήθεια που ξεκίνησε στα τέλη της δεκαετίας του '40, και σε ό,τι χαρακτηρίζεται από τον αρθρογράφο «ιδεολογική βοήθεια», μπορεί να διαβάσει κανείς σε σχετική επιφυλλίδα- αναδρομή της «Αυγής» για τα δέκα χρόνια της οικονομικής βοήθειας (Πορφύρης Κ., «Αμερικανική ιδεολογική “βοήθεια”», *Αυγή*: 26/02/1957).

η παραβατικότητα³⁶ ή ο «ανήθικος» τρόπος ζωής. Το φθινόπωρο του 1956, όταν η μπάντα του Έκτου Στόλου έπαιξε για πρώτη φορά ροκ εν ρολ ζωντανά επί ελληνικού εδάφους, σχολίαζε με επικριτική διάθεση στην «Αυγή» ο υπογράφων ως «Ειρηνικός» για τη συμμετοχή Ελλήνων στο χορό που στήθηκε: «Εμείς δεν κάνουμε για τέτοιες μόδες. Εμείς έχουμε παραδόσεις. Έχουμε επίγνωση του μέτρου και του λογικού. Έχουμε το αίσθημα του ωραίου σα λαός μέσα στη ψυχή μας. Ούτε ο ουρανός μας, ούτε το κλίμα μας, ούτε η οικογενειακή αγωγή μας, μας επιτρέπουν να κολλήσουμε τέτοια ψώρα. Αν οι προχτεσinoί χορευτές της Αίγλης δουν στις εφημερίδες πως τους κατάντησαν οι ρυθμοί της υπερατλαντικής μουσικής, θα κάνουν μέρες νάβγουν απ' το σπίτι τους. Εκτός αν δεν τους ενδιαφέρει η δημοσία αιδώς».³⁷

Η διάδοση μιας ψυχαγωγίας στην οποία αποδιδόταν ο χαρακτηρισμός «τεντυμποϊκής εμπνεύσεως»,³⁸ θεωρούνταν η πηγή του κακού για την εμφάνιση των φαινομένων εκείνων που μονοπωλούσαν τη δημόσια συζήτηση τα τελευταία χρόνια. Είπαμε και παραπάνω: η διαχείριση του ζητήματος της «παραστρατημένης» νεολαίας από τον τύπο και τον κινηματογράφο, η κατάδειξη του «κατήφορου» (για να αναφερθούμε σε έναν ιδιαίτερα χαρακτηριστικό τίτλο ταινίας της εποχής)³⁹ στον οποίον είχε εισέλθει η ελληνική νεολαία, ακόμη και αν είχε λάβει πολύ μεγαλύτερες διαστάσεις από ό,τι αναλογούσε στα πραγματικά της μεγέθη, ήταν ικανή να υποκινήσει στάσεις και πολιτικές για την καταπολέμησή της. Στις αρχές του 1961 οι απόψεις που είχε διαμορφώσει η δημόσια συζήτηση τα προηγούμενα χρόνια σχετικά

³⁶ Στην Α' Συνδιάσκεψη της ΕΔΑ το καλοκαίρι του 1956, ο Νίκος Σολωμός προέβαλε τον κινηματογράφο ως μια εξαιρετικά αρνητική επιρροή για τους νέους που μπορούσε να τους οδηγήσει ακόμη και στην εγκληματικότητα. «Ο κινηματογράφος», επεσήμινε, «κατάντησε στη χώρα μας μέσο κακής διαπαιδαγώγησης της νεολαίας μας. Μια στατιστική τα λέει όλα: σε 200 ξένες ταινίες που προβλήθηκαν στην Αθήνα, 43 ήταν γκαγκστερικές, 62 περιπετειώδεις, 25 πορνικού περιεχομένου, 50 «ερωτικές» και ψευδοκοινωνικές και μόνο 18, δηλαδή 9% είχαν ανεκτό περιεχόμενο. Έτσι ο κινηματογράφος, το μοναδικό ουσιαστικό μέσο ψυχαγωγίας της νεολαίας των πόλεων –οι 70% είναι νέοι από τους θεατές– αντί μέσο διαπαιδαγώγησης, ενθάρρυνσης για ανάταση της νεολαίας, κατάντησε μέσο φυγής, αποθάρρυνσης και αλλοίμονο, μέσο που οδήγησε κατευθείαν στην ληστεία, ακόμη και στο εγκλημα» («Από τις εργασίες της Α' Πανελληνίας Συνδιάσκεψης της ΕΔΑ: τα προβλήματα της νεολαίας. Η εισήγησης του Ν. Σολωμού», *Αυγή*: 04/08/1956). Είναι ενδιαφέρον ότι μια παρεμφερής «στατιστική» ανάλυση των ταινιών που (φέρεται ότι) είχε κάνει δυτικογερμανός βουλευτής, φιλοξενεί και το *Δελτίο της Ιεράς Συνόδου* (βλ. σχετικά κεφάλαιο «Ηθονικοί ρυθμοί»: Σεξουαλικές διαστάσεις του ροκ εν ρολ).

³⁷ «Το ημερολόγιο ενός απλού ανθρώπου. Ροκ –Εντ- Ρολ», *Αυγή*: 24/10/1956.

³⁸ ΑΣΚΙ, Αρχείο Νεολαίας ΕΔΑ, Κουτί 270. *Υποφάκελος: αποφάσεις της Ε.Ε της ΕΔΑ για την Νεολαία ΕΔΑ*, δακτυλόγραφο 20 σελίδων, χ.χρ., σελ. 2.

³⁹ «Ο Κατήφορος», ταινία του 1961, σε σκηνοθεσία Γιάννη Δαλιανίδη.

με το πρωτοφανές «παραστράφημα» της ελληνικής νεολαίας φαίνεται πως είχαν ήδη ενταχθεί στην οπτική της ΕΔΑ, η οποία όχι μόνο-δεν διαφοροποιούνταν από όσα υποστήριζαν οι διάφοροι σχολιαστές των ηθών της νεολαίας, αλλά αντίθετα πίστευε πως οι τελευταίες εξελίξεις κατά κάποιο τρόπο δικαίωναν παλαιότερες αναλύσεις και προβλέψεις της:

«Η ΕΔΑ πρόσεξε πάντα με φροντίδα ιδιαίτερη την Ελληνική νέα γενιά. Προέβαλλε τα ζητήματά της, υπέδειξε λύσεις, αγωνίστηκε για την προώθησή τους. Τον τελευταίο καιρό δεν είναι μόνη. Ολοένα και πιο συχνά, πιο έντονα ακούγονται από κάθε πλευρά φωνές για την κατάσταση της νεολαίας μας. Ανησυχίες και φόβοι για το παρόν και το μέλλον της. Κριτική για την ταχτική των παλιών και συμβουλές για τον δρόμο που πρέπει να ακολουθήσουν οι νέοι. Τραγικά περιστατικά και αποκαλυπτικές έρευνες, υποδείξεις και εκκλήσεις για τη σωτηρία της αυριανής γενιάς, πρωτοβουλίες πνευματικών σωματείων και κινήσεις νεολαιίστικων οργανώσεων διαδέχονται η μία την άλλη. Πολλοί φτάνουν να μιλούν για «ηθική κρίση», «κρίση ιδανικών στη νεολαία», «εκτροπή από το δρόμο των εθνικών παραδόσεων» και άλλα».⁴⁰

Η «παρακμή» των νέων ερμηνεύτηκε ως απόρροια της εισαγωγής στην Ελλάδα ενός τρόπου διασκέδασης και ψυχαγωγίας που «ερχόταν» από τη Δύση. Δεδομένης της απήχησης που αυτά είχαν στους νέους –ιδίως το ροκ εν ρολ- δεν είναι τυχαίο που ο δυτικός τρόπος υπήρξε στην οπτική της ΕΔΑ ταυτόσημος με την «ηθική παρακμή», στην οποία και φαινόταν να έχει εισέλθει ένα σημαντικό τμήμα της νεολαίας: «έτσι, δεν είναι περίεργο» έγραφε κείμενο της Διαφώτισης, «πως μάζες Νεολαίας αποκτούν μηδενιστικό πνεύμα, αρριδιστικό πνεύμα, αναζητούν εύκολες λύσεις ή σέρνονται στη διαφθορά και την εξαθλίωση. Και η παιδική, η εφηβική εγκληματικότητα ανεβαίνει

⁴⁰ ΑΣΚΙ, Αρχείο Νεολαίας ΕΔΑ, Κουτί 270: *Ανάλυση των στόχων που έθεσε η Ε' Σύνοδος της Δ.Ε. (1-3/04/1964) για την ενίσχυση των αγώνων της Νεολαίας, χ.χρ.* (μέσα του 1961).

με άλματα στην Αγγλία, στην Αμερική, σ' όλη τη Δύση». ⁴¹ Σε αυτό το πλαίσιο, το ζήτημα των ιδανικών, της κατεύθυνσης και της πολιτιστικής αγωγής των νέων άρχισε να υποδεικνύεται ως «πρόβλημα» και μάλιστα ως πρόβλημα που όπως επισημαίνεται σε ανάλυση που πραγματοποιήσε η Επιτροπή Διαφώτισης της ΕΔΑ το 1961, άρχισε να αποκτά «διαστάσεις εθνικού θέματος». ⁴² Και καθώς, για να θυμηθούμε τους Ρ. Rock και S. Cohen, η υπόδειξη ενός προβλήματος (ή πιο σωστά η απόδοση του χαρακτηρισμού «πρόβλημα» σε κάποιο κοινωνικό φαινόμενο), είναι πάντα σημαντική μια και συνήθως αποτελεί το εφαλτήριο για την ανάληψη πρωτοβουλιών με σκοπό την καταπολέμησή του, ⁴³ δεν πρέπει να είναι τυχαίο που στα τέλη της δεκαετίας του '50 η προστασία των «εθνικών παραδόσεων» και του «εθνικού πολιτισμού» απέκτησαν για την ΕΔΑ κομβική σημασία. ⁴⁴

Στις αρχές του 1959 το Κεντρικό Συμβούλιο της Ν.ΕΔΑ ενέκρινε πλάνο εργασίας που αφορούσε τις προτεραιότητες της ιδεολογικής «δουλειάς» που έπρεπε να διεξαγάγει η Επιτροπή Διαφώτισης και τα μέλη της νεολαίας το πρώτο τετράμηνο του έτους. Το πλάνο αυτό συνοδευόταν από μια εκτενή ανάλυση, στην οποία γινόταν αποτίμηση των ζυμώσεων που είχαν διεξαχθεί τα τελευταία χρόνια στην ελληνική νεολαία, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση σε όσα ζητήματα αφορούσαν τη διασκέδαση και τη ψυχαγωγία τους. Ο συντάκτης της ανάλυσης κατέληγε στο συμπέρασμα ότι η εισαγωγή «ξένων στοιχείων» στη διασκέδαση και τον τρόπο ζωής της ελληνικής νεολαίας δε στερούνταν πολιτικών προεκτάσεων, το αντίθετο μάλιστα αποτελούσε τμήμα μιας προσπάθειας—στην οποία (φέρεται πως) είχαν αποδυθεί τα τελευταία χρόνια οι Αμερικανοί με στόχο να «σβύσουν από τους νέους τις γνήσιες εθνικές παραδόσεις, την εθνική υπερηφάνεια και την αγάπη για την πατρίδα» και να

⁴¹ ΑΣΚΙ, Αρχείο Νεολαίας ΕΔΑ, Κουτί 270: χειρόγραφο άνευ τίτλου, δακτυλόγραφο 20 σελίδων, χ.χρ., σελ. 2.

⁴² ΑΣΚΙ, Αρχείο Νεολαίας ΕΔΑ, Κουτί 270: χειρόγραφο άνευ τίτλου, 1961.

⁴³ Rock P., Cohen S., ό.π., σελ. 294- 295.

⁴⁴ Πράγματι, το αρχειακό υλικό της Επιτροπής Διαφώτισης της ΕΔΑ είναι γεμάτο από αναφορές που επιχειρούν να τεκμηριώσουν την άποψη ότι «το πρόβλημα της ζωής, της διαπαιδαγώγησης των νέων, των ιδανικών και των αιτημάτων τους [...] προωθείται στο κέντρο του κοινωνικού και του εθνικού ενδιαφέροντος (ΑΣΚΙ, Αρχείο Νεολαίας ΕΔΑ, Κουτί 270: *Ανάλυση των στόχων που έθεσε η Ε' Σύνοδος της Δ.Ε. (1-3/04/1961) για την ενίσχυση των αγώνων της Νεολαίας*, χ.χρ., (περίπου 1961).

μεταβάλλουν τους έλληνες νέους σε «τυφλούς θαυμαστές του αμερικάνικου τρόπου ζωής».⁴⁵

Στο κείμενο σκιαγραφείται και αναδεικνύεται ένας ιδιότυπος «πόλεμος» που ο συντάκτης του διέβλεπε πως διεξαγόταν ανάμεσα στην εισαγωγή «ξενόφερτων» (δηλαδή ερχόμενων από τις Ηνωμένες Πολιτείες) στοιχείων από τη μία πλευρά και στον ελληνικό «εθνικό πολιτισμό» από την άλλη. Δεδομένου ότι η ηθική «διάβρωση» των νέων ερμηνευόταν ως μια εξέλιξη απολύτως συνδεδεμένη με τις επιδιώξεις της αμερικανικής πολιτικής και των εν Ελλάδι υποστηρικτών της (τους οποίους στην κομματική ορολογία συναντά κανείς συνήθως με τον όρο «υποτέλεια»), η ανάδειξη του «πλούτου της εθνικής παράδοσης» μεταβαλλόταν σε ένα αντίβαρο με εξέχουσα πολιτική σημασία, επομένως σε βασική προτεραιότητα της κομματικής δουλειάς. «Στην καλλιέργεια της ξενομανίας και της περιφρόνησης προς τα ήθη του πολιτισμού του λαού μας» επεσήμαινε ο συντάκτης του κειμένου, «να απαντήσουμε με την εκστρατεία για τη διαφύλαξη των εθνικών μας παραδόσεων και για την καλλιέργεια και ολόπλευρη ανάπτυξη του εθνικού μας πολιτισμού».⁴⁶ Στο πλαίσιο αυτής της απάντησης, μια διάλεξη με θέμα της τον «αμερικάνικο τρόπο ζωής και τις νεοελληνικές αξίες» προγραμματίστηκε για τις 4 Απριλίου του 1959,⁴⁷ ενώ στο εξής η αναφορά στις εθνικές παραδόσεις, στη στενή «πολιορκία» που αυτές δέχονταν από τον «αμερικάνικο τρόπο ζωής» και στην ανάγκη ανάδειξης και προστασίας τους, υπήρξαν συνεχείς.⁴⁸

Εξέλιξη φαινομενικά παράδοξη για ένα κόμμα που καλούνταν να εκφράσει με τον πολιτικό του λόγο κατά βάση «ταξικές» ανησυχίες, η συνεχής υπογράμμιση της

⁴⁵ ΑΣΚΙ, Αρχείο Νεολαίας ΕΔΑ, Κουτί 270: *Σχέδιο απόφασης του Κ.Σ. της Ν. ΕΔΑ για το ζήτημα της ιδεολογικής- διαφωτιστικής δουλειάς, χ.χρ.* (περίπου αρχές 1959).

⁴⁶ Στο ίδιο.

⁴⁷ ΑΣΚΙ, Αρχείο Νεολαίας ΕΔΑ, Κουτί 270: *Επιτροπή Διαφώτισης Νεολαίας ΕΔΑ. Πρόγραμμα διαλέξεων της Νεολαίας της ΕΔΑ για την περίοδο Νοέμβρης 1958- Απρίλης 1959, χ.χρ.*

⁴⁸ Αυτό το συμπέρασμα προκύπτει από την ανάγνωση τεκμηρίων από το αρχείο της νεολαίας της ΕΔΑ. Σταχυολογώ ενδεικτικά και μόνο τις παρακάτω αναφορές: «Τελική επιδίωξη αυτής της εκστρατείας» επισημαίνεται σε μια ανάλυση «ήταν και είναι ο εξανδραποδισμός της νεολαίας, η διάβρωση της εθνικής της συνείδησης και η καθυποταγή της στις δυνάμεις της υποτέλειας» (ΑΣΚΙ, Αρχείο Νεολαίας ΕΔΑ, Κουτί 270: *Εισήγηση πλήρους, χ.χρ.*, περίπου 1961). «Μια καταπληκτική σε έκταση, ανεξάντλητη σε μορφές και μέθοδες προσπάθεια της ιδιωτικής πρωτοβουλίας και της επίσημης πολιτικής να μη μείνει τίποτε όρθιο, τίποτε εθνικό, υγιές στον τομέα αυτό! (στο ίδιο). «Τι κάνει η κυβέρνηση: Λέσχες, χαρτοπαίγνια, πορνεία, διαφθορά, νάιτ κλαμπ [...] αμερικάνικος τρόπος ζωής, πιθηκισμός ξένων άγνωστων τρόπων διασκέδασης, πνίξιμο εθνικών παραδόσεων...» (ΑΣΚΙ, Αρχείο Νεολαίας ΕΔΑ, Κουτί 270: *Αναλύσεις των προγραμμάτων της ΕΔΑ για τη Νεολαία, χ.χρ.*).

αξίας που είχαν οι «εθνικές παραδόσεις», πρέπει να ανήκε σε μεγάλο βαθμό στην «κληρονομιά» του κυπριακού: η δραστηριότητα της ΕΔΑ και της νεολαίας της στις κινητοποιήσεις για την «Ένωση» ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '50, όχι μόνο της είχε δώσει πόντους στο παιχνίδι των εντυπώσεων βοηθώντας να υλοποιηθεί η αντιστροφή για την οποία κάναμε λόγο παραπάνω,⁴⁹ αλλά εντασσόταν στη χορεία των πολιτικών επιλογών εκείνων που (ξεκινώντας από τη συγκρότηση της Δημοκρατικής Ένωσης το 1956) έτειναν στη σταδιακή «νομιμοποίηση» της ΕΔΑ στο πολιτικό σκηνικό. Πέρα όμως από αυτά, η σύνδεση του αμερικάνικου τρόπου ζωής, των προτύπων δηλαδή που έφερνε στην ψυχαγωγία των νέων, με την ιδιαίτερα προνομιακή θέση (οικονομική, στρατιωτική, πολιτική) που κατείχαν οι Ηνωμένες Πολιτείες στην Ελλάδα, βοηθούσε δίχως άλλο να τεκμηριωθεί η θέση ότι η Ελλάδα τη δεκαετία του '50 υπήρξε ουσιαστικά μία χώρα «εξαρτημένη» από τις ΗΠΑ. Και η «απτή» απόδειξη της εξάρτησης αυτής, ότι δηλαδή ο μέσος πολίτης μπορούσε να αντιληφθεί στην καθημερινότητά του και να ερμηνεύσει ως αποτέλεσμα της, φαίνεται ότι για την ΕΔΑ μπορούσε να δοθεί μέσα από την υπόδειξη τριών πλευρών της πολιτικής και κοινωνικής πραγματικότητας: την ετεροδικία που απολάμβαναν οι Αμερικανοί στην Ελλάδα, τον προβαλλόμενο ως «ανήθικο», τρόπο ζωής των αμερικανών στρατιωτών που υπηρετούσαν τη θητεία τους σε βάσεις των ΗΠΑ στην Ελλάδα, και τη διάδοση του τρόπου ψυχαγωγίας τους στην (ελληνική) νεολαία.

Και τα τρία αυτά στοιχεία για την ΕΔΑ ήταν απολύτως συνδεδεμένα μεταξύ τους. Η ετεροδικία, αποτέλεσμα μιας συμφωνίας που είχε υπογραφεί ανάμεσα στην ελληνική και την αμερικανική κυβέρνηση στις αρχές της δεκαετίας του '50, παρείχε σε όλα τα μέλη της αμερικανικής αποστολής που βρίσκονταν στην Ελλάδα, το δικαίωμα να δικαστούν στις Ηνωμένες Πολιτείες σε περίπτωση που διέπρατταν κάποιο αδίκημα σε ελληνικό έδαφος. «Την στιγμή αυτήν» διαπίστωνε ο βουλευτής Γ. Παπαστεργίου, «οιοσδήποτε κάτοικος του πλανήτη μας δύναται να απολαύη πλήρους ασυδοσίας δια του συστήματος της ιδιορρύθμου αυτής ετεροδικίας υπό δύο προϋποθέσεις [...]: πρώτον, να ευρίσκεται επί ελληνικού εδάφους, και δεύτερον, να προσληφθή έστω και ως αργόμισθος ή θυρωρός ή μικρός δια θελήματα εις την

⁴⁹ Δηλαδή την αμφισβήτηση (αν όχι κατάργηση) του κυρίαρχου ιδεολογικού σχήματος: αριστερός= αντεθνικός σκεπτόμενος, αντικομμουνιστής= εθνικόφρων.

Αμερικανικήν Αποστολήν».⁵⁰ Καθεστώς που υποδεικνυόταν καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του '50 ως επαχθές, ευθεία προσβολή της «αξιοπρέπειας της χώρας» και πάνω απ' όλα (αναμφισβήτητο) τεκμήριο της εξάρτησής της από τις Ηνωμένες Πολιτείες, η ετεροδικία συχνά κατέστη σημείο τριβής ανάμεσα στις κυβερνήσεις της ΕΡΕ και τα κόμματα της αντιπολίτευσης. Στις 22 Ιουνίου 1956 το ζήτημα έφτασε στο κοινοβούλιο, όπου φαίνεται πως παρά τις όποιες διαφωνίες, υπήρξε μια σύγκλιση απόψεων σχετικά με το γεγονός ότι η διατήρησή της αποτελούσε «προσβολή» για την αξιοπρέπεια της χώρας. Ο Γ. Παπανδρέου κάλεσε την κυβέρνηση να καταργήσει άμεσα το καθεστώς της ετεροδικίας «εν ονόματι της φιλοτιμίας του λαού μας», ενώ ο υπουργός Εξωτερικών Ε. Αβέρωφ τόνισε πως πρόθεση της ελληνικής κυβέρνησης ήταν να επιτευχθεί σύντομα μια νέα συμφωνία «αξιοπρεπής και τίμια».⁵¹

Παρ' όλα αυτά, ένα απρόοπτο γεγονός σύντομα επρόκειτο να ρίξει λάδι στη φωτιά. Στις 31 Μαΐου 1957 ο Στέφανος Σαράφης, μια από τις πλέον εμβληματικές μορφές της ελληνικής Αριστεράς, έπεσε θύμα τροχαίου. Στρατιωτικός αρχηγός του ΕΛΑΣ κατά τη διάρκεια της Κατοχής και εν ενεργεία βουλευτής της ΕΔΑ, ο στρατηγός Σαράφης έχασε τη ζωή του κοντά στην παραλία του Αλίμου, όταν τον παρέσυρε αυτοκίνητο καθώς επιχειρούσε να περάσει περπατώντας την παραλιακή λεωφόρο Βασιλέως Γεωργίου. Ο θάνατός του υπήρξε ένα σοκ για τον κόσμο της Αριστεράς· ακόμη μεγαλύτερο όμως ήταν το σοκ όταν έγινε γνωστό ότι ο οδηγός του αυτοκινήτου ήταν ένας αμερικανός υποσμηνίας (ονόματι Μάριο Μουζάλι), μέλος της αμερικανικής αποστολής. Καθώς με βάση το καθεστώς της ετεροδικίας ο οδηγός του αυτοκινήτου θα έπρεπε να δικαστεί από αμερικανικές αρχές και όχι από ελληνικό δικαστήριο, το τραγικό αυτό περιστατικό επανέφερε στην επικαιρότητα το ζήτημα της κατάργησής της. «Οι συνθήκες του θανάτου του» επεσήμαινε ανακοίνωση που εξέδωσε η Διοικούσα Επιτροπή της ΕΔΑ με αφορμή το θάνατο του βουλευτή της, «ξαναφέρνον στην πιο οδυνηρή επικαιρότητα το απαράδεκτον πλέον καθεστώς της ετεροδικίας [...]. Το εθνικόν αίσθημα αξιώνει την άμεση κατάργηση του ατιμωτικού αυτού καθεστώτος».⁵²

⁵⁰ Λιναρδάτος Σ., ό.π., σελ. 137- 138.

⁵¹ Στο ίδιο.

⁵² Για την ιστορία, ο οδηγός του αυτοκινήτου που παρέσυρε τον Στέφανο Σαράφη, δικάστηκε τον Ιανουάριο του 1958 και καταδικάστηκε για ανθρωποκτονία από βαριά αμέλεια σε δέκα μήνες

Η ετεροδικία ήταν η μία όψη του νομίσματος. Δεδομένου ότι αυτή αφορούσε τις όσες παραβάσεις διέπρατταν μέλη της αμερικανικής αποστολής, δεν θα πρέπει να προκαλούσαν πολλή ανησυχία πέρα από την (μάλλον δικαιολογημένη) αγανάκτηση που προκαλούσαν σε τμήμα της κοινής γνώμης λόγω της προνομιακής αντιμετώπισης που τύχαιναν οι πρωταγωνιστές τους. Αντιθέτως, η «κοινωνική ζωή» των ναυτών του έκτου στόλου, όπως αυτή προβαλλόταν τουλάχιστον από την ΕΔΑ (σεξουαλική αποχαλίνωση των ναυτών, παρενοχλήσεις γυναικών, υβριστικές επιθέσεις σε περαστικούς, μεθύσια και όργια στην Τρούμπα ή σε άλλα σημεία του Πειραιά), σύντομα κατέστη συνώνυμη της «ανηθικότητας», ενώ η καταγραφή των εκδηλώσεών της μια συχνή πρακτική για το δημοσιογραφικό της όργανο, την «Αυγή». Τα πλείστα επεισόδια στα οποία φέρεται ότι πρωταγωνιστούσαν αμερικανοί ναύτες, παρείχαν μια χρυσή ευκαιρία στα στελέχη της Αριστεράς να ξιφουλκήσουν εναντίον του «εξαμερικανισμού» της ελληνικής κοινωνίας. Ο τελευταίος αποτελούσε τμήμα μιας γενικότερης διαδικασίας που λάμβανε χώρα την ίδια περίοδο στην Ευρώπη, και είχε στη βάση της έναν ακαταμάχητο θαυμασμό για το επίπεδο ζωής που απολάμβαναν οι πολίτες στις Ηνωμένες Πολιτείες. Καθώς ο θαυμασμός αυτός φαίνεται πως υπήρξε ισχυρότερος στα ασθενέστερα λαϊκά στρώματα (δηλαδή στο κατεξοχήν ακροατήριο της Αριστεράς),⁵³ δεν πρέπει να είναι τυχαίο που η κατάδειξη των όσων «συμφορών» επρόκειτο να επιφέρει η υποχώρηση των εθνικών παραδόσεων μπροστά στην επέλαση του «αμερικανικού τρόπου ζωής», μετατράπηκε σε επείγουσα προτεραιότητα.

Δεδομένου μάλιστα, ότι η διασκέδαση των ναυτών προβλήθηκε ως κατεξοχήν έκφραση της «διαφθοράς» τους, φαίνεται πως η τεκμηρίωση της σύνδεσης που υπήρχε ανάμεσα στον «αμερικάνικο τρόπο ζωής» και στην ανηθικότητα, αποτέλεσε όχι μόνο ένα (εξαιρετικά χρήσιμο στην εποχή του Ψυχρού Πολέμου) εναντίον του επιχειρήμα, αλλά και έναν επιπλέον λόγο για να απορριφθεί το ροκ εν ρολ. Είναι χαρακτηριστικό ότι το τελευταίο κατείχε προνομιακή θέση στην παραδειγματική καταγραφή επεισοδίων στα οποία (φέρεται πως) είχαν πρωταγωνιστήσει αμερικανοί

φυλάκιση και είκοσι χιλιάδες δραχμές πρόστιμο για ψυχική οδύνη (Λιναρδάτος Σ., ό.π., σελ. 235-237).

⁵³ Για τον «εξαμερικανισμό» της Ευρώπης βλ. Mazower Μ., ό.π., σελ. 296 κ.ε.

ναύτες, και η οποία δημοσιεύτηκε σε αφιέρωμα της «Αυγής» τον Μάιο του 1957:⁵⁴ η νυχτερινή τους ζωή όπως περιγραφόταν, μοιραζόταν ανάμεσα στην «έξαλλη ατμόσφαιρα ροκ εντ ρολλ» που δημιουργούσαν ορχήστρες της Αθήνας και στην αναζήτηση της σαρκικής απόλαυσης στα σκοτεινά σημεία της Τρούμπας.⁵⁵ Σε αυτά έβρισκαν την ηδονή στην αγκαλιά νέων κοριτσιών, τα οποία με έκπληξη αναγνωρίζονταν πως όχι μόνο δεν ήταν «φτωχά», αλλά ανήκαν (σύμφωνα πάντα με τις περιγραφές) σε οικογένειες της μεσαίας τάξης. «Τα κορίτσια αυτά» σχολίαζε σε κάποιο άρθρο της η «Αυγή», «έχουν διαπαιδαγωγηθεί με χίλιους τρόπους, αρχής γενομένης από τον κινηματογράφο, μέσα στο σύγχρονο πνεύμα του ροκ-εντ-ρολλ και γενικά του αμερικάνικου τρόπου ζωής. Θέλουν πολλά «φουρώ», για ν' αλλάζουν ένα την ημέρα, θέλουν «γλέντι ζωηρό», θέλουν θάλασσα και προ παντός, θέλουν κούρσα!». ⁵⁶ Δεδομένου ότι ως κίνητρο για τον «εκπесμό» των κοριτσιών αυτών υποδεικνυόταν όχι η φτώχεια και η εξαθλίωση, αλλά οι σύγχρονες «κακές επιρροές», το ροκ εν ρολ υποδεικνυόταν έμμεσα ως ένας κίνδυνος που εν τέλει μπορούσε να αφορά κάθε ελληνική οικογένεια.

Η πιο σημαντική συνέπεια όμως της εισαγωγής του ροκ εν ρολ στην Ελλάδα φαίνεται πως για την ΕΔΑ βρισκόταν αλλού: το ροκ εν ρολ θεωρήθηκε (συν)υπεύθυνο για τη δημιουργία ενός κλίματος τέτοιου που οδηγούσε τους νέους της χώρας στην απάθεια και την (πολιτική) αδράνεια. Για μια εκ των υστέρων ματιά, η διαπίστωση αυτή ενδεχομένως να προκαλεί κατάπληξη, δεδομένου ότι στη συλλογική συνείδηση η δεκαετία του 50 (και πολύ περισσότερο η επόμενη) υπήρξε εποχή έντονης πολιτικοποίησης των νέων και δυναμικής εμφάνισής τους στο πολιτικό προσκήνιο. Στα τέλη της δεκαετίας του 50 όμως δεν ήταν έτσι. Η μαζική συμμετοχή των νέων στις κινητοποιήσεις για το κυπριακό η οποία είχε ενταθεί στα μέσα της δεκαετίας, πράγματι συνιστούσε δείγμα μιας κάποιας «αγωνιστικής τους διάθεσης», ωστόσο φαίνεται πως η εξέλιξη αυτή δεν απέφερε στο εγγύς μέλλον

⁵⁴ Βλ. ενδεικτικά «Αμερικανός ναύτης χορεύει ροκ εντ ρολ ...ολόγυμνος. Με μια γυναίκα επίσης καμπαρετζού», *Αυγή*: 05/05/1957. Αναφορές ωστόσο, μπορεί να βρει κανείς σε ολόκληρο το ολοσέλιδο αφιέρωμα που δημοσίευσε η «Αυγή» στις 05 Μαΐου 1957.

⁵⁵ «Ο έκτος αμερικανικός στόλος. Η ασυδοσία. Η «κοινωνική ζωή» των ναυτών του έκτου στόλου. Στα νάιτ κλαμπς και στα καμπαρέ της Τρούμπας», *Αυγή*: 05/05/1957.

⁵⁶ «Νεαρές κοπέλλες μέσα στο βούρκο. Οι αμερικανοί δεκαετείς- μαχαραγιαδες. Το χρυσωμένο δίχτυ», *Αυγή*: 20/08/1957.

κάποια ιδιαίτερα οφέλη για τη νεολαία της ΕΔΑ, η οποία (στις αρχές του 1963) δεν αριθμούσε πάνω από πέντε-χιλιάδες μέλη.⁵⁷ Γύρω στο 1963 η Επιτροπή Διαφώτισης πραγματοποίησε μια αποτίμηση της «δουλειάς» που τα προηγούμενα χρόνια είχε πραγματοποιήσει στη νεολαία και τα αποτελέσματά της κρίνονταν μάλλον απογοητευτικά: «Οι αγώνες της νεολαίας της χώρας μας στα τελευταία δύο με τρία χρόνια» αναφέρει το σχετικό κείμενο, «είναι πολύ πιο κάτω από τις αγωνιστικές διαθέσεις της Νεολαίας με βάση τη ζωντάνια της, την οξύτητα των ιδιαίτερων προβλημάτων της και την οξύτητα των εθνικών και λαϊκών προβλημάτων. Ο αριθμός τους σε σχέση με το γεγονός ότι αφορούν μια χρονική περίοδο δύο-τριών ετών είναι μικρός. Οι αγώνες αναπτύχθηκαν κυρίως στην Αθήνα. Αφορούν κυρίως τους φοιτητές και σε πιο μικρό βαθμό τους εργάτες νέους. Σε πολύ μικρό ποσοστό αφορούν την ψυχαγωγία και [τον] εκπολιτισμό».⁵⁸

Η υιοθέτηση της άποψης ότι υπήρχε κάποια στενή σχέση ανάμεσα στην απολιτικοποίηση των νέων και στην «αμερικανικής προέλευσης» ψυχαγωγία τους προσδιόρισε καταλυτικά τη στάση της ΕΔΑ απέναντι στο ροκ εν ρολ, γεγονός που άλλωστε εξήγει για ποιο λόγο το τελευταίο, δηλαδή μία μουσική και χορευτική μόδα, εικονογραφήθηκε με τόση συνέπεια ως ένας παράδοξος «ανταγωνιστής». Όμως μια τέτοια ερμηνεία ξέφευγε εντελώς από το ασφυκτικό πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου και τις απλουστεύσεις που πολλές φορές αυτός γεννούσε (ροκ εν ρολ= αμερικανική μουσική, αμερικανική μουσική= απορριπτέα μουσική, άρα ροκ εν ρολ= απορριπτέα μουσική), επομένως η άποψη ότι οι νέοι επιδείκνυαν μια (εξοργιστική για τους πολιτικά δραστήριους ενήλικες) απάθεια για τα πολιτικά πράγματα αντανakλούσε άλλες ανησυχίες. Και οι ανησυχίες αυτές είχαν να κάνουν κυρίως με τις συνέπειες

⁵⁷ Βεβαίως πολλά θα μπορούσαν να ειπωθούν για τις συνθήκες στις οποίες λειτουργούσε η νεολαία της ΕΔΑ, τους περιορισμούς και την ψυχολογική βία που ασκούσε το αστυνομικό κράτος. Ωστόσο, για να διαπιστωθεί η τάξη μεγέθους θα πρέπει να αναφέρουμε ότι τον Απρίλιο του 1965, δηλαδή περίπου μόλις δύο χρόνια αργότερα, η Δημοκρατική Νεολαία Λαμπράκη (ΔΝΛ) αριθμούσε στο απόγειο της δύναμής της περίπου 37.000 μέλη, ενώ μπορούσε να κινητοποιήσει άλλα περίπου 100.000 σε όλη την Ελλάδα (Βερναρδάκης Χ., Μαυρής Γ., ό.π., σελ. 102). Η άνοδος της Ενώσεως Κέντρου στην εξουσία, οπωσδήποτε και υποβοήθησε την εξέλιξη αυτή λόγω της όποιας φιλελευθεροποίησης πραγματοποιήσε (ή τις σχετικές προσδοκίες που γέννησε), ωστόσο από μόνη της δεν αποτελεί εξήγηση για την εντυπωσιακή αυτή αύξηση στην εγγραφή μελών στις δύο αριστερές νεολαίες, ούτε βέβαια το σοκ που προκάλεσε η δολοφονία του Γρηγόρη Λαμπράκη τον Μάιο του 1963. Η εξήγηση θα πρέπει να βρίσκεται μάλλον στο γεγονός ότι η ΔΝΛ απευθύνθηκε κατά βάση σε ευρύτερα ακροατήρια αριστερών νέων και σε νέους με αριστερές ευαισθησίες, υιοθετώντας μια διαφορετική φιλοσοφία δράσης από την (στενά κομματική) της νεολαίας της ΕΔΑ.

⁵⁸ ΑΣΚΙ, Αρχείο Νεολαίας ΕΔΑ, Κουτί 270: χειρόγραφο άνευ τίτλου, δακτυλόγραφο 20 σελίδων, χ.χρ.

που επρόκειτο να έχει η δημιουργία μιας «καταναλωτικής» κοινωνίας, μιας κοινωνίας με αφθονία αγαθών, συνώνυμης σε μεγάλο βαθμό με τον «αμερικανικό τρόπο ζωής», δεδομένου ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες πράγματι είχαν αποτελέσει ήδη από την περίοδο του Μεσοπολέμου το αρχέτυπό της στη συλλογική συνείδηση των πολιτών σε πολλές ευρωπαϊκές κοινωνίες.⁵⁹

«Είναι απίθανο να πετύχουν οι Ιταλοί μια κατάσταση ευημερίας και εσωτερικής γαλήνης προτού αρχίσουν να ενδιαφέρονται περισσότερο για τα συγκριτικά πλεονεκτήματα των κορνφλέικς και των τσιγάρων από ό,τι για τις ιδιαίτερες ικανότητες των πολιτικών ηγετών τους» επεσήμαινε ένας αμερικανός αξιωματούχος στην Ιταλία το 1947.⁶⁰ Η εκτίμηση αυτή υποδείκνυε με έναν εύγλωττο τρόπο τόσο τις προτεραιότητες που είχε βάλει η αμερικανική πολιτική για τις ευρωπαϊκές κοινωνίες την ανάπτυξη των οποίων είχε μετά τη λήξη του Β' Π.Π. χρηματοδοτήσει, όσο και τους φόβους όσων πίστευαν ότι η ανάπτυξη μιας κοινωνίας ευημερίας και αφθονίας αγαθών επρόκειτο να οδηγήσει στη σταδιακή χαλάρωση των πολιτικών διεκδικήσεων, στον κομφορμισμό και την απολιτικοποίηση. Πράγματι, μετά τη λήξη του μεγάλου πολέμου οι διαμορφωτές της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής πίστεψαν ότι μπορούσαν να εφαρμόσουν στη δυτική Ευρώπη ένα μοντέλο για την επίλυση των μεγάλων πολιτικών και κοινωνικών συγκρούσεων, οι οποίες τόσο είχαν ταλαιπωρήσει τη γηραιά ήπειρο τα προηγούμενα χρόνια. Το μοντέλο αυτό συνίστατο στην ανάπτυξη της παραγωγικότητας, την αφθονία των καταναλωτικών αγαθών, την πρόσβαση όσο το δυνατόν μεγαλύτερων τμημάτων του πληθυσμού σε αυτά (ιδίως των φτωχότερων λαϊκών στρωμάτων που το Μεσοπόλεμο είχαν ακολουθήσει ασμένως τόσο τον κομμουνισμό όσο και το φασισμό), την προώθηση των νέων τεχνολογιών (τηλεόραση, αυτοκίνητο κλπ) και την ενίσχυση των μεθόδων εμπορικής προώθησης.

Η επιτυχημένη εφαρμογή του αμερικανικού αυτού μοντέλου (αμερικανικού όσον αφορά σύλληψή του, αλλά και το ότι είχε ως πρότυπό του τον τρόπο οργάνωσης της αμερικανικής κοινωνίας), πράγματι οδήγησε πολλές κοινωνίες της

⁵⁹ Mazower M., ό.π., σελ. 290.

⁶⁰ Στο ίδιο, σελ. 296.

δυτικής Ευρώπης (όπως την ιταλική του «boom economico»),⁶¹ σε μια πρωτοφανή οικονομική ανάπτυξη. Η αφθονία αγαθών και η οικοδόμηση κράτους πρόνοιας που η ανάπτυξη μπόρεσε να χρηματοδοτήσει, φαίνεται πως από τα μέσα της δεκαετίας του 50 είχαν καταλυτική συμβολή στο να λάβουν καινούργια σημασία έννοιες που απασχολούσαν προνομιακά τους πολιτικούς και τα ένθερμα ακροατήριά τους τις προηγούμενες δεκαετίες. Η επισήμανση ενός εργάτη ότι ανήκε βέβαια στην εργατική τάξη, αλλά «μόνο στη δουλειά, καθώς έξω από αυτήν [ήταν] όπως όλοι οι άλλοι»,⁶² υποδείκνυε ότι η ευρεία διάχυση των καταναλωτικών αγαθών έτεινε να λειτουργήσει ως ένας μηχανισμός εξομάλυνσης των παλιών «ταξικών» διαφορών και των τριβών που αυτές συνήθως προκαλούσαν.

Η εξέλιξη αυτή σύντομα απασχόλησε τόσο εκείνους που στέκονταν δύσπιστοι απέναντί της, όσο και τους υπερασπιστές της. Η δημόσια συζήτηση σχετικά με την νέα υπό διαμόρφωση «καταναλωτική κοινωνία» και τις συνέπειες που επρόκειτο να έχει για την πολιτική συμπεριφορά των νέων, έλαβε σοβαρές διαστάσεις στα τέλη της δεκαετίας του 50, όταν και κυκλοφόρησαν δύο βιβλία (και τα δύο το 1957) στη χώρα εκείνη που αποτελούσε το κατεξοχήν παράδειγμα επιτυχημένης εφαρμογής του «αμερικανικού» μοντέλου οικονομικής ανάπτυξης: τη Δυτική Γερμανία. Τόσο το βιβλίο του Λούντβιχ Έρχαρντ με τίτλο «Αφθονία για όλους»,⁶³ όσο και εκείνο του κοινωνιολόγου Χέλμουτ Σκέλσκι με τίτλο «Η σκεπτικιστική γενιά»⁶⁴ καταπιάνονταν με δύο πλευρές του ίδιου φαινομένου. Υπουργός οικονομικών στην κυβέρνηση χριστιανοδημοκρατών του Κόνραντ Αντενάουερ, ο συγγραφέας του πρώτου βιβλίου (ο Έρχαρντ) υπήρξε ο κατεξοχήν «υπεύθυνος» για το οικονομικό θαύμα που επιτεύχθηκε στη Δυτική Γερμανία μετά τη λήξη του Β' Π.Π. Το βιβλίο του ωστόσο, ήταν κάτι παραπάνω από μια ναρκισσιστική καταγραφή των επιτευγμάτων που είχε επιφέρει η οικονομική του πολιτική, η οποία και ήδη από το 1953, είχε οδηγήσει σε

⁶¹ Βλ. σχετικά την εισαγωγή του Giorgio Olmoti στο βιβλίο Olmoti G., *Il Boom 1954- 1967*, Ρώμη 1998, σελ. 5- 17, στο οποίο και μπορεί να βρει κανείς ένα σύνολο καταπληκτικών φωτογραφιών, τεκμηρίων του πόσο άλλαξε με εντυπωσιακό τρόπο η οικονομική ανάπτυξη την Ιταλία τις δύο πρώτες δεκαετίες που ακολούθησαν τη λήξη του Β' Π.Π. Για μία ιστορία της μεταπολεμικής Ιταλίας, βλ. Ginsborg P., *A History of Contemporary Italy: Society and Politics 1943 – 1988*, Λονδίνο 1990.

⁶² Mazower M., ό.π. σελ. 295.

⁶³ Erhard L., *Wohlstand für alle*, Ντίσελντορφ 1957.

⁶⁴ Schelsky H., *Die skeptische Generation. Eine Soziologie der deutschen Jugend*, Ντίσελντορφ/ Κολωνία 1957.

εξαιρετικά (και για πολλούς μάλλον μη αναμενόμενα) αποτελέσματα.⁶⁵ Αντιθέτως, επιχειρούσε να τεκμηριώσει τις θετικές συνέπειες που είχε για τη σταθερότητα της δυτικογερμανικής κοινωνίας η οικονομική ανάπτυξη, καθώς έτεινε να καθιστά όλο και λιγότερο ευδιάκριτα τα όρια ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις.⁶⁶ Στη δεδομένη συγκυρία, το βιβλίο του Έρχαρντ φαίνεται πως παρείχε την ιδεολογική-βάση για μια ευρεία πολιτική συναίνεση που –την ίδια περίπου εποχή πραγματοποιήθηκε– στην Δυτική Γερμανία ανάμεσα στους χριστιανοδημοκράτες και τους σοσιαλδημοκράτες: οι τελευταίοι ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 60 εγκατέλειψαν συμβολισμούς όπως η ανυψωμένη γροθιά και η κόκκινη σημαία, αποδεχόμενοι την χρησιμότητα της ελεύθερης αγοράς,⁶⁷ ενώ οι χριστιανοδημοκράτες εγκατέλειψαν την άκαμπτη συντηρητική πολιτική τους, επιχειρώντας ένα πάντρεμα της ελεύθερης αγοράς και του (σοσιαλδημοκρατικής ευαισθησίας) κοινωνικού κράτους, και προτείνοντας ένα ενδιάμεσο μοντέλο, τη λεγόμενη «κοινωνική αγορά».

Αν το βιβλίο του Έρχαρντ είχε κατά βάση πολιτικές αφετηρίες και ασχολούνταν με τις θετικές συνέπειες που επρόκειτο να έχει η διάχυση αγαθών και υπηρεσιών για την αποτροπή των κοινωνικών τριβών, στο βιβλίο του ο Σκέλσκι έφτανε στο συμπέρασμα πως η σύγχρονη νεολαία στη Δυτική Γερμανία επεδείκνυε ένα ενδιαφέρον για τα πολιτικά πράγματα πολύ μικρότερο από ό,τι οι προηγούμενες γενιές. Ως αιτία αυτής της εξέλιξης ο Σκέλσκι έβλεπε την απήχηση που είχαν στη νεολαία τα νέα πρότυπα συμπεριφοράς και διασκέδασης, τα οποία έτειναν να εξαφανίσουν τις όποιες διαφορές υπήρχαν προπολεμικά ανάμεσα –στους νέους διαφορετικών κοινωνικών τάξεων, καθιστώντας έτσι χωρίς νόημα την πολιτική δραστηριοποίηση. Όπως ο Έρχαρντ έτσι και ο Σκέλσκι επικροτούσε την εξέλιξη εκείνη που (θεωρούσε πως) σύντομα θα οδηγούσε στο «τέλος των ιδεολογιών», απέδιδε στους νέους της μεσοπολεμικής περιόδου τον χαρακτηρισμό «πολιτική

⁶⁵ Το 1953, οπότε και διεξάχθηκαν εθνικές εκλογές στη Δυτική Γερμανία, η βιομηχανία είχε ήδη θέσει τις βάσεις για την αλματώδη ανάπτυξη που ακολούθησε τα επόμενα χρόνια, ενώ η ανεργία είχε πέσει στο 6% και ο ρυθμός ανάπτυξης ξεπερνούσε το 8% ετησίως (Young J., ό.π., σελ. 145). Ας σημειωθεί ότι λίγα μόλις χρόνια πριν, η κατάσταση διαγραφόταν μάλλον ζοφερή: η ανεργία βρισκόταν πάνω από 10%, οι εκατοντάδες χιλιάδες πρόσφυγες που είχε δημιουργήσει ο πόλεμος, συνιστούσαν ένα εκρηκτικό πρόβλημα, ενώ το γερμανικό εμπόριο βρισκόταν σε ύφεση (στο ίδιο, σελ. 144).

⁶⁶ Poiger U., «Rock' n' roll, Female Sexuality...», σελ. 603.

⁶⁷ Young J., ό.π., σελ. 149.

γενιά», τη στιγμή που θεωρούσε ότι οι σύγχρονοι νέοι αποτελούσαν μια «σκεπτικιστική γενιά», η οποία είχε γυρίσει την πλάτη της στην πολιτική.

Καθώς οι πολιτικές διεκδικήσεις της προπολεμικής εποχής θεωρήθηκαν από τον Σκέλσκι, όπως και από πολλούς σύγχρονους του, υπεύθυνες για τη σταδιακή κατάρρευση της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης και την άνοδο του ναζισμού στην εξουσία, η «σκεπτικιστική γενιά» της δεκαετίας του 50 χαρακτηριζόταν ως «απολιτική και δημοκρατική»: μία γενιά η οποία αποτιμόνταν ως «ρεαλιστική και ανεκτική» έχοντας απομακρυνθεί από τις ιδεολογικές σειρήνες του παρελθόντος. Σε αυτό το πλαίσιο, οι θορυβώδεις εκδηλώσεις των Halbstarke που αποτελούσαν την εποχή συγγραφής του βιβλίου προνομιακό θέμα συζήτησης,⁶⁸ ερμηνεύονταν ως μια εκδήλωση μη πολιτική, η οποία οφειλόταν στην ενεργητικότητα των νέων την οποία και κατά κάποιο τρόπο απορροφούσε. Συμπερασματικά, κατέληγε ο Σκέλσκι, τόσο η «παραβατική» συμπεριφορά των νέων, όσο και η «εκστατική αφοσίωσή τους στη τζαζ μουσική» την οποία επίσης επεσήμαινε, δεν μπορούσαν να θεωρηθούν εκφάνσεις μιας κάποιας πολιτικής αμφισβήτησης, ούτε καν πρόδρομα στοιχεία της.⁶⁹

Το αν οι διαμορφωτές της πολιτικής της ΕΔΑ ήσαν σε γνώση της συζήτησης αυτής που πραγματοποιούνταν στη Δυτική Γερμανία και αφορούσε την επίδραση του «αμερικάνικου» τρόπου ζωής και διασκέδασης στην πολιτική συμπεριφορά της νεολαίας, είναι κάτι που δεν μπορεί να ειπωθεί με βεβαιότητα, παρόλο που στο αρχειακό υλικό που μελετήθηκε⁷⁰ δεν εντοπίστηκαν αναφορές στα έργα του Σκέλσκι ή του Έρχαρντ. Δεδομένου όμως του έντονου ενδιαφέροντος που η ΕΔΑ επεδείκνυε για ό,τι θεωρούσε κατά κάποιο τρόπο «νόθευση» της μαχητικότητας των νέων και της διάθεσής τους για πολιτική δραστηριοποίηση εξαιτίας της υιοθέτησης ενός τρόπου ψυχαγωγίας στον οποίο κεντρική θέση κατείχε το ροκ εν ρολ, το πιο πιθανό είναι το ενδιαφέρον αυτό να αποτελούσε την «ελληνική περίπτωση» μιας ανησυχίας

⁶⁸ Για τους Halbstarke, βλ. σχετικά το κεφάλαιο «Μια νεολαία «παραστρατημένη»: ροκ εν ρολ και νεανική παραβατικότητα».

⁶⁹ Roiger U., «Rock' n' roll, Female Sexuality...», σελ. 604- 607.

⁷⁰ Κυρίως ο φάκελος 270 ο οποίος περιέχει αρχειακό υλικό από την Επιτροπή Διαφώτισης της Νεολαίας της ΕΔΑ και βρίσκεται στα Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ). Βλ. σχετικά και πίνακα πηγών στο τέλος του κειμένου.

η οποία στα τέλη της δεκαετίας του 50 διέτρεξε τις περισσότερες ευρωπαϊκές κοινωνίες.⁷¹

Η διάδοση του «αμερικάνικου τρόπου ζωής» στη νεολαία υπήρξε για την ΕΔΑ ένα εξαιρετικής σημασίας βήμα σε μία οργανωμένη προσπάθεια που είχε στόχο της την απολιτικοποίηση των νέων. Ένα αναγκαίο συμπλήρωμα της βίας (σωματικής και ψυχολογικής) που ασκούσε το μετεμφυλιακό κράτος στην Αριστερά· εάν αυτή δρούσε κατά βάση κατασταλτικά, ο «αμερικάνικος τρόπος ζωής» μπορούσε να δράσει προληπτικά, καθιστώντας τους νέους άβουλους και αδιάφορους. «Οι μέχρι τώρα αντιδραστικές και σκοταδιστικές κυβερνήσεις της δεξιάς» επισημαίνεται σε ένα κομματικό έγγραφο, «επεδίωξαν με κάθε μέσο την αντιδραστική-διαπαιδαγώγηση της νέας γενιάς (κινηματογράφος, βιβλία, σχολείο, ψυχαγωγία κλπ). Παράλληλα όμως με τον έξαλλο αντικομμουνισμό και την αστυνομοκρατία καλλιεργούν και πέτυχαν σε ένα βαθμό ν' αναπτυχθεί μια ψυχολογία αποχής απ' την πολιτική δράση [...]. Έτσι και θετικά και αρνητικά επεδίωξαν την αδρανοποίηση των νέων».⁷²

Μέσα από αυτές τις οπτικές, η ψυχαγωγία των νέων αναδεικνυόταν για την ΕΔΑ σε ένα ζήτημα με σαφείς πολιτικές προεκτάσεις, γεγονός που μπορεί να ερμηνεύσει για ποιο λόγο τα στελέχη της εξαρχής ανέλαβαν πρωτοβουλίες για τη δημιουργία αποτελεσματικών αντιβάρων. Η κατάδειξη της σημασίας που είχε η «εθνική κληρονομιά» ανήκε σε αυτά και αποκτούσε ιδιαίτερη σημασία, καθώς μπορούσε να λειτουργήσει ως ένα ανάχωμα στη διάδοση της αμερικανικού «τύπου» και προέλευσης ψυχαγωγίας. Κάτι τέτοιο όμως δεν ήταν επαρκές, δεδομένου ότι δεν αποτελούσε τίποτε περισσότερο από μια θεωρητική συζήτηση που δύσκολα θα συγκινούσε τους νέους που φλέγονταν από επιθυμία για ψυχαγωγία. Αντίθετα, η δημιουργία «λεσχών πολιτισμού» μπορούσε να έχει απτά αποτελέσματα, καθώς σε αυτές οι νέοι θα μπορούσαν να έρθουν σε επαφή με τον «πραγματικό πολιτισμό» και

⁷¹ Στις αρχές του 1965 το Εθνικό Ίδρυμα Ραδιοφωνίας μετέδωσε μία διάλεξη η οποία είχε ως θέμα της τους «νέους και την πολιτική». Λίγους μόλις μήνες προτού τα «Ιουλιανά» φέρουν με εντυπωσιακό τρόπο στο προσκήνιο τις αγωνιστικές διαθέσεις των νέων, ο ομιλητής επεσήμαινε την απάθειά τους για τα πολιτικά πράγματα («ατονία του πολιτικού ενδιαφέροντος» τη χαρακτήριζε), την οποία και ενέγραφε σε ένα ευρύτερο φαινόμενο που ενδημούσε στις μεταπολεμικές κοινωνίες του δυτικού κόσμου, αποτελώντας μάλιστα ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά γνωρίσματα της εποχής (Φτέρης Γ., «Οι νέοι και η πολιτική», *Ραδιοπρόγραμμα Έκδοσις του Εθνικού Ιδρύματος Ραδιοφωνίας* 110 (24/01/1965), σελ. 8).

⁷² ΑΣΚΙ, Αρχείο Νεολαίας ΕΔΑ, Κουτί 270: *Η κατάσταση της ελληνικής νεολαίας σήμερα. Προβλήματα ψυχαγωγίας, προβλήματα εκπαιδευτικού, 1964.*

όχι με τα προϊόντα της «έσχατης πνευματικής κατάπτωσης» που έρχονταν από τον «ελεύθερο κόσμο».⁷³ Στις σκληρές όμως για την Αριστερά συνθήκες της δεκαετίας του 50, κάτι τέτοιο ήταν εξαιρετικά δύσκολο να επιτευχθεί, όπως απέδειξε περίτρανα η απαγόρευση λειτουργίας του Κέντρου Νεότητας Καισαριανής τον Οκτώβριο του 1958.⁷⁴ Στις αρχές της δεκαετίας του 60 η ΕΔΑ φαίνεται πως προβληματιζόταν πολύ σοβαρά για την αποτελεσματικότητα της δουλειάς της στη νεολαία, καθώς αναγνωριζόταν ότι «η οργάνωση της Νεολαίας δεν εκπληρώνει ικανοποιητικά τη βασική της αποστολή».⁷⁵

Παρ' όλα αυτά, ένα απρόοπτο πολιτικό γεγονός επρόκειτο σύντομα να ακυρώσει τις μέχρι τότε ισορροπίες: τον Μάιο του 1963 ο συνεργαζόμενος με την ΕΔΑ βουλευτής Πειραιά Γ. Λαμπράκης, έχασε τη ζωή του στη Θεσσαλονίκη, όταν παρασύρθηκε από ένα τρίκυκλο όχημα. Το πόρισμα της Χωροφυλακής απέδωσε το τραγικό γεγονός σε τροχαίο δυστύχημα, ωστόσο λίγοι ήταν εκείνοι που πείστηκαν για το ότι ο θάνατος του Λαμπράκη δεν οφειλόταν στην ύπαρξη σχεδίου, το οποίο είχαν οργανώσει και υλοποιήσει παρακρατικές ομάδες αντικομμουνιστών. Για ένα μεγάλο κομμάτι της ελληνικής νεολαίας, το γεγονός αυτό στάθηκε καταλυτικό για τον προσδιορισμό της πολιτικής του συμπεριφοράς και τη σχέση της τελευταίας με την έννοια «ψυχαγωγία» και «πολιτισμός». Δεδομένου, ότι η δολοφονία του Λαμπράκη τοποθετείται στις αρχές της δεκαετίας του 60, μπορούμε να πούμε, έστω με μια εκ των υστέρων ανάγνωση, ότι αποτελούσε τη πύλη από την οποία εισήλθε η ελληνική νεολαία σε μια νέα εποχή, αυτήν των σίξις. Στο εξής, όλα θα ήταν διαφορετικά.

⁷³ ΑΣΚΙ, Αρχείο Νεολαίας ΕΔΑ, Κουτί 270: *Η Θέσεις της Ε.Ε. της ΕΔΑ για τη Νεολαία εξειδικευμένες για την δουλειά μας στην επαρχία. Από τη Γραμματεία του Κ.Σ. της Ν. της ΕΔΑ*, 1961

⁷⁴ Το Κέντρο Νεότητας Καισαριανής ξεκίνησε τη λειτουργία του στα μέσα της δεκαετίας του 50 με πρωτοβουλία του δήμου Καισαριανής έχοντας ως στόχο «τη μορφωτική και εκπαιδευτική καλλιέργεια της νεολαίας και την ανάπτυξη της». Στο πλαίσιο αυτό ανέπτυξε μια πλούσια δράση με χορευτικά συγκροτήματα, θεατρικά τμήματα, ανάπτυξη βιβλιοθήκης κλπ. Διέκοψε τη λειτουργία του όταν η Νομαρχία Αττικής με την υπ. αριθμ. 56825 απόφασή της στις 9 Οκτωβρίου 1958, διέταξε την παύση της λειτουργίας του, καθώς διαπιστώθηκε, σύμφωνα με το αιτιολογικό της απόφασης, «εκτροπή του καθαρού και ψυχαγωγικού σκοπού του» (βλ. σχετικά: «Επιστολές στην Αυγή: Το Κέντρο Νεότητας Καισαριανής», *Αυγή*: 17/10/1958 και «Υστερα από διετή λειτουργία: Ο Νομάρχης έκλεισε το Κέντρο Νεότητας της Καισαριανής. Είχε θεατρικό τμήμα, χορωδία, βιβλιοθήκη κλπ», *Αυγή*: 16/10/1958).

⁷⁵ ΑΣΚΙ, Αρχείο Νεολαίας ΕΔΑ, Κουτί 270: *Η σημερινή κατάσταση της νεολαίας στην Ελλάδα*, δακτυλόγραφο 56 σελίδων, χ.χρ. (αρχές δεκαετίας 60).

γ. Μαύρες κάλτσες, αρουραίοι και υπόγειες στόες.

Η δολοφονία του Γρηγόρη Λαμπράκη τον Μάιο του 1963 φαίνεται πως υπήρξε αποφασιστικής σημασίας για την πολιτική συνειδητοποίηση χιλιάδων νέων, πολλοί από τους οποίους έκαναν αισθητή την (μαχητική) παρουσία τους ήδη από την, ογκωδέστατη σε πλήθος και παλμό, κηδεία του βουλευτή της ΕΔΑ. Μόλις οκτώ ημέρες μετά την κηδεία του Λαμπράκη, στις 08 Ιουνίου 1963, και μέσα σε ένα εξαιρετικά φορτισμένο κλίμα, συστάθηκε η «Δημοκρατική Κίνηση Νέων Γρηγόρης Λαμπράκης» (στο εξής: ΔΚΝΓΛ), μία πολιτική κίνηση η οποία επιχειρούσε να συσπειρώσει τους (αριστερούς) νέους της χώρας κάτω από το εμβληματικό σύμβολο του νεκρού βουλευτή. Επικεφαλής της Κίνησης τέθηκε ο Μίκης Θεοδωράκης, ενώ την ιδρυτική της διακήρυξη υπέγραφαν μια σειρά από προσωπικότητες του πνευματικού και καλλιτεχνικού χώρου.

Η ΔΚΝΓΛ συστάθηκε με πρωτοβουλία της ΕΔΑ, ωστόσο οι εμπνευστές της Κίνησης φιλοδοξούσαν να αποτελέσει μια οργάνωση νέων η οποία θα είχε με την ΕΔΑ μια σχέση χαλαρότερη από εκείνη που διατηρούσε έως τότε η νεολαία του κόμματος (Ν.ΕΔΑ). Η σύλληψη αυτή γρήγορα μεταφράστηκε σε μια πραγματικά ρηξικέλευθη πρόταση, δεδομένου ότι (αποδείχτηκε πως) άνοιγε το δρόμο στη συσπείρωση μιας μεγάλης μάζας νέων, οι οποίοι είχαν μεν «αριστερές» ευαισθησίες, αλλά έως τότε αρνούνταν να έχουν κάποια οργανωτική σχέση με την ΕΔΑ. Η σύσταση της ΔΚΝΓΛ και η απρόσμενη για πολλούς επιτυχία της, φαίνεται πως αποτέλεσε για την ηγεσία της ΕΔΑ μια αφορμή για έντονο προβληματισμό, καθώς η απήχρησή της στους νέους υποδείκνυε την αποτελεσματικότητα ενός καινούργιου μοντέλου (πολιτικής) δραστηριοποίησης των νέων: σε αυτό ο πολιτισμός και η ψυχαγωγία αποκτούσαν κεντρική σημασία, η ηγεσία του κόμματος ασκούσε μια χαλαρή κατά βάση καθοδήγηση, ενώ τα μέλη της οργάνωσης φαίνεται πως είχαν μεγαλύτερες δυνατότητες για αυτόνομη δράση από ό,τι είχαν τα μέλη της Νεολαίας.

Το παραπάνω μοντέλο υπήρξε σύμφωνα με την Κατερίνα Σαιν-Μαρτέν, το αποτέλεσμα ενός συμβιβασμού: με το να υποβοηθά τη σύσταση μιας Κίνησης νέων με σχετική αυτονομία, η ΕΔΑ προσδοκούσε ενδεχομένως να «εξουδετερώσει» έναν πυρήνα στελεχών, τα οποία φαίνεται πως το διάστημα που είχε προηγηθεί, είχαν φλερτάρει με την ιδέα δημιουργίας ενός κόμματος, που θα μπορούσε να καλύπτει τον

πολιτικό χώρο ανάμεσα στην ΕΔΑ και την Ένωση Κέντρου. Τοποθετώντας τον Μίκη Θεοδωράκη στην ηγεσία της Κίνησης η ηγεσία της ΕΔΑ αξιοποιούσε το τεράστιο κύρος του μουσικοσυνθέτη και εξασφάλιζε την (διεθνή) απήχηση της Κίνησης, ενώ παράλληλα επιχειρούσε να θέσει υπό έλεγχο φυγόκεντρες τάσεις στελεχών, στις οποίες ο Θεοδωράκης (φέρεται πως) είχε πρωταγωνιστήσει.¹ Από την άλλη πλευρά, η περιμόρφηση του συγκεκριμένου μοντέλου οργανωτικής ανάπτυξης και λειτουργίας ερχόταν να αξιοποιήσει την εμπειρία που είχε αποκτηθεί την τελευταία διετία από την απήχηση που είχε στους νέους της χώρας η δράση του «Συνδέσμου Νέων δια τον πυρηνικόν αφοπλισμόν, Μπέρτραντ Ράσελ».

Η οργάνωση αυτή είχε συσταθεί το 1963 και συνιστούσε την πρώτη στην Ελλάδα πολιτική οργάνωση νέων η οποία δεν αποτελούσε τμήμα κάποιου κόμματος. Στόχος του Συνδέσμου ήταν η προώθηση της παγκόσμιας ειρήνης και βασικές δραστηριότητές του για την επίτευξη αυτή, η οργάνωση διαλέξεων, ομιλιών αλλά και μιας ετήσιας «πορείας ειρήνης» από τον Μαραθώνα προς την Αθήνα, η οποία και συνιστούσε την κορυφαία εκδήλωσή του. Η συντριπτική πλειοψηφία των μελών του Συνδέσμου φαίνεται πως είχε μία μάλλον χαλαρή σχέση με αυτόν, στην ουσία όπως επισημαίνει η Σαιν- Μαρτέν, παρουσιάζονταν μόνο στην «πορεία Ειρήνης». Ωστόσο, η συμμετοχή χιλιάδων νέων σε αυτές αποδείκνυε την ύπαρξη μιας τεράστιας μάζας νέων που έδειχνε να επιζητεί την έκφραση μέσα από μια οργάνωση νεολαίας, η οποία θα ανήκε μεν στην Αριστερά, θα λειτουργούσε όμως με όρους διαφορετικούς από ό,τι η κομματική Νεολαία.²

Δεδομένης της απήχησης που είχε σε ευρείες μάζες νέων ο Σύνδεσμος «Μπέρτραντ Ράσελ», η ΕΔΑ φαίνεται ότι ανακάλυψε σε αυτόν ένα πρότυπο για την οργάνωση νεολαιίστικων οργανώσεων, το οποίο και εφάρμοσε στη ΔΚΝΓΛ. Η εφαρμογή του προτύπου αυτή υπήρξε σε ένα βαθμό «μονόδρομος», καθώς στις αρχές

¹ Σαιν-Μαρτέν Κ., *Λαμπράκηδες. Ιστορία μιας γενιάς*, Αθήνα 1984, σελ. 52. Ας σημειώσουμε στο σημείο αυτό ότι η μελέτη της Σαιν- Μαρτέν είναι, περίπου είκοσι πέντε χρόνια μετά τη συγγραφή της (υποστηρίχθηκε ως διδακτορική διατριβή το 1981 στο Παρίσι), η πιο αξιόλογη από ιστοριογραφική άποψη έρευνα, στην οποία μπορεί να παραπέμψει κάποιος σχετικά με την ιστορία των «Λαμπράκηδων». Βρισκόμαστε εν αναμονή της δημοσίευσης της έρευνας των Παπαθανασίου Ι., Ιορδανίδου Π., Κάπολα Α., Σακελλαρόπουλου Τ., Χριστοδούλου Α. με τίτλο «*Δημοκρατική Νεολαία Λαμπράκη: η αναζήτηση ταυτότητας της νεολαίας στη δεκαετία του 1960. Αρχείο- Ιστορία- Μνήμη*», η οποία εκπονείται στο πλαίσιο του Ιστορικού Αρχείου Ελληνικής Νεολαίας (ΚΝΕ/ΕΙΕ).

² Σαιν- Μαρτέν Κ., ό.π., σελ. 38- 39.

της δεκαετίας του 60 η αποτίμηση της κομματικής δουλειάς που είχε πραγματοποιηθεί τα τελευταία χρόνια-στη νεολαία, έδειχνε πως αυτή όχι μόνο δεν υπήρξε ικανοποιητική, αλλά αντιθέτως η ΕΔΑ δεν κατάφερε σε καμία περίπτωση να καρπωθεί μερίδιο από τις κινητοποιήσεις για το κυπριακό που το δεύτερο μισό της προηγούμενης δεκαετίας, είχαν «αφυπνίσει» τη νεολαία. Ακόμη χειρότερα: στους παροικούντες την κομματική «Ιερουσαλήμ» ήταν κοινό μυστικό ότι τα αίτια της κακοδιαμονίας αυτής δεν οφείλονταν (μόνο) στις πρακτικές του αστυνομικού κράτους,³ οι οποίες (πράγματι) διατηρούσαν σε ημιπαράνομη κατάσταση τις περισσότερες οργανώσεις της Νεολαίας της ΕΔΑ, αλλά και σε μία εγγενή αδυναμία της τελευταίας να επικοινωνήσει με τους νέους χρησιμοποιώντας συνθήματα, ορολογία και πρακτικές, που να τους συγκινούν:

«Η οργάνωση της νεολαίας της ΕΔΑ» επεσήμαινε ένα έγγραφο, «βρίσκεται ουσιαστικά έξω από τη μάζα της Νεολαίας, μακριά από τους μαζικούς της χώρους και τις οργανώσεις της, μακριά από την ψυχολογία και τη νοοτροπία της. Η Οργάνωσή μας, ασχολούμενη κατά κύριο λόγο με τα γενικά πολιτικά καθήκοντα του Κόμματος και όχι με τα ιδιαίτερα προβλήματα και ενδιαφέροντα της Νεολαίας, δεν μιλάει νεολαιίστικη γλώσσα,⁴ γλώσσα που να συγκινεί και να συναρπάζει τη νέα γενιά [...]. Έτσι, η οργάνωση της ΕΔΑ δεν είναι ουσιαστικά παρά μια κομματική

³ Αναφέρει στο βιβλίο της χαρακτηριστικά η Σαιν Μαρτέν ότι το 1961 η οργάνωση Θεσσαλονίκης της Νεολαίας της ΕΔΑ δεν αριθμούσε περισσότερα από πενήντα μέλη και ότι στα γραφεία του κόμματος εισέρχονταν μόνο τρεις σπουδαστές, όταν το να εισέλθει κάποιος στα γραφεία της ΕΔΑ σήμαινε ότι έπρεπε να «σπάσει» τον διπλό κλοιό των αστυνομικών που περικύκλωναν το κτίριο (Σαιν-Μαρτέν Κ., ό.π., σελ. 30). Χαρακτηριστικό της ημιπαράνομης λειτουργίας της ΕΔΑ και της νεολαίας της ήταν η άκρα μυστικότητα με την οποία διεξήχθησαν οι εκλογές για το Γραφείο Σπουδάζουσας της οργάνωσης της Θεσσαλονίκης το 1961 και το 1962: σύμφωνα με μαρτυρίες, οι φοιτητές που συμμετείχαν στις εκλογές, οργάνωναν «εκδρομές» για να ξεγελάσουν τις αστυνομικές αρχές ή μετακινούνταν ως «ξευγάρια». Την ημιπαράνομη κατάσταση της ΕΔΑ στη Θεσσαλονίκη μέχρι τη δολοφονία του Λαμπράκη (όπως και την τομή που η τελευταία αποτέλεσε) επιβεβαιώνει σε συνέντευξη που είχε την καλώςή να μου παραχωρήσει ο Θεοτόκης Ζερβός, φοιτητής στις αρχές της δεκαετίας του 60 στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης, μέλος της Ν.Ε.ΔΑ και αργότερα της Νεολαίας Λαμπράκη (Συνέντευξη Θεοτόκης Ζερβός, 01/07/2004).

⁴ Η υπογράμμιση είναι του συντάκτη του κειμένου.

οργάνωση όπως όλες οι άλλες, με μόνη διαφορά ότι έχει στις γραμμές της τα πιο νέα μέλη του Κόμματος».⁵

Μία ανάλυση που πραγματοποιήθηκε σχετικά με τα αίτια αυτής της κατάστασης επεσήμαινε ότι οι ρίζες της βρίσκονταν στον τρόπο με τον οποίο λειτουργούσε η νεολαία της ΕΔΑ, στην ιδιόμορφη σχέση ανάμεσα στις οργανώσεις νεολαίας και σε εκείνες των ενηλίκων, και στην κατάργηση στην πράξη της όποιας αυτονομίας θα έπρεπε να έχουν τα νεαρά της μέλη. Ως συνέπεια αυτής της εξέλιξης υποδεικνυόταν η καταπίεση των «νεολαιίστικων χαρακτηριστικών» της κομματικής νεολαίας, η αδυναμία ανάληψης πρωτοβουλιών από τα στελέχη της σχετικά με τα ιδιαίτερα προβλήματα των νέων και η μετατροπή των οργανώσεών τους σε παραπληρωματικές εκείνων των ενηλίκων: «πολλές κομματικές οργανώσεις» επεσήμαινε η ανάλυση, «βολεύονται με την μετάθεση των καθηκόντων τους στη Νεολαία (λ.χ. πούλημα εφημερίδων, κλπ) με συνέπεια να αποπροσανατολίζουν στην πράξη τις νεολαιίστικες οργανώσεις, από το κύριο αντικείμενο του ενδιαφέροντός τους». Ο συντάκτης της ανάλυσης επεσήμαινε την ανάγκη να υπογραμμιστεί η αυτόνομη υπόσταση των οργανώσεων νεολαίας («πρέπει πρώτα να αποφανθίσουμε ότι η Νεολαία της ΕΔΑ αποτελεί χωριστή οργάνωση του Κόμματος κι όχι τμήμα της οργάνωσης των μεγάλων» επισημαίνεται στο κείμενο της ανάλυσης), η απομάκρυνση των νέων από την «τρέχουσα κομματική δουλειά» των ενηλίκων, καθώς και η ανάγκη να «βγει προς τα έξω» ένα καινούργιο προφίλ σχετικά με το νεαρό μέλος της νεολαίας, τέτοιο που να προσιδιάζει περισσότερο στα δεδομένα της σύγχρονης νεολαίας και λιγότερα στα στάνταρ που έθεταν (και αποδέχονταν) οι ενήλικες: «[...] και εμείς λοιπόν, όχι μόνο δεν έχουμε όσο πρέπει νεολαιίστικο περιεχόμενο στη δουλειά μας, αλλά και αυτά τα φυσιολογικά χαρακτηριστικά της νεανικής ηλικίας είναι σχεδόν ανύπαρκτα, καταπιεσμένα, πνιγμένα, στα περισσότερα μέλη και στελέχη μας. Ο τύπος του νέου ΕΔΑίτη, όπως είναι διαμορφωμένος σήμερα μέσα στα γραφεία της ΕΔΑ, δεν διαφέρει σχεδόν κατά τίποτα από τα «μεγάλα» στελέχη του Κόμματος».⁶

⁵ ΑΣΚΙ, Αρχείο Νεολαίας ΕΔΑ, Κουτί 270: *Για τη δουλειά μας στη νεολαία, χ.χρ.*

⁶ ΑΣΚΙ, Αρχείο Νεολαίας ΕΔΑ, Κουτί 270. *Υποφάκελος: αποφάσεις της Ε.Ε της ΕΔΑ για την Νεολαία ΕΔΑ*, δακτυλόγραφο 20 σελίδων, χ.χρ. (αρχές δεκαετίας 60).

Έναν χρόνο μετά τη σύσταση της ΔΚΝΓΛ, η ΕΔΑ αναγνώριζε ότι μία Κίνηση νέων που θα λειτουργούσε με όρους διαφορετικούς από εκείνους της παραδοσιακής κομματικής νεολαίας, μπορούσε να έχει τεράστια απήχηση στους νέους, και να αποτελέσει έναν τόπο συνάντησης ανθρώπων που συγκινούνταν από τις θεμελιώδεις αρχές της Αριστεράς, ωστόσο ποτέ έως τότε δεν είχαν εκφραστεί πολιτικά (ο καθένας για το δικό του λόγο) μέσα από τις οργανώσεις της ΕΔΑ. Μία αποτίμηση της κομματικής δουλειάς στη νεολαία για το χρονικό διάστημα που ακολούθησε τη δολοφονία του Λαμπράκη υπογράμμιζε δύο πράγματα: το πρώτο ήταν οι πραγματικά αισιόδοξες προοπτικές που δημιουργούσαν οι εξελίξεις του τελευταίου εξαμήνου. Ο συντάκτης της ανάλυσης επεσήμαινε ότι στους περίπου έξι μήνες που μεσολάβησαν ανάμεσα στην κηδεία του Γρηγόρη Λαμπράκη και τη διεξαγωγή βουλευτικών εκλογών (τον Νοέμβριο του 1963), η δύναμη της Νεολαίας της ΕΔΑ στην Αθήνα υπερτετραπλασιάστηκε φτάνοντας τις έξι χιλιάδες μέλη. Το πραγματικά ελπιδοφόρο ωστόσο, ήταν ότι είχε παρατηρηθεί μια ποιοτική αλλαγή στη σύνθεση των νέων μελών, η οποία και γεννούσε αισιοδοξία για το (εγγύς) μέλλον: «Ανανεώθηκε το υλικό των μελών μας, μπορούμε να πούμε ότι εγγίσαμε την πραγματική νεολαία και τους μαζικούς της χώρους (μαθητευόμενοι εργάτες, μαθητές που πριν ήταν ελάχιστοι, κοπέλλες» επεσήμαινε ο συντάκτης του κειμένου. «Ο μέσος όρος των μελών μας χαμήλωσε αρκετά».⁷

Το δεύτερο συμπέρασμα στο οποίο κατέληγε η αποτίμηση των πεπραγμένων για το τελευταίο εξάμηνο του 1963, ήταν η καταλυτική επιρροή της ΔΚΝΓΛ στους νέους, επιρροή που είχε υπάρξει αποφασιστικής σημασίας για την πύκνωση της ένταξης στις τάξεις της ΕΔΑ. «Εκείνο που πρέπει τώρα να εκτιμήσουμε είναι η καινούργια κατάσταση που δημιουργήθηκε στο κίνημα της Νεολαίας με την ίδρυση και δραστηριοποίηση της κίνησης Λαμπράκη» επεσήμαινε ο συντάκτης του κειμένου. «Απ' τις εκτιμήσεις [του πρώτου μέρους] καταφαίνεται η τεράστια ακτινοβολία που είχε και έχει στις μάζες της νεολαίας. Το έμβλημα Λαμπράκη είχε τεράστια απήχηση στη Νεολαία και στο βαθμό που η κίνηση ανέπτυξε μαζική δράση μετατρέποταν σε

⁷ ΑΣΚΙ, Αρχείο Νεολαίας ΕΔΑ, Κουτί 270: *Κριτική εκτίμηση των αγώνων του Ελληνικού λαού και της νεολαίας στο χρόνο που πέρασε, χ.χρ.* (αρχές 1964).

οργάνωση».⁸ Δεδομένου ότι η ΕΔΑ εκτιμούσε πως η διατήρηση αυτής της διττής υπόστασης στο χώρο της νεολαίας (Ν.ΕΔΑ και ΔΚΝΓΛ) θα μπορούσε να προκαλέσει προβλήματα και στις δύο,⁹ σύγχυση και οργανωτικές επικαλύψεις, αποφάσισε τη συγχώνευση των δύο οργανώσεων σε μία ενιαία.

Στις 14 Σεπτεμβρίου του 1964 ανακοινώθηκε στον κινηματογράφο «Διάννα» από τις ηγεσίες των δύο αριστερών νεολαιών η συγχώνευσή τους σε μία οργάνωση, η οποία θα έφερε την επωνυμία «Νεολαία Λαμπράκη» ή «Δημοκρατική Νεολαία Λαμπράκη» (στο εξής: ΔΝΛ).¹⁰ Εξαρχής η ηγεσία της οργάνωσης κατέστησε σαφές το πολιτικό και ιδεολογικό της περίγραμμα: επρόκειτο για μία οργάνωση νέων όχι κομματική με τη στενή σημασία του όρου, αλλά πολιτική. «Η Νεολαία «Λαμπράκη», οργάνωση πολιτική, δεν αποτελεί κομματική νεολαία».¹¹ αποσαφηνίζει ο Μίκης Θεοδωράκης. «Όμως τα ιδανικά της είναι τα ιδανικά των πιο προοδευτικών δυνάμεων της χώρας και συγκεκριμένα της Αριστεράς». Καρπός μιας συγχώνευσης η ΔΝΛ δεν μπορούσε παρά να εκφράζει τις μέριμνες των γεννητόρων της: η «ΕΔΑϊτική» αφετηρία της ΔΝΛ μπορούσε να εντοπιστεί στις αναφορές που στην ιδρυτική διακήρυξη της οργάνωσης έγιναν σε πολλά βασικά πολιτικά αιτήματα που η ΕΔΑ με συνέπεια πρόβαλε, ήδη από τη δεκαετία του 50.¹² Από την άλλη πλευρά, η κύρια συνεισφορά της Κίνησης φαίνεται ότι βρισκόταν στην αντίληψη περί μιας «ανοιχτής οργάνωσης νεολαίας» την οποία και κληροδότησε στη ΔΝΛ. Στο τρίτο από μια σειρά εσωτερικά μαθήματα που οργάνωσε η ηγεσία της ΔΝΛ για την επιμόρφωση των στελεχών της, προτεινόταν εξαιρετικά καινοτόμοι τρόποι, με στόχο την παγίωση μιας διαφορετικής αντίληψης για τη λειτουργία, τέτοιας που θα διαφοροποιούσε την ΔΝΛ από τις παραδοσιακές (κομματικές) οργανώσεις νεολαίας:

⁸ Στο ίδιο.

⁹ Ο συντάκτης της ανάλυσης έγραφε με χαρακτηριστική σαφήνεια τα εξής: «Η καθοδήγηση του κόμματος και το ΚΣ πιστεύουν ότι η ύπαρξη και δράση δύο οργανώσεων στο χώρο της νεολαίας δεν βοηθάει, αντίθετα είναι δυνατόν να βλάψη. Απαραίτητη η συγχώνευση των δύο οργανώσεων σε μία» (ΑΣΚΙ, Αρχείο Νεολαίας ΕΔΑ, Κουτί 270: *Κριτική εκτίμηση των αγώνων του Ελληνικού λαού και της νεολαίας στο χρόνο που πέρασε, χ.χρ.* (α' εξάμηνο 1964).

¹⁰ «Από την νεολαία της ΕΔΑ και την Κίνηση Γρ. Λαμπράκης. Νεολαία Λαμπράκη. Νέα οργάνωσης. Πανελλαδικό συνέδριο το 1965», *Αυγή*: 15/09/1965.

¹¹ Η υπογράμμιση είναι του ίδιου του Θεοδωράκη.

¹² Όπως αυτό της απελευθέρωσης των πολιτικών κρατούμενων, της κατάργησης των εκτάκτων μέτρων και της παρακρατικής δραστηριότητας των ΤΕΑ («Καρπός των αγώνων της νέας γενιάς. Νεολαία Λαμπράκη», *Αυγή*: 16/09/1964).

«Πρέπει να δώσουμε στις μορφές λειτουργίας της οργάνωσής μας μια «νεανικότητα», να τις απαλλάξουμε από τα «καλούπια» των κομματικών μορφών [...] Οι συνελεύσεις μας πρέπει να παίρνουν πλατύ χαρακτήρα, να είναι μαζικές. Δεν είναι υποχρεωτικό να παίρνουν την μορφή της «κλειστής» κομματικής συνέλευσης, που να διαρκεί πολλές ώρες, με ατέρμονες συζητήσεις και μακροχρόνιες εισηγήσεις. Οι συνελεύσεις μας πρέπει να έχουν γρήγορο, πεταχτό, νεανικό χαρακτήρα, να τονίζονται με καλλιτεχνικό πρόγραμμα, τραγούδια, απαγγελίες. Μπορούν να γίνονται συνελεύσεις και μέσα σ' ένα πάρτυ ή μια εκδρομή...».¹³

Αν η «νεανικότητα» της οργάνωσης ήταν εκ των ουκ άνευ για την ηγεσία της ΔΝΛ, ακόμη σημαντικότερη φαίνεται πως υπήρξε η μέριμνα για την ανάληψη πρωτοβουλιών με στόχο τη διαπαιδαγώγηση της νέας γενιάς. Η σπουδαία πολιτιστική δραστηριότητα που ανέπτυξε τα επόμενα χρόνια η ΔΝΛ, ταύτισε στη συλλογική συνείδηση την έννοια «διαπαιδαγώγηση» με την έννοια «πολιτισμός», δηλαδή με συστηματική προβολή ενός διαφορετικού τρόπου ψυχαγωγίας, στον οποίον ιδιαίτερη βαρύτητα κατείχε η κατάδειξη των πολιτικών και κοινωνικών προβλημάτων του τόπου. Ήδη από τη στιγμή της σύστασης της Νεολαίας Λαμπράκη, ο Μίκης Θεοδωράκης παρουσιάζοντας τους στόχους της οργάνωσης είχε κάνει ιδιαίτερη αναφορά στην ανάγκη «εκπολιτισμού» των νέων,¹⁴ τον οποίον και ενέτασσε στους βασικούς της στόχους. «Ο εκπολιτισμός αποτελεί πρωταρχική ανάγκη των νέων και ταυτόχρονα βασική μορφή διαπαιδαγώγησης» διαπίστωνε, «γιατί ανεβάζει το

¹³ ΑΣΚΙ, Αρχείο Δημοκρατικής Νεολαίας Λαμπράκη, Κοντί 279, Φάκελος 4 (Σεμινάρια ΔΝΛ, Κομματικά μαθήματα νεολαίας 1964- 1966): *Μάθημα 3^ο, χ.χρ.*

¹⁴ Ας σημειωθεί ότι την πρώτη μεταπολεμική περίοδο, η έννοια «εκπολιτισμός» δεν δημιουργεί τις μάλλον απαξιωτικές για τον δέκτη του συνδηλώσεις που σήμερα η χρήση του όρου αυτού θα γεννούσε. Ο όρος «εκπολιτισμός» χρησιμοποιείται συχνά στην «αριστερή» ορολογία με μάλλον «ουδέτερο» τρόπο και εννοεί την προβολή και καλλιέργεια μιας συγκεκριμένης άποψης για τον πολιτισμό, στο πλαίσιο της οποίας οι «λαϊκές» και «εθνικές» αξίες κατείχαν προνομιακή θέση. Αντιθέτως, ο πολιτισμός εκείνος που δε στόχευε να αποτελέσει αφορμή για προβληματισμό, αλλά απλώς (στόχευε) να ψυχαγωγήσει θεωρούνταν δευτερεύουσας (ή και άνευ) σημασίας. Χαρακτηριστική είναι η παρακάτω διατύπωση που αναφέρει στο βιβλίο της η Σαιν- Μαρτέν: «ο εκπολιτισμός λοιπόν δεν είναι «τρα λα λα», όπως πιστεύουν μερικοί, αλλά μέτωπο, πεδίο σύγκρουσης ιδεών και τρόπων στάσης απέναντι στη ζωή, μάχη καθημερινά ανοιχτή, που κερδίζοντας την κάθε φορά, θα συντελούμε στο ωρίμασμα των συνειδήσεων των νέων...» (Σαιν- Μαρτέν, ό.π., σελ. 95).

μορφωτικό τους επίπεδο, βθαίνει την ευαισθησία και καλλιεργεί τον ανθρωπισμό τους. Ο εκπολιτισμός διδάσκει, με την πλατειά-έννοια του όρου φυσικά, τέρποντας. Συνδυάζει την πνευματική- ψυχική καλλιέργεια με την πνευματική- ψυχική τέρψη». ¹⁵

Ωστόσο, η έννοια «διαπαιδαγώγηση» δεν ενείχε μόνο τη διάσταση της προβολής μιας άλλης αντίληψης για τον πολιτισμό-και τον κοινωνικό του ρόλο. Άλλη μια πλευρά της, υπήρξε η «ηθική» διαπαιδαγώγηση των νέων. Μάλιστα, στο πρώτο από τα εσωτερικά μαθήματα που οργάνωσε η ηγεσία της ΔΝΛ για τα στελέχη της, η ηθική διαπαιδαγώγηση υποδεικνυόταν ως ένα από τα πιο βασικά καθήκοντα, εξίσου σημαντικό σε βαρύτητα με την πολιτική και την ιδεολογική: «[Η ΔΝΛ] είναι οργάνωση διαπαιδαγωγική, που πάει να πει ότι ο ρόλος της είναι να διαπαιδαγωγήσει την νεολαία, τα μέλη της [...] Όταν λέμε διαπαιδαγώγηση εννοούμε την πολιτική, ταξική, αγωνιστική και ηθική διαπαιδαγώγηση». ¹⁶

Η ηθική διαπαιδαγώγηση των νέων υπήρξε κομβικής σημασίας για την ΔΝΛ, δεδομένου ότι αποτελούσε το σημείο εκείνο στο οποίο πολιτικές καθαρά μέριμνες συναντούσαν (και απέδιδαν πολιτικό νόημα σε) ό,τι περικλειόταν στον «αμερικάνικο τρόπο ζωής», δηλαδή στο ροκ εν ρολ, τα ξέφρενα πάρτυ, τον κινηματογράφο του Χόλιγουντ, τη σεξουαλική ασυδοσία. Αρκετούς μήνες μετά τη σύσταση της ΔΝΛ, ο Μίκης Θεοδωράκης επιχειρούσε μια πρώτη αποτίμηση των πεπραγμένων της στο «Μανιφέστο των Λαμπράκηδων», το οποίο εκδόθηκε στις αρχές του 1966. Με νωπές ακόμη τις μνήμες από τις δυναμικές κινητοποιήσεις που ακολούθησαν το βασικό πραξικόπημα του Ιουλίου, ο ηγέτης των Λαμπράκηδων επεσήμαινε το ρόλο που είχε διαδραματίσει η οργάνωση οδηγώντας στη διαμόρφωση και την ανάδυση μιας νεολαίας που χαρακτηριζόταν όχι μόνο από στέρεη ιδεολογική συγκρότηση, αλλά και από ένα ήθος τέτοιο, που άρμοζε στις παραδόσεις του ελληνικού λαού. Ο Θεοδωράκης αναγνώριζε βέβαια, ότι ένα σημαντικό τμήμα της νεολαίας είχε συγκινηθεί από τον «αμερικανικό τρόπο ζωής». Ήσαν εκείνοι οι «ευάρθροι μπλουτζινίστες» όπως χαρακτηριστικά τους αποκαλούσε, οι οποίοι έδειχναν μια εξοργιστική αδιαφορία για τα μεγάλα πολιτικά προβλήματα της εποχής, εκείνοι που δεν έδειχναν να συγκινούνται από τα κελύσματα για δημοκρατία, ειρήνη και

¹⁵ «Καρπός των αγώνων ... », *Αυγή*: 16/09/1964.

¹⁶ ΑΣΚΙ, Αρχείο Δημοκρατικής Νεολαίας Λαμπράκη, Κοντί 279, Φάκελος 4 (Σεμινάρια ΔΝΛ, Κομματικά μαθήματα νεολαίας 1964- 1966): *Μάθημα 1^ο* , χ.χρ.

προκοπή.¹⁷ Διαπίστωνε ωστόσο, ότι το έργο που είχε επιτελέσει από την ίδρυσή της η ΔΝΛ ήταν σημαντικό αφού είχε οδηγήσει στη σφυρηλάτηση ενός ήθους «πάνω-στα-χνάρια των παραδόσεων του Λαού». Η ελληνική νεολαία στη συντριπτική της πλειοψηφία έδειχνε να έχει απομονώσει τους «μπλουζινίστες» και να έχει σαρώσει τον «ξενόφερτο-αμερικάνικο τρόπο ζωής».¹⁸ Δεδομένου ότι το *Μανιφέστο* γράφτηκε αμέσως μετά τα Ιουλιανά και προτού παρουσιαστούν σημάδια κάμψης στη δυναμική της ΔΝΛ,¹⁹ ο ηγέτης των Λαμπράκηδων είχε κάθε λόγο να θεωρεί ότι οι στόχοι που είχε θέσει η οργάνωση σε ό,τι αφορά την ηθική διαπαιδαγώγηση των νέων, είχαν επιτευχθεί.

Ο πόλεμος ενάντια σε ό,τι οι διάφοροι σχολιαστές των νεανικών ηθών αποκάλυψαν στις αρχές της δεκαετίας του 60 «παραστράτημα της νεολαίας», φαίνεται πως υπήρξε από τα βασικά μελήματα της ΔΝΛ. Η προσυνεδριακή διακήρυξη που δόθηκε στη δημοσιότητα τον Δεκέμβριο του 1964 (ενόψει του συνεδρίου της ΔΝΛ που πραγματοποιήθηκε στις αρχές του 1965) έβαζε στο επίκεντρο της δουλειάς τη μάχη ενάντια στα πρότυπα συμπεριφοράς που συνδέονταν στην οπτική της με τον αμερικανικό τρόπο ζωής: «ταυτόχρονα, προβάλλουν μπροστά της [στη νεολαία] το πρότυπο της εύκολης επιτυχίας, του σαλταδορισμού στη σταδιοδρομία του νέου με τα μέσα και τις ανομίες. Του «έξυπνου» ανθρώπου που ξέρει να τα «βολεύει» για τον εαυτό του, αδιαφορώντας για το κοινωνικό σύνολο».²⁰ Και καθώς υποδεικνύονταν, ως μέσο για την επίτευξη των παραπάνω στόχων, η εκμετάλλευση της έφεσης του νέου ανθρώπου για χαρά και ψυχαγωγία, η διασκέδαση αναδεικνυόταν σε ζήτημα εξέχουσας (πολιτικής) σημασίας· σε κάτι που μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως «πολιορκητικός κριός» από τις δυνάμεις της «υποτέλειας», με στόχο την ηθική καταρχήν, και πολιτική κατόπιν, χειραγώγηση της νεολαίας. Στη

¹⁷ «Η δική μας νεολαία χτυπήθηκε και χτυπιέται και αυτή, όπως όλες οι άλλες» επεσήμαινε ο Μίκης Θεοδωράκης. «Και δεν μπορούμε να πούμε πως δεν θρηνούμε κι εμείς θύματα. Πράγματι, υπάρχουν και σε μας νέοι και νέες που αδιαφορούν για ό,τι γίνεται γύρω τους, που δεν νοιώθουν καμιάν ευθύνη απέναντι στην Πατρίδα και στο Λαό, που προτιμούν να χορεύουν για να χορεύουν, να διασκεδάζουν για να διασκεδάζουν, παρά να διαβάσουν ένα βιβλίο [...] και να πάρουν θέση υπεύθυνα απέναντι στα γεγονότα που συγκλονίζουν την ανθρωπότητα και την πατρίδα μας» (Θεοδωράκης Μ., *Το Μανιφέστο των Λαμπράκηδων. Ποιοι είμαστε, τι θέλουμε, γιατί μας πολεμούν*, Αθήνα 1966, σελ. 24).

¹⁸ Στο ίδιο, σελ. 25.

¹⁹ Για την (σαφή) κάμψη που παρουσιάστηκε στην ανάπτυξη της ΔΝΛ από τις αρχές του 1966 έως την εκδήλωση του πραξικοπήματος των Απριλιανών, βλ. Σαιν Μαρτέν, ό.π., σελ. 143- 151.

²⁰ *Η Γενιά μας, γενιά της Αλλαγής. Προσυνεδριακή διακήρυξη της ΔΝΛ*, Αθήνα 1964, σελ. 13.

βάση της πολιτικής αντιπαράθεσης σε ό,τι τουλάχιστον αφορά τη νεολαία, φαίνεται πως βρισκόταν σε εξέλιξη ένας παράλληλος «πόλεμος» προτύπων συμπεριφοράς. Και η οπτική αυτή οπωσδήποτε ήταν ένα από τα κεφάλαια που η ΕΔΑ μεταβίβασε στη Νεολαία Λαμπράκη.²¹

Πράγματι, ο «πόλεμος των προτύπων» συνδεόταν απόλυτα με την εμφάνιση του ροκ εν ρολ στα μέσα της δεκαετίας του 50, και της «παραστρατημένης» νεολαίας τα επόμενα χρόνια. Η λογική της ΕΔΑ ήταν απλή στη σύλληψή της: η νεολαία (ένα τμήμα της πιο σωστά) φαινόταν να έχει «ξεστρατίσει», δηλαδή να προσδιορίζει τη συμπεριφορά της με βάση με τα πρότυπα και τις επιρροές που παρείχε το ροκ εν ρολ και οι ταινίες του Χόλιγουντ· το «ξεστράτισμα» αυτό συνιστούσε μια σημαντική απόκλιση από τις ηθικές αρχές της ελληνικής κοινωνίας, οι οποίες απαιτούσαν από τους νέους να παρουσιάζουν εγκράτεια στις σεξουαλικές τους σχέσεις, σεβασμό προς τους μεγαλύτερους, μετρημένη συμπεριφορά, αποδοχή της παράδοσης. Το ροκ εν ρολ έφερνε ανατροπές σε όλα τα παραπάνω, και καθώς η επίσημη ερμηνεία για την εμφάνισή του πρότεινε ότι η διάδοση του ροκ εν ρολ στη νεολαία, όπως και του «αμερικάνικου τρόπου ζωής» εν-γένει, υπήρξε τμήμα ενός σχεδίου που στόχευε στη χειραγώγηση και την απολιτικοποίηση των νέων, όχι μόνο η εναντίωση στην υποχώρηση της παράδοσης αποκτούσε πολιτική σημασία, αλλά και η μάχη ενάντια στην «ανηθικότητα» που (εννοείται πως παρουσίαζε) η σύγχρονη νεολαία. Το «ήθος», με το ιδιαίτερο νόημα που-του αποδιδόταν, αποκτούσε για την ΕΔΑ κομβική σημασία και η καλλιέργειά του στους νέους μεταβαλλόταν παραδόξως (;) σε πολιτική «δουλειά» με εξέχουσα σημασία.

Είναι ενδιαφέρον να παρατηρήσει κανείς τον τρόπο με τον οποίον η «Αυγή» εικονογραφούσε στα διάφορα αφιερώματά της τους νέους που σύχναζαν στα πάρτυ: άτομα δίχως ηθικούς ενδοιασμούς και χωρίς ίχνος σεβασμού για τους μεγαλύτερους, αδιάφοροι για τα κοινωνικά προβλήματα και εξοργιστικά προσηλωμένοι (μόνο) στο

²¹ Σε ομιλία του σε συνεστιάση της ΔΝΑ τον Ιανουάριο του 1967 ο Ηλίας Ηλιού απευθυνόμενος σε Λαμπράκηδες τόνισε τα εξής: «Στο χτίσιμο του καινούργιου εκτιμούμε ότι ο ρόλος της Νεολαίας θα είναι τεράστιος. Μιλάμε φυσικά για την προοδευτική νεολαία, αυτήν που αντιπαράθετεί στο μοντέλο του Καράτε για το σπάσιμο των τούβλων, το μοντέλο των αγώνων για την ανάπτυξη και τη δημοκρατική αναγέννηση της πατρίδας» (ΑΣΚΙ, Αρχείο Δημοκρατικής Νεολαίας Λαμπράκη, Κοντί 279, Φάκελος 3 (Εκπολιτιστικές εξορμήσεις 1965- 1967): *Χαιρετισμός εκ μέρους της Ε.Ε. του Η. Ηλιού και του Προέδρου της ΔΝΑ Μίκη Θεοδωράκη σε συνεστιάση – εκδήλωση της ΔΝΑ στις 31/1/67.*

αντικείμενο του πόθου τους, δηλαδή το ροκ εν ρολ και τα πάρτυ, οι σύγχρονοι αυτοί νέοι χαρακτηρίζονταν από μία συμπεριφορά οπωσδήποτε αξιοκατάκριτη, την οποία υπογράμμιζε ακόμη περισσότερο η «προκλητικότητα» των ενδυματολογικών τους προτιμήσεων, αποτέλεσμα κι αυτή των «αμερικανικών» επιρροών. «Τους πήρα, λέει, για κοινούς αλήτες» γράφει ο υπογράφων ως «Ειρηνικός» σε ένα άρθρο του (με τον ιδιαίτερα χαρακτηριστικό τίτλο «Σόδομα»), όπου και μεταφέρει τις εντυπώσεις ενός αυτόπτη μάρτυρα από την παρακολούθηση μιας παρέας «ροκεντρολιστών». «Φορούσαν ντρίλια πανταλόνια αμερικάνικα. Μπατζάκια ανισόμερα σηκωμένα. Πουκάμισα μουσταρδιά, με ζωγραφισμένες μπουκάλες κόκα- κόλα και τζιν. Μαλλιά λιγδιάρικα, ανάκατα ως το σβέρκο. Ανοιχτό λαιμό και στήθια τα αγόρια που φαινόταν οι κοιλίες τους. Και μάτια έξαλλα, τρελλά. Τα κορίτσια, άλλα με σάκκους ξετσίπωτης πλαστικότητας. Άλλα με φουρό κοντό ως το γόνατο, που όπως στροβιλίζονταν περί τον άξονά τους, δεν έμενε τίποτε κρυφό. Βραχύνες οι φωνές τους, μεθυσμένες. Τόνα τσιγάρο πίσω απ' τα' άλλο. Πρόστυχοι τρόποι. Μπογιά στοκαρισμένη στα μούτρα. Χυδαίο γέλιο».²²

Ωστόσο, την επιτομή των απόψεων της ΕΔΑ για τους οπαδούς του ροκ εν ρολ και τη συμπεριφορά τους φαίνεται πως αποτελεί η περιγραφή ενός πάρτυ που δημοσιεύτηκε το καλοκαίρι του 1956 στην «Αυγή».²³ Σε αυτό μπορεί να διακρίνει κανείς για πρώτη φορά με τέτοια σαφήνεια αποδομένο, τον πόλεμο προτύπων που εξελισσόταν ανάμεσα σε έναν «ελληνικό» τρόπο ζωής και διασκέδασης και στον αντίστοιχο «αμερικάνικο». Στο εκτενές αυτό άρθρο μπορεί να εντοπίσει κανείς εξαιρετικά ενδιαφέρουσες φιγούρες: τους εργάτες που πρέπει να σηκωθούν από τα άγρια χαράματα για να πάνε στη δουλειά τους και δεν μπορούν να κοιμηθούν λόγω της φασαρίας που κάνουν οι συμμετέχοντες στο πάρτυ, μία μάνα που έχει άρρωστο το μωρό της, το οποίο και κλαίει συνεχώς από την ένταση του πικ- απ, γριούλες που σταυροκοπούνται με άλλα λόγια, σκιαγραφείται ένας κόσμος του «μεροκάματου» και του μόχθου, κόσμος λαϊκός και στο ήθος του «ελληνικός».

Από την άλλη πλευρά, οι «κανίβαλοι», όπως χαρακτηρίζονται από τον αρθρογράφο. Οι «περίεργοι αυτοί νέοι» που, όπως επισημαίνεται, αποτελούσαν την

²² «Σόδομα», *Αυγή*: 28/09/1958.

²³ Γλαύκος Ν., «Μαρτυρική ολονυχτία μιας συνοικίας. Ένα πικ- απ και μια ζούγκλα. Σάμπα, ούισκυ, καπνός, αγριοφωνάρες, περιφρόνηση προς τους περιοίκους, ξεφάντωμα, κραπάλη», *Αυγή*: 15/07/1956.

εξαίρεση από τον κανόνα, ή αλλιώς «τα παρδαλά μαϊμουδάκια του νέου τρόπου ζωής». Νέοι και-νέες αδιάφοροι για ό,τι συμβαίνει γύρω τους, δίχως τον παραμικρό σεβασμό στο συνάνθρωπο και σεξουαλικά αποχαλινωμένοι, δέσμιοι του πάθους τους για τον «αμερικάνικο τρόπο ζωής», για ποτό, ηδονή και χορό. Το τέλος του πάρτυ βρίσκει τη συνοικία αναστατωμένη: «ώρα τέσσερις πρωινή. Το άρρωστο γειτονάκι απόκαμε πια και αποκοιμήθηκε βαρειά πνιγμένο στον ιδρώτα, το καημένο. Οι εργάτες της συνοικίας βλαστηθούν στα κρεβάτια τους. Η συνοικία ξυπνά. Το πικ- απ βρυχάται. Οι καννίβαλοι χορευτές ανασκολοπίζονται κατά ζεύγη σε μιαν οργιαστική σάμπα. Καμμία ελληνική πλάκα δεν ακούστηκε, στ' αντικρυνό Χόλλυγουντ. Τα πάντα ούισκυ, καπνός, φωνάρα, αγριότητα, αδιαφορία για τους περίοικους συνανθρώπους, κραυγάλη».²⁴

Το παραπάνω άρθρο δημοσιεύτηκε το καλοκαίρι του 1956, λίγους μήνες προτού το ροκ εν ρολ αντικαταστήσει την «οργιαστική σάμπα» στις προτιμήσεις των νέων. Όταν αυτό συνέβη, η ΕΔΑ (στελέχη της πιο σωστά) μη ξεφεύγοντας από τον γενικό κανόνα, φαίνεται πως ερμήνευσε το ροκ εν ρολ ως ένα χορό που ωθούσε τους νέους οπαδούς του με κάποιον τρόπο στη σεξουαλική δραστηριότητα. Καταθέτοντας τις εντυπώσεις του από την παρακολούθηση της ταινίας «Ροκ εν Ρολ», ο λογοτέχνης Ν. Κατηφόρης επεσήμαινε έκπληκτος, την εντύπωση που του είχαν προκαλέσει, όχι τόσο τα όσα διαδραματιζόνταν στο κινηματογραφικό πανί, όσο η επίδραση που φαινόταν να έχει η παρακολούθηση της ταινίας στους νεαρούς θεατές της: «σ' ένα διάλειμμα που άναψε το φως, είδα πως η σάλλα ήταν γεμάτη από νέους, που οι μεγαλύτεροί τους δεν είχαν πιάσει τα είκοσι. Γενικό ραντεβού των γυμνασίων, αρρένων και θηλέων, λυκείων, κολλεγίων, με έντονη εκπροσώπηση και των δημοτικών και των νηπιαγωγείων ακόμη [...]. Κι όπως σε μιαν αποθήκη γεμάτη ποντίκια ακούει κανείς σε μια στιγμή ένα κοπάδι από δαύτα να τρέχει αλαφιασμένο, έτσι τότε- τότε ένα τσούρμο από τα αγόρια αυτά και τα κορίτσια χυμούσε στους σκοτεινούς διαδρόμους με κραυγές, τρέχοντας προς την έξοδο! Ήταν η συνέχεια του ερεθισμού που τους είχε δώσει η ταινία! Κι' αυτός ο ερεθισμός ήταν καθαρά σεξουαλικός!».²⁵

²⁴ Γλάκος Ν., «Μαρτυρική ολονυκτία μιας συνοικίας...», *Αυγή*: 15/07/1956

²⁵ Κατηφόρης Ν., «Η επιφυλλίδα μας: το Ροκ εν Ρολ και οι νέοι», *Αυγή*: 11/12/1956.

Ροκ εν ρολ, Χόλιγουντ, κόμικς και πάρτυ συνιστούσαν στην επίσημη οπτική της ΕΔΑ, τις βασικές συνιστώσες του αποκαλούμενου «αμερικάνικου τρόπου ζωής». Ιδίως τα τελευταία, με τις φήμες που έδιναν και έπαιρναν σχετικά με τα όργια που υποτίθεται πως γίνονταν κατά τη διάρκειά τους, απέκτησαν στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 50 διαστάσεις κοινωνικού και εθνικού προβλήματος. Πολλά άρθρα περιέγραψαν με γλαφυρό τρόπο τα όσα διαδραματιζόνταν στο ημίφως,²⁶ (ανα)παράγοντας την άποψη ότι οι νέοι που συμμετείχαν σε αυτά έβρισκαν την ευκαιρία να επιδοθούν ανενόχλητοι σε σεξουαλικές πράξεις. «Κανείς δε σκέφτηκε» έγραφε η υπογράφουσα ως «Αλίκη» στην «Αυγή», «να βάλει το μαχαίρι στο λαιμό των νέων γιατί τους αρέσει να χορεύουν, έστω και μάμπο, ροκ εντ ρολ ή-καλυψώ [...]. Κανείς δεν θα σκεφτόταν να τους κατηγορήσει γιατί τους αρέσει το φλερτ, η συντροφιά με νέους, η ζωηράδα ή έστω και τα τολμηρότερα αστεία. Μα εδώ πρόκειται για κάτι άλλο. Μερικά από τα λεγόμενα αυτά πάρτυ είναι ευκαιρίες για οργανωμένα όργια. Σβήνουν τα φώτα, κυλιούνται χάρω, πίνουν, χάνουν κάθε συγκράτηση και σεβασμό στον ίδιο τον εαυτό τους. Όρος απαράβατος είναι να μην παρευρίσκονται ποτέ οι γονείς, ούτε και οι οικοδεσπότες...».²⁷

Θα μπορούσε κανείς να εγγράψει αυτή την «καταδίκη» της σεξουαλικής δραστηριότητας των νέων σε έναν ηθικό συντηρητισμό που διακατείχε τα (ιδίως μεγαλύτερα σε ηλικία) στελέχη της ΕΔΑ. Φαίνεται πως δεν ήταν αυτό ή τουλάχιστον μόνο αυτό. Η εναντίωση στις προγαμιαίες σχέσεις των νέων πάντοτε γινόταν σε συνδυασμό με την υπόδειξη της πολιτικής διάστασης-που αυτός ο τρόπος ζωής ενείχε. Έτσι, η ύπαρξη της διάστασης αυτής μπορούσε να δικαιολογήσει το «παραστράτημα», χρεώνοντάς το στην απειρία των νέων, την ιδιαιτερότητα της ψυχολογίας τους και την αποτελεσματικότητα των μεθόδων χειραγώγησής τους. Για το λόγο αυτό, ακόμη και στην περίπτωση που η καταδίκη της συμπεριφοράς τους ήταν απόλυτη, ένα μικρό παράθυρο συνήθως αφηνόταν, τέτοιο που να μπορεί να δικαιολογήσει την τάση της νεολαίας για επιζήτηση της ηδονής, αλλά και να υποδείξει την προσπάθεια «εκμετάλλευσής» της από τους υπερασπιστές του αμερικάνικου τρόπου ζωής. «Ποιος τάχα σπρώχνει τα νιάτα σ' αυτό το γλιστερό

²⁶ Βλ. ενδεικτικά, Ιμβριώτη Ρ., «Παντί Ράιντ – Ροκ εντ Ρολ», *Αυγή*: 08/06/1957, «Μπόν- Φρεντζ», *Αυγή*: 11/07/1957, «Γύρισμός από τα πάρτυ», *Αυγή*: 26/02/1957.

²⁷ «Τα πάρτυ», *Αυγή*: 18/07/1957.

κατήφορο;» αναρωτιόταν η Ρόζα Ιμβριώτη δίνοντας η ίδια την απάντηση: «από-όλες τις μελέτες που γίνηκαν αποδείχτηκε ότι αυτές οι τόσο πρόωρες σεξουαλικές εκδηλώσεις, η μανία για παρδαλές διασκεδάσεις, η σεξουαλική ασωτία των νέων δεν είναι παρά ένα «αντιστάθμισμα» στο ερωτικό πεδίο για το τραγικά ανικανοποίητο που δημιουργούν οι δυσμενέστατες συνθήκες στην καθημερινή ζωή της νεολαίας».²⁸

Η απολιτικοποίηση των νέων, η μετάλλαξη τους από πολιτικά, κοινωνικά και εθνικά προβληματισμένους πολίτες σε άτομα αδιάφορα, με μόνο στόχο τους την επιδίωξη της ηδονής και τις «παρδαλές διασκεδάσεις» (ανάμεσα στις οποίες κυριότερη υπήρξε το ροκ εν ρολ), υποδεικνυόταν ως ο τελικός στόχος μιας οργανωμένης επιχείρησης. Όπου αναγνωριζόταν ότι υπήρχε μία εγγενής ροπή της νεότητας προς τον «κατήφορο», αυτή χρεωνόταν και πάλι στις εξαιρετικά δυσμενείς πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες της σύγχρονης εποχής: φτώχεια, μετανάστευση, έλλειψη προοπτικών, αστυνομικό κράτος και εγκατάλειψη της υπαίθρου αναγνωρίζονταν ως η κρίσιμη μάζα εκείνη που οδηγούσε τους νέους κατευθείαν στο «παραστράτημα». Ακόμη και «ορκισμένοι» εχθροί του τελευταίου όπως η Ρόζα Ιμβριώτη, δεν παρέλειψαν να κατασκευάσουν γέφυρες ικανές να αποδώσουν τα όποια νεανικά «ξεστρατίσματα» στις σκληρές συνθήκες και τα αδιέξοδα της (ψυχροπολεμικής) εποχής: «Η νεολαία πνίγεται. Την πνίγει το άγχος για τη σημερινή και την αυριανή ζωή [...]. Τώρα δεν έχει αύριο. Πλανιέται πάνω από τις κεφαλές της ο υδρογονικός κίνδυνος κι' η ραδιενεργή μόλυνση. Πλανιέται ο χαλασμός, η εκμηδένιση των πάντων, το σήμερα που δεν έχει αύριο, το εφήμερο, το «ό,τι προφτάσουν».²⁹

Πέρα από τις πολιτικές διαστάσεις που (υποστηρίχθηκε ότι) υπήρχαν πίσω από τη σεξουαλική «ασυδοσία» των σύγχρονων νέων, αν κάτι προκαλούσε έντονη ανησυχία, αυτό ήταν η πλήρης ανατροπή που έδειχνε να φέρνει η συμπεριφορά τους στην παραδοσιακά θεωρούμενη «καλή συμπεριφορά». Δεδομένης της εξαιρετικής σημασίας που η ΕΔΑ απέδιδε στην έννοια του «ήθους», δεν είναι συμπτωματικό ότι η εμφάνιση του ροκ εν ρολ ακολουθήθηκε από ένα μπαράζ εναντίον του επιθέσεων: το ροκ εν ρολ θεωρήθηκε όχι μόνο κύριος υπεύθυνος για την υποχώρηση των

²⁸ Ιμβριώτη Ρ., «Παντί Ράιντ – Ροκ εν Ρολ», *Αυγή*: 08/06/1957.

²⁹ Ιμβριώτη Ρ., «Παντί Ράιντ – Ροκ εν Ρολ», *Αυγή*: 08/06/1957.

παραδοσιακών προτύπων συμπεριφοράς, αλλά και βασικός υποκινητής μιας διάστασης ανάμεσα στους νέους και τους γονείς τους ήδη, από τα μέσα της δεκαετίας του 50, δηλαδή πολύ πριν ο όρος «χάσμα γενεών» αρχίσει να αποτελεί θέμα της δημόσιας συζήτησης. «Οι σχέσεις ανάμεσα στους γονείς και τα παιδιά» επεσήμαινε η «Αλίκη» στην Αυγή, «περνούν μια αναμφισβήτητη κρίση, που έχει βαθειά κοινωνικά αίτια. Άλλοι την βλέπουν σαν ξεπεσμό [...], άλλοι την θέλουν «επανάσταση» [...]. Μα οι περισσότεροι βλέπουν στην κρίση αυτή ένα παροδικό πνεύμα άρνησης μέσα στο χάος μιας μεταβατικής περιόδου, μια κακή μίμηση υπερατλαντικών εθίμων, μια φοβερή αντιγραφή του αμερικανικού τρόπου ζωής, και συνοψίζουν το δράμα της νεολαίας-μας στις συμβολικές λέξεις: πάρτυ, ροκ εντ ρολ, Χόλλυγουντ, κόμικς, κάου μπόυς, γκάγκστερς».³⁰

Η καινοφανής αυτή συμπεριφορά που η νεολαία διαμόρφωνε, ερχόταν σε πλήρη αντίθεση με εκείνη που η ΕΔΑ προσδοκούσε να έχουν τα νεαρά της μέλη. Η Επιτροπή Διαφώτισης επιχείρησε επανειλημμένα και με συνέπεια, ήδη από την εποχή της Νεολαίας της ΕΔΑ, να καλλιεργήσει στα μέλη της ένα ήθος πολύ μακριά από τις σειρήνες της εποχής, που συνιστούσαν ό,τι αποκρηυσόταν ως «τεντυμποϊκός τρόπος ζωής». Ο νέος Εδαΐτης έπρεπε να είναι παράδειγμα προς μίμηση, η ζωή του να χαρακτηρίζεται από σεβασμό προς τους μεγαλύτερους (αλλά και τους συνομηλίκους του, ιδίως τα κορίτσια), να είναι φορέας ενός «ηθικού» τρόπου ζωής, μοπλιασμένου με τις ελληνικές και όχι τις ξενόφερτες παραδόσεις και να μην πράττει τίποτε το μεμπτό και αξιοκατάκριτο. Αποτέλεσμα ενός περίπλοκου συνδυασμού παραγόντων που θα άξιζε να ερευνηθεί πιο συστηματικά, παραγόντων ψυχολογικών, πολιτικών, καμιά φορά και πρακτικών, η αρχή «πρώτος στα μαθήματα, πρώτος στον αγώνα»³¹ φαίνεται πως υπήρξε η λύση σε πολλά αδιέξοδα.³²

³⁰ «Μπόυ – Φρεντζ», *Αυγή*: 11/07/1957.

³¹ Σε έγγραφου που χρονολογείται μάλλον στα χρόνια της ΔΚΝΓΑ (δεδομένου ότι κάνει αναφορά σε νέους Εδαΐτες και Λαμπράκηδες), υπάρχει μια αναλυτική καταγραφή του τι σήμαινε πρακτικά η παραπάνω αρχή. Σύμφωνα με τις οδηγίες που δίνονται, ο αριστερός νέος, είτε Λαμπράκης είτε Εδαΐτης, έπρεπε να είναι πρώτος σε όλα (οικογένεια, σχολείο, δουλειά, παρέες) με βάση τα στάνταρ που κυριαρχούσαν στην κοινωνία. «-Μέσα στην οικογένειά του» επισημαίνεται, «υποδειγματικός, συνεπής, στοργικός βοηθός, με σεβασμό και αγάπη, χωρίς εγωισμούς, κακότητες και βιαιότητες. -Στην εργασία του, στον ύψιστο βαθμό συντροφικός, συναδελφικός, με κατανόηση για το διπλό του [...]. - Στο σχολείο του, καλός μαθητής πριν απ' όλα, με άριστες σχέσεις με τους συμμαθητές του, δίκαιος και με σεβασμό απέναντι στους καθηγητές του, να φιλοδοξεί να τον θεωρούν όλοι φίλο τους. -Στις παρέες του, στις φιλίες του, στις συναναστροφές του, ευθύς και τίμιος, ζωντανός, ζωηρός, σωστός και στο

Ας σημειωθεί, ότι στα χρόνια της αντικομμουνιστικής υστερίας τίποτε δεν έπαυε να εξυπηρετεί (και) πολιτικές σκοπιμότητες. Ένας Εδαίτης με άσωση συμπεριφορά θα μπορούσε να αποτελέσει ένα παράδειγμα προς μίμηση. Η αίγλη που θα τον ακολουθούσε μπορούσε να αντανakλάται και στο κόμμα, ενώ παράλληλα θα μπορούσε να επιφέρει κάποια πολιτικά οφέλη λόγω της φερεγγυότητας που θα γεννούσε το αυξημένο κύρος του νεαρού μέλους. Το 1957 η ΕΔΑ συγκρότησε έναν οδηγό «προσδοκώμενης συμπεριφοράς» για τα μέλη της Νεολαίας της. Η καλλιέργεια και προβολή του προσωπικού ήθους υποδεικνυόταν ως απαραίτητη προϋπόθεση για την άσκηση της πολιτικής δουλειάς, που εν προκειμένω συνίστατο στην ενδυνάμωση του κύρους που ακολουθούσε το νεαρό μέλος: «Ταυτόχρονα, οι νέοι Εδαίτες θα πρέπει να είναι το πρότυπο του συλλόγου τους από κάθε άποψη. Θα πρέπει όλα τα μέλη του συλλόγου να τους εχτιμούν, να τους σέβονται και να τους αγαπούν. Θα πρέπει και σαν άτομα, με την προσωπική τους ζωή, το ήθος τους και την καλή τους συμπεριφορά, να κερδίσουν την αγάπη και την εκτίμηση όλου του συλλόγου. Μόνο έτσι θα μπορέσουν να ασκήσουν σοβαρή επιρροή πάνω στους άλλους νέους».³³

Όλα τα παραπάνω συνιστούσαν ένα σύνολο αντιλήψεων που η ΕΔΑ κληροδότησε στη Νεολαία Λαμπράκη. Η ένταξη των απόψεων αυτών στις βασικές κατευθυντήριες της ΔΝΛ δε φαίνεται να συνάντησε ιδιαίτερες δυσκολίες, δεδομένου

γλέντι, και στο κέφι και στο φιλικό πείραγμα. Όλα να τα κάνει ΜΕΣΑ στα όρια του αυτοσεβασμού, χωρίς να εξευτελίζει τον εαυτό του ή τους άλλους» (ΑΣΚΙ, Αρχείο Δημοκρατικής Νεολαίας Λαμπράκη, Κουτί 279. *Παράρτημα. Βασικές θέσεις για τη διαπαιδαγωγική δουλειά πάνω σ' αυτό το θέμα*, χ.χρ., περίπου 1963- 1964).

³² Σε μια εποχή στην οποία η άποψη των γονιών είχε βαρύνουσα σημασία, για πολλά νέα παιδιά αριστερών οικογενειών (ή για νέους με αριστερά φρονήματα), η άσωση συμπεριφορά, όπως θυμάται ο Μιχάλης Παπαγιαννάκης, υπήρξε ένα αναγκαίο αντιστάθμισμα στην καχυποψία και τους δισταγμούς πολλών (μη αριστερών) γονιών, τους οποίους μόνο μια εντυπωσιακά αφεγάδιαστη συμπεριφορά μπορούσε να ακυρώσει (συνέντευξη Μιχάλης Παπαγιαννάκης, 21/07/2004). Την εκτίμηση αυτή του Μιχάλη Παπαγιαννάκη επιβεβαιώνει μία πληροφορία που εντοπίστηκε στο αρχείο της ΕΔΑ. Τεκμηριώνοντας την ανάγκη να αποτελούν τα μέλη της Ν.Ε.ΔΑ ζωντανά παραδείγματα προς μίμηση για τον κοινωνικό τους περίγυρο, ο συντάκτης ενός εγγράφου επισημαίνει τα εξής: «Είναι λοιπόν φανερό ότι δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν αυτά τα καθήκοντα τα μέλη και τα στελέχη μας, όταν οι ίδιοι δεν είναι τα ζωντανά παραδείγματα, τα πρότυπα αυτών των ιδανικών και των καθηκόντων. Αν δηλαδή στο σπίτι, στις κοινωνικές συναναστροφές, σε όλες τις εκδηλώσεις, δεν είναι οι καλύτεροι, τα φωτεινά παραδείγματα, τα πρότυπα που θα διαπαιδαγωγούν την Νεολαία όχι με λόγια, αλλά και με το παράδειγμά τους. Αν δεν είναι οι δαχτυλοδεικτούμενοι από τους γονείς των άλλων παιδιών σαν παράδειγμα προς μίμηση» (ΑΣΚΙ, Αρχείο Νεολαίας ΕΔΑ, Κουτί 270. *Ωριμένα προβλήματα διαπαιδαγώγησης*, χ.χρ.).

³³ ΑΣΚΙ, Αρχείο Νεολαίας ΕΔΑ, Κουτί 270. *Η πολιτική σημασία της δουλειάς στα μαζικά σωματεία της νεολαίας*, 1957.

ότι ήδη από τη σύσταση της οργάνωσης, η έννοια της «διαπαιδαγώγησης» με τις πλείστες εκδοχές της, υπήρξε βασικός (και μάλιστα, συστηματικά προβαλλόμενος) στόχος. Το πρώτο καταστατικό της οργάνωσης που ψηφίστηκε τον Μάρτιο του 1965, προσδιόριζε με τρόπο επίσημο και εξαιρετικά σαφή, ποιο ακριβώς (θα) ήταν το περιεχόμενο της διαπαιδαγώγησης των νέων Λαμπράκηδων: α) η διαπαιδαγώγηση της νέας γενιάς στα ιδανικά της Ειρήνης, της Δημοκρατίας, της Εθνικής Ανεξαρτησίας και της Κοινωνικής Προόδου, β) η διαπαιδαγώγηση της νεολαίας για την προάσπιση και τη διεκδίκηση των δικαιωμάτων της στη ζωή, στη μόρφωση και τον πολιτισμό, γ) η διαπαιδαγώγηση της νεολαίας στο πνεύμα της φιλίας, της συνεργασίας και της αλληλεγγύης με τους νέους και τις οργανώσεις των άλλων χωρών και δ) η αγωγή των νέων για την ανάπτυξη του πνευματικού, μορφωτικού και πολιτιστικού επιπέδου της νεολαίας.³⁴ Βασικός μοχλός για την επίτευξη των παραπάνω στόχων υπήρξαν οι Λέσχες των Λαμπράκηδων, το «κύτταρο» ουσιαστικά της οργάνωσης, και η αγωγή των νέων που πραγματοποιούνταν σε αυτές, δεν μπορούσε παρά να στοχεύει στη συγκρότηση ενός ιδιαίτερου ήθους, τέτοιου που να αντιστρατεύεται τις όποιες κακές επιρροές των καιρών: «Είναι εις όλους γνωστόν» επισημαίνεται σε εσωτερικό κείμενο της οργάνωσης «ότι η Οργάνωσή μας διαθέτει εις ολόκληρη τη χώρα εκατοντάδες Λεσχών, οι οποίες και αποτελούν εστίες πολιτισμού, πνευματικών εκδηλώσεων και ηθικής διαπαιδαγώγησης των νέων. Δι' αυτών των Λεσχών αποσπά τους νέους από τα-καφενεία, την χαρτοπαιξία, τα κακόφημα κέντρα και τα νάιτ κλαμπ, και τους προσφέρει περιβάλλον πολιτισμένο και ηθικό».³⁵

Στα μέσα της δεκαετίας του 60, για την Αριστερά, πολιτική και ηθική άρχισαν να βαδίζουν μαζί, σε μια περίεργη σχέση αλληλοεπίδρασης: η πολιτική φαίνεται πως τροφοδοτούσε με (πολιτικές) διαστάσεις την ερμηνεία της νεανικής συμπεριφοράς, ενώ η ανάδυση καινούργιων προτύπων ψυχαγωγίας και συμπεριφοράς (που προσλαμβάνονταν ως «αμερικανικά» ή εν γένει «δυτικά»), οδηγούσε σταδιακά στο να ενταχθεί η συγκρότηση ενός συγκεκριμένου νεανικού ήθους στις προτεραιότητες

³⁴ ΑΣΚΙ, Αρχείο Δημοκρατικής Νεολαίας Λαμπράκη, Κουτί 287. Φάκελος 1 (Κινητοποιήσεις για το «νομοσχέδιο διάλυσης της ΔΝΛ»: συγκέντρωση υπογραφών σε έντυπα δελτάρια, υπομνήματα, αποδελτίωση ημερήσιου Τύπου για τη δίωξη των Λαμπράκηδων (1966- 1967): *Υπόμνημα του Κ.Σ. της ΔΝΛ, χ.χρ.*, (τέλη 1966).

³⁵ Στο ίδιο.

της πολιτικής και ιδεολογικής δουλειάς. Η εξέλιξη αυτή δεν μπορεί να γίνει κατανοητή εάν αποκοπεί από τα όσα την εποχή-εκείνη απασχολούσαν την ελληνική κοινωνία. Ο δημόσιος διάλογος που διεξάχθηκε, ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 50, σχετικά με τη νεανική παραβατικότητα, τις ρίζες του φαινομένου και τις επιπτώσεις που θα είχε στη συνοχή της ελληνικής οικογένειας,³⁶ διάλογος ο οποίος αν κρίνουμε από την πυκνωση της αποτύπωσής του στο κινηματογραφικό πανί, μάλλον κορυφώθηκε στις αρχές της επόμενης δεκαετίας,³⁷ φαίνεται πως έπαιξε σημαντικό ρόλο στο να αποκρυσταλλωθούν την ίδια ακριβώς εποχή (εποχή που, ας μη ξεχνάμε, συστάθηκε η ΔΚΝΓΛ και λίγο αργότερα η ΔΝΛ), δύο πρότυπα νεανικής συμπεριφοράς, στη βάση της απόκλισής τους από τον «αμερικανικό τρόπο ζωής», ο οποίος και προβάλλονταν ως η γενεσιουργός αιτία του τεντιμποϊσμού. Την επιτομή των αντιλήψεων αυτών συνιστά ένα έγγραφο στο οποίο καταγράφεται με εξαιρετική σαφήνεια το ζεύγος των δυο αυτών αντιθετικών συμπεριφορών, αλλά και η κυρίαρχη θέση που κατείχε η έννοια του «ήθους» στις οπτικές της ΕΔΑ:

³⁶ Βλ. σχετικά κεφάλαιο «Μια νεολαία «παραστρατημένη»: ροκ εν ρολ και νεανική παραβατικότητα».

³⁷ Ας σημειώσουμε ότι στις αρχές της δεκαετίας του 60 προβλήθηκαν στους ελληνικούς κινηματογράφους πολλές ταινίες που είχαν ως θέμα τους όχι απλώς την παραβατική συμπεριφορά των νέων, αλλά γενικότερα το «παραστρατημιά» τους. Έχουν αναφερθεί και παραπάνω οι πιο γνωστές, τις οποίες έχει αναλύσει η Μαρία Παραδείση (Παραδείση Μ., «Η παρουσίαση της νεολαίας στα κοινωνικά δράματα της δεκαετίας του εξήντα», *Τα Ιστορικά* 12/22 (Ιούνιος 1995) σελ. 205–218): ο Κατήφορος (το 1961), ο Νόμος 4000 (το 1962), η Οργή (το 1962), ο Ψιγος (το 1963) και η Στεφανία (το 1966). Πρέπει να επισημάνουμε ωστόσο, ότι αυτές οι ταινίες δεν ήταν οι μόνες που ασχολούνταν με το «πρόβλημα» της νεανικής συμπεριφοράς, αλλά ήταν απλώς αυτές που γνώρισαν εισπρακτική επιτυχία. Την ίδια εποχή προβλήθηκαν πολλές ταινίες που είχαν το ίδιο ακριβές θέμα. Αναφέρω ενδεικτικά τις εξής: η ταινία «Ανήσυχια νιάτα» (βασισμένη στη νουβέλα «Η κυρά Λένη και τα παιδιά της») προβλήθηκε το 1963. Το σενάριο της όπως μας πληροφορούν τα *Θεάματα της Εβδομάδας*, στρεφόταν «γύρω από το συγκλονιστικό αγώνα μιας λαϊκής μάνας για να αποκαταστήσει τους τρεις γιους της και να τους διαφυλάξει από τους ηθικούς και υλικούς κινδύνους που τους παραμονεύουν». Στο ρόλο της μάνας η Ελένη Ζαφειρίου, ενώ τους γιους υποδύονταν οι Ε. Μπριόλας, Α. Βουρνάς και ο μικρός Κ. Παπακωνσταντίνου (*Τα Θεάματα, δεκαπενθήμερος κινηματογραφική-καλλιτεχνική επιθεώρησης* 173 (10.02.1963)). Μια άλλη ταινία με τον τίτλο «Τα παληόπαιδα» είχε θέμα της όπως έγραφαν τα *Θεάματα*, «το πάντοτε επίκαιρο θέμα της σύγχρονης παραστρατημένης νεολαίας που στρέφεται στον τεντιμποϊσμό και φτάνει μέχρι το έγκλημα». Πρωταγωνιστές της, ο Ορέστης Μακρής στο ρόλο του πατέρα και οι Β. Βουλγαρίδης, Α. Γιαννακάς, Κ. Κούρτης και Χ. Πάρλας στο ρόλο των «παραστρατημένων» νέων (*Τα Θεάματα, δεκαπενθήμερος κινηματογραφική-καλλιτεχνική επιθεώρησης* 144 (31.01.1964)). Μια τρίτη ταινία με τίτλο «Οι επικίνδυνοι» προβλήθηκε την ίδια περίπου εποχή. Το περιοδικό *Τα Θεάματα της Εβδομάδας* περιγράφει ως εξής το σενάριο της ταινίας: «[Το σενάριο] αναφέρεται στην δράση μιας ομάδας νεαρών κακοποιών που κλέβουν αυτοκίνητα και κάνουν εκβιασμούς με φωτογραφίες παράνομων ζευγαριών κλπ. [...] Παίζουν ο Κατράκης τον Εισαγγελέα, ο Γ. Λειβαδίτης τον νεαρό παραστρατημένο, η Γκούζελα Ντάλι την έραλη διεφθαρμένη τεντιμπούσσω» (*Τα Θεάματα, δεκαπενθήμερος κινηματογραφική-καλλιτεχνική επιθεώρησης* 145 (25.02.1964)).

«Μέσα σε αυτή τη διαδικασία [την αποδοχή δηλαδή των βασικών αρχών της Αριστεράς], διαμορφώνεται ένας ΞΕΧΩΡΙΣΤΟΣ τύπος νεολαίου που- καλλιεργεί όλο και περισσότερο τις λαϊκές- αγωνιστικές αρετές: τη προσωπική παλληκαριά, τη λεβεντιά, την ακεραιότητα και τιμότητα του χαρακτήρα του, το προσωπικό του ΗΘΟΣ».³⁸ Οι λαϊκές μας παραδόσεις θέλουν τον νέο λεβέντη και ευγενικό, αλτρουιστή, αποφασισμένο για μεγάλα έργα, άνθρωπο που συμπεριφέρεται όχι εγωιστικά, αλλά με αυταπάρνηση, με αυτοθυσία για το γενικό- καλό. Είναι ακριβώς δηλαδή το αντίθετο υπόδειγμα από τον τύπο που φτιάχνει ο τεντυμποϊσμός, που σπρώχνει το νέο να είναι δήθεν «σκληρός» στις σχέσεις του με τον κόσμο, εγωιστής, αναιδής, αισχρός προς τα κορίτσια της ηλικίας του, χωρίς κανένα σεβασμό σε κανένα και σε τίποτα».³⁹

Δεδομένου ότι όπως φαίνεται, παρουσιάστηκαν φαινόμενα παραβίασης αυτών των ηθικών αρχών εντός της Ν.Ε.Δ.Α, στελέχη του κόμματος επεσήμαιναν κατά καιρούς τα κρούσματα αυτά, καθώς και την ανάγκη συνετισμού όσων «παραφέρονταν». Ο συντάκτης ενός τέτοιου κειμένου τόνιζε ότι πρόθεση της ηγεσίας δεν ήταν να προβληθεί και να καλλιεργηθεί στα μέλη της νεολαίας ο πουριτανισμός, η σεμνοτυφία και ο «γεροντοκορισμός», που έτσι κι αλλιώς συνιστούσαν, όπως υποστήριζε, «υποκρισία της αστικής ζωής», αλλά να αποβληθούν από την οργάνωση φαινόμενα παρακμής (δηλαδή σεξουαλικής «ασυδοσίας») τα οποία θα επέφεραν ζημιά στην οργάνωση, βλάβες στην ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη των νέων που παρεκτρέπονταν, αλλά και μια έμμεση δικαίωση των στόχων που είχαν θέσει οι υποκινητές των καταστάσεων αυτών, δηλαδή οι Αμερικανοί εμπνευστές τους. «Οι άνθρωποι που προσβάλλουν την ευαισθησία του λαού μας σ' αυτά τα πράγματα, που παριστάνουν τον ζόρικο, τον Δον Ζουάν, συμπεριφέρονται χωρίς ίχνος σεβασμού και προς τα κορίτσια και προς το περιβάλλον τους, κάνουν ζημιά στον εαυτό τους και στον αγώνα [...]. Να καταλάβουν ότι δεν έχει καμμία σχέση το πιο όμορφο και ιερό

³⁸ Η υπογράμμιση των λέξεων «ξεχωριστός» και «ήθος» είναι του συντάκτη του κειμένου.

³⁹ ΑΣΚΙ, Αρχείο Δημοκρατικής Νεολαίας Λαμπράκη, Κουτί 279. *Παράρτημα. Βασικές θέσεις για τη διαπαιδαγωγική δουλειά πάνω σ' αυτό το θέμα, χ.χρ.*, περίπου 1963- 1964.

συναίσθημα της ανθρώπινης ζωής, όπως είναι ο έρωτας, με τη σεξουαλική ασυδοσία, τις χυδαιότητες και τις ακρότητες που προβάλλει ο αμερικάνικος τρόπος ζωής και καταντάει τους ανθρώπους νευρασθενείς και κομπλεξικούς».⁴⁰

Ο συντάκτης του κειμένου έδινε ιδιαίτερη έμφαση στην ανάγκη ενημέρωσης των νεαρών μελών και στη διαπαιδαγωγική δουλειά που θα έπρεπε να γίνει στον τομέα αυτό. Ωστόσο, σε άλλο εσωτερικό έγγραφο επισημαίνεται ότι τα μέτρα που θα έπρεπε να ληφθούν εναντίον όσων νεαρών μελών παραβίαζαν την επίσημη γραμμή της ΕΔΑ σε ζητήματα συμπεριφοράς, θα έπρεπε να είναι πολύ πιο αυστηρά. Δυστυχώς, από την ανάγνωση του αρχαιακού υλικού δεν είναι δυνατό να διαπιστωθεί ούτε ποιος ήταν ο συντάκτης (ή οι συντάκτες) των δύο κειμένων, ούτε το γενικότερο πλαίσιο που οδήγησε στην έγγραφη διατύπωση τέτοιων απόψεων (γεγονότα, πρωταγωνιστές, δημοσιότητα του θέματος κλπ). Ωστόσο, στο (δεύτερο) έγγραφο που φέρει τον τίτλο «Ωρισμένα προβλήματα διαπαιδαγώγησης», η κατάσταση αποτιμούνταν ως εξαιρετικά σοβαρή· τα κρούσματα απειθαρχίας των νέων επισημαίνονταν ότι ήσαν πολλά και καθώς σημαντικός αριθμός μελών φαινόταν να παρουσιάζει «σοβαρά αρνητικά στοιχεία στο χαρακτήρα και τις εκδηλώσεις τους», δεν θα πρέπει να προκαλεί εντύπωση ότι η νοουθεσία ως μέσο συνεπισμού των «παραβατών», έμπαινε στο περιθώριο και η λήψη αυστηρών μέτρων προτεινόταν ως το μόνο επαρκές μέτρο: «Πρέπει να γίνει ειδική δουλειά ώστε να κατανοηθεί από όλα τα μέλη μας και στελέχη ότι ανεξάρτητα από ηλικία και φύλο όλοι- μέσα στην Οργάνωσή μας είμαστε αδέλφια. Ότι πρέπει έτσι να βλέπουμε τις κοπέλλες και ότι πρέπει να συμπεριφερόμαστε απέναντί τους με πάρα πολύ λεπτότητα, προσοχή και σεβασμό. Αυτό βεβαίως ισχύει και για τις κοπέλλες οι οποίες με την συμπεριφορά τους πρέπει να εμπνέουν αυτά τα αισθήματα των αγοριών. Ως τόσο η συμπεριφορά ωρισμένων αγοριών και κοριτσιών της Οργάνωσής μας απέχει από του να είναι αυτή που παραπάνω τονίσαμε. Σε τέτοιες περιπτώσεις, πέρα από την συγκεκριμένη δουλειά που θα γίνει, σε σοβαρές περιπτώσεις θα πάρουμε και οργανωτικά μέτρα. Από τα πιο απλά ως την καθαίρεση και τη διαγραφή μελών».⁴¹

⁴⁰ Στο ίδιο.

⁴¹ ΑΣΚΙ, Αρχείο Νεολαίας ΕΔΑ, Κουτί 270. *Ωρισμένα προβλήματα διαπαιδαγώγησης, χ.χρ.*

Με τον τρόπο αυτόν, το ήθος λάμβανε σταδιακά τη διάσταση μιας παράδοξης συνιστώσας του πολιτικού παιχνιδιού. Αυτά όλα ωστόσο, δεν ήταν παρά τα προεόρτια όσων επρόκειτο να ακολουθήσουν. Τον Ιούλιο του 1965 το βασιλικό πραξικόπημα που οδήγησε στην παραίτηση του Γεωργίου Παπανδρέου ακολουθήθηκε από μία άνευ προηγουμένου κρίση που συγκλόνισε το πολιτικό σύστημα. Οι εναντίον των αποστατών βουλευτών της Ενώσεως Κέντρου και των χειρισμών του Στέμματος διαδηλώσεις, υπήρξαν για περίπου εβδομήντα ημέρες σχεδόν καθημερινές, οι περισσότερες ογκώδεις, και η συμμετοχή των νέων της Αθήνας σε αυτές καθοριστική. Δεδομένης της κρισιμότητας της κατάστασης, οι καθημερινές συγκρούσεις των (νεαρών) διαδηλωτών με την αστυνομία στο κέντρο της Αθήνας μεταβλήθηκαν σε μονοπωλιακό θέμα συζήτησης, ενώ η ανάδυση της νεολαίας στο προσκήνιο, σε αντικείμενο έντονου προβληματισμού. Τα μέλη της ΔΝΛ διακρίθηκαν για τη δυναμική συμμετοχή τους στις κινητοποιήσεις του πραγματικά «θερμού» καλοκαιριού του 65 (ας μη ξεχνάμε ότι ο Σωτήρης Πέτρουλας που δολοφονήθηκε το βράδυ της 21^{ης} Ιουλίου στο κέντρο της Αθήνας υπήρξε στέλεχος της), και καθώς φαινόταν να παρουσιάζουν μια άλλου τύπου «αυθάδεια», πολιτική αυτή τη φορά, η αναζήτηση των κινήτρων της συμπεριφοράς τους αποκτούσε ιδιαίτερη σημασία.

Στα τέλη του Αυγούστου, τη στιγμή που η κρίση βρισκόταν στην κορύφωσή της, ένα άρθρο της «Καθημερινής» τάραξε τα νερά. Σε αυτό η εκδότρια της εφημερίδας, Ελένη Βλάχου, παρείχε στους αναγνώστες της μια πρωτότυπη ερμηνεία για το τι ωθούσε τους Λαμπράκηδες στην (έντονη)μ πολιτική δραστηριότητα. Υποστηρίζοντας ότι οι κινητοποιήσεις τους δεν ήσαν τίποτε περισσότερο από μια κάποια εκδήλωση της αφελούς επιθυμίας για «παιχνίδι», και λαμβάνοντας υπόψη την πρόσφατη απαγόρευση της λειτουργίας κέντρων ψυχαγωγίας στα οποία υπήρχαν μηχανικά παιχνίδια (των «φλίπερς» όπως ήσαν γνωστά την εποχή εκείνη), η Βλάχου πρότεινε το κλείσιμο του Κοινοβουλίου για ένα εύλογο χρονικό διάστημα, έως ότου ηρεμήσουν τα πνεύματα, και την επανέναρξη της λειτουργίας των «φλίπερς». Χρησιμοποιώντας ένα εξαιρετικά υβριστικό λεξιλόγιο, η εκδότρια της Καθημερινής αποκαλούσε τους Λαμπράκηδες «αρουραίους», καλούσε την κυβέρνηση να ανοίξει τις «υπόγειες στοές τους», δηλαδή τους χώρους με τα μηχανικά παιχνίδια, που

προφανώς βρίσκονταν, τα περισσότερα από αυτά, σε υπόγεια πολυκατοικιών, επιχειρώντας έτσι να υποβαθμίσει (και να γελοιοποιήσει) το πολιτικό περιεχόμενο που είχαν οι κινητοποιήσεις τους. «Η μόνη λύσις. Να κλείση η Βουλή και ν' ανοίξουν τα φλίππερς. Να ξαναγλυστρίσουν οι αρουραίοι της Ομονοίας και των Χαυτειών εις τις φωληές τους, στις στοές και στα υπόγεια, να βρουν τα παλαιά τους παιχνίδια, και ν' αφήσουν τα καινούργια, τις «Δημοκρατίες» και τα «114». Τώρα, γιατί να τα βάζη κανείς με τα παιδιά; Μέσα στη φύσι τους είναι να φανατίζονται, να παίζουν άγρια και επικίνδυνα παιχνίδια, να μεθούν να επαναστατικά συνθήματα [...]. Κλέφτες και αστυνόμους παίζουν, όπως έπαιζαν πάντοτε, και στην παλιά Αθήνα [...]. Κύριοι, κύριοι της Βουλής, κεντρώει κα μη, κλείστε για λίγο, συνταγματικά, τυπικά το μικρομάγαζό σας. Αφήστε μας λίγο να αναπνεύσωμε. Τον Οκτώβριο, με το καλό, πάλι εδώ είμαστε, και πάλι εις τη Βουλή είσθε [...]. Και εν τω μεταξύ, επιτρέψτε γρήγορα, όλα τα «φλίππερς». Είναι εθνική ανάγκη».⁴²

Η κατάθεση των απόψεων αυτών δεν υπήρξε τίποτε περισσότερο από έναν (ακόμη) κρίκο σε μια αλυσίδα-επιθέσεων εναντίον της ΔΝΔ, οι οποίες κλιμακώθηκαν από τη στιγμή που έγινε αντιληπτή η εξαιρετική επιρροή της στους νέους, η (μάλλον απρόσμενη) οργανωτική της ανάπτυξη, καθώς και η δυνατότητά της να επηρεάζει (και μάλιστα βραχυπρόθεσμα) τα πολιτικά πράγματα της χώρας. Η συνειδητοποίηση όλων αυτών των στοιχείων συνιστούσε την απαρχή μιας οργανωμένης-επιχείρησης για την ανακοπή της ανάπτυξής της, η οποία και συνεχίστηκε καθ' όλη τη διάρκεια της παραγμένης περιόδου που μεσολάβησε ανάμεσα στα Ιουλιανά (που θεωρούνται η κορυφαία στιγμή της ΔΝΔ, τόσο λόγω της δυναμικής της παρουσίας στην πολιτική σκηνή, όσο και λόγω της οργανωτικής της ανάπτυξης που έφτασε στο ζενίθ),⁴³ και στο πραξικόπημα των συνταγματαρχών. Αυτό που έχει πραγματικά ενδιαφέρον δεν είναι τα «πολιτικά» επιχειρήματα και οι κλασικές μέθοδοι σωματικής ή ψυχολογικής βίας που χρησιμοποιήθηκαν εναντίον της. Αυτά ήσαν λίγο- πολύ αναμενόμενα. Πράγματι, ήδη από την αρχή της πολιτικής κρίσης του Ιουλίου, οι εφημερίδες που στήριζαν τους χειρισμούς του Στέμματος, αποδύθηκαν σε μια προσπάθεια να πείσουν την κοινή γνώμη ότι οι ταραχές στην Αθήνα δεν ήσαν τίποτε περισσότερο από την

⁴² «Επίκαιρα. Ιδέες», *Καθημερινή*: 26/08/1965.

⁴³ Βλ. σχετικά Σαιν Μαρτέν, ό.π., σελ. 78- 85.

εκδήλωση ενός σχεδίου της «άκρας Αριστεράς», που είχε ως τελικό του στάδιο την κατάληψη της εξουσίας. Η αναμφισβήτητη αίγλη που ακολουθούσε πια τον γηραιό (και μάλλον αντικομμουνιστή) πολιτικό, Γεώργιο Παπανδρέου, θεωρούνταν ως η αναγκαία πλατφόρμα πάνω στην οποία θα συγκροτούνταν ένα Λαϊκό Μέτωπο, το οποίο θα καθιστούσε τον Παπανδρέου «όμηρο» στα χέρια της ΕΔΑ και θα έφερνε, αργά ή γρήγορα, την τελευταία στην εξουσία. Ως πολιορκητικός κριός για την επίτευξη του παραπάνω σχεδίου, υποδεικνυόταν η ΔΝΛ, η οποία είχε όχι μόνο τις δυνάμεις που θα μπορούσαν να προκαλέσουν το «χάος» στην Αθήνα με τις θορυβώδεις διαδηλώσεις τους, αλλά και κύρος τέτοιο που μπορούσε να επηρεάσει ακόμη και παιδιά εθνικοφρόνων οικογενειών!⁴⁴ Το ότι η πρόκληση «χάους» και η σύμπτυξη Λαϊκού Μετώπου υπήρξαν στην ουσία ερμηνείες αντιφατικές, καθώς η πρώτη παρέπεμπε σε μια «επαναστατικού τύπου» κατάληψη της εξουσίας, ενώ η δεύτερη σε νόμιμες (αλλά εξόφθαλμα μη νομιμοποιημένες) κοινοβουλευτικές διαδικασίες όπως ήταν η συνεργασία δύο κομμάτων, φαίνεται πως δεν απασχόλησε καθόλου τους υποστηρικτές των χειρισμών του Στέμματος, για τους οποίους η ΔΝΛ υπήρξε (κυριολεκτικά και μεταφορικά) το «κόκκινο» πανί.

Όλα αυτά μπορούν ενδεχομένως να εξηγήσουν για ποιο λόγο ήδη από τις αρχές του Αυγούστου, ξεκίνησε ένα μαπαράζ λεκτικών επιθέσεων εναντίον της ΔΝΛ. Η «Καθημερινή», από τα σπουδαιότερα εκδοτικά προπύργια της φιλοβασιλικής παράταξης, ήδη από την περίοδο του Μεσοπολέμου, πρωτοστάτησε στις επιθέσεις, ασκώντας κριτική σχεδόν σε καθημερινή βάση όχι μόνο στις πολιτικές επιλογές του

⁴⁴ Τον Απρίλιο του 1967, αμέσως μετά την κατάλυση της κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας από την χούντα των Συνταγματαρχών, το αρχείο της ΕΔΑ δημεύτηκε. Με το υλικό που συγκέντρωσαν οι αστυνομικές αρχές, οι προπαγανδιστές του καθεστώτος συγκρότησαν ένα βιβλίο που έφερε τον εξαιρετικά αποκαλυπτικό για τις προθέσεις τους τίτλο «Η κομμουνιστική υπονόμευσις του Έθνους. Τα αρχεία αποκαλύπτουν», το οποίο εκδόθηκε με ευθύνη του υπουργείου Προεδρίας και πιο συγκεκριμένα της Γενικής Διεύθυνσης Τύπου. Στο βιβλίο αυτό, με το οποίο επιχειρούνταν μια τεκμηρίωση της κομμουνιστικής «συνομοσίας» μέσω της παράθεσης μεμονωμένων εγγράφων από το κατασχεθέν αρχείο της ΕΔΑ, επομένως και της «ιστορικής αναγκαιότητας» της επέμβασης των συνταγματαρχών, το κεφάλαιο «Λαμπράκηδες» είναι από τα βασικότερα και αποτελεί μια εξαιρετική πηγή για το πώς το απριλιανό καθεστώς έβλεπε τη ΔΝΛ. Εντυπωσιάζει δίχως άλλο, το ότι από τα περίπου πνήγντα χιλιάδες μέλη που οι αρχές υποστήριζαν πως είχε η Νεολαία Λαμπράκη τις παραμονές της δικτατορίας, ένα ποσοστό περίπου 10% χαρακτηρίζεται «ποσοστόν εθνικοφρόνων»! (Η κομμουνιστική υπονόμευσις του Έθνους. Τα αρχεία αποκαλύπτουν, Αθήνα χ.χρ [μάλλον 1967 ή 1968 όπως επισημαίνει και η Ιωάννα Παπαθανασίου στο Παπαθανασίου Ι., «Όρια και ένταξη...», σελ. 22], σελ. 23). Πιθανόν ο συγγραφέας (ή οι συγγραφείς) να αναφέρεται σε Λαμπράκηδες που προέρχονταν όχι απλώς από μη αριστερές οικογένειες, αλλά από οικογένειες εθνικοφρόνων, οικογένειες δηλαδή με εκπεφρασμένα αντικομμουνιστικά φρονήματα.

Γεωργίου Παπανδρέου, τον οποίον εμφάνιζε πότε να «σύρεται» πίσω από το άρμα της ΕΔΑ και πότε να τη σύρει, αλλά και στις αστυνομικές αρχές, οι οποίες επέτρεπαν στους νεαρούς ταραξίες να επιδοθούν ανενόχλητοι στο καταστροφικό τους έργο. Για παράδειγμα, στις 4 Αυγούστου φιλοξένησε τις απόψεις του Κ. Μητσοτάκη, ενός από τα πλέον προβεβλημένα στελέχη της ομάδας των «αποστατών» βουλευτών, ο οποίος υποστήριξε στο Κοινοβούλιο ότι ο Παπανδρέου ουσιαστικά χρησιμοποιούσε τη Νεολαία της ΕΔΑ (εννοώντας τους Λαμπράκηδες) για να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις ενός νέου Λαϊκού Μετώπου, όμοιου με αυτό που είχε συσταθεί στις εκλογές του 1956.⁴⁵ Στις 13 Αυγούστου σε άλλο άρθρο της η εφημερίδα επέρριπτε στους Λαμπράκηδες την ευθύνη για επεισόδια που είχαν γίνει ύστερα από συγκέντρωση οικοδόμων και μελών της ΔΝΛ στα Προπύλαια,⁴⁶ ενώ λίγες μέρες αργότερα, η χαοτική κατάσταση που είχε επικρατήσει το βράδυ της 20^{ης} Αυγούστου στο κέντρο της Αθήνας (πολύωρες συγκρούσεις αστυνομικών με διαδηλωτές, εμπρησμός αυτοκινήτων, καταστροφή καταστημάτων κλπ) παρουσιάζονταν ως αποτέλεσμα των «άγριων διαθέσεων» που είχαν επιδείξει οι Λαμπράκηδες.⁴⁷

Η σκληρυνση της στάσης των αρχών απέναντι στη Νεολαία Λαμπράκη υπήρξε κάτι λίγο-πολύ αναμενόμενο, όπως είπαμε και παραπάνω. Στα τέλη του έτους, ένα από τα πλέον σημαντικά ζητήματα της επικαιρότητας υπήρξε η πρόθεση της κυβέρνησης να διαλύσει με νομοθετική ρύθμιση την οργάνωση εκείνη που είχε πρωτοστατήσει στις μαχητικές κινητοποιήσεις το μακρύ καλοκαίρι του '65. Μια πρόχειρη καταγραφή των κατασταλτικών πρακτικών εναντίον της ΔΝΛ μέχρι την εκδήλωση του απριλιανού πραξικοπήματος, μπορεί να τεκμηριώσει την πρόθεση των αρχών να ανακοπεί η οργανωτική ανάπτυξη της ΔΝΛ: συλλήψεις στελεχών της Νεολαίας, επιθέσεις «αγανακτισμένων» πολιτών σε Λέσχες της Οργάνωσης και άσκηση ψυχολογικής βίας, που κυμαινόταν από την απόδοση ανυπόστατων κατηγοριών σε Λαμπράκηδες, μέχρι την ολοκληρωτική καταστροφή Λεσχών, όπως

⁴⁵ «Εφήρμοσε πάντοτε χιτλερικά και σταλινικά μεθόδους. Εκμητοποίησε την Νεολαία της ΕΔΑ δημιουργήσας ψυχολογία Λαϊκού Μετώπου των παραμονών του 1956», *Καθημερινή*: 04/08/1965.

⁴⁶ «Ενθαρρυνόμενοι από τον κ. Παπανδρέου. Περί τους 3000 Λαμπράκηδες και 2000 οικοδόμοι προέβρισαν χθες την εσπέραν και εις νέας οχλοκρατικές προκλήσεις», *Καθημερινή*: 13/08/1965.

⁴⁷ «Εξάωρος αναρχία εις το κέντρον των Αθηνών. Οι «Λαμπράκηδες» ανήγειρον οδοφράγματα, ελεηλάτησαν καταστήματα και επυρπόλησαν αυτοκίνητα. Περί τους 100 οι τραυματία αστυνομικοί και διαδηλωταί. Λίθοι, ρόπαλα και σίδηρος εναντίον των αστυνομικών», *Καθημερινή*: 21/08/1965.

συνέβη στο Μυλοχώρι του Κιλκίς, όπου η τοπική Λέσχη καταστράφηκε από έκρηξη χειροβομβίδας (!).⁴⁸

Φαίνεται πως δεν ακούσε μονάχα αυτό. Η αυξημένη επιρροή της οργάνωσης στη νεολαία υπήρξε ένα δεδομένο που δεν αμφισβητούνταν ούτε από τους (ορκισμένους) εχθρούς της. Η αποτίμηση της οργανωτικής της ανάπτυξης από τους προπαγανδιστές του απριλιανού καθεστώτος λίγα χρόνια αργότερα, καταδεικνύει ότι η απήχηση της οργάνωσης στην ελληνική νεολαία (αναγνωριζόταν πως) υπήρξε πολύ μεγαλύτερη από ό,τι εκείνη της Νεολαίας της ΕΔΑ. Το στοιχείο αυτό ήταν κάτι που βεβαίως ανταποκρινόταν στην πραγματικότητα, και το οποίο αποδεχόταν και η ηγεσία της ΕΔΑ, ωστόσο οι ερμηνείες που παρείχαν τα στελέχη της χούντας για την επιρροή της ΔΝΛ υπήρξαν όσο προκρούστειες χρειαζόταν για να ταιριάζουν στις ιδεολογικές της κατασκευές, ώστε να τεκμηριώσουν την ύπαρξη κομμουνιστικού «κινδύνου». ⁴⁹ Αμέσως μετά τα Ιουλιανά, η κατανόηση της επιρροής που είχε η ΔΝΛ σε μεγάλα τμήματα της ελληνικής νεολαίας, φαίνεται πως υπήρξε κάτι που είχε ιδιαίτερη σημασία για την αντικομμουνιστική παράταξη. Ωστόσο, η πρωτοτυπία της «ανοιχτής» οργάνωσης νεολαίας, τα μηνύματα που λαμβάνονταν από το εξωτερικό, η ανάδυση μιας νέας γενιάς με άλλες προσλαμβάνουσες, οι κοινωνικές αλλαγές που είχαν ζυμωθεί ήδη από την προηγούμενη δεκαετία, η υποβόσκουσα δυσaráσκεια που ξεχειλισε σαν ποτάμι στους δρόμους της Αθήνας, όλα αυτά υπήρξαν εξαιρετικά δύσκολο να ερμηνευτούν στη συγκεκριμένη συγκυρία που κυριάρχησε το πάθος και ο φανατισμός. Κάτι τέτοιο θα προϋέθετε ικανοποιητικές μεθόδους ανάλυσης, επεξεργασία ποιοτικών και ποσοτικών δεδομένων, νηφαλιότητα και οπωσδήποτε καλές προθέσεις. Δεδομένης της ανυπαρξίας όλων των παραπάνω, η συζήτηση εύκολα στράφηκε στην αναζήτηση «ηθικών» διαστάσεων και στη σύνδεση της ανεπτυγμένης πολιτικής δραστηριότητας των νέων με τις «καταστροφικές» επιρροές τους και τη «διάβρωση» που (εννοείται πως) είχαν υποστεί, τα προηγούμενα χρόνια.

⁴⁸ Για τη γενίκευση των επιθέσεων εναντίον της ΔΝΛ και των μελών της βλ. Σαιν Μαρτέν, ό.π., σελ. 138- 142.

⁴⁹ «Ο κομμουνισμός» επισημαίνεται στο βιβλίο «Η κομμουνιστική υπονόμευσις του Έθνους», «δημιουργήσας την οργάνωσιν Λαμπράκη και κατενθουσιασθείς από την ραγδαίαν πρόοδόν της, εύρε εις αυτήν τον αποτελεσματικώτερον φθοροποιόν της εθνικής συνειδήσεως των νέων και άρα τον καλύτερον στρατολόγον οπαδόν του. Αντελήφθη ότι ο προσηλυτισμός των νέων εις την Νεολαίαν του Κόμματος είναι δύσκολος, ενώ μέσω της Οργανώσεως Λαμπράκη παρουσιάζεται ευχερής (Η κομμουνιστική υπονόμευσις του Έθνους ..., σελ. 23).

Η απόσταση ανάμεσα στο *ηθικά* μη πρόπον και το *πολιτικά* μη πρόπον αποδείχτηκε τελικά πολύ μικρότερη του αναμενόμενου. Σε τούτο φαίνεται να έπαιξε ρόλο η συσσωρευμένη από χρόνια εμπειρία σχετικά με το «παραστράτημα» των νέων και η καλλιέργεια της άποψης-ότι από την εμφάνιση του ροκ εν ρολ και εξής, μια διεφθαρμένη, ανυπάκουη και μη ελεγχόμενη νεολαία έκανε σιγά-σιγά την εμφάνισή της στην κοινωνία. Είναι χαρακτηριστικά τα σχόλια που έκανε ένας αντιεισαγγελέας Εφετών τον Νοέμβριο του 1965 κατά τη διάρκεια μιας δίκης Λαμπράκηδων που είχαν συλληφθεί (και ξυλοκοπηθεί) ένα χρόνο πριν σε συγκέντρωση της ΕΔΑ, και με πρόσφατη ακόμη την εμπειρία από τις οδομαχίες που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια των Ιουλιανών: «Από διетίας περίπου παρατηρούνται τάσεις αναρχικά, υπό την έννοια της μη υπακοής εις τας νομίμους διαταγάς του ελληνικού κράτους, το οποίον κινδυνεύει. Εύχομαι να σταματήσει ο κατήφορος εις τον οποίον οδηγείται ιδίως η νεολαία της Ελλάδος, άλλως το κράτος κινδυνεύει να ομοιάξη προς ζούγκλαν»!⁵⁰ *Μη υπακοή, κατήφορος* και *ζούγκλα* υπήρξαν τρεις όροι κομβικής σημασίας για την ερμηνεία του ροκ-εν ρολ στην Ελλάδα, ήδη από τα χρόνια της δεκαετίας του 50. Και δεν ήταν οι μόνοι που άρχισαν να χρησιμοποιούνται.

Εάν έως τότε ο «κατήφορος», το «παραστράτημα» και η «διαφθορά» (θεωρούνταν ότι) επρόκειτο να θέσουν σε κίνδυνο την ελληνική οικογένεια και κατ' επέκταση την κοινωνία, της οποίας (η οικογένεια) αναγνωριζόταν ως θεμελιώδης θεσμός, οι «αναρχικές» τάσεις των σύγχρονων νέων υποδείκνυαν-ότι ο τεντιμποϊσμός «υπό την ευρεία του έννοια» που-έλεγε ο Τσιριντάνης,⁵¹ μπορούσε να έχει και πολιτικές διαστάσεις. Μία ημέρα πριν δημοσιεύσει το περίφημο άρθρο για τους «αρουραίους» και τις «στοές» τους, η Καθημερινή σχολίαζε τις αντιδράσεις βουλευτών προσκείμενων στον Γ. Παπανδρέου κατά τη διάρκεια των προγραμματικών δηλώσεων της κυβέρνησης Νόβα στο κοινοβούλιο, κάνοντας ευθείς παραλληλισμούς της συμπεριφοράς τους με εκείνη των «οχληρών» νέων που τόσο είχαν απασχολήσει την κοινή γνώμη τα προηγούμενα χρόνια: «Οι παπανδρεϊκοί βουλευταί» σχολίαζε η εφημερίδα, «εισήλθον εις την αίθουσαν, αλλά αντί να

⁵⁰ «Μείωση ποινών τριών νέων συλληφθέντων σε συγκέντρωση στο θέατρο «Κεντρικόν». Περίεργη αγόρευση του Εισαγγελέα», *Αυγή*: 25/11/1965.

⁵¹ Βλ. σχετικά κεφάλαιο «Μια νεολαία «παραστρατημένη»: ροκ εν ρολ και νεανική παραβατικότητα» και πιο συγκεκριμένα σελ. 156- 157.

απαντήσουν εις τας προγραμματικές δηλώσεις του κ. Νόβα, εξετράπησαν εις «τεντιμποϊκάς» εκδηλώσεις, από εκείνας αι οποίαι, όταν παρατηρούνται εις τας ακραίας συνοικίας της πόλεως, προκαλούν την υπό των αστυνομικών παραπομπήν των ασχημονούντων εις τα δικαστήρια, βάσει του Ν. 4000».⁵²

Συστηματική χρήση του παραπάνω νόμου που είχε ψηφιστεί στα τέλη της δεκαετίας του 50 για την περιστολή του τεντιμποϊσμού και της «ιδιάζουσας θρασύτητας» που εκδήλωναν οι πρωταγωνιστές του, με σκοπό αυτή τη φορά την καταδίκη Λαμπράκηδων, είχε υπάρξει και πριν τα Ιουλιανά, όμως εντάθηκε οπωσδήποτε μετά από αυτά,⁵³ εξυπηρετώντας όπως φαίνεται δύο στόχους: από τη μία παρείχε τη δυνατότητα στους δικαστές να αποδώσουν ποινές στους συλληφθέντες αποφεύγοντας τον σκόπελο της ειδικής αιτιολόγησης μιας «πολιτικής» στην ουσία της (κατα)δίκης, από την άλλη εντασσόταν σε μια επιχείρηση που στόχευε στην αποκάλυψη της «διεφθαρμένης» συμπεριφοράς των μελών της νεολαίας Λαμπράκη, την οποίαν άλλωστε είχε εγκαινιάσει η δημόσια απόδοση του χαρακτηρισμού «τεντιμποής» στα μέλη της ΔΝΛ: «Νέα περίεργος ορολογία καθιερώνται από το Αστυνομικόν Δελτίον» επεσήμαινε το «Έθνος» τον Σεπτέμβριο του 1965. «Συνελήφθησαν γράφει, δύο τεντιμπούδες, οι οποίοι προφανώς ανήκουν εις την Νεολαίαν Λαμπράκη».⁵⁴ Οι πράξεις των τελευταίων παρουσιάζονταν ως «ιδιάζοντως θρασεείς», μόνο που στην περίπτωσή τους, η θρασύτητα προέκυπτε όχι από τη (δίχως εμφανή-αιτία) παραβατική ή απλώς «ανήθικη» συμπεριφορά, αλλά από την πολιτική τους δραστηριότητα.

Η εισαγωγή της παραμέτρου «τεντιμποϊσμός» στη συζήτηση σχετικά με τα «Ιουλιανά» και την πολιτική κρίση που ακολούθησε, υπήρξε μια πρωτοβουλία της σημαντικότερης εκδότριας που είχε να επιδείξει η αντικομμουνιστική παράταξη, ένα γάντι που πέταξε στη Νεολαία Λαμπράκη, και το οποίο η τελευταία δεν άφησε την ευκαιρία να μη σηκώσει. Οι αναφορές της Βλάχου που αποτέλεσαν έκτοτε σημείο

⁵² «Η επαναστατική πορεία», *Καθημερινή*: 25/08/1965.

⁵³ Συνέντευξη Θεοτόκης Ζερβός, 01/07/2004.

⁵⁴ Απόκομμα από την εφημερίδα «Έθνος» με ημερομηνία 29/09/1965. Βρίσκεται σε σχετικό φάκελο που απόκειται στα Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ, Αρχείο Δημοκρατικής Νεολαίας Λαμπράκη, Κουτί 287 (Καταγγέλεις για τη δίωξη της ΔΝΛ, 1966- 1967), Φάκελος 1 (Κινητοποιήσεις για το νομοσχέδιο διάλυσης της ΔΝΛ, συγκέντρωση υπογραφών σε έντυπα δελτάρια, υπομνήματα, αποδελτίωση ημερήσιου τύπου για τη δίωξη των Λαμπράκηδων (1966- 1967).

αναφοράς στη λεκτική διεκυστίδα της προδικτατορικής περιόδου υπήρξαν μια ενέργειά της μάλλον ατυχής, με την έννοια ότι μετέφερε το παιχνίδι, δίχως άλλον προφανή λόγο πέρα από την πρόσκαιρη απαξίωση της ΔΝΑ, σε ένα πεδίο στο οποίο η πρωτοβουλία των κινήσεων ανήκε δίχως άλλο στους Δαμπράκτες, δεδομένων των αγώνων που (ήδη από τα χρόνια της Ν.Ε.ΔΑ) είχε πραγματοποιήσει η Αριστερά εναντίον των «σφαιριστριών».⁵⁵

Λίγες μέρες μόλις μετά τη δημοσίευση του άρθρου περί «αρουραίων» των Χαντείων και των «υπόγειων στοών» τους, η ΔΝΑ έβγαζε επίσημη και μακροσκελή ανακοίνωση, με την οποία απαντούσε με ιδιαίτερα σκληρό τρόπο στην Ε. Βλάχου: «Έριξε προχθές το προσωπίο η «γηραιά Κυρία» της Καθημερινής [...] Ν' ανοίξουν τα φλίπερς! Να δουλέψουν στο φουλ τα γκαγκστερικά «θεάματα», τα χαμαιτυπεία, τα διαφθορεία! Όλα είναι προτιμώτερα, η ηθική πώρωση, το όπιο, το καταγώγιο, το κατρακύλισμα του ανθρώπου στο επίπεδο του ζώου. Όλα εκτός από την πολιτική αφύπνιση, τη δημοκρατική ανάταση, την υψηλή συναίσθηση του εθνικού και κοινωνικού χρέους, τον αγώνα και τη θυσία για την πατρίδα, για το λαό! Και αποκαλεί «αρουραίους της Ομονοίας» και των Χαντείων, τα υπέροχα παλληκάρια

⁵⁵ Η κριτική της ΕΔΑ στα «σφαιριστήρια» (ή φλίπερς) είχε ξεκινήσει από τα μέσα της δεκαετίας του 50, όταν διαπιστώθηκε ότι αυτά αποτελούσαν έναν σημαντικό πόλο έλξης για τους μαθητές της Αθήνας (βλ. σχετικά δημοσιεύματα όπως τα εξής: «Διαφθορεία της νεολαίας. Σφαιριστήρια και χαρτοπαίγνια. Ύπουλα ταβερνάκια και μπαρ. Το απατηλό χαμόγελο της «καινούργιας φίλιας» που διοχετεύει το χασίς. Πράκτορες των σωματεμπόρων που «ψαρεύουν» θύματα για τον υπόκοσμο», *Αυγή*: 28/10/1956; «Καφενεία, δρόμοι, σφαιριστήρια. Πώς διασκεδάζει η νεολαία», *Αυγή*: 04/09/1957. Τα σφαιριστήρια, που σε αφιέρωμα της Αυγής το 1958 υπολογίζονταν περίπου σε χίλια μόνο στο πολεοδομικό συγκρότημα της Αθήνας, προβλήθηκαν επανειλημμένα ως μια πτυχή του φαινομένου «ροκ εν ρολ», με την έννοια πως η μεγάλη τους διάδοση συνέβη την ίδια εποχή που εμφανίστηκε και το ροκ εν ρολ, το τελευταίο παρουσιαζόταν να κάνει θραύση στα τζουκ μποξ που υπήρχαν εντός των σφαιριστηρίων, ενώ ένας σημαντικός αριθμός μαθητών (περίπου τρεις χιλιάδες) που ήταν ταυτόχρονα θαυμαστές ή εν δυνάμει θαυμαστές του ροκ εν ρολ, πέραγε τις ώρες του σε αυτά («Τα άνθη του κακού περίσπεσαν», *Αυγή*: 19/01/1964). Δεν είναι τυχαίο που τα σφαιριστήρια θεωρήθηκαν εξαρχής γενεσιουργός αιτία του «τεντιμποϊσμού». Σε αυτά θεωρήθηκε ότι συνέβαιναν σεξουαλικές συνεννοήσεις μαθητών σε χωριστά κρυφά δωμάτια, αλλά και συναντήσεις ομοφυλοφίλων (βλ. σχετικά «Τεντιμποϊσμός. Ο κίνδυνος που απειλεί την νεολαία μας. Η διαπαιδαγώγησης της νεολαίας με τον αμερικάνικο τρόπο ζωής. Η αποστολή σχολικών βιβλίων από την Αμερική και οι προπαγανδιστικές ταινίες. Τα σφαιριστήρια και τα κέντρα, όπου διασκεδάζουν αποκλειστικά νέοι», *Αυγή*: 25/09/1958). Για τους ίδιους λόγους τα σφαιριστήρια καταδικάζονταν και από την Ιερά Σύνοδο, η οποία χρησιμοποιούσε τα ίδια ακριβώς επιχειρήματα: σεξουαλικές σχέσεις, διαφθορά, τόπος συνάντησης ομοφυλοφίλων, είναι μερικά από τα πιο συχνά επιχειρήματα που χρησιμοποιούνται κατά κόρον. Σχετικά βλ. «Εύστοχον μέτρον», *Εκκλησία. Επίσημον Δελτίον της Εκκλησίας της Ελλάδος* 09 (01/05/1958), σελ. 203, «Παγίδα δια τους νέους», *Εκκλησία. Επίσημον Δελτίον της Εκκλησίας της Ελλάδος* 21 (01/11/1964), σελ. 575 και «Τι περιμένει», *Εκκλησία. Επίσημον Δελτίον της Εκκλησίας της Ελλάδος* 12 (15/06/1964), σελ. 340.

και κορίτσια του γιαπιού και της φάμπρικας, του σχολειού και του επιστημονικού εργαστηρίου, που γεμίζουν τους δρόμους της Αθήνας [...]. Που ανέδειξαν από τη σάρκα τους ένα Σωτήρη Πέτρουλα. Όχι κ.κ. αρουραίοι των σαλονιών και των μισοσκότεινων φωλεών της Γλυφάδας. Ψοφοειδή τρωκτικά της εθνικής μας σάρκας και του ιδρώτα του λαού μας! [...] Η ελληνική νεολαία δεν παίζει «κλέφτες κι αστυνόμους» [...]. Μάχεται με περισσή γνώση και ευθύνη. Για τη συνταγματική τάξη και τη δημοκρατία. Για την ειρήνη και την ανεξαρτησία της πατρίδας!». ⁵⁶

Η παραπάνω ανακοίνωση υπήρξε το έναυσμα μιας εκστρατείας που ξεκίνησε η ΔΝΛ εναντίον των «φλίτερς» και του φαινομένου του τεντιμποϊσμού, με τον τελευταίο να γίνεται αντιληπτός όπως ακριβώς την ίδια εποχή τον περιέγραφε ο πλέον επώνυμος δώκτης του φαινομένου (ο οποίος βέβαια είχε τις δικές του αφετηρίες), ο Αλέξανδρος Τσιριντάνης: ως μια νεανική συμπεριφορά δηλαδή, εκφάνσεις της οποίας υπήρξε η αυθάδεια, η έλλειψη ηθικών αρχών και σεβασμού προς τους μεγαλύτερους, η εξοργιστική αδιαφορία για τα «μεγάλα» ζητήματα της εποχής, η επίδειξη ενδιαφέροντος μονάχα για τις (σαρκικές και μη) απολαύσεις, η απαξίωση των εθνικών παραδόσεων και η λατρεία για τη μουσική «γιε- γιε», ιδίως αυτή των Μπητλς. Ο όρος «τεντιμποϊσμός» και οι «δυτικές» επιρροές που υποδεικνύονταν ως γενεσιουργές του αιτίες, (επαν)ήλθε στο προσκήνιο για πρώτη φορά μετά τις μέρες της διετίας 1957- 1959, οπότε και απασχόλησε έντονα την κοινή γνώμη με τη συμπεριφορά των πρωταγωνιστών του, αυτή τη φορά όμως μέσα σε ένα διαφορετικό πλαίσιο, το οποίο οριοθετούσε η δυναμική εμφάνιση στο προσκήνιο μιας νεολαίας πολιτικά προβληματισμένης και αποφασισμένης, μιας νεολαίας που αναγνωριζόταν από όλες τις πλευρές ως ένας κρίσιμος παράγοντας του πολιτικού παιχνιδιού.

Ο «τεντιμποϊς» άρχισε να προβάλλεται ως μια φιγούρα ιδιαίτερα απωθητική, ο καρπός της επιχείρησης επηρεασμού των νέων, που (εννοείται πως) είχε αρχίσει με τη διάδοση του ροκ εν ρολ, με σκοπό την ψυχοσυναισθηματική τους «απονεύρωση» και την πολιτική τους ουδετεροποίηση. Δεδομένου ότι οι κινητοποιήσεις των «Ιουλιανών» αποτελούσαν έναν θρίαμβο για τη ΔΝΛ, η οργάνωση είχε κάθε λόγο να αισθάνεται δικαιωμένη για το μοντέλο συμπεριφοράς που η ίδια πρότεινε (και

⁵⁶ «Αρουραίοι και νεολαία», *Αυγή*: 29/08/1965.

καλλιεργούσε), και το οποίο αντιστρατεύταν εμφανικά εκείνο που παρουσιαζόταν ως «τεντιμποϊκό». Την ίδια περίοδο, οι αναφορές και τα σχόλια που έτειναν να αναδείξουν μια (πιο σαφή) πολιτική διάσταση στην έννοια του «τεντιμποϊ», άρχισαν να γίνονται όλο και πιο συχνές. «Ο τύπος με τα μαύρα γυαλιά, το σφιχτό στόμα, το σηκωμένο γιακά, τα χέρια στις τσέπες, ο παρακρατικός, ο τέντυ- μπόν, το «ίνδαλμα» που πλασάριζαν στους νέους, άρχισε να σβήνει, να περιφρονείται», επισημαινόταν τον Σεπτέμβριο του 65 σε απολογισμό του πρώτου χρόνου της ΔΝΛ στο περιοδικό των Λαμπράκηδων «Η Γενιά μας».⁵⁷

Καθώς η περιστολή των δυτικών επιρροών στην ελληνική νεολαία κατέστη μια επιχείρηση με απρόβλεπτα πολιτικές διαστάσεις, η υπεράσπιση του νεανικού «ήθους» μεταβλήθηκε σε ένα από τα κρισιμότερα πεδία της πολιτικής αντιπαράθεσης, οι δε αναφορές σε αυτό εξαιρετικά συχνές. Στα τέλη Σεπτεμβρίου του 65 στη «Γενιά μας» ο Στέφανος Στεφάνου επεσήμαινε ότι η ΔΝΛ «μάχεται για την προστασία της νεολαίας από τη διαφθορά, την αποτροπή της επιστροφής στα φλίππερς»,⁵⁸ κάτι που εξάλλου, επιβεβαίωνε με επίσημο τρόπο το Κεντρικό Συμβούλιο της οργάνωσης: «Το υψηλό ήθος της νέας γενιάς» επεσήμαινε ανακοίνωση του Κ.Σ. «απειλείται. Θέλουν την εξαχρέωση των νέων, για να τους μετατρέψουν σε ανδράποδα. Και ανατινάζουν τις Λέσχες Πολιτισμού, ενώ κηρύσσουν ανοιχτά την επιστροφή στα «φλίππερς» και τα καταγώγια».⁵⁹ Στο εξής, δύσκολα μπορούσε να βρει κάποιος αναλύσεις σχετικά με την πολιτική επικαιρότητα προερχόμενες από τη ΔΝΛ, οι οποίες να μην κάνουν έστω μία αναφορά στο άρθρο της Ελένης Βλάχου.⁶⁰

⁵⁷ Διζέλος Θ., «Λαμπράκηδες: Το ποτάμι δεν γυρίζει πίσω», *Η Γενιά μας. Δεκαπενθήμερη Εφημερίδα. Όργανο της ΔΝΛ* 4 (11/09/1965), σελ. 7- 8.

⁵⁸ Στεφάνου Σ., «Στο φως της ημέρας», *Η Γενιά μας. Δεκαπενθήμερη Εφημερίδα. Όργανο της ΔΝΛ* 5 (25/09/1965), σελ. 3.

⁵⁹ «Μήνυμα Δημοκρατικού συναγερμού. Διακήρυξη της Β' Συνόδου του Κ.Σ.», *Η Γενιά μας. Δεκαπενθήμερη Εφημερίδα. Όργανο της ΔΝΛ* 5 (25/09/1965).

⁶⁰ Ενδεικτικά και μόνο σταχυολογώ τα παρακάτω: «Τηνέιτζερς και αρουραίοι», *Αυγή*: 23/11/1965, άρθρο στο οποίο σχολιάζεται η «έξαλλη» συμπεριφορά αθηναίων τηνέιτζερ σε συναυλία νεανικού συγκροτήματος που διεξήχθη στον κινηματογράφο «Ορφέα» και αντιστικτικά στους πολιτικοί αγώνες όσων χαρακτηρίζονταν «αρουραίοι», «Ο κ. Θεοφύλακτος ανησυχεί», *Η Γενιά μας. Δεκαπενθήμερη Εφημερίδα. Όργανο της ΔΝΛ* 7 (23/10/1965), όπου ο αρθρογράφος ασκεί κριτική στον Θεοφύλακτο Παπακωνσταντίνου για τις ανησυχίες που είχε διατυπώσει για την «χαλάρωση της οικογένειας» και την επιλεκτική σιωπή του για τις απόψεις που είχε εκφράσει η Βλάχου, «Οι διαλέξεις του κ. Καθηγητή και το πρόβλημα- νεολαία», *Αυγή*: 23/01/1966, άρθρο το οποίο αναφέρεται σε μια από τις διαλέξεις του Αλέξανδρου Τσιριντάνη σχετικά με το «πρόβλημα- νεολαία», «Πρωινές σκέψεις», *Αυγή*:

Εάν η ένταξη του «ήθους» στην ταραγμένη πολιτική πραγματικότητα αποτελούσε μια (μάλλον ατυχή) έμπνευση της Ελένης Βλάχου, οι αντίπαλοι των Λαμπράκηδων φαίνεται πως σύντομα επιχείρησαν να πάρουν μια ρεβάνς στο ίδιο ακριβώς γήπεδο. Καθ' όλη τη διάρκεια του φθινοπώρου του 1965 εκπρόσωποι της αντικομμουνιστικής παράταξης και εφημερίδες του χώρου επιδόθηκαν σε μια προσπάθεια να αποδοθούν σε μέλη της Νεολαίας Λαμπράκη μια σειρά από κατηγορίες «μη πολιτικού» περιεχομένου, οι οποίες έτειναν να τεκμηριώσουν τη σεξουαλική «ασυδοσία» των τελευταίων, την έλλειψη ήθους για το οποίο τόσο εμφατικά επιείρονταν, και να γεφυρώσουν έτσι, την πολιτική τους «αυθάδεια» με το νεανικό «παραστράτημα». Ήδη από τις αρχές του 1965, τα πρώτα δείγματα της εξέλιξης αυτής είχαν εμφανιστεί, όταν ο αρχηγός της ΕΡΕ, ο (μάλλον μετριοπαθής για τα δεδομένα της εποχής) Π. Κανελλόπουλος, υποστήριξε στο Κοινοβούλιο ότι ένα εξαιρετικά ύπουλο σχέδιο βρισκόταν σε εξέλιξη: νέες κοπέλες, μέλη της ΔΝΛ, χρησιμοποιούνταν ως ερωτικά δολώματα με σκοπό με σκοπό την «εξουδετέρωση» εθνικοφρόνων νέων, έχοντας μάλιστα ιδιαίτερη προτίμηση στους αξιωματικούς ή τους γιους τους, καθώς έτσι μπορούσαν να εξασφαλίσουν πρόσβαση στο στράτευμα. Τα όσα ακούστηκαν σχετικά με τις ξελογιάστρες Λαμπράκισσες και τις «μαύρες κάλτσες» τους, αντιμετωπίστηκαν μάλλον με φαιδρότητα από την ηγεσία της Νεολαίας Λαμπράκη, ενώ έδωσαν την ευκαιρία για να εμφανιστούν μια σειρά από σχόλια και χρονογραφήματα όπως το παρακάτω, στο οποίο φέρεται να συνομιλούν ένας δεξιών αισθημάτων πατέρας και ο νεαρός γιος του: «Έχεις φιλενάδα γιε μου;» ρωτάει εμφανώς ταραγμένος ο «πατέρας». «-Τι είναι αυτά πατέρα; -Με συγχωρείς γιε μου, αλλά για δεξ» απαντάει στο παιδί του. «Του άπλωσε την εφημερίδα του ο γέρος. Τα χέρια του τρέμουν. Τα μάτια του ξαναμμένα, ανήσυχα, ντροπιασμένα [...] Διάβαζε ο νέος και άλλαζε χρώματα. Ή δυστυχώς, λέει, χρησιμοποιείται εις μεγάλην έκτασιν υπό της Αριστεράς και το σεξουαλικόν κίνητρον με πρωτοβουλίαν των

01/09/1965, «Λόγοι, αντιλόγοι. Τα φλίππερς, οι αρουραίοι και ο αταβισμός της προδοσίας», *Αυγή*: 02/09/1965 και βέβαια στο «Μανιφέστο των Λαμπράκηδων», όπου δε θα μπορούσε να λείπει απάντηση του ηγέτη των Λαμπράκηδων στα όσα είχε υποστηρίξει με το άρθρο της η Ε. Βλάχου (Θεοδωράκης Μ., *Το Μανιφέστο ...*, σελ. 23- 26).

κοριτσιών έναντι των εφήβων της Δεξιάς... Και κυρίως στρέφονται τα κορίτσια της Αριστεράς προς τα παιδιά των Αξιωματικών...». ⁶¹

Το κατά πόσο αυτή η τεκμηρίωση της «ανηθικότητας» των Λαμπράκηδων υπήρξε ένα σχέδιο οργανωμένο δυσφήμισης ή απλώς μια (ίσως ενστικτώδης) αντίδραση απέναντι στο διογκούμενο κύρος που φαινόταν να κερδίζει η Νεολαία Λαμπράκη, δεν μπορεί να διαπιστωθεί ελλείψει σχετικών αρχειακών πηγών. Είναι πάντως ενδιαφέρον ότι το άνοιγμα της υπόθεσης «νεανικό ήθος» τον Αύγουστο του 1965 ακολουθήθηκε από ένα σχετικό μαπαράζ τέτοιου είδους επιθέσεων. Τον Οκτώβριο του 1965 οι αστυνομικές αρχές της Δυτικής Γερμανίας για παράδειγμα, κατηγόρησαν μετά από υπόδειξη των ελληνικών αρχών οκτώ ελληνίδες φοιτήτριες με έντονη πολιτική δραστηριότητα ως «πόρνες ή ύποπτες συστηματικής πορνείας». ⁶² Μετά από έλεγχο που πραγματοποίησαν οι δυτικογερμανικές αρχές, ουδέν το επιλήψιμο βρέθηκε. Την ίδια περίπου περίοδο μια καταγγελία που έγινε για διενέργεια «σεξουαλικών οργίων» σε Λέσχες των Λαμπράκηδων στη Δυτική Γερμανία καταχωρήθηκε στο αρχείο της ΕΔΑ. Λίγα χρόνια αργότερα, η επιστολή αυτή βρέθηκε στο κατασχεθέν αρχείο της ΕΔΑ από τις αστυνομικές αρχές και δημοσιεύτηκε στον τύπο ως τεκμήριο της σεξουαλικής «ασυδοσίας» και της ανηθικότητας των νεαρών Λαμπράκηδων. ⁶³

Στα τέλη του 1965 οι δυτικές και πιο συγκεκριμένα οι αμερικανικές επιρροές της νεολαίας υποδεικνύονταν τόσο από εκπροσώπους της Ιεράς Συνόδου και από προβεβλημένα στελέχη εξωεκκλησιαστικών οργανώσεων, όπως ο Τσιριντάνης, όσο και από την ηγεσία της ΕΔΑ και των Λαμπράκηδων, ως ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα της εποχής. Σύμφωνα με τον Τσιριντάνη, οι Μπητλς αποτελούσαν ένα από τα σοβαρότερα προβλήματα της εποχής, ⁶⁴ συμπέρασμα στο οποίο έφταναν, από διαφορετική βέβαια αφετηρία και μέσα από άλλου τύπου αναλύσεις, και τα στελέχη της Αριστεράς. Κοινή συνισταμένη και των δύο προσεγγίσεων, η ανάγκη περιστολής

⁶¹ «Το ημερολόγιο ενός απλού ανθρώπου: μίστερ σεξ», *Αυγή*: 19/02/1965. Βλ. και σχολιασμό στην Αυγή της 04^{ης} Νοεμβρίου 1965 («Οι Λαμπράκηδες», *Αυγή*: 04/11/1965).

⁶² «Εσχατη κατάσταση αυλοδούλων. Οι ελληνικές υπηρεσίες στη Δ. Γερμανία κατάγγελλαν ψευδώς στις τοπικές αρχές ανεπιθύμητες Ελληνίδες φοιτήτριες ως πόρνες», *Αυγή*: 28/10/1965.

⁶³ Συνέντευξη Μανόλης Αναστασιάδης, 06/08/2004.

⁶⁴ Βλ. σχετικά Τσιριντάνης Α., ό.π., σελ. 9 και στο ίδιο, σελ. 112. Αναλυτικά στην παρούσα μελέτη, κεφάλαιο «'Ανέστησαν το ροκ...': η τομή των γιγιέδων», σελ. 232- 233.

του τεντιμποϊσμού και η επαναφορά της νεολαίας-σε ένα ήθος κοντά στις «γνήσιες ελληνικές παραδόσεις», το οποίο εμφανιζόταν πολιορκούμενο από τα θέλγητρα του ροκ εν ρολ, των Μπητλς, της επιζήτησης της ηδονής, της κατάλυσης κάθε ιεραρχίας, από την οικογενειακή έως την κοινωνική. «Οι φασίστες της ΕΡΕ» έγραφε σε σκληρό τόνο η Αυγή, «μισούν-τη δημοκρατία. Δε ντρέπονται μάλιστα να συμβουλευθούν με τη «σοβαρότερη» εφημερίδα της ΕΡΕ: «Ανοίχτε τα φλίπερς, ανοίχτε τα καταγώγια, για να στραφούν προς τα εκεί τα νέα παιδιά». Καλύτερα να διαφθείρονται, να γίνονται εγκληματίες, τεντυμπόηδες,⁶⁵ Μπητλς, παρά έντιμοι δημοκρατικοί πολίτες [...] Καλύτερα στα καταγώγια, παρά στις εξορμήσεις για την αναδάσωση της ελληνικής γης. Καλύτερα τεντυμπόηδες, παρά μαχητές της Δημοκρατίας».⁶⁶

Μία τέτοια αντίληψη των πραγμάτων εμφάνιζε τη «μουσική γιε-γιε» και τους επιφανέστερους εκπροσώπους της, τους Μπητλς, ως εργαλείο στα χέρια όσων απεργάζονταν τη διατήρηση του πολιτικού και κοινωνικού status. Σύντομα η εξέλιξη των πραγμάτων θα τους διέψευδε κατηγορηματικά. Στον δυτικό κόσμο το ροκ εν ρολ, και μαζί με αυτό και οι Μπητλς, είχαν περάσει τον Ρουβίκωνα της πολιτικής αμφισβήτησης και αποτελούσαν ήδη όχημα για την έκφραση απόψεων εξαιρετικά ριζοσπαστικών, οι οποίες μάλιστα αμφισβητούσαν το πολιτικό σύστημα στο σύνολό του, με τρόπο που υπερέβαινε κατά πολύ ό,τι πιο προωθημένο είχε να επιδείξει η επίσημη Αριστερά σε αιτήματα. Οι καιροί, όπως επεσήμαινε ένας νεαρός αμερικανός τραγουδοποιός ονόματι Μπομπ Ντύλαν, πράγματι φαίνονταν να αλλάζουν...

⁶⁵ Η υπογράμμιση είναι του αρθρογράφου.

⁶⁶ «Οι Λαμπράκηδες», *Αυγή*: 04/11/1965.

δ. «*Your old road is rapidly aging...*»: *ρεκ-εν ρολ και αμφισβήτηση.*

Τον Ιούλιο του 1964 η «Αυγή» παρουσίασε στους αναγνώστες της έναν νεαρό τραγουδοποιό τον οποίον και χαρακτήριζε «μία συνείδηση που τραγουδά», καθώς αναγνωριζόταν ότι με τους στίχους των τραγουδιών του ασκούσε δριμεία κριτική στα πολιτικά και κοινωνικά προβλήματα της αμερικανικής κοινωνίας. Δεδομένου ότι η διεισδυτικότητα στη νεολαία του νεαρού αυτού καλλιτέχνη υπήρξε κατά κάποιο τρόπο παράλληλη της ανεπανάληπτης επιτυχίας που γνώριζαν την ίδια εποχή οι Μπητλς (με την Μπητλομανία να έχει ξεσπάσει στις ΗΠΑ από τις αρχές του 1964), ο αρθρογράφος δεν αντιστεκόταν στον πειρασμό να μην προχωρήσει σε μια πρώτη αποτίμηση του στίγματος που άφηνε όχι μόνο το τραγούδι, αλλά και η εν γένει παρουσία του νεαρού Μπομπ Ντύλαν (ή «Ντάιλαν» όπως υπήρξε αρχικά γνωστός στην Ελλάδα), αναφέροντας την περίπτωση του ως την πρώτη ουσιαστικά άξια λόγου εναλλακτική πρόταση στην κυριαρχία των «γιε- γιε» συγκροτημάτων. Στιχουργικά, αισθητικά, κοινωνικά, ο Μπομπ Ντάιλαν, η μουσική του και το φολκ τραγούδι στην παράδοση του οποίου δίχως άλλο ανήκε, παρουσιάζονταν στους έλληνες αναγνώστες ως επιλογή εκείνων των Αμερικανών νέων «που απεχθάνονται τους Μπητλς».¹

Παρά το γεγονός ότι οι καλλιτεχνικές επιδόσεις του νεαρού Ντύλαν έριχναν, για πρώτη φορά σε τέτοιο βαθμό, τα φώτα της δημοσιότητας πάνω στις πολιτικές ανησυχίες ενός τραγουδιστή της φολκ, η αλήθεια είναι ότι οι σχέσεις της τελευταίας με τον πολιτικό προβληματισμό και τα κινήματα της Αριστεράς, υπήρξαν ήδη από την περίοδο του Μεσοπολέμου πολύ ισχυρές. Ο όρος «φολκ» αναφερόταν σε ένα μουσικό είδος το οποίο «πατούσε» στην κληρονομιά της λευκής παραδοσιακής μουσικής, όπως αυτή είχε αποκρυσταλλωθεί στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα στις Ηνωμένες Πολιτείες, και αποτελούσε εξέλιξη των ήχων που είχαν φέρει μαζί τους τα πλήθη των ευρωπαϊών μεταναστών, ιδίως των αγγλοσαξόνων. Αυτή ακριβώς η παραδοσιακή λευκή μουσική άρχισε να αποτελεί αντικείμενο ενδιαφέροντος στις αρχές του εικοστού αιώνα, όταν ο Τζων Λόμαξ² δημοσίευσε (το 1910) ένα βιβλίο με

¹ «Μια συνείδηση που τραγουδά. Μπομπ Ντάιλαν, ο νεαρός Αμερικανός τροβαδούρος. Τραγουδά τους καημούς των νέγων», *Αυγή*: 12/07/1964.

² Ο John Lomax (1867- 1948) υπήρξε μουσικολόγος. Πατέρας του Alan Lomax, ξεκίνησε μαζί με το γιο του την εκστρατεία καταγραφής του μουσικού λαϊκού πλούτου των ΗΠΑ. Λέγεται ότι ταξίδευε

τίτλο «Cowboy Songs and Other Frontier Ballads». Έξι χρόνια αργότερα ο Σέσιλ Σαρπ γνώρισε επιτυχία κάνοντας γνωστή στο ευρύ κοινό την παραδοσιακή μουσική που ακούγονταν στα Απαλάτσια Όρη, ενώ τη σκυτάλη πήρε το 1922 ένας μουσικός από το Τέξας, ο Εκ Ρόμπερτσον, που ηχογράφησε τραγούδια τα οποία και χαρακτηρίστηκαν «old time music». Το 1923 ο Τζων Κάρσον γνώρισε εμπορική επιτυχία με δύο παραδοσιακά τραγούδια, και την ίδια περίπου εποχή έκανε την εμφάνισή του ο δίσκος αμφιβολία μεγαλύτερος αστέρας του είδους την μεσοπολεμική περίοδο, ο Τζίμι Ρότζερς. Ωστόσο, η ουσιαστική ώθηση στη λευκή παραδοσιακή μουσική δόθηκε προς τα τέλη του Μεσοπολέμου και είχε να κάνει με τις οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις της εποχής: η οικονομική κρίση του 29 που χτύπησε αλύπτητα την αμερικανική κοινωνία και οι πολιτικές του New Deal που ακολούθησαν, φαίνεται πως δημιούργησαν μία τάση επιστροφής στην παράδοση, ένα ρεύμα αναζήτησης των αξιών και των ιδανικών της λαϊκής (folk) παράδοσης. Τη δεκαετία του 30 πολλοί μουσικολόγοι και λαογράφοι, με σπουδαιότερο εξ' αυτών τον γιο του Τζων Λόμαξ, Άλαν, επιδόθηκαν σε μια κολοσσιαία προσπάθεια καταγραφής του λαϊκού μουσικού πλούτου (λευκού και νέγκρικου), ανακαλύπτοντας μια σειρά από καλλιτέχνες που στην πορεία αναδείχθηκαν σε εμβληματικές φυσιογνωμίες της αμερικανικής μουσικής.

Οι περισσότεροι καλλιτέχνες που ασχολήθηκαν με το παραδοσιακό λευκό τραγούδι, κατάφεραν να το αναδείξουν ως μια τις σπουδαιότερες εμπορικά κατηγορίες, ωστόσο καθώς η βασική τους μέριμνα ήταν να βρεθούν όσο πιο κοντά γινόταν στα μοτίβα και της φόρμες της παραδοσιακής μουσικής, ποτέ δεν ενδιαφέρθηκαν να το γεφυρώσουν με τον κοινωνικό προβληματισμό. Οι απαρχές της πολιτικοποίησης της φολκ βρίσκονται στο έργο του Γούντι Γκάθρι (Woody Guthrie). Γεννημένος το 1912 στην Οκλαχόμα, ο Γκάθρι υπήρξε ενεργό μέλος αριστερών πολιτικών ομάδων, έχοντας επηρεαστεί καταλυτικά από τη φτώχεια και την εξαθλίωση που κυριάρχησε στην αμερικανική κοινωνία την επαύριο της κρίσης του

πάνω από διακόσιες χιλιάδες χιλιόμετρα σε όλες τις Πολιτείες με σκοπό να ανακαλύψει αυθεντικές εκτελέσεις λαϊκών τραγουδιών. Στο πλαίσιο της προσπάθειάς του επισκέφθηκε πολλές φορές φυλακές για να ηχογραφήσει νέγρους κατάδικους την ώρα που τραγουδούσαν τραγούδια της δουλειάς και σπρίτσοαλ. Περισσότερα για τη ζωή και το έργο του στο Gard W., «Lomax John Avery», στο <http://www.tsha.utexas.edu/handbook/online/articles/view/LL/flo7.html>, τελευταία επίσκεψη: 29/6/2004).

29. Η κριτική του στο σύστημα υπήρξε σκληρή, τα τραγούδια του έντονα πολιτικοποιημένα και η κιθάρα του ένα ακαταμάχητο «όπλο»; όπως αποδείκνυε άλλωστε το (κλασικό έκτοτε) σύνθημα «This machine kills fascists» που είχε αναγράψει πάνω της. Ο Γούντι Γκάθρι, μια έντονη προσωπικότητα που νοσηλεύτηκε κατά καιρούς σε ψυχιατρικές κλινικές, συνέγραψε δεκάδες-εξαιρετικά τραγούδια (όπως το περίφημο «This Land is Your Land», με το οποίο ασκούσε κριτική στις ανισότητες της αμερικανικής κοινωνίας),³ επηρέασε καταλυτικά τους περισσότερους καλλιτέχνες της επόμενης γενιάς του φολκ τραγουδιού όπως τον Μπομπ Ντύλαν ο οποίος τον θεωρούσε το απόλυτο ίνδαλμά του, και υπήρξε δίχως άλλο ο κατεξοχήν υπεύθυνος για τη σύνδεση του φολκ τραγουδιού με τη διαμαρτυρία και τον πολιτικό ριζοσπαστισμό.

Ο έτερος πιονέρος της φολκ διαμαρτυρίας ήταν ο Πητ Σήγκερ (Pete Seeger). Γεννημένος το 1919 στη Νέα Υόρκη, ο Σήγκερ πήρε τη σκυτάλη από τον Γούντι Γκάθρι στην «ηγεσία» της φολκ σκηνής, αναδεικνυόμενος στην πλέον σημαντική φυσιογνωμία της φολκ κοινότητας την μεταπολεμική (και προ Μπομπ Ντύλαν) περίοδο. Έχοντας συνεργαστεί με τον Γκάθρι στους *Almanac Singers* στις αρχές της δεκαετίας του 40, ο Σήγκερ δημιούργησε το 1949 ένα συγκρότημα που έφερε καθαρά τη δική του σφραγίδα, τους *Weavers*. Δεδομένων των αριστερών του φρονημάτων και των σχέσεών του με πολιτικές οργανώσεις και συνδικάτα της Αριστεράς, ο Σήγκερ γρήγορα κατέστη στόχος των Μακαρθικών διώξεων. Το συγκρότημά του μπήκε στις σχετικές μαύρες λίστες, ο ίδιος κλήθηκε να καταθέσει ενώπιον της περιφημής HUAC.

³ Το τραγούδι «This Land is Your Land» γράφτηκε το 1940, πιθανόν όπως έχει υποστηριχθεί ως «απάντηση» στο τραγούδι «God Bless America» του Irving Berlin, το οποίο ο Γκάθρι θεωρούσε υποκριτικό. Στην πρώτη του εκδοχή το τραγούδι «This Land is Your Land» στηλίτευε τις κοινωνικές ανισότητες και την άνιση και άδικη κατανομή του πλούτου με στίχους που ήσαν ευθεία κριτική στο μήνυμα που ήθελε να περάσει το τραγούδι του Berlin:

*Ένα ηλιόλουστο πρωινό, στη σκιά ενός καμπαναριού
Κοντά στο Γραφείο της Πρόνοιας, βλέπω τους δικούς μου ανθρώπους
Καθώς στέκονται εκεί πεινασμένοι, στέκομαι και γω αναρωτώμενος:
Εάν ο Θεός ευλόγησε την Αμερική (God blessed America) για μένα...*

(«This Land is Your Land. Manuscript Version, Alternative Lyrics, Woody Guthrie, 23 February 1940», στο <http://www.geocities.com/Nashville/3448/this11.html>, τελευταία επίσκεψη: 17/10/2005») Εν τούτοις το πιο γνωστό από τα τραγούδια του Γκάθρι ηχογραφήθηκε αρκετές φορές με στίχους ελαφρώς τροποποιημένους, αν και όχι λιγότερο αιχμηρούς, όπως για παράδειγμα οι παρακάτω:

*Στις πλατείες της πόλης, στη σκιά ενός καμπαναριού
Κοντά στο γραφείο της Πρόνοιας, βλέπω τους δικούς μου ανθρώπους.
Καθώς τους βλέπω να στέκονται εκεί πεινασμένοι, τους ρωτώ,
Είναι αυτή η χώρα φτιαγμένη για σένα και για μένα;*

με την οποίαν αρνήθηκε να συνεργαστεί, και τελικά υποχρεώθηκε να διαλύσει τους Weavers το 1952, μη μπορώντας να υπερκεράσει τα εμπόδια που όρθωσε η μουσική βιομηχανία.

Η λύση στα (πρόσκαιρα) αδιέξοδα των αμερικανών φολκ τραγουδιστών βρέθηκε, όπως ακριβώς συνέβη και—με το ροκ εν ρολ, στην άλλη άκρη του Ατλαντικού. Στη Βρετανία τη δεκαετία του 50 δεν είχε υπάρξει μια σκληρή δεξιά πολιτική ανάλογη με εκείνη που στις ΗΠΑ ταυτίστηκε με τον γερουσιαστή Μακάρθι. Το ήπιο πολιτικό κλίμα είχε δώσει την ευκαιρία σε διάφορους μουσικούς να προβάλλουν τις προτάσεις τους σε μία χώρα στην οποία, ήδη από την περίοδο του Μεσοπολέμου, υπήρχε ένα αξιοσημείωτο ακροατήριο ανθρώπων που μαγεύονταν από οτιδήποτε παρέπεμπε σε μουσικές επιλογές πέρα από αυτές που πρότεινε η βιομηχανία της δισκογραφίας. Θυμαστής του Γούντι Γκάθρι και του Πητ Σήγκερ (ο οποίος μάλιστα, μετά τις ταλαιπωρίες που υπέστη στις ΗΠΑ μετακόμισε στη Βρετανία, όπου και έμεινε το μεγαλύτερο μέρος της δεκαετίας του 50), ο Ιαν Μακόλ (Ewan McColl) υπήρξε ο βασικότερος υποκινητής του ενδιαφέροντος για την αμερικανική φολκ στη Γηραιά Αλβιόνα. Ακτιβιστής και ενεργό μέλος διαφόρων αριστερών οργανώσεων, ο Μακόλ κατάφερε να δημιουργήσει μια θαλερή σκηνή από την οποία ξεπετάχτηκαν ο Alexis Korner, ο «πατέρας» του βρετανικού ρυθμ εν μπλουζ, αλλά και ο Lonnie Donegan που όπως είδαμε υποκίνησε προς τα τέλη της δεκαετίας την «τρέλα» για το skiffle,⁴ σκηνή η οποία συνδύαζε επιρροές από τη βρετανική και την αμερικανική παραδοσιακή μουσική, τη ζίζα και τα αμερικανικά μπλουζ.

Προς τα τέλη της δεκαετίας του 50 αυτό το βρετανικό κίνημα που έως τότε χαρακτηριζόταν από μουσικές κατά βάση ανησυχίες και ευαισθησίες, άρχισε να συνδέεται με τον πολιτικό ακτιβισμό. Το 1958 ιδρύθηκε η «Εκστρατεία για τον Πυρηνικό Αφοπλισμό», πιο γνωστή με τα αρχικά «CND» (Campaign for Nuclear Disarmament) με πρώτο πρόεδρό της τον Μπέρτραντ Ράσελ, μια οργάνωση που στόχευε όπως φαινόταν και από τον τίτλο της, στην ενδυνάμωση του φιλειρηνικού κινήματος και την ανάσχεση του ανταγωνισμού των δύο υπερδυνάμεων στο επίπεδο

⁴ Βλ. σχετικά κεφάλαιο «“Ανέστησαν το ροκ...”: η τομή των γιγιέδων» και πιο συγκεκριμένα σελ. 182- 183.

των πυρηνικών εξοπλισμών. Κυριότερη από τις δραστηριότητες της CND, το σήμα της οποίας [☐] κατέστη σύντομα το σύμβολο του φιλειρηνικού κινήματος σε παγκόσμια κλίμακα, υπήρξε η ετήσια πορεία διαμαρτυρίας που οργάνωνε από το 1958 έως το 1963, μια πορεία διάρκειας περίπου τεσσάρων ημερών, η οποία ξεκινούσε από την πλατεία Τραφάλγκαρ του Λονδίνου και κατέληγε στο κέντρο πυρηνικών ερευνών στο Άλντερμείστον. Στην ετήσια αυτή πορεία που φαίνεται πως αποτέλεσε το αρχέτυπο για τις «πορείες ειρήνης» που διοργανώθηκαν τη δεκαετία του 60 σε πολλές χώρες του κόσμου (όπως στην Ελλάδα), ακούστηκαν για πρώτη φορά πολλά φολκ-τραγούδια, καθώς ανάμεσα στους διαδηλωτές υπήρξαν καλλιτέχνες του, που με τα τρομπόνια τους, τις κιθάρες, τα μπάντζο και τις τρομπέτες τους «επένδυαν» και υποστήριζαν με φολκ μουσικές τα πολιτικά συνθήματα.⁵ Η εξέλιξη αυτή είχε ως αποτέλεσμα να αναπτυχθεί περαιτέρω το ενδιαφέρον των νέων για το αμερικανικό παραδοσιακό τραγούδι, ενώ η (εμφανής πλέον) σύνδεσή του με την πολιτική διαμαρτυρία οδήγησε στη δημιουργία νέων συνθέσεων, με στίχο τέτοιο που μπορούσε να ανταποκρίνεται στον καινούργιο ρόλο που το φολκ τραγούδι καλούσαν να διαδραματίσει.

Την ίδια περίπου εποχή, στην πατρίδα των φολκ τραγουδιών, τις Ηνωμένες Πολιτείες, οι προσπάθειες για το σπάσιμο της σιωπής και της ανοχής που κρατούσε τους αφροαμερικανούς στο Νότο δέσμιους των φυλετικών διακρίσεων, είχε οδηγήσει όπως είδαμε, στην ανάδυση ενός δυναμικού κινήματος για την προάσπιση των δικαιωμάτων τους. Τον Μάιο του 1954 το Συνταγματικό Δικαστήριο των ΗΠΑ εξέδωσε την ιστορική του απόφαση με την οποία καθιστούσε παράνομη τη χωριστή φοίτηση των μαθητών στο Νότο ανάλογα με τη φυλή στην οποίαν ανήκαν, ενώ τον Δεκέμβριο του 1955 η αυθόρμητη άρνηση μιας σαραντάχρονης νοικοκυράς, της Rosa Parks, να δώσει τη θέση της στο λεωφορείο σε λευκό επιβάτη, η σύλληψή της από τις αστυνομικές αρχές και το πολύμηνο μποϊκοτάζ που ακολούθησε,⁶ συνιστούσαν την απαρχή ενός κινήματος για την προάσπιση των πολιτικών δικαιωμάτων.

⁵ Αρβανίτης Κ., «Ροκ και νεανική κουλτούρα», στο Τερζάκης Φ., Τριανταφύλλου Σ. (επιμ) *Το φάντασμα μιας δεκαετίας*, Αθήνα 1994, σελ. 116.

⁶ Για όλα τα παραπάνω, αναλυτικά βλ. στο ίδιο κεφάλαιο, σελ. 268- 271.

Αρχικά, φαίνεται πως το κίνημα αυτό δεν χρησιμοποίησε τη φολκ μουσική ως μουσική «επένδυσή» του. Το γεγονός ότι η φολκ ήταν μια «λευκή» μουσική, ενώ το Κίνημα για τα Πολιτικά Δικαιώματα αποσκοπούσε στην άμβλυνση των φυλετικών διακρίσεων και των ανισοτήτων που απέρρεαν από αυτές, δεν πρέπει να έπαιξε καθοριστικό ρόλο, δεδομένου μάλιστα ότι ένα σημαντικό κομμάτι του κινήματος αποτελούνταν από λευκούς (στην πλειονοψηφία τους φοιτητές), οι οποίοι και πάλι στις «παραδοσιακές» οργανώσεις των αφροαμερικανών όπως το NAACP (National Association for the Advancement of Colored People), είχαν συστήσει τις πρώτες ακτιβιστικές οργανώσεις, με σπουδαιότερες εξ' αυτών το SDS (Students for Democratic Society) και το SNCC (Student Non Violent Coordinating Committee). Φαίνεται πως οι «εκκαθαρίσεις» της μακαρθικής περιόδου είχαν «φιμώσει» το φολκ τραγούδι, ιδίως εκείνη την (πολιτικά αλλά και καλλιτεχνικά σπουδαιότερη) τάση του που έως τότε εκφραζόταν δυναμικά από τον Πητ Σήγκερ, αφήνοντας μια ελεγχόμενη από πολιτική άποψη εκδοχή του, της οποίας στα τέλη της δεκαετίας του 50 κυριότερος εκπρόσωπος υπήρξε ο Χάρι Μπελαφόντε.⁷ Στα μέσα της δεκαετίας, οι δυνατότητες του φολκ να εκφράζει πολιτικά αιτήματα της Αριστεράς είχαν ελαχιστοποιηθεί, οι καλλιτέχνες που θα μπορούσαν να πράξουν κάτι τέτοιο με την αποτελεσματικότητα του Σήγκερ ήταν λίγοι, τη στιγμή μάλιστα που οι φοιτητικές κινητοποιήσεις και τα αιτήματα που αυτές εξέφραζαν, φαινόταν να διαμορφώνουν μια άλλου τύπου Αριστερά, η οποία ελάχιστες σχέσεις είχε με τα αιτήματα, τους χώρους δράσης (π.χ. εργατικά συνδικάτα) και τις πρακτικές της παραδοσιακής Αριστεράς, με τα οποία και είχαν ταυτιστεί οι εμβληματικές μορφές της φολκ, όπως ο Γκάθρι και ο Σήγκερ.

Τα πράγματα άρχισαν να αλλάζουν στα τέλη της δεκαετίας του 50, όταν μετά την άμβλυνση του μακαρθισμού, οι δισκογραφικές εταιρείες διαπίστωσαν ότι υπήρχε ένα κοινό που μπορούσε να καταστήσει το φολκ επικερδές και το επανέφεραν στο προσκήνιο. Το 1957 μια διασκευή ενός τραγουδιού καλύψο, του *The Banana Boat Song* από τους Τεριέρς και τον Μπελαφόντε έφτασε στην κορυφή του καταλόγου επιτυχιών, ενώ ένα χρόνο αργότερα, οι Κίνγκστον Τρίο έκαναν επιτυχία στις ΗΠΑ με

⁷ Ο οποίος βέβαια, θα πρέπει να τονίσουμε, την επόμενη δεκαετία υπήρξε ένα από τα δυναμικότερα επώνυμα στελέχη του Κινήματος για τα Πολιτικά Δικαιώματα (Gillett C., ό.π., σελ. 401).

το (φολκ) τραγούδι *Tom Dooley*. Η επαναφορά του λευκού παραδοσιακού τραγουδιού στο προσκήνιο, παρόλο που έγινε με τις «ευλογίες» της μουσικής βιομηχανίας, κατέστησε εφικτή την επανασύσταση της φολκ κοινότητας με τους δικούς της όρους. Στις αρχές της δεκαετίας του 60 μια τηλεοπτική εκπομπή με τον τίτλο «Hootenanny» αφιερωμένη εξ' ολοκλήρου στη φολκ μουσική ξεκίνησε στο ABC πετυχαίνοντας μεγάλα ποσοστά τηλεθέασης,⁸ ενώ το 1959 με πρωτοβουλία του Πιτ Σήγκερ ξεκίνησε το (θρυλικό έκτοτε) ετήσιο φεστιβάλ φολκ μουσικής στο Νιούπορτ, από το οποίο και σύντομα επρόκειτο να αναδειχτεί μια νέα γενιά καλλιτεχνών, όπως ο Μπομπ Ντύλαν, η Τζόαν Μπαέζ ή ο Φιλ Όουκς.

Η αναγέννηση της φολκ συνέπεσε χρονικά με τη δημιουργία του «κινήματος» στις Ηνωμένες Πολιτείες, αφετηρία του οποίου θα πρέπει να θεωρηθούν, όπως υποστηρίζει ο Terry Anderson,⁹ εκ των συνεπέστερων μελετητών του φαινομένου, οι κινητοποιήσεις στο Γκρίνσμπορο της Βόρειας Καρολίνας τον χειμώνα του 1960. Την πρώτη του Φλεβάρη τέσσερις νέγροι φοιτητές εισήλθαν σε ένα εστιατόριο του Γκρίνσμπορο και ζήτησαν να εξυπηρετηθούν. Δεδομένου ότι το εστιατόριο δεχόταν μόνο λευκούς πελάτες, η υπάλληλος αρνήθηκε να πάρει παραγγελία, ζητώντας από τους φοιτητές να αποχωρήσουν. Αν και η απάντηση της υπαλλήλου δεν ήταν καθόλου πρωτότυπη για τα δεδομένα του Νότου, η αντίδραση των τεσσάρων φοιτητών (γνωστών έκτοτε ως «Greensboro four»), υπήρξε. Οι φοιτητές κάθισαν στα καθίσματά τους μέχρι το κλείσιμο του εστιατορίου, εγκαινιάζοντας την πρακτική της «καθιστικής διαμαρτυρίας». Τα νέα διαδόθηκαν με αστραπιαία ταχύτητα στις φοιτητικές εστίες, αρχικά της περιοχής και κατόπιν σε ολόκληρο τον Νότο, και τους επόμενους μήνες ένα όλο και διογκούμενο κύμα νέγων αλλά και λευκών φοιτητών, έκανε την εμφάνισή του σε οποιοδήποτε χώρο εξυπηρετούνταν μόνο λευκοί, δηλ.

⁸ Περισσότεροι από δέκα εκατομμύρια τηλεθεατές παρακολουθούσαν σε εβδομαδιαία βάση την εκπομπή «Hootenanny», αν βρίσκονται κοντά στην πραγματικότητα οι εκτιμήσεις του Terry Anderson (Anderson T., ό.π., σελ. 94). Σύμφωνα με τον ορισμό που δίνουν οι μεταφράστριες της βιογραφίας του Μπομπ Ντύλαν, Χίλντα Παπαδημητρίου και Νίκη Προδρομίδου, τα «Hootenanny» απ' όπου και προήλθε η ονομασία της εκπομπής, είναι «ανεπίσημες ή αυτοσχέδιες συναυλίες τραγουδιστών της φολκ στις οποίες συμμετέχει συχνά και το κοινό» (*Bob Dylan: η ζωή μου*, Αθήνα 2005, σελ. 374, σημ. 42).

⁹ Ο Terry Anderson, καθηγητής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο του Τέξας, έχει ασχοληθεί ερευνητικά με τη δημιουργία του «Κινήματος» (Movement) στις Ηνωμένες Πολιτείες και είναι συγγραφέας της μονογραφίας *The Movement and the Sixties. Protest in America from Greensboro to Wounded Knee*, Νέα Υόρκη 1995, η οποία και συνιστά βασικό εργαλείο τεκμηρίωσης και συστηματική παραπομπή για την παρούσα μελέτη.

ήταν σε ισχύ ο φυλετικός διαχωρισμός (segregation), αμφισβητώντας έμπρακτα τον τελευταίο με πρωτότυπες, παραλλαγές της καθιστικής («sit- in») διαμαρτυρίες: «read- in» σε βιβλιοθήκες που δέχονταν μόνο λευκούς, «paint- in» σε γκαλερί που δεν δέχονταν νέγρους επισκέπτες, «kneel- in» σε εκκλησίες που μόνο οι λευκοί μπορούσαν να εισέλθουν και να προσευχηθούν.¹⁰

Ήδη από τις απαρχές του, αυτό το κίνημα αμφισβήτησης και διαμαρτυρίας, ευρύτερα γνωστό ως «κίνημα» (movement) το οποίο είχε εξαρχής έναν διττό στόχο, την κατάργηση των φυλετικών διακρίσεων και την αποτροπή της αμερικανικής ανάμιξης στις πολεμικές επιχειρήσεις στη νοτιοανατολική Ασία, υπήρξε άρρηκτα δεμένο με το φολκ τραγούδι. Εάν όσα υποστηρίζει ο Charlie Gillett δεν απέχουν από την πραγματικότητα, η πράξη γέννησης αυτής της σχέσης πρέπει να βρίσκεται στην αυθόρμητη διασκευή ενός χαριτωμένου φολκ τραγουδιού, του «Leave my kitten alone» («άσε ήσυχο το γατάκι μου») από τους φοιτητές που συμμετείχαν στις κινητοποιήσεις στο Γκρίνσμπορο, στις οποίες και τραγουδήθηκε ευρύτατα ως «you'd better leave desegregation alone» (δηλαδή, «άσε στην άκρη τον φυλετικό διαχωρισμό»)¹¹. Μετά τις κινητοποιήσεις στο Γκρίνσμπορο, πολλοί καλλιτέχνες άρχισαν να δουλεύουν πάνω σε ένα καινούργιο ρεπερτόριο, το οποίο μπορούσε να πιάσει το σφυγμό και να αξιοποιήσει τα μηνύματα των καιρών. Η (παράλληλη) εμφάνιση μιας νέας γενιάς καλλιτεχνών βοήθησε το κίνημα διαμαρτυρίας να αναπτυχθεί παρέχοντας στίχους- γροθιά στο κατεστημένο της αμερικανικής πολιτικής όπως το εξαιρετικό «Where have all the flowers gone» που έγραψε ο Πητ Σήγκερ το 1961 και το οποίο αναδείχθηκε σε ύμνο του παγκόσμιο αντιπολεμικού κινήματος τα επόμενα χρόνια¹² ή το «A Hard rain's a gonna fall» του Μπομπ Ντύλαν που στη

¹⁰ Anderson T., ό.π., σελ. 43- 46.

¹¹ Gillett C., ό.π., σελ. 408- 409.

¹² Μάλιστα, στο τραγούδι αυτό του Πητ Σήγκερ υπήρξαν ιδιαίτερες αναφορές σε εκδήλωση της Δημοκρατικής-Νεολαίας Λαμπράκη που πραγματοποιήθηκε τον Φεβρουάριο του 1967 στην Καλλιθέα, στο πλαίσιο της εκστρατείας «Πολιτιστική Αναγέννηση». Σε αυτήν την αφιερωμένη στο πολιτικό τραγούδι εκδήλωση (εισηγητής της οποίας ήταν ο Θέμης Μπανούσης) έγινε ανάλυση των παρακάτω στίχων του Πητ Σήγκερ:

*Τι γίναν τα λουλούδια- πήγαν στα κορίτσια
Τι γίναν τα κορίτσια, πήγαν στα αγόρια
Τι γίναν τα αγόρια, πήγαν στον πόλεμο,
Τι γίναν στον πόλεμο, γίναν τάφοι,
Τι γίναν οι τάφοι, γίναν λουλούδια,
Τι γίναν τα λουλούδια, πήγαν στα κορίτσια....*

συλλογική συνείδηση, υπήρξε υπόμνηση του κινδύνου πυρηνικού ολοκαυτώματος ύστερα από την κρίση της Κούβας, αλλά και βοηθήθηκε από αυτό, δεδομένου ότι δημιούργησε ένα ακροατήριο, πολύ ευρύτερο από εκείνο που θα υπήρχε εάν η φολκ μουσική απευθυνόταν απλώς σε όσους είχαν κάποια ιδιαίτερα μουσικά γούστα.

Τον Αύγουστο του 1963, τρεις μόλις μήνες πριν τη δολοφονία του Κένεντι, ένα πλήθος από διακόσιες χιλιάδες και πλέον διαδηλωτές (ανάμεσα στους οποίους δεκάδες χιλιάδες λευκοί) άκουσε τον Μάρτιν Λούθερ Κινγκ να εκφωνεί στην Ουάσιγκτον τον ιστορικό του λόγο στον οποίον μιλούσε για το όνειρό του να δει μια αμερικανική κοινωνία μακριά από τον ρατσισμό, τα μίση και τις συγκρούσεις. Η πορεία αυτή υπήρξε η κορύφωση του Κινήματος για τα Πολιτικά Δικαιώματα και σε αυτήν έλαβαν μέρος πολλές φυσιολογικές του καλλιτεχνικού χώρου, όπως ο Μάρλον Μπράντο, αλλά και μια σειρά από καλλιτέχνες της φολκ, όπως η Μπαέζ, το συγκρότημα των Πήτερ- Πωλ και Μαίρη και φυσικά ο Μπομπ Ντύλαν. Ο (δεύτερος προσωπικός) δίσκος του τελευταίου με τον τίτλο «Freewheelin'» είχε κυκλοφορήσει λίγους μήνες πριν, και μια σειρά από τραγούδια, όπως το «Masters of War» ή το «Blowing in the Wind» (ιδίως αυτό) μετατράπηκαν αυτομάτως σε πολιτικά συνθήματα και σε μουσική επένδυση του κινήματος αμφισβήτησης.

Η ανελέητη κριτική που ασκούσαν οι νέοι αυτοί (και σε ηλικία) τροβαδούροι στην αμερικανική πολιτική, υπήρξε αρκετή για να τους εξασφαλίσει δημοσιότητα και ευμενή-αντιμετώπιση από το σύνολο της ευρωπαϊκής Αριστεράς. Αρκετοί μαύροι καλλιτέχνες, όπως ο Πωλ Ρόμπσον ή ο Νατ Κινγκ Κολ, είχαν προσφέρει στο παρελθόν τη δυνατότητα στην Αριστερά να ασκήσει μια κάποια κριτική στο αμερικανικό σύστημα, στις αδικίες και τις ανισότητες που όπως υποστήριζαν εξέτρεφε, είτε με τον ακτιβισμό τους όπως ο Ρόμπσον, ο οποίος όπως είδαμε υπήρξε ένθερμος υποστηρικτής του σοσιαλισμού, είτε λόγω των επιθέσεων που δέχονταν, όπως ο Νατ Κινγκ Κολ που προπηλακίστηκε από μέλη της ρατσιστικής οργάνωσης White Citizen's Council κατά τη διάρκεια συναυλίας του στο Μπέρμιγχαμ της Αλαμπάμα το 1956. Ωστόσο, το στίγμα που άφηναν οι τραγουδιστές της φολκ ήταν εντελώς διαφορετικό. Η κριτική τους ήταν απρόσμενα δυναμική, εντασσόταν σε έναν

(«Πολιτιστική Αναγέννηση. Το πολιτικό τραγούδι», *Η Γενιά μας* 36 (20/03/1967), σελ. 10).

πολιτικό ακτιβισμό που μόνο ως περιθωριακός δεν μπορούσε να αποτιμηθεί, και φαινόταν να εκφράζει μία νέα γενιά που, καθώς επεδείκνυε προβληματισμό και ευαισθησίες για τα κακώς κείμενα της αμερικανικής κοινωνίας, αναζητούσε την τιμότητα στο συναίσθημα και τον στίχο. «Ένα λαϊκό τραγούδι λέει την αλήθεια, λέει αληθινές ιστορίες από την πραγματική ζωή και δεν μασάει τα λόγια του» επεσήμαινε αμερικανός φοιτητής σε σχετικό αφιέρωμα που δημοσίευε το 1964 το περιοδικό «Εικόνες». «Τα εμπορικά τραγούδια δεν μπορούν να είναι τίμια, τα λογοκρίνουν εκείνοι που ελέγχουν την κοινωνία και επιβάλλουν τους κανόνες της».¹³ Η αμερικανική νεολαία έδειχνε να «μεταμορφώνεται», όπως χαρακτηριστικά επεσήμαινε σε ένα άρθρο της η «Αυγή»,¹⁴ και η εξέλιξη αυτή δεν μπορούσε παρά να χαιρετιστεί ως κάτι τι εξαιρετικά ελπιδοφόρο, μια ακτίνα φωτός και ελπίδας, δεδομένης της «επέλασης» που είχε συντελεστεί τα προηγούμενα χρόνια στα γούστα της νεολαίας με τη μουσική ροκ εν ρολ καταρχήν από το 1956, και τη μουσική «γιε-γιε» μετά το 1963.

Εάν το ροκ εν ρολ είχε αποτιμηθεί σε ένα βαθμό ως δημιουργημα του Ψυχρού Πολέμου με στόχο την πολιτική ουδετεροποίηση των νέων της υφλίου, για τους Μπητλς, τον θεμέλιο λίθο της μουσικής «γιε-γιε», δεν μπορούσε παρά να ισχύει το ίδιο, δεδομένου ότι (αναγνωριζόταν πως) εντάσσονταν στην παράδοση του ροκ εν ρολ, το οποίο και είχαν «αναστήσει». Ωστόσο, η μεγαλειώδης επιτυχία των «σκαθαριών» φαινόταν πως είχε και άλλες διαστάσεις, όχι μικρότερης πολιτικής σημασίας. «Εκείνο το οποίο χαρακτηρίζει την εποχήν μας είναι αναμφισβητήτως η προβολή, η ανάδυσις μιας νέας κοινωνικής ομάδος, η εμφάνισις μιας νέας τάξεως: της νεολαίας», διαπίστωνε σε σχετικό αφιέρωμά της η εφημερίδα «Ελεύθερος Κόσμος» τον Απρίλιο του 1967, εντοπίζοντας τις απαρχές της εξέλιξης αυτής στην αναμφισβήτητη επιρροή των Μπητλς στη νεολαία σε παγκόσμια κλίμακα: «Εις την Αγγλίαν, οι Μπητλς εδημιούργησαν ένα ρεύμα, το οποίο, ενώ προεβλέπετο ότι θα αποτελούσεν απλώς εκδήλωσιν ενός προσκαίρου παραληρήματος, εν τούτοις επεκράτησεν [...] Η νεολαία κατόρθωσε την ολοκληρώσιν της και την συγκρότησιν

¹³ «Μια νέα μουσική ενθουσιάζει τώρα τους Αμερικανούς», *Εικόνες* 455 (10.07.1964), σελ. 32.

¹⁴ «Η αμερικανική νεολαία μεταμορφώνεται. Η άλλη φωνή της Αμερικής. Το σύγχρονο αμερικανικό λαϊκό τραγούδι, τραγούδι της ειρήνης και της Δημοκρατίας», *Αυγή*: 25/09/1966.

της [...] Η νεολαία είναι αναμφισβήτως μια νέα «τάξις» εις την σύγχρονον κοινωνίαν».¹⁵

Η αντίληψη που εξέφραζε ο αρθρογράφος, ότι δηλαδή η νεολαία αποτελούσε στα μέσα της δεκαετίας του 60 μία νέα «τάξις», είχε ως αφετηρία της την κυριαρχία ενός συγκεκριμένου προτύπου συμπεριφοράς, άμεσα συνδεδεμένου με ό,τι πιστευόταν πως προωθούσε η δημόσια εικόνα των Μπητλς (πιο ελεύθερη-σεξουαλική έκφραση, επιζήτηση της απόλαυσης, αγάπη για την ταχύτητα, ειρωνική αντιμετώπιση κάθε αυθεντίας), αλλά και την εμφάνιση επιλογών που αφορούσαν τη διασκέδαση, το ντύσιμο, την ψυχαγωγία των νέων, τέτοιων που για πρώτη φορά στην παγκόσμια ιστορία μπορούσαν να χαρακτηριστούν αμιγώς «νεανικές». Παρά το γεγονός ότι η φολκ μουσική δεν ερμηνευόταν ως τμήμα της ροκ εν ρολ παράδοσης (και από μουσική άποψη οπωσδήποτε δεν ήταν), αλλά αντιθέτως ως μια μουσική και αισθητική πρόταση που αμφισβητούσε έμπρακτα την Μπητλομανία και τα προτάγματά της, οι καλλιτέχνες της με το να δίνουν φωνή σε πολιτικά αιτήματα που επίσης έδειχναν να είναι κατά βάση «νεανικά» (με την έννοια ότι εκφράζονταν προνομιακά από τους φοιτητές των αμερικανικών πανεπιστημίων), φαίνεται πως αποτελούσαν το τελευταίο και ουσιαστικότερο βήμα για την ανάδειξη μιας νεολαίας αυτονομημένης και απείθαρχης. Η τελευταία, όπως επεσήμαινε ο Μπομπ Ντύλαν το 1964 στον «ύμνο»-της γενιάς αυτής, το τραγούδι «The Times They Are A'Changing», έδειχνε να βρίσκεται σε σύγκρουση με τους γονείς της, ακριβώς όπως και η νεολαία που άκουγε και επηρεαζόταν από την μουσική «γιε- γιε», ερχόμενη όμως από μια άλλη αφετηρία, αυτήν της πολιτικής ευαισθητοποίησης: «Μητέρες και πατεράδες, μην ασκείτε κριτική σε ό,τι δεν μπορείτε να καταλάβετε» τους προειδοποιούσε ο Ντύλαν: «τα παιδιά σας δεν μπορείτε να τα ελέγξετε. Ο παλιός σας δρόμος γερνάει με καταπληκτική ταχύτητα. Εάν δεν μπορείτε να συνεισφέρετε, κάντε στην άκρη, γιατί οι καιροί αλλάζουν».¹⁶

Τόσο η νέα φολκ σκηνή, όσο και η «γιε- γιε» φαινόταν να εκφράζει μια καινούργια γενιά νέων, που απομακρυνόταν από τις κατευθυντήριες των γονέων της,

¹⁵ «Θέματα του καιρού μας: Νεολαία, μια νέα κοινωνική ομάδα», *Ελεύθερος Κόσμος*: 12/04/1967.

¹⁶ Bob Dylan, «The Times they are a' changing», από το LP με τον ομώνυμο τίτλο που κυκλοφόρησε στις 10 Φεβρουαρίου 1964 (<http://www.bobdylan.com/albums/times.html>, τελευταία επίσκεψη: 15/10/2005).

έσπαγε τις ηθικές και πολιτικές αρχές που είχαν θριαμβεύσει την πρώτη ψυχροπολεμική περίοδο και συνιστούσε την μουσική έκφραση ενός ευρύτερου κινήματος, στο πλαίσιο του οποίου η μουσική, η αισθητική και το πολιτικό αίτημα αποτελούσαν ένα ενιαίο και πραγματικά αδιαίρετο σύνολο. Μέσα στην καρδιά των γεγονότων, το 1966, οι Paul Jacobs και Saul Landau κυκλοφορώντας το βιβλίο «The New Radicals» αφιερωμένο στα σύγχρονα κινήματα αμφισβήτησης, σημείωναν με νόημα στο χρονολόγιο που το ακολουθούσε: «1963. Η ψυχεδελική Αριστερά αναδύεται ως αντεργκράουντ αισθητική. Ο Κεν Κέσεϊ και ο Άλεν Γκίνσμπουργκ είναι οι συγγραφείς της; ο Μπομπ Ντόλαν και οι Μπητλς οι μουσικοί της».¹⁷

Η άποψη αυτή ωστόσο υπήρξε αρκετά προωθημένη ώστε να τύχει μιας κριτικής προσέγγισης στην Ελλάδα και να αφομοιωθεί δημιουργικά. Οι Jacobs και Landau υπήρξαν «αυτόπτες μάρτυρες» των γεγονότων, γνώστες εκείνης της διαδικασίας γέννησης και συγκρότησης μιας νέας εκδοχής για την Αριστερά (New Left), η οποία στα μέσα της δεκαετίας του 60 εξελισσόταν στις ΗΠΑ και οδηγούσε στην ανάδυση μιας ριζοσπαστικής πολιτικής πρότασης, μορφοποιημένης από τον ακτιβισμό της σύγχρονης νεολαίας και τις πολιτιστικές της επιρροές.¹⁸ Το «χάσμα των γενεών», αυτή η πρωτοφανής διάσταση απόψεων ανάμεσα στους νέους και τους γονείς τους που χαρακτηριζόταν ακόμη και ως «πόλεμος», φαίνεται πως υπήρξε για το νεολαιίστικο κίνημα στις Ηνωμένες Πολιτείες βασική συνιστώσα, για την ελληνική Αριστερά όμως, δεν μπορούσε παρά να αντιμετωπίζεται ως μια εξέλιξη.

¹⁷ Jacobs P., Landau S., *The New Radicals. A Report with Documents*, Νέα Υόρκη 1966, σελ. 328, το δημοσιεύει ο Αρβανίτης Κ., ό.π., σελ. 141.

¹⁸ Η αμερικανική βιβλιογραφία σχετικά με την «Νέα Αριστερά» (New Left) είναι πραγματικά τεράστια. Ένα καλό βήμα για να οργανώσει κανείς τα διαβάσματά του αποτελεί το άρθρο του Van Gosse «A Movement of Movements. The Definition and Periodization of the New Left». Στο άρθρο του αυτό ο Van Gosse υπογραμμίζει ότι δύο είναι οι κυρίαρχες τάσεις της αμερικανικής ιστοριογραφίας σχετικά με το τι συνιστά (και τι όχι) τη «Νέα Αριστερά». Η πρώτη άποψη δέχεται ότι το New Left ήταν κατά βάση η πολιτική έκφραση των λευκών φοιτητών και του κινήματός τους κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 60, αρχής γενομένης από τις καθιστικές διαμαρτυρίες στο Γκρίνσμπορο, κι ότι συνδέεται κυρίως με τους αγώνες της φοιτητικής οργάνωσης SDS (Students for a Democratic Society). Η δεύτερη άποψη, την οποία και ασπάζεται ο συγγραφέας, θεωρεί ότι το New Left υπήρξε κάτι το ευρύτερο, ένα «κίνημα των κινήσεων» όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει (A Movement of Movements), η κυρίαρχη συνιστώσα του οποίου βεβαίως και υπήρξε το SDS και οι αγώνες του, στο πλαίσιο όμως του οποίου αναπτύχθηκαν πολλά άλλα επιμέρους κινήματα, όπως αυτά των Μαύρων Πανθέρων, το Gay and Lesbian Movement, κινήματα των φτωχών, των φυλακισμένων, των γυναικών, κινήματα οργανωμένα στη βάση εθνικών ή γεωγραφικών δεσμών όπως αυτό των Πορτορικανών ή των Ασιατών, τα κινήματα των αυτοχθόνων «Ινδιάνων» κλπ (Gosse V., «A Movement of Movements. The Definition and Periodization of the New Left», στο Agnew J, Rosenzweig R. (eds), *A Companion to post 1945 America*, Οξφόρδη 2002, σελ. 277- 302).

εξαιρετικά επικίνδυνη, δεδομένου ότι καταργούσε ουσιαστικά το σχήμα της «πάλης των τάξεων», αντικαθιστώντας το με εκείνο της «πάλης των γενεών».

Το γεγονός ότι προς τα μέσα της δεκαετίας του 60 ένα τμήμα της νεολαίας, εκείνο το οποίο χαρακτηριζόταν με κάπως ειρωνική διάθεση «γιεγιέδες», φαινόταν να συνειδητοποιεί τη «μοναδικότητα» της γενιάς του και να στρέφεται εναντίον εκείνης των πατεράδων του, υπήρξε ένα δεδομένο το οποίο δύσκολα μπορούσε να αμφισβητηθεί ακόμη και από όσους έδειχναν δύσπιστοι με την εξέλιξη αυτή. Ήδη από το φθινόπωρο του 1964, όταν η Μπητλομανία βρισκόταν ακόμη υπό εξέλιξη, και προτού καλά-καλά φανεί ότι οι Μπητλς θα αποτελούσαν ουσιαστική επιρροή για τη νεολαία κι όχι απλώς την εκδήλωση ενός «πρόσκαιρου παραληρήματός τους» η Επιτροπή Διαφώτισης της ΔΝΑ αναγνώριζε σε ανάλυσή της ότι οι νέοι είχαν τα δικά τους ενδιαφέροντα, τη δική τους ψυχολογία και τα δικά τους προβλήματα. Αυτή η διαπίστωση δεν συνιστούσε κάποια εξαιρετική καινοτομία, δεδομένου άλλωστε, ότι μια τέτοια αντίληψη λίγο-πολύ οδηγούσε τα περισσότερα κόμματα στη δημιουργία οργάνωσης νεολαίας χωριστής από εκείνη των ενηλίκων. Ένα καινούργιο στοιχείο όμως είχε ενδιαφέρον. Ο συντάκτης του κειμένου ένιωθε την ανάγκη να υπερασπιστεί τη λογική της ένταξης των νέων σε «κοινωνικές τάξεις» με βάση τα κλασικά κριτήρια της μαρξιστικής ιδεολογίας, απέναντι σε απόψεις που φαίνεται πως έτειναν να υπογραμμίζουν την «αυτονόμησή» τους και την υπαγωγή τους σε μια καινοφανή συλλογικότητα στη βάση της (κοινής) ηλικίας. «Οι ιδιομορφίες της νεανικής ηλικίας» επεσήμαινε ο αναλυτής, «τα ιδιαίτερα προβλήματα και ενδιαφέροντά της, διακρίνουν και ξεχωρίζουν τη Νεολαία από τα άλλα τμήματα του πληθυσμού. Και, χωρίς εννοείται να καταργούν τους δεσμούς της οικογένειας και τις επιδράσεις της κοινωνικής προέλευσης, συγκροτούν τους νέους σε μιαν ιδιαίτερη κοινωνική ενότητα, που διαμορφώνεται πάνω στη βάση αυτών ακριβώς των ιδιομορφιών».¹⁹

Εάν στην παραπάνω διατύπωση οι αναφορές στο «χάσμα των γενεών» υπήρξαν διακριτικές, στην προσυνεδριακή διακήρυξη της ΔΝΑ που κυκλοφόρησε τον Δεκέμβριο του 1964, λίγους μήνες δηλαδή κατόπιν και που λογικά, αν λάβει

¹⁹ ΑΣΚΙ, Αρχείο Δημοκρατικής Νεολαίας Λαμπράκη, Κουτί 279, Φάκελος 1 (Επιτροπή Διαφώτισης 1965-1967), *Το πρόβλημα της νεολαίας γενικά- βασικά χαρακτηριστικά της νεολαίας. Τι αντιμετωπίζει (προβλήματα διατροφής, μόρφωσης, εργασίας, εκπολιτισμού). Γενικότερα ενδιαφέροντά της: Ειρήνη-Δημοκρατία- Κοινωνική Πρόοδος, χ.χρ.* [ο υποφάκελος στον οποίον περιέχεται το έγγραφο, φέρει τη σημείωση «Θέσεις για τη διαπαιδαγωγική δουλειά- Φθινόπωρο 1964»].

κανείς υπόψη το χρονικό διάστημα που μεσολαβεί συνήθως ανάμεσα στη συγγραφή ενός κειμένου και τη δημοσίευσή του, θα πρέπει να γράφτηκε στις αρχές του φθινοπώρου, (το χάσμα των γενεών) αναγνωριζόταν ως ένα καινούργιο φαινόμενο άξιο προσοχής, ως μια παράμετρος που μπορούσε να επηρεάσει δραματικά το πολιτικό σκηνικό: «Υπάρχει και άλλη μια προσφυλής μέθοδος στους εχθρούς μας. Η προσπάθεια να αποκόψουν τη Νέα Γενιά από τον κορμό της, το λαό. Καλλιεργούν τη γενική αντίληψη ης «αντίθεσης» των νέων με τους «ξεπερασμένους» παλιούς. Κάνουν κάθε προσπάθεια να φορτώσουν τις κακοδαιμονίες του τόπου στην γενιά των πατεράδων τους. Αγωνίζονται να δημιουργήσουν εντυπώσεις πως η νεολαία μπορεί και πρέπει να τραβήξει δρόμο διαφορετικό από του λαού, πιο «προχωρημένο» ή πιο «τολμηρό». Και προσπαθούν να διαποτίσουν με τέτοια αντίθεση, ακόμη και την ιδιωτική ζωή της νεολαίας».²⁰ Η παραπάνω διατύπωση συνόψιζε με τρόπο εξαιρετικά σαφή την επίσημη άποψη της ΕΔΑ για το χάσμα των γενεών. Το τελευταίο αποτιμούταν ως μια πτυχή του «ροκ εν ρολ φαινομένου», καθώς η αφετηρία του εντοπιζόταν στην επιτυχία των Μπητλς, η δε αντικατάσταση της «πάλης των τάξεων» από την «πάλη των γενεών» (θεωρούσε η ΕΔΑ ότι) χρησιμοποιούνταν από τις αντικομμουνιστικές δυνάμεις, ακριβώς όπως είχε συμβεί στο παρελθόν με το ροκ εν ρολ, με σκοπό την εκτροπή των αγωνιστικών διαθέσεων της νεολαίας, της ζωντανίας τους και της οργής που προνομιακά οι νέοι νιώθουν για τα κακώς κείμενα της κοινωνίας, σε ατραπούς ελεγχόμενες και πολιτικά ακίνδυνες.

Η παραπάνω άποψη δεν αποτελούσε αποκλειστικότητα της ελληνικής Αριστεράς, αλλά αντίθετα φαίνεται πως απηχούσε μια γενικότερη αντίληψη την οποία είχε αναπτύξει η Αριστερά σε πανευρωπαϊκό επίπεδο, αν λάβουμε υπόψη μας μία ανάλυση που πραγματοποίησε το 1966 το μέλος του Π.Γ. του Κομμουνιστικού Κόμματος της Γαλλίας, Ρολάν Λερούα, και αναδημοσίευσε το περιοδικό της ΔΝΑ «Η Γενιά μας»: «Η νεολαία δεν έχει γίνει μια τάξη ξεχωριστή, δεν ξεφεύγει από την διαίρεση της Κοινωνίας σε τάξεις. Και όταν εξετάζουμε τα προβλήματα που την αφορούν, πρέπει να τα εξετάζουμε σε μια ταξική βάση» επεσήμαινε ο Λερούα, τονίζοντας ότι μια οργανωμένη επιχείρηση εξαπάτησης των νέων βρισκόταν ήδη επί θύραις. «Το κύριο χαρακτηριστικό των αναζητήσεων της Δεξιάς είναι να βρουν τα

²⁰ *Η Γενιά μας, γενιά της Αλλαγής. Προσυνεδριακή διακήρυξη της ΔΝΑ*, Αθήνα 1964, σελ. 14- 15.

μέσα να πλησιάσουν και να μιλήσουν στη νεολαία. Να σερβίσουν «παλιές ιδέες με νέες ετικέτες». Να κατευθύνουν την οργή της νεολαίας όχι στο παλιό-καθεστώς που πρέπει ν' αλλάξει, αλλά στις προηγούμενες γενιές. *«Καμμιά γενιά, διακηρύσσουν, δεν αρνιόταν και δεν μισούσε τη γενιά των πατέρων της τόσο βαθιά, όσο η σημερινή γενιά».* Μια τέτοια δημαγωγική εκστρατεία παρέχει πάντοτε τροφή στη διαστροφή της νεολαίας, συμβάλλει με την κολακεία στο να κατευθύνει την οργή της ενάντια στις προηγούμενες γενιές και διαπαιδαγωγεί ταυτόχρονα τους μεγαλύτερους ενάντια στους νεότερους. Και τελικά δεν καταλήγει πουθενά αλλού από το να διαιρεί και να διασπά τις δημοκρατικές δυνάμεις -και τους εργαζόμενους». ²¹ Δεδομένου ότι ο Λερούα έκρινε ως πολιτικά «ύποπτες» και επικίνδυνες τις απόψεις περί ύπαρξης χάσματος των γενεών, μίσους των νέων για τη γενιά των γονιών τους και αλλαγής του κόσμου από τη συλλογικότητα των νέων, τόνιζε με σαφήνεια ότι οι νέοι δεν θα έπρεπε να παρασυρθούν από τέτοιου είδους αντιλήψεις, αλλά να διεξάγουν τον αγώνα τους εντός της εργατικής τάξης, η οποία και ήταν η μόνη κοινωνική δύναμη που θα μπορούσε να επιφέρει την πραγματική αλλαγή: «Η νεολαία δεν μπορεί να διεξάγει αυτή την πάλη [για την αλλαγή της «παλιάς Κοινωνίας»], παρά μονάχα σε στενή σύνδεση με την εργατική τάξη και τις δημοκρατικές δυνάμεις. Αυτοί, που προσπαθούν να διαπαιδαγωγήσουν τη νεολαία ενάντια στην εργατική τάξη, στην πραγματικότητα παρατείνουν την ύπαρξη της παλιάς Κοινωνίας». ²²

Αν σε επίπεδο θέσεων η ανάδυση της νεολαίας δημιουργούσε προς τα μέσα της δεκαετίας του 60, μια κάποια σύγχυση στην ηγεσία της ελληνικής Αριστεράς την οποία φαινόταν να λύνει με αφορισμούς που ακόμη δε δημιουργούσαν αντιφάσεις, στο επίπεδο της μουσικής τα πράγματα ήσαν πολύ πιο απλά, καθώς ήδη από τις αρχές της δεκαετίας, η μουσική του Μίκη Θεοδωράκη είχε υπάρξει το απόλυτο σύμβολο. Ωστόσο, παρά την αναμφίβολη απήχηση που είχαν στους νέους (ιδίως τους ενταγμένους στην Αριστερά), τα τραγούδια του Θεοδωράκη, δεν απευθύνονταν σε κάποια συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα. Η μουσική του Θεοδωράκη αποτελούσε από μία άποψη την εφαρμογή στο επίπεδο της μουσικής, της θέσης που ανέλυε ο Λερούα, ότι δηλαδή η νεολαία (με τις ιδιομορφίες της και τη ζωντάνια της) έπρεπε να βαδίζει

²¹ «Μια συζήτηση για τα προβλήματα της γαλλικής νεολαίας με πρωτοβουλία του ΚΚΓ. Με ποιον θα πάει η νεολαία;», *Η Γενιά μας* 31 (10/12/1966), σελ. 5.

²² Στο ίδιο.

τον αγωνιστικό της δρόμο όχι ως ξεχωριστή «τάξη», αλλά εντός της εργατικής τάξης. Προς τα μέσα όμως, της δεκαετίας του 60, μια νέα μουσική πρόταση έκανε την εμφάνισή της, η οποία απευθυνόμενη (σχεδόν αποκλειστικά) στους νέους, έδειχνε να συνιστά την ελληνική περίπτωση του αμερικανικού τραγουδιού διαμαρτυρίας: το «νέο κύμα».

Το «νέο κύμα», περισσότερο από μια μουσική, υπήρξε μια αισθητική πρόταση. Σε αντίθεση με το κυρίαρχο έως τότε μοντέλο που ήθελε το τραγούδι να εξαντλείται στον όσο το δυνατόν πιο επιμελημένο στίχο και τη μουσική που τον επένδυε, το «νέο κύμα» εισήγαγε ως πρωταρχικό στοιχείο του τραγουδιού τον συναισθηματισμό και έναν προβληματισμό ο οποίος φαίνεται πως τροφοδοτούνταν από δύο δεξαμενές: την καταλυτική για χιλιάδες νέους εμπειρία των αγώνων μέσα στη Νεολαία Λαμπράκη (ιδίως κατά την περίοδο των Ιουλιανών), και τα μηνύματα που «έρχονταν» από τις Ηνωμένες Πολιτείες και αφορούσαν την ανάπτυξη του εκεί νεολαιίστικου κινήματος. Δεδομένου ότι η μουσική που εξέφραζε τα νεανικά κινήματα διαμαρτυρίας στις ΗΠΑ υπήρξε η-φολκ, φαίνεται πως η τελευταία παρείχε το μοντέλο για την ανάπτυξη (και) του ελληνικού νεανικού πολιτικού τραγουδιού:²³ ένας τραγουδιστής- τραγουδοποιός με την κιθάρα του, στίχος που σπηλιτεύε αμειλικτα τις κοινωνικές και πολιτικές αδικίες, ακροατήριο αποτελούμενο καταρχήν από νέους, φοιτητές στην πλειοψηφία τους, και μια-εν γένει αδιαφορία για ό,τι αποτελούσε έως τότε προτεραιότητα στο χώρο του εμπορικού τραγουδιού (εντυπωσιακά σκηνικά, πομπώδης ερμηνεία κλπ). Ο Ν. Αντωνόπουλος σε αφιέρωμά του στις μπουάτ, τον χώρο που αναδείχτηκε με βάση τις αισθητικές προδιαγραφές του «νέου κύματος», έδινε μια ωραία περιγραφή τους, υπογραμμίζοντας τη σημασία που οι δημιουργοί του νέου κύματος έδιναν στη δημιουργία της μιας ατμόσφαιρας, εντός της οποίας μπορούσε να καλλιεργηθεί ο προβληματισμός και μία εναλλακτική ψυχαγωγία: «Ο χώρος είναι μικρός- Κυριαρχεί το μισοσκόταδο. Χαμηλά τραπεζάκια και σκαμνάκια, ελαφρά μοντέρνος διάκοσμος, μερικά κεριά στα τραπεζάκια, μια

²³ Είναι χαρακτηριστικό ότι σε αφιέρωμα που έκανε ην «Αυγή» το 1966 στο αμερικανικό (φολκ) τραγούδι διαμαρτυρίας, το τελευταίο χαρακτηρίζεται ως «νέο κύμα»! «Για την Αμερική είναι μια επανάσταση» έγραφε ο αρθρογράφος. «Οι αρχηγοί του νέου αυτού πνευματικού και μουσικού κινήματος, αυτού του «νέου κύματος», όλοι διάσημοι τραγουδιστές και συνθέτες και με καταπληκτική απήχηση, εμπνέονται άμεσα από αυτά που συμβαίνουν γύρω τους» («Η Αμερικανική νεολαία μεταμορφώνεται. Η άλλη φωνή της Αμερικής...», *Αυγή*: 25/09/1966).

κιθάρα ακουμπισμένη σε μια-γωνιά και νεολαία. Η τυπική περιγραφή μιας μπουάτ δε δίνει φυσικά το καινούργιο που αποτελούν οι μπουάτ, οι νέοι χώροι που συγκεντρώνουν σήμερα τη νεολαία της Αθήνας. Το καινούργιο αρχίζει να το ανακαλύπτεις μόλις καθήσεις λίγο. Ο «αμύητος» θα βαρεθεί στην αρχή. Θα κουραστεί καθισμένος σ' αυτά τα άβολα σκαμνάκια, χωρίς να έχει τη δυνατότητα να μετακινηθεί ή να ακουμπήσει κάπου το ποτήρι του. Το καινούργιο θα το ανακαλύψει στους στίχους και τη μουσική, στα τραγούδια που τραγουδούν οι νέοι τραγουδιστές, καθισμένοι ανάμεσα στο κοινό τους, χωρίς μικρόφωνο και χωρίς ιδιαίτερες παρουσιάσεις και προσφωνήσεις...».²⁴

Με βάση τις παραπάνω αρχές αναπτύχθηκε στην Ελλάδα, ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 60, ένα μουσικό ρεύμα το οποίο πιάνοντας και απηχώντας τα μηνύματα των καιρών, ενέτασσε μια σειρά από νεοεμφανιζόμενους Έλληνες δημιουργούς όπως ο Διονύσης Σαββόπουλος,²⁵ ο Χρήστος Λεοντής ή ο Νότης Μαυρουδής, σε ένα ευρύτερο κίνημα, οι αφετηρίες του οποίου βρίσκονταν στο φολκ τραγούδι διαμαρτυρίας. Οι δημιουργοί αυτοί, αλλά και πολλοί τραγουδιστές που αναδείχθηκαν από το «νέο κύμα» ή συνδέθηκαν μ' αυτό, όπως ο Γιώργος Ζωγράφος, ο Δημήτρης Μητροπάνος και ο Γιάννης Πουλόπουλος, με το να καλλιεργούν μια άλλη αισθητική και μια εναλλακτική άποψη για το τραγούδι,²⁶ εισήγαγαν σε αυτό τον κοινωνικό προβληματισμό, και παρόλο που το μπόλιαζαν με τις ιδιαιτερότητες της ελληνικής εμπειρίας, το μετέβαλαν σε τμήμα μιας εξέλιξης, οι ρίζες της οποίας βρίσκονταν, όπως διαπίστωνε σε αφιέρωμά της η «Πανσπουδαστική», στο έργο του Γούντι Γκάθρι και του Πητ Σήγκερ. «Έτσι, βλέπουμε να αναπτύσσεται ένα νέο κύμα συνθετών και τραγουδιστών που μέσα από τα τραγούδια τους ζητάνε να εκφράσουν την αντίθεσή τους μ' έναν κόσμο που φεύγει και την πίστη τους σ' έναν κόσμο που

²⁴ Αντωνόπουλος Ν., «Το νέο κύμα και το πολιτικό τραγούδι. Αυτές οι μπουάτ έχουν τη δική τους ιστορία», *Ανγή*: 02/04/1967.

²⁵ Ο Διονύσης Σαββόπουλος υπήρξε η σπουδαιότερη φυσιογνωμία του νέου κύματος στην Ελλάδα. Το πρώτο προσωπικό του LP, το «Φορτηγό», κυκλοφόρησε το 1966 και αποτελούσε μια πραγματική τομή στα ελληνικά μουσικά πράγματα. Για την τεράστια επιρροή του Ντόλαν στο έργο του Σαββόπουλου, βλ. Καράμπελας Δ., *Διονύσης Σαββόπουλος*, Αθήνα 2003, σελ. 23- 28.

²⁶ Ενδεικτικό του συναισθήματος που υπήρχε σε αυτή τη γενιά των καλλιτεχνών είναι το παρακάτω γεγονός: σε κάποια εκδήλωση της Νεολαίας Λαμπράκη, ο τότε πρωτοεμφανιζόμενος Γιάννης Πουλόπουλος επιχείρησε να ερμηνεύσει το τραγούδι του Θεοδωράκη «Δραπετσάνα». Λόγω της συναισθηματικής του φόρτισης, τουλάχιστο δύο φορές σταμάτησε το τραγούδι, μη μπορώντας να το ολοκληρώσει. Στο τέλος, κατάφερε να το ερμηνεύσει με την παρότρυνση ενός εξίσου συγκινημένου κοινού (Συνέντευξη Ρόη Ντάκουρη, 03/08/2004).

έρχεται» επεσήμαινε ο αρθρογράφος. «Όπως οι λαϊκοί τραγουδιστές (Dylan, Baez) στις ΗΠΑ, ο Ντόνοβαν στην Αγγλία, ο Πέρυ Φρίντμαν κ.α. στη Δυτική Γερμανία, ο Σαββόπουλος, η Φαραντούρη, ο Μαυρουδής κ.α. στην Ελλάδα...».²⁷

Το παραπάνω σχόλιο υποδείκνυε μία ακόμη πτυχή του φαινομένου: το πρότυπο του νεαρού βάρδου, που διαμαρτυρόταν για τις πολιτικές και κοινωνικές αδικίες με «όπλο» του το στίχο και την κιθάρα, δεν υπήρξε (μόνο) μία ελληνική περίπτωση, αλλά ένας τρόπος διαμαρτυρίας σε ολόκληρο τον κόσμο. Στην Ιταλία λ.χ. ο Αντριάνο Τσελεντάνο ξεκίνησε τη δεκαετία του 50 επηρεαζόμενος από το «ροκ εν ρολ» κλίμα της εποχής, ωστόσο από τις αρχές της επόμενης δεκαετίας μεταπήδησε στην πολιτική διαμαρτυρία, και αναδείχθηκε σε κυρίαρχη μορφή της. Στη Γαλλία σπουδαιότερος εκπρόσωπος του κινήματος υπήρξε ο Ζακ Φερρά, ο οποίος ταυτίστηκε με συνθέσεις που είχαν κοινωνικό ή και καθαρά πολιτικό περιεχόμενο (όπως το «Ποτέμκιν» λ.χ.), κάποιες από τις οποίες μάλιστα, απαγορεύτηκε να προβάλλονται στη γαλλική τηλεόραση, ενώ στη Δυτική Γερμανία η σπουδαιότερη μορφή του πολιτικού τραγουδιού ήταν ο Πέρυ Φρίντμαν.²⁸

Εκεί ωστόσο, που το μοντέλο του φλογερού νεαρού βάρδου γνώρισε ιδιαίτερες δόξες, ήταν στις Λαϊκές Δημοκρατίες της ανατολικής Ευρώπης. Στη Τσεχοσλοβακία ένα από τα μεγαλύτερα θέατρα της Πράγας, το Semafor, άνοιξε τις πόλεις του τον Οκτώβριο του 1959, και σύντομα μεταβλήθηκε σε κέντρο προσέλευσης εκατοντάδων νέων, που συγκεντρώνονταν για να ακούσουν νεαρούς καλλιτέχνες να ασκούν κριτική στις πραγματικότητες του υπαρκτού σοσιαλισμού. Κυριότεροι εκπρόσωποι αυτής της τοπικής σκηνής υπήρξαν οι Suchý και Šlitr, οι οποίοι με τα τραγούδια που ερμήνευαν στο Semafor, στηλίτευαν το κομματικό κατεστημένο, την αυστηρή γλώσσα της νομενκλατούρας και τις πρακτικές των υψηλόβαθμων στελεχών της. Η απροσδόκητη επιτυχία και η απήχυσή τους στους νέους, σύντομα έστρεψαν πάνω τους τα φώτα της δημοσιότητας, καθώς μεταβλήθηκαν σε ένα κοινωνικό «φαινόμενο» το οποίο πολλοί σχολιαστές έσπευσαν να ερμηνεύσουν. «Μιλούν τη γλώσσα της νεολαίας», επεσήμαινε ένα εβδομαδιαίο

²⁷ Καρράς Η., «Μια νέα σελίδα στην ιστορία της Αμερικής. Τη γράφουν φοιτητές και λαϊκοί τραγουδιστές. Τραγούδι, ένα καινούργιο όπλο», *Πανσπουδαστική* 50 (Φλεβάρης 1966), σελ. 16- 17.

²⁸ Βλ. «Κατακτά τα νιάτα. Το καινούργιο τραγούδι», *Η Γενιά μας* 23 (25/06/1966), σελ. 16.

έντυπο, προσθέτοντας ότι «έχουν βρει το δρόμο προς την ψυχή των νέων, κάτι που οι «επίσημοι» ποιητές δεν έχουν καταφέρει έως τώρα να ανακαλύψουν».²⁹

Στην Ανατολική Γερμανία ο Βολφ Μπίρμαν (Wolf Biermann) υπήρξε ένας τραγουδοποιός με απaráμιλλο θάρρος και μια αποκοτιά, που φαίνεται πως αποτελούσε κοινό γνώρισμα φαίνεται της νεολαίας (ή πιο σωστά ενός πολιτικά-συνειδητοποιημένου και ευαίσθητοποιημένου τμήματός της) σε ολόκληρο τον πλανήτη. Ο Μπίρμαν έκανε την εμφάνισή του στις αρχές της δεκαετίας του 60, σε μία περίοδο κατά την οποία οι αρχές της Λαοκρατικής Δημοκρατίας της Γερμανίας επέτρεψαν μία πιο ελεύθερη διακίνηση ιδεών στο χώρο του πολιτισμού, ύστερα από το χτίσιμο του τείχους του Βερολίνου (τον Αύγουστο του 1961). Δίνοντας παραστάσεις στο ανατολικό Βερολίνο σε μικρούς χώρους και μπροστά σε ένα κοινό αριθμητικά περιορισμένο, ο Μπίρμαν σύντομα κίνησε το ενδιαφέρον του ποιητή Στέφαν Χέρμλιν, ο οποίος εκτιμώντας το ταλέντο του, τον κάλεσε να λάβει μέρος σε μια από τις ποιητικές βραδιές που διεξάγονταν στη φημισμένη Ακαδημία των Τεχνών. Το βράδυ της 11^{ης} Δεκεμβρίου του 1962, ο Μπίρμαν σε ηλικία μόλις είκοσι έξι ετών στάθηκε μπροστά σε υψηλόβαθμα στελέχη του ΚΚ της Ανατολικής Γερμανίας με μια κιθάρα στο χέρι, ασκώντας με τις μπαλάντες του δημόσια κριτική στις αποτυχίες του σοσιαλιστικού κράτους, και καλώντας την παλιά γενιά κομμουνιστών (πολλοί από τους οποίους ήσαν παρόντες) να παραδώσουν τις θέσεις ευθύνης που κατείχαν στη νέα γενιά. Η καλλιτεχνική και πολιτική του δραστηριότητα συνεχίστηκε αμείωτη τα επόμενα χρόνια, με αποτέλεσμα ο Μπίρμαν να υποστεί επανειλημμένα ταλαιπωρίες και «ενοχλήσεις» που κορυφώθηκαν το 1965, όταν δέχθηκε δημόσια κριτική από στελέχη του ΚΚ της ΛΔΓ που τον κατηγορούσαν για «πολιτική διαστροφή», του απέδιδαν τον χαρακτηρισμό του «αντικομμουνιστή», καθώς και του υποκινητή «αναρχικών ιδεών» στο εσωτερικό της χώρας. Στα τέλη του έτους (τον Δεκέμβριο του 1965), η ενδέκατη ολομέλεια του ΚΚ της Ανατολικής Γερμανίας ενέταξε στις εργασίες της ως αντικείμενο συζήτησης τη δραστηριότητα του Μπίρμαν, και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι στίχοι των τραγουδιών του δεν αποτελούσαν τίποτε λιγότερο από «πορνογραφία». Λίγες μέρες αργότερα ο Μπίρμαν

²⁹ Ryback T., *Rock Around the Block. A History of Rock Music in Eastern Europe and the Soviet Union*, Νέα Υόρκη 1990, σελ. 38- 39.

ειδοποιήθηκε ότι στο εξής απαγορευόταν να δίνει δημόσιες παραστάσεις στην επικράτεια της Ανατολικής Γερμανίας.³⁰

Την ίδια περίπου εποχή, μία θαλερή σκηνή καλλιτεχνών που υπηρετούσαν το τραγούδι διαμαρτυρίας, εμφανίστηκε και στη Σοβιετική Ένωση. Ο πιο γνωστός από αυτούς υπήρξε ο γεννημένος το 1918, Αλεξάντερ Γκάλιτς (Александр Аркадьевич Галич). Εμπνευσμένος ποιητής, συγγραφέας θεατρικών κειμένων και τραγουδοποιός, ο Γκάλιτς αναδείχτηκε σε μια από τις πιο αξιοσημείωτες εστίες κριτικής που υπήρξαν στη σοβιετική κοινωνία μετά το εικοστό συνέδριο του ΚΚΣΕ, σπηλιτεύοντας τις ακρότητες της (σταλινικής) περιόδου που είχε προηγηθεί. Τα στρατόπεδα συγκέντρωσης, οι εκκαθαρίσεις, αλλά και οι σιωπές όσων τις είχαν ανεχτεί έγιναν στίχος που τραγουδήθηκε από τα νεανικά ακροατήρια στις παραστάσεις που ο Γκάλιτς έδινε σε μικρούς, «ξεστούς» χώρους· ωστόσο, προς τα μέσα της δεκαετίας η διάδοση των tape recorder (η παραγωγή των οποίων έφτασε το 1965 να ξεπερνά τις 453.000 ετησίως)³¹ οδήγησε στην ανάπτυξη μιας τεράστιας -και ημιπαράνομης- αγοράς, παράλληλης σε αυτήν που ήλεγχε το κρατικό μονοπώλιο, η οποία και κατέστησε διάσημο τόσο τον Γκάλιτς όσο και τον Οκουντζάβα. Ο Μπουλάτ Οκουντζάβα (Булат Шалвович Окуджава) γεννήθηκε το 1924 και αποτέλεσε την έτερη καλλιτεχνική φυσιογνωμία, που κυριάρχησε στο τραγούδι διαμαρτυρίας στη Σοβιετική Ένωση τη δεκαετία του 60. Αυτοδίδακτος, με ελάχιστες μουσικές γνώσεις, ο Οκουντζάβα «έντυνε» τις απλές στη δομή τους μελωδίες με μια φωνή απολύτως ταιριαστή και έναν στίχο εξαιρετικά καινοτομικό: σε μια εποχή για παράδειγμα που σε ό,τι αφορά τον Β' Π.Π. η δεσπόζουσα τάση στη σοβιετική μουσική ήταν η επική αναπαράσταση των κατορθωμάτων του Κόκκινου Στρατού, ο Οκουντζάβα μιλούσε για το παράλογο του πολέμου και τον πόνο που προκαλούσε. Στο ίσως πιο χαρακτηριστικό τραγούδι της σκηνής των σοβιετικών βάρδων, που έφερε τον τίτλο «Ο χάρτινος στρατιώτης», ο Οκουντζάβα εικονογραφούσε το μάταιο του πολέμου με έναν τρόπο που τον έφερνε σε πλήρη ευθυγράμμιση με όσους καλλιτέχνες υπηρετούσαν το αντιπολεμικό τραγούδι σε ολόκληρη την υφήλιο: «κι έτσι, πήγε στη

³⁰ Στο ίδιο, σελ. 40-42.

³¹ Στο ίδιο, σελ. 44.

φωτιά [του πολέμου], κι έγινε στάχτη και αποκαΐδια. Βλέπεις, ήταν ένας χάρτινος στρατιώτης...».

Ο διεθνισμός αυτής της πολύπλευρης νεανικής αμφισβήτησης (με τη φοιτητική νεολαία να αποτελεί το δυναμικότερο κομμάτι της) υπήρξε ένα στοιχείο το οποίο καταγράφηκε εξαρχής ως κάτι το εξαιρετικά ενδιαφέρον. Για την Αριστερά, το τραγούδι-διαμαρτυρίας είτε λεγόταν «φολκ σονγκ» στις ΗΠΑ, είτε «νέο κύμα» στην Ελλάδα, είτε υπηρετούνταν από καλλιτέχνες όπως ο Τσελεντάνο στην Ιταλία και ο Φρίντμαν στη Δυτική Γερμανία, αποτελούσε τις «εθνικές» περιπτώσεις ενός φαινομένου με διεθνείς διαστάσεις, οι ρίζες του οποίου εκτιμούσε ότι βρίσκονταν στην πολιτιστική παράδοσή της και την πολιτικοϊδεολογική δουλειά που είχε διεξαχθεί τα προηγούμενα χρόνια εντός των κομμάτων της. «Το νέο κύμα» σχολιαζόταν σε δημοσίευμα της «Αυγής» το 1965, «δεν πρόκειται για κάποια καινούργια σχολή ή για καινούργια τεχνοτροπία. Οι νέοι συνθέτες [βρίσκονται] στο δρόμο της «σχολής Θεοδωράκη».³² Η παραπάνω οπτική έτεινε να ερμηνεύει το τραγούδι διαμαρτυρίας όχι ως αποτέλεσμα διεργασιών οι οποίες πραγματοποιούνταν εντός της νεολαίας, όσο σαν καρπό της συστηματικής δουλειάς που είχε πραγματοποιηθεί τα προηγούμενα χρόνια σε ιδεολογικό επίπεδο από τις νεολαίες της Αριστεράς και την καθοδήγησή τους. Το «νέο κύμα» για παράδειγμα, οι συνθέτες του οποίου σύμφωνα με τον Μίκη Θεοδωράκη υποδείκνυαν και υλοποιούσαν μία τρίτη οδό, μακριά τόσο από τα «ινδοπρεπή» τραγούδια που την εποχή εκείνη κατέκλυζαν το λαϊκό τραγούδι, όσο και «από τις εξαλλοσύνες τύπου γιε-γιε»,³³ ήταν το αποτέλεσμα της προσπάθειας που είχε αρχίσει πριν μερικά χρόνια η ΔΝΛ «για την ουσιαστική ανανέωση και ελληνικοποίηση της μουσικής».³⁴ Οι οπτικές αυτές, η μετατόπιση δηλαδή του κέντρου βάρους στις αναλύσεις, από τις διεργασίες που πραγματοποιούνταν εντός της νεολαίας, στην επιτυχία της κομματικής δουλειάς, μπορούν ίσως να ερμηνεύσουν για ποιο λόγο στις όσες αναλύσεις πραγματοποιήσε η Αριστερά την προδικτατορική περίοδο για το τραγούδι διαμαρτυρίας και τις διεθνείς

³² «Μίκης Θεοδωράκης. Ένας συνθέτης σ' ένα πολιτικό γραφείο. Η τελευταία του έμπνευση. Ένα έργο για χιλιάδες φωνές που θα αποδίδει τους πρόσφατους αγώνες για τη Δημοκρατία», *Αυγή*: 10/10/1965.

³³ Στο ίδιο.

³⁴ Στο ίδιο.

του διαστάσεις, απουσίαζε οποιαδήποτε αναφορά στους βάρδους εκείνους, που την ίδια εποχή εκπροσωπούσαν το κίνημα στις Λαϊκές Δημοκρατίες.

Στα μέσα της δεκαετίας του 60 οι σχολιαστές της Αριστεράς είχαν κάθε λόγο να νιώθουν ικανοποιημένοι από την ανάδυση και την επιτυχία που φαινόταν να γνωρίζει παγκοσμίως το τραγούδι διαμαρτυρίας. Πέρα από το «κλασικό» (μη προσδιορισμένο ηλικιακά) πολιτικό τραγούδι, η ανάδυση του φολκ στις ΗΠΑ και μιας σειράς μουσικών κινημάτων με έντονες επιρροές από αυτό, σε όλες σχεδόν τις ευρωπαϊκές κοινωνίες, χαιρετιζόταν ως μια αναμφίβολη ήττα της μουσικής «γιε- γιε». Δεδομένου του «πολέμου» που η Αριστερά είχε κηρύξει στο ροκ εν ρολ, ήδη από την εμφάνιση του τελευταίου το 1956, η απήχηση του φολκ στους νέους (θεωρήθηκε ότι) αποτελούσε δικαίωση της δουλειάς και των απόψεών της, ένα ελπιδοφόρο σημάδι που έδειχνε πως η εποχή των έξαλλων διασκεδάσεων, της ηθικής παρακμής στην οποία η νεολαία είχε εισέλθει και της αποστασιοποίησης της από τα πολιτικά πράγματα, σύντομα θα λάμβανε τέλος. «Ήταν κάποτε μια εποχή που για να πιάσει ένα τραγούδι και ν' αγαπηθεί από το κοινό, έφτανε να έχει ρυθμό, κι' αν τα λόγια δεν αρκούσαν, έπρεπε απλώς να φωνάζεις γιε- γιε στο μικρόφωνο [...]» διαπιστωνόταν σε άρθρο που δημοσίευε η «Γενιά μας». «Σήμερα παρουσιάστηκαν στα τραγούδια λόγια που σε κάνουν να σκέφτεσαι, ν' αγανακτείς, να εξεγείρεσαι».³⁵ Το γεγονός ότι οι Μπητλς με την επιτυχία που γνώριζαν την ίδια εποχή, φαινόταν να έχουν μια αξιοσημείωτη επιρροή σε ένα σημαντικό τμήμα της νεολαίας, ήταν κάτι που οπωσδήποτε προκαλούσε προβληματισμό, ωστόσο οι σχολιαστές εκτιμούσαν ότι η συντριπτική πλειοψηφία της νεολαίας ακολουθούσε (ή σύντομα θα ακολουθούσε) τους συνθέτες του πολιτικού τραγουδιού, όπως ακριβώς (θεωρούσαν ότι) συνέβαινε ήδη στις ΗΠΑ, τη χώρα εκείνη η οποία τόσο είχε ταυτιστεί με την Μπητλομανία: «Ίσως να είναι ακόμη πολλοί εκείνοι που αφήνουν μακριά τα βρώμικα μαλλιά τους κι αδιαφορούν για το ντύσιμό τους», επεσήμαινε αρθρογράφος της «Αυγής» το 1966 σε σχετικό αφιέρωμα της εφημερίδας, «στο σύνολό της όμως η αμερικανική νεολαία έπαψε να είναι αδιάφορη για το τι γίνεται γύρω της».³⁶

³⁵ «Κατακτά τα νιάτα. Το καινούργιο τραγούδι», *Η Γενιά μας* 23 (25/06/1966), σελ. 16.

³⁶ «Η αμερικανική νεολαία μεταμορφώνεται.», *Αυγή*: 25/09/1966.

Αν η αδιαφορία της νεολαίας ταυτιζόταν με το μουσικό κίνημα «γιε- γιε» και φυσικά με τους Μπητλς που αναγνωρίζονταν ως οι επιφανέστεροι εκπρόσωποί του, τα πράγματα σύντομα άρχισαν να αλλάζουν. Μετά το καλοκαίρι του 1966, μια σειρά από σχόλια και αναφορές έδειχναν πως κάτι είχε αλλάξει στον τρόπο με τον οποίον η επίσημη Αριστερά άρχισε να προσλαμβάνει, όχι τόσο το κίνημα «γιε- γιε» στο σύνολό του, όσο τους Μπητλς. Τον Μάρτιο του 1967 για παράδειγμα, το περιοδικό «Η Γενιά μας» δημοσίευε τα κύρια σημεία της εισήγησης που περίπου έναν μήνα πριν, είχε παρουσιάσει ο Θέμης Μπανούσης σε συγκέντρωση της ΔΝΔ στην Καλλιθέα στο πλαίσιο της εκστρατείας «Πολιτιστική Αναγέννηση». Ο εισηγητής παρουσιάζοντας τις εξελίξεις στο πολιτικό τραγούδι της εποχής, επιχειρούσε να τεκμηριώσει το διεθνισμό του φαινομένου, απαριθμώντας τους κυριότερους εκπροσώπους του ανά χώρα, σε μια χορεία ονομάτων στην οποίαν εντάσσονταν και τα «σκαθάρια»: «Μπομπ Ντύλαν, Μπητλς, Ζωρζ Μπρασσένς, Μπόρις Βιάν, Πρεβέρ, Φρίτμαν, Αμερική, Αγγλία, Γαλλία, Δυτική Γερμανία».³⁷ Στα τέλη του ίδιου μήνα, σε συναυλία αντιπολεμικού τραγουδιού που πραγματοποιήθηκε στο θέατρο «Κεντρικόν» και εντασσόταν στις εκδηλώσεις που προηγούνταν της Ε΄ Μαραθώνιας Πορείας Ειρήνης, ένα «γιε- γιε» ελληνικό συγκρότημα, οι Τσινκουέτι, ένωσε τις φωνές του με αυτήν καλλιτεχνών του νέου κύματος, όπως του Δ. Σαββόπουλου, του Γιώργου Ζωγράφου, του Δημήτρη Μητροπάνου ή της Μαρίας Φαραντούρη. Για τους δύσπιστους του εγχειρήματος, η «Αυγή» έσπευδε να επισημάνει ότι ένας ιερός (και κοινός)-στόχος βρισκόταν υπεράνω οιασδήποτε διακρίσεων: «Σε ρυθμό χασάπικου ή σέηκ» επεσήμαινε χαρακτηριστικά η εφημερίδα, «το τραγούδι της ειρήνης είναι το ίδιο».³⁸

Ήδη από το καλοκαίρι του 1966, σποραδικές αναφορές που έτειναν να αναγνωρίσουν στην «αλλόκοτη» συμπεριφορά των «γιεγιέδων» μία κάποια, έστω και όχι αποδεκτή, πολιτική διάσταση μπορούσαν να ανιχνευθούν. Τον Ιούνιο του 1966 για παράδειγμα, η «Γενιά μας» αναδημοσίευσε ένα άρθρο από το περιοδικό «Παγκόσμια Νεολαία» της ΠΟΔΝ (Παγκόσμιας Ομοσπονδίας Δημοκρατικών Νεολαίων) το οποίο αναφερόταν στο τραγούδι διαμαρτυρίας, προχωρώντας

³⁷ «Πολιτιστική Αναγέννηση. Το πολιτικό τραγούδι», *Η Γενιά μας* 36 (20/03/1967), σελ. 10.

³⁸ «Στα πλαίσια της προπαρασκευής της Μαραθώνιας Πορείας. Ανεπανάληπτη η χθεσινή επιτυχία της συναυλίας αντιπολεμικού τραγουδιού», *Αυγή*: 01/04/1967.

παράλληλα σε κάποιες επισημάνσεις σχετικά με το τραγούδι «γιε- γιε», το οποίο την ίδια εποχή ασκούσε τεράστια και αναμφισβήτητη επιρροή στη νεολαία. Οι πρακτικές των «οργισμένων νιάτων» όπως αποκαλούνταν συχνά οι Μπητλομανείς αμφισβητίες, δεν γίνονταν αποδεκτές, ωστόσο τα σπέρματα της αναγνώρισής τους ως μιας υπό διαμόρφωση και δίχως κάποιο σαφές ιδεολογικό περιεχόμενο πολιτικής συλλογικότητας ήσαν εμφανή: «Η Τζόαν Μπαέζ», έγραφε ο αρθρογράφος, «δεν αγαπά τα ημίμετρα. Δεν εκτιμά εκείνους που νομίζουν πως μόνο με το ν' αφήνουν τα μαλλιά τους να μακραίνουν –σε στιλ Μπητλς και πιο μακρύτερα ακόμη– κάνουν κριτική στην κοινωνία. Δεν είναι μόνο το τραγούδι, η εμφάνιση, η στάση, αλλά μαζί και η δράση, που λογαριάζεται». ³⁹ Μπορεί ακόμη η «οργή» που επεδείκνυν οι οπαδοί των Μπητλς με την απροσδιόριστη αμφισβήτησή τους να μην γινόταν αποδεκτή, ωστόσο ήδη τους αναγνωριζόταν δημόσια ότι με τη συμπεριφορά τους, την εμφάνισή τους και τα τραγούδια τους ασκούσαν κι αυτοί κριτική στο σύστημα.

Η παραπάνω αναφορά δεν προέκυψε εντελώς ξαφνικά. Αντιθέτως φαίνεται πως απηχούσε μια συζήτηση η οποία πραγματοποιούνταν εντός της ΔΝΛ από χρόνια σχετικά με το «φαινόμενο» Μπητλς, τα αίτια της επιτυχίας τους και τις συνέπειες που μπορούσε να έχει η αναμφίβολη επιρροή τους στη νεολαία. Ειδικά για τους Μπητλς, όπως άλλωστε είχε συμβεί και με τον Έλβις Πρίσλεϋ την πρώτη περίοδο του ροκ εν ρολ (1956- 1963) κάποια διεξοδική ανάλυση δεν πραγματοποιήθηκε, ή τουλάχιστον δεν εντοπίστηκε από τη μελέτη του αρχειακού υλικού. Ενδεχομένως, η επικέντρωση των αναλύσεων σε κάποιους εκπροσώπους του φαινομένου, ακόμη και αν αυτοί ήσαν οι εμβληματικότερες μορφές του, να θεωρήθηκε πως ενέχει τον κίνδυνο της διαμόρφωσης μιας εικόνας στρεβλής σε σχέση με εκείνη που αποτελούσε την επίσημη γραμμή του κόμματος για το ροκ εν ρολ: δεδομένου ότι το τελευταίο όπως έχουμε δει, απορρίπτονταν για μια σειρά από λόγους, ο Πρίσλεϋ, οι Μπητλς ή οι Στόουνς δεν ήσαν το πρόβλημα, αλλά η αιχμή του προβλήματος. Πολλώ δε μάλλον, που μια *a priori* απόρριψή τους θα δημιουργούσε εύλογες απορίες για τα κίνητρά της. Τον Ιούλιο του 1966 για παράδειγμα, ο Μίκης Θεοδωράκης με τη διπλή του ιδιότητα, τόσο αυτή του μουσικοσυνθέτη, όσο και αυτή του ηγέτη της ΔΝΛ, εξέφραζε την άποψη ότι άλλο πράγμα ήταν το κίνημα «γιε- γιε» το οποίο και συνιστούσε ένα ήθος

³⁹ «Κατακτά τα νιάτα. Το καινούργιο τραγούδι», *Η Γενιά μας* 23 (25/06/1966), σελ. 16.

που ο ίδιος δεν μπορούσε να αποδεχτεί, και άλλο πράγμα οι Μπητλς ως μουσικοί, οι οποίοι (αναγνώριζε ότι) του άρεσαν: «Η μουσική γιε γιε» έλεγε σε συνέντευξή του στον «Ελεύθερο Κόσμο», δεν είναι απλώς μουσική [...]. Εκφράζει ένα ήθος, μια ιδεολογία [...]. Το να θέλεις λοιπόν να μπολιάσεις αυτή τη νεολαία με το δηλητήριο που λέγεται ήθη και έθιμα των γιεγιέδων, να την κατεβάσεις στο επίπεδο των μηδενιστών που κραυγάζουν «το τίποτα για το τίποτα», ισοδυναμεί με εθνικό έγκλημα».⁴⁰

Η παραπάνω άποψη συνιστούσε μια αρκετά αυστηρότερη εκδοχή εκείνης που είχε διατυπώσει ο μουσικοσυνθέτης στις αρχές του έτους και είχε αναδημοσιεύσει η «Αυγή». Σύμφωνα με αυτήν, όχι μόνο οι Μπητλς ήταν θαυμάσιοι μουσικοί, όχι μόνο η επιτυχία τους ήταν απολύτως προβλέψιμη, δεδομένων των κύριων χαρακτηριστικών της (γρήγορος ρυθμός, υπέροχες –και λαϊκές– μελωδίες, πρωτοπόρα ενορχήστρωση), αλλά και οι οπαδοί τους εξέφραζαν με τη συμπεριφορά τους μια κριτική στην κοινωνία. Οι χοροί τους μάλιστα που πολλοί τους χαρακτήριζαν ως σεξουαλικούς και παρακαμιακούς, δεν ήταν τίποτε άλλο παρά μια διέξοδος, μία φυγή από την πίεση της μεταπολεμικής εποχής, ήταν δηλαδή, όπως χαρακτηριστικά έλεγε, χοροί μοναξιάς και οδύνης. «Νομίζουν ότι όλα αυτά είναι κάτι το εκκεντρικό, ότι είναι άνθρωποι τέντυ μπόνυς», σχολίαζε για όσους έτειναν να απορρίπτουν ασυζητητί τα περίεργα γούστα των γιεγιέδων. «Και δεν ξέρουν ότι και το ότι είναι ακούρευτοι, κι αυτό είναι μια διαμαρτυρία απέναντι στην κοινωνία».⁴¹ Η απόσταση ανάμεσα στις δύο απόψεις, την πρώτη που κατανοεί τη συμπεριφορά των οπαδών των Μπητλς και την εγγράφει σε μια γενικότερη αμφισβήτηση και κριτική, και τη δεύτερη που φαίνεται να την απορρίπτει χρησιμοποιώντας μάλιστα βαρείς χαρακτηρισμούς («εθνικό έγκλημα»), υπήρξε μεγάλη. Το γεγονός ότι ο «Ελεύθερος Κόσμος» υπήρξε ένα έντυπο που υπηρέτησε με συνέπεια την αντικομμουνιστική παράταξη καθ' όλη την κρίσιμη περίοδο που προηγήθηκε της απριλιανής δικτατορίας, καθώς και η εν γένει διαχείριση των απόψεων που εξέφρασε ο Θεοδωράκης από την εφημερίδα (ένταξη της άποψης αυτής στον τίτλο του άρθρου και μάλιστα με emphaticό τρόπο,

⁴⁰ «Ο Μίκης Θεοδωράκης ομιλεί για το λαϊκό τραγούδι. Εθνικό έγκλημα η μουσική των γιε- γιε!», *Ελεύθερος Κόσμος*, 27/07/1966.

⁴¹ «Μίκης Θεοδωράκης. Οι μοντέρνοι χοροί είναι χοροί απόλυτης μοναξιάς και οδύνης», *Αυγή*: 06/01/1966.

χρήση θαυμαστικού, επιλογή της άποψης αυτής σε ένα άρθρο στο οποίο διατυπώθηκαν απόψεις για μια σειρά από θέματα) υποδεικνύει ότι ενδεχομένως να υπήρξε η διάθεση να χρησιμοποιηθούν οι απόψεις του Θεοδωράκη με έναν τρόπο εύσχημο, ώστε να ανοίξει ένα μέτωπο μεταξύ αυτού και των «γιεγέδων».

Όπως και να έχει το πράγμα, η αλήθεια είναι ότι οι παραπάνω (αντιφατικές σε ένα βαθμό) απόψεις συνιστούσαν την κορυφή του παγόβουνου. Το «παγόβουνο» ήταν η συζήτηση που διεξαγόταν εντός της ΔΝΛ σχετικά με το «κίνημα γιε- γιε» και τον βαθμό που αυτό μπορούσε να αντιμετωπιστεί ως τμήμα του γενικότερου νεολαιίστικου κινήματος. Με άλλα λόγια, το κρίσιμο σημείο ήταν η διασαφήνιση του αν οι «γιεγέδες» αποτελούσαν μια πολιτική ομάδα υπαρκτή (πολιτική με την ευρύτερη έννοια), εν δυνάμει ή έστω υπό διαμόρφωση. Μία εισήγηση η οποία πραγματοποιήθηκε στις αρχές του 1966 είναι τεκμήριο τόσο της ύπαρξης αυτού του προβληματισμού, όσο και του γεγονότος ότι προς το καλοκαίρι του έτους κάτι άρχιζε να αλλάζει στον τρόπο με τον οποίον η ηγεσία της ΔΝΛ ερμήνευε το «κίνημα γιε- γιε», τους Μπητλς και τους οπαδούς τους. Σε αυτήν, αναλύονταν οι ιδεολογικές επιδράσεις που είχε δεχτεί η μεταπολεμική νεολαία, καθώς και οι ζυμώσεις που είχαν πραγματοποιηθεί εντός της, με τη χρήση εργαλείων ανάλυσης όχι και πολύ πρωτότυπων: ο αμερικάνικος τρόπος ζωής, ο κοινωνικός αμοραλισμός, η αλλοτρίωση της εθνικής συνείδησης των νέων και ο κοσμοπολιτισμός, θεωρούσε ο εισηγητής ότι υλοποιούσαν μία «πολύπλευρη, επίμονη και μακρόχρονη ιδεολογική και εκπολιτιστική επίθεση» ενάντια στους νέους.⁴² Ο συντάκτης του κειμένου εκτιμούσε ότι η πλειοψηφία της ελληνικής νεολαίας είχε αντισταθεί στον αμοραλισμό και τον αμερικάνικο τρόπο ζωής, ωστόσο έστρεφε την προσοχή του σε εκείνο το τμήμα της, το οποίο φαινόταν να βρίσκεται εκτός της ιδεολογικής και οργανωτικής επιρροής της ΔΝΛ: «Θα ήταν λάθος όμως να μη δούμε» επεσήμαινε, «ότι σημαντικές ακόμη μάζες νεολαίας είναι απροσανατόλιστες κοινωνικά ή ακολουθούν ολισθηρούς δρόμους: Μια μεγάλη ακόμα μάζα νεολαίας αδιαφορεί για την πολιτική και τα κοινωνικά προβλήματα, είναι απολιτική. Μια άλλη μερίδα, όχι βέβαια μεγάλη, έχει δώσει στραβό περιεχόμενο στην κοινωνική της διαμαρτυρία, εκφράζει τον

⁴² ΑΣΚΙ, Αρχείο Δημοκρατικής Νεολαίας Λαμπράκη, Κουτί 279, Φάκελος 1 (Επιτροπή Διαφώτισης 1965- 1967), *Εισήγηση για τη Διαφώτιση, χ.χρ.* [το έγγραφο φέρει τη σημείωση «Εισήγηση για τη Διαφώτιση- αρχές 1966»].

αντικομορμισμό της σε μια έξαλλη και αντικοινωνική συμπεριφορά. Μια τρίτη τέλος κατηγορία νέων, αυτή μικρή, επιστρατεύεται στην υπηρεσία των άμεσων πολιτικών σκοπών της αντίδρασης και της φασιστικής Δεξιάς. Η ιδεολογική, διαφωτιστική μας δουλειά δεν μπορεί να αδιαφορεί γι' αυτή τη νεολαία και το μέλλον της».⁴³

Η παραπάνω εισήγηση συνιστούσε μια σημαντική μετατόπιση στον τρόπο με τον οποίον τα στελέχη της ΔΝΛ ερμήνευαν τους οπαδούς των Μπητλς και τη συμπεριφορά τους. Το καλοκαίρι του 1964 η «Αυγή» είχε δημοσιεύσει ένα άρθρο στο οποίο επιχειρούσε να προβεί σε μία ερμηνεία των Μπητλς, της μουσικής τους και της πρωτόγνωρης επιτυχίας τους, τη στιγμή ακριβώς που εξελισσόταν η διάδοση της φήμης τους σε παγκόσμια κλίμακα. Στο άρθρο αυτό, το οποίο και συνιστά την μοναδική (εντοπισμένη από τον γράφοντα) δημόσια απόπειρα να ερμηνευτεί το «φαινόμενο Μπητλς», οι τελευταίοι παρουσιάζονται να «αλιεύουν» οπαδούς από εκείνο το τμήμα των νέων οι οποίοι ουδεμία διάθεση παρουσίαζαν για πολιτικό προβληματισμό και κοινωνική κριτική. «Ένα σημαντικό μέρος της βρετανικής νεολαίας» επεσήμαινε ο αρθρογράφος, «βρήκε το ιδεώδες του: την πάλη για την ειρήνη, την ειρήνη που θα σώσει την πατρίδα του από τον κίνδυνο του πυρηνικού ολέθρου. Οι άλλοι όμως; Αυτοί θαυμάζουν τους Μπητλς, αυτοί παραληρούν για τους Μπητλς».⁴⁴ Δεδομένου του ότι υπήρχε από τα τέλη της δεκαετίας του 50 ένα θαλερό αντιπολεμικό κίνημα στη Βρετανία με ιδιαίτερη απήχηση στη νεολαία, το οποίο και είχε ως μουσικό του πρόταγμα το φολκ τραγούδι, ο αρθρογράφος «έβλεπε» την ύπαρξη δύο τμημάτων στο σώμα της βρετανικής νεολαίας, ενός πολιτικά προβληματισμένου και εκείνου που χαρακτηρίζονταν από την πλήρη αδιαφορία (του) για τα κοινωνικά προβλήματα. Κάθε μια από τις δύο αυτές ομάδες παρουσιαζόταν να έχει το μουσικό της σύμβολο: η πρώτη το φολκ τραγούδι διαμαρτυρίας με τους (κατά βάση ενταγμένους στην Αριστερά) καλλιτέχνες του, η δεύτερη τους νεαρούς από το Λίβερπουλ με τους έξαλλους ρυθμούς και τους πολιτικά παντελώς αδιάφορους στίχους τους.

⁴³ Στο ίδιο.

⁴⁴ Δογάνης Θ., «Νεολαία και Μπητλς. Το φαινόμενο και η εξήγησή του», *Αυγή*: 03/07/1964.

Σε σχέση με το παραπάνω σχήμα, οι απόψεις που διατυπώθηκαν στην εισήγηση της Επιτροπής Διαφώτισης αλλά κι εκείνες που στις όποιες παραλλαγές τους εκφράστηκαν κατά καιρούς από τον ηγέτη της ΔΝΛ, συνιστούσαν μια τομή, με την έννοια ότι αντιμετώπιζαν τα «οργισμένα νιάτα» ως ένα τμήμα της νεολαίας που υλοποιούσε με την όλη συμπεριφορά του μια κοινωνική κριτική, ενδεχομένως όχι αποδεκτή στον τρόπο με τον οποίον εκφραζόταν, όμως υπαρκτή. Δεδομένου ότι όλες οι καινοτομικές προσεγγίσεις για τους γιγιέδες και την αμφισβήτησή τους, διατυπώθηκαν μετά την άνοιξη του 1966, θα πρέπει σε εκείνο το χρονικό διάστημα κάτι να είχε μεσολαβήσει, αρκετά σημαντικό ώστε να οδηγήσει την Αριστερά σε μία επανεξέταση των πολιτικών και ιδεολογικών διαστάσεων του φαινομένου «γιε- γιε» και στον επαναπροσδιορισμό της (επίσημης) ερμηνείας της. Η λύση στο γρίφο φαίνεται να βρίσκεται στην εξέλιξη που είχαν οι ίδιοι οι Μπητλς, τόσο όσον αφορά τη μουσική τους, όσο και (περισσότερο αυτό) τις θέσεις που δημόσια διατύπωναν για φλέγοντα ζητήματα της εποχής. Τον Σεπτέμβριο του 1966 για παράδειγμα, η «Αυγή» κάλυψε δημοσιογραφικά το γεγονός ότι οι Μπητλς στην τελευταία όπως επρόκειτο να αποδειχτεί, περιοδεία τους επί αμερικανικού εδάφους, εξέφρασαν την άποψη ότι ο πόλεμος του Βιετνάμ ήταν ένας άδικος πόλεμος, οι ίδιοι δε ήσαν εναντίον του.⁴⁵ Η εφημερίδα έσπευδε να προσθέσει ότι αυτό ήταν η σταγόνα που ξεχείλισε το ποτήρι της οργής των συντηρητικών Αμερικανών, μιας οργής που είχε δημιουργηθεί εναντίον των Μπητλς ήδη από την άνοιξη του έτους, όταν ο Τζων-Λέννον είχε δηλώσει ότι το συγκρότημα του οποίου ήταν μέλος, ήταν πιο δημοφιλές από τον Χριστό.

Οι δύο παραπάνω δηλώσεις έλαβαν μεγάλες διαστάσεις στον τύπο, ωστόσο από μόνες τους είναι προφανές ότι δεν μπορούσαν να καταστήσουν τους Μπητλς οργανικό τμήμα ενός ευρύτερου κινήματος νεανικής αμφισβήτησης με εμφανείς πολιτικές διαστάσεις. Τα πράγματα ήταν πιο σύνθετα. Οι Μπητλς αποτελούσαν κομμάτι ενός κόσμου που άλλαζε πολύ γρήγορα, και πέρα από τις αναμφίβολες καλλιτεχνικές τους δεξιότητες, (αποδείχθηκε πως) είχαν την ικανότητα να αφοουγκράζονται και να συλλαμβάνουν εν τη γενέσει τους τα μηνύματα των καιρών.

⁴⁵ «Κλίμα εχθρότητας στις ΗΠΑ εναντίον των Άγγλων τραγουδιστών. Μπητλς: είναι άδικος ο πόλεμος του Βιετνάμ. Αντίποινα των αντιδραστικών. Δεν μεταδίδουν τα τραγούδια τους οι ραδιοσταθμοί, συνωμοσία σιωπής του τύπου», *Αυγή*: 21/09/1966.

Εξάλλου, παρά τις ερμηνείες στις οποίες προχωρούσε η Αριστερά σχετικά με τη μουσική τους και την «ιδεολογία» που αυτή κουβαλούσε, συγκρίνοντάς την με εκείνη της φολκ σκηνής η οποία ήταν εμφανώς στρατευμένη στον ακτιβισμό και τη διαμαρτυρία, φαίνεται πως για τους πρωταγωνιστές των εξελίξεων τα πράγματα ήταν διαφορετικά. Τον Μάιο του 1964 ο Μπομπ Ντύλαν περιόδευσε στη Βρετανία, όπου και συναντήθηκε με τους Μπητλς. Ο Ντύλαν και οι Μπητλς εκπροσωπούσαν δύο διαφορετικές εκδοχές της νεανικής μουσικής, ωστόσο και οι δύο πλευρές φαίνεται πως έτρεφαν θαυμασμό η μία για την άλλη. Καθώς η μουσική «γιε- γιε» είχε να προσφέρει γρήγορους και ακαταμάχητους ρυθμούς, ενώ η φολκ στίχους με κοινωνικό προβληματισμό, μια μεταξύ των δύο ηγετικών μορφών της νεανικής μουσικής αλληλεπίδραση ξεκίνησε, τα αποτελέσματα της οποίας σύντομα έγιναν ορατά: ο Μπομπ Ντύλαν παρουσιάστηκε στο φημισμένο φεστιβάλ φολκ μουσικής στο Νιούπορτ το 1965 παίζοντας τραγούδια με ηλεκτρική κιθάρα, γεγονός που δίχασε τους οπαδούς του φολκ τραγουδιού και σόκαρε τους πιο παραδοσιακούς από αυτούς, ενώ οι Μπητλς κυκλοφόρησαν δύο LP με τα οποία προχωρούσαν ένα βήμα πέρα από τα κλισέ της ποπ μουσικής, τα οποία σε μεγάλο βαθμό είχαν καλλιεργήσει με τους πρώτους τους δίσκους. Το *Rubber Soul* κυκλοφόρησε τον Δεκέμβριο του 1965 και είχε ένα εξώφυλλο εντυπωσιακά καινοτομικό, η γραμματοσειρά του οποίου (με τα γνωστά φουσκωτά γράμματα) επρόκειτο στο εξής να γίνει σήμα- κατατεθέν της ψυχεδελικής κουλτούρας, αλλά και τραγούδια από τα οποία ξεπηδούσε ένας ευρύτερος προβληματισμός.⁴⁶ Περίπου έξι μήνες αργότερα, τον Αύγουστο του 1966, το *Revolver* επικύρωσε την παραπάνω στροφή των Μπητλς και την απόφασή τους να δημιουργούν στο εξής όχι τραγούδια εύκολα και «εύπεπτα», αλλά συνθέσεις που να απηχούν τις διανοητικές αναζητήσεις των νεολαιίστικων κινημάτων. Όταν το καλοκαίρι του 1966 οι Μπητλς αποφάσιζαν να μην ξαναδώσουν συναυλίες, είχαν τόσο πολύ εξελίξει τη μουσική και την προσωπικότητά τους που αναγνωρίζονταν ήδη ως αναπόσπαστο κομμάτι του κινήματος αμφισβήτησης.

Οι αλλαγές στον τρόπο με τον οποίον η κοινωνία έβλεπε τους Μπητλς, αλλά και (μάλλον) οι ίδιοι τον εαυτό τους, κατέστησαν εμφανείς την άνοιξη του 1966. Στις 4 Μαρτίου η λονδρέζικη εφημερίδα «Evening Standard» δημοσίευσε μία συνέντευξη

⁴⁶ Αρβανίτης Κ., ό.π., σελ. 147- 148.

του Τζων Λέννον κατά τη διάρκεια της οποίας ο τραγουδιστής των Μπητλς διατύπωνε την άποψη ότι το συγκρότημά τους ήταν πιο δημοφιλές από τον Χριστό: «Christianity will go. It will vanish and shrink. I needn't argue about that. I'm right and I will be proven right. We're more popular than Jesus now. I don't know which will go first, rock' n' roll or Christianity. Jesus was alright but His disciples were thick and ordinary. It's them twisting it that ruins for me». Οι παραπάνω δηλώσεις δεν προκάλεσαν μεγάλο ενδιαφέρον στη Βρετανία, ωστόσο όταν αναδημοσιεύτηκαν στις Ηνωμένες Πολιτείες, ξεσήκωσαν θύελλα αντιδράσεων στους πιο συντηρητικούς κύκλους της αμερικανικής κοινωνίας. Οι Μπητλς κατηγορήθηκαν ως άθεοι, αντίχριστοι και βλάσφημοι, τη στιγμή που ακροδεξιές οργανώσεις (ιδίως στην περιοχή του Νότου) ξεκίνησαν μία οργανωμένη εκστρατεία εναντίον τους. Οι ραδιοφωνικοί σταθμοί σύντομα απέκλεισαν τους Μπητλς και τα τραγούδια τους από τις λίστες τους, ενώ σε πολλά μέρη οργανώθηκαν δημόσιες τελετές στις οποίες ο συμβολισμός είχε δεσπόζουσα θέση: σε κάποιες από αυτές λ.χ. οι συμμετέχοντες έριχναν στην πυρά δίσκους των «σκαθαριών», ενώ στην περιοχή της Νότιας Καρολίνας η τοπική οργάνωση της Κου Κλουξ Κλαν προχώρησε-σε κάψιμο δίσκων των Μπητλς καρφωμένων πάνω σε ένα σταυρό.⁴⁷

Καθώς το ζήτημα έλαβε απρόοπτες διαστάσεις, ο Τζων Λέννον σύντομα υποχρεώθηκε από τον μάνατζερ του συγκροτήματος, τον Μπράιαν Επστάιν, να προβεί σε κάποιες «διευκρινιστικές» δηλώσεις. Οι τελευταίες ωστόσο, δεν έγιναν αποδεκτές από τους υπερσυντηρητικούς κύκλους της αμερικανικής κοινωνίας, οι οποίοι φαίνεται πως έτρεφαν ένα βαθύτερο μίσος για τους Μπητλς. Στις αρχές του 1965, δηλαδή περίπου ένα χρόνο πριν ο Λέννον προβεί στις επίμαχες δηλώσεις του, ένας ευαγγελιστής ιερέας ονόματι David Noebel είχε περιοδεύσει στην Καλιφόρνια δίνοντας διαλέξεις με τις οποίες επιχειρούσε να «αφυπνίσει» τους Αμερικανούς για τον κίνδυνο που (εννοείται πως) αντιπροσώπευαν οι Μπητλς. Λίγο αργότερα, ο ίδιος δημοσίευε ένα βιβλίο με τίτλο *Communism, Hypnotism and the Beatles*, το οποίο έφερε τον άκρως επεξηγηματικό υπότιτλο: *An Analysis of the Communist Use of Music. The Communist Master Music Plan.*

⁴⁷ Sullivan M., «More Popular than Jesus: The Beatles and the Religious Far Right», *Popular Music* 6/3 (October 1987), σελ. 313.

Στο βιβλίο αυτό ο Noebel επιχειρούσε να τεκμηριώσει τη σύνδεση των Μπητλς με υποτιθέμενες κομμουνιστικές συνωμοσίες, στόχος των οποίων ήταν η καλλιέργεια μιας πρωτόγνωρης επιρροής στην αμερικανική νεολαία, τέτοιας που θα μπορούσε να την καταστήσει άβουλη μάζα στις ορέξεις των κομμουνιστών. Κάνοντας συστηματική παραπομπή σε τεκμήρια της HUAC⁴⁸ και σε «πορίσματα» που κατά καιρούς δημοσίευαν αντικομμουνιστικοί κύκλοι, με τους οποίους άλλωστε είχε αναμφισβήτητα στενές σχέσεις,⁴⁹ ο Noebel επιχειρούσε να αναδείξει το ύπουλο σχέδιο που βρισκόταν σε εξέλιξη: οι Σοβιετικοί σύμφωνα πάντα με τη θεωρία του, επεκτείνοντας τα πειράματα του Παβλόφ είχαν καταφέρει να αναπτύξουν τεχνικές με τις οποίες μπορούσαν να προκαλέσουν σε υγιή όντα ό,τι ο συγγραφέας αποκαλούσε «τεχνητή νεύρωση» (artificial neurosis). «Μία ημέρα» προειδοποιούσε ο Noebel σε ένα σημείο του βιβλίου του, «όταν η επανάσταση θα είναι έτοιμη, οι κομμουνιστές θα παρουσιάσουν τους Μπητλς στην τηλεόραση και θα υπνωτίσουν μαζικά την αμερικανική νεολαία».⁵⁰ Το ροκ εν ρολ παρά το ότι όπως αναγνώριζε, δεν είχε ανακαλυφθεί από τους κομμουνιστές, χρησιμοποιούνταν από αυτούς με σκοπό την καλλιέργεια της «τεχνητής νεύρωσης» στους νέους. Οι Μπητλς, οι Άνιμαλς και οι Μάιντμπέντερς (Mindbenders) εξυπηρετούσαν ακριβώς αυτόν το σκοπό, κι ως εκ τούτου οι ίδιοι και η μουσική τους έπρεπε να αντιμετωπιστούν ως τμήμα μιας κομμουνιστικής συνωμοσίας, στην οποία το μόνο ασαφές για τον συγγραφέα σημείο ήταν εάν συμμετείχαν συνειδητά ή δίχως να έχουν αντιληφθεί το ρόλο που διαδραμάτιζαν. Η αναφορά πέρα από τους Μπητλς και τους Άνιμαλς, σε ένα όχι ιδιαίτερα γνωστό συγκρότημα όπως ήταν οι Μάιντμπέντερς, δεν μπορεί να γίνει κατανοητή παρά μόνο ως έμμεση υπόδειξη του βάσιμου που είχαν οι ισχυρισμοί του (Mindbenders: αυτοί που επηρεάζουν το μυαλό).⁵¹

⁴⁸ Της Επιτροπής Αντιαμερικανικών Υποθέσεων (House Un-American Activities Committee).

⁴⁹ Ο Noebel υπήρξε διευθυντικό στέλεχος ενός πανεπιστημιακού (:) ιδρύματος στο Κολοράντο, ονόματι «Χριστιανικό Πανεπιστήμιο Αντικομμουνιστικής Νεολαίας», ενώ ανήκε σε ακροδεξιές εκκλησιαστικές οργανώσεις. Μάλιστα, στο βιβλίο του (*Communism, Hypnotism and the Beatles...*) παραπέμπει συστηματικά στην έκδοση *American Opinion* που εξέδιδε η John Birch Society. Η τελευταία υπήρξε από τις πλέον μαχητικές οργανώσεις της αμερικανικής άκρας δεξιάς, και βασική της γραμμή υπήρξε η ταύτιση κάθε όψης του μοντερνισμού με υποτιθέμενες κομμουνιστικές συνωμοσίες. Τη δραστηριότητα της John Birch Society σατιρίζει ο Bob Dylan στο τραγούδι «Talking John Birch Paranoid Blues».

⁵⁰ Sullivan M., ό.π., σελ. 314.

⁵¹ Στο ίδιο, σελ. 313- 316.

Η δήλωση του Τζων Λέννον σχετικά με το εύρος της απήχησης των Μπητλς αποτέλεσε περισσότερο την ευκαιρία να εκδηλωθεί η αντιπάθεια που έτρεφε η αμερικανική ακροδεξιά για το βρετανικό συγκρότημα, και όχι την κύρια αιτία για τη δημιουργία της. Παρά τις προφανείς υπερβολές των απόψεων που εξέφραζε ο Noebel, το βιβλίο του διακινήθηκε σε αντικομμουνιστικές αδελφότητες και οργανώσεις, όπου φαίνεται πως γνώρισε μεγάλη επιτυχία. Ουσιαστικά, η δραστηριότητα του Noebel υπήρξε η πρώτη αξιοσημείωτη προσπάθεια στην πορεία συγκρότησης του «αντι-ροκ κινήματος» (anti-rock movement) το οποίο στη διάρκεια της δεκαετίας του 60 επικέντρωσε την πολεμική του στους Μπητλς, με αφορμή την επιτυχία των οποίων και ξεκίνησε. Η εξέλιξη αυτή δεν ήταν τυχαία. Πριν από τους Μπητλς, μονάχα ο Έλβις Πρίσλεϋ θα μπορούσε να αποτελεί έναν ιδανικό στόχο λόγω της αναμφισβήτητης απήχησης του στη νεολαία, ωστόσο ο Πρίσλεϋ φαίνεται πως παρά τις σεξουαλικές συμπαραδηλώσεις των κινήσεων του και το «σοκ» που προκάλεσε στα μέσα της δεκαετίας του 50, είχε καταστεί για μεγάλο τμήμα των λευκών του Νότου (και μάλιστα του πιο συντηρητικού τμήματός τους) ένας «ήρωας». Ιδίως μετά τη λήξη της στρατιωτικής του θητείας και με τις εξελίξεις στο χώρο της μουσικής να τον έχουν ξεπεράσει, ο Πρίσλεϋ εκπροσώπησε το πρότυπο του λευκού θεοσεβούμενου νέου, που αγαπούσε τη μαμά του, πρότυπο το οποίο τόσο κοντά βρισκόταν στις αξίες των λευκών του Νότου.⁵²

Αντίθετα, οι Μπητλς φαίνεται πως αποτελούσαν τον τέλειο στόχο για την αμερικανική ακροδεξιά: ακούρευτοι, αυθάδεις, ατημέλητοι και θρασείς, όχι Αμερικανοί, νέοι που ουδεμία σχέση είχαν με ό,τι εκπροσωπούσε ο Νότος, αλλά και με παράγοντες της πολιτικής και οικονομικής ζωής του, είχαν μία εξέλιξη (τόσο ως μουσικοί, όσο και ως «είδωλα») που τους μετατόπιζε όλο και περισσότερο στο επίκεντρο του νεανικού κινήματος αμφισβήτησης. Την άνοιξη του 1966, η δήλωση του Λέννον ότι (οι Μπητλς) ήσαν πιο δημοφιλείς και από τον Ιησού, απλώς άνοιξε τους ασκούς του Αιόλου, υπήρξε δηλαδή η χαραμάδα απ' όπου ξεχύθηκε το εναντίον τους μίσος που από καιρό είχε συσσωρευτεί. Πλέον, οι ίδιοι οι Μπητλς είχαν ταυτιστεί τόσο πολύ με τα πολιτικά και κοινωνικά κινήματα της εποχής τους, που ακόμη και ένας καλόπιστος παρατηρητής (πολλά δε μάλλον ένας κακόπιστος) θα

⁵² Morris J., *The Preachers*, Νέα Υόρκη 1973, σελ. 277, το δημοσιεύει ο Sullivan M., ό.π., σελ. 316.

δυσκολευόταν να κατανοήσει τις διανοητικές και καλλιτεχνικές διαδρομές και υπερβάσεις τους. Σχολιάζοντας τις δηλώσεις του Λέννον ο ηγέτης της Κου Κλουξ Κλαν στο Μισισιπι δεν παρέλειπε να επισημάνει την αλλαγή αυτή, καταθέτοντας την εκτίμησή του ότι οι Μπητλς πρέπει να είχαν υποστεί «πλύσιν του εγκεφάλου των από τους κομμουνιστάς».⁵³

Οι παραπάνω εξελίξεις έφτασαν και στην Ελλάδα, περισσότερο ως απόηχος και αίσθηση των πραγμάτων, παρά μέσα από κάποιες συστηματικές προσπάθειες καταγραφής και ερμηνείας των γεγονότων. Η αλλαγή στις καλλιτεχνικές κατευθύνσεις των Μπητλς οπωσδήποτε και έγιναν αντιληπτές, ωστόσο αυτές δεν πρέπει να απασχολούσαν και πολύ όσους ενδιαφέρονταν για τις πολιτικές προεκτάσεις που (θα) είχε στους πολυπληθείς θαυμαστές τους η δημόσια εικόνα των ιδώλων τους. Καθώς οι Μπητλς με τη δημόσια παρουσία τους και με την πολεμική που δέχονταν (ιδίως στις ΗΠΑ από την αμερικανική ακροδεξιά) έρχονταν όλο και πιο κοντά σε ένα κίνημα αμφισβήτησης το οποίο έως τότε εκπροσωπούνταν προνομιακά από τη φολκ σκηνή, οι τελευταίες εξελίξεις φαίνεται πως υποχρέωσαν την Αριστερά να επανεξετάσει την άποψη που έως τότε είχε διαμορφώσει για τους Μπητλς, τη μουσική τους και την κοινωνική σημασία του «κινήματος γιε-γιε».⁵⁴ Επί χρόνια η επίσημη γραμμή της Αριστεράς για το ροκ εν ρολ (από την εμφάνισή του ήδη το 1956) υπήρξε ότι αυτό συνιστούσε ένα μέσο για τον επηρεασμό της ελληνικής νεολαίας (και των ευρωπαϊκών νεολαιών εν γένει), με σκοπό είτε την πολιτική της ουδετεροποίηση, είτε απλώς την προπαγάνδισή του «αμερικάνικου τρόπου ζωής». Δεδομένου ότι από τη γραμμή αυτή δεν είχαν εξαιρεθεί έως τότε ούτε οι Μπητλς, η συνειδητοποίηση ότι αυτοί αποτελούσαν βασική συνιστώσα του νεανικού κινήματος

⁵³ «Ιερός πόλεμος κατά των Μπητλς εκηρύχθη στις Ηνωμένες Πολιτείες λόγω των αντιχριστιανικών δηλώσεων του Τζων Λέννον», *Ελεύθερος Κόσμος*: 08/08/1966.

⁵⁴ Οι εκπρόσωποι της Εκκλησίας αντίθετα, ερμηνεύοντας τις δηλώσεις του Λέννον ως φυσιολογική συνέπεια της «παρακμής» που χαρακτήριζε του Μπητλς, θεώρησαν ότι αυτές κατά κάποιο τρόπο δικαιώναν τις απόψεις που η Εκκλησία είχε κατά καιρούς εκφράσει τόσο για το ροκ εν ρολ συνολικά, όσο και για τους Μπητλς ειδικότερα. Τον Οκτώβριο του 1966 η Ιερά Σύνοδος σχολιάζοντας τις δηλώσεις του Λέννον έγραφε στο επίσημο Δελτίο της τα εξής: «Ο αρχηγός των Μπητλς Τζων Λένον εξεφράσθη εσχάτως περί του Χριστιανισμού δια τον εξής λόγον: «Ο Χριστιανισμός είναι τελειωμένη υπόθεση, προβλέπω την μοιραία πτώση του. Οι Μπητλς είναι πιο δημοφιλείς από τον Χριστό!». Είναι ευτύχημα ότι η ελληνική νεολαία εν τα συνόλω της ουδόλως εθεώρησεν ως ιδανικόν πρότυπόν της την παρασημοφορηθείσαν έξαλλον δραστηριότητα των νεαρών αυτών τραγουδιστών, οίτινες πλουτίζουν εις βάρος των αφελών» («Πνευματική σύγχυσις», *Εκκλησία. Επίσημον Δελτίον της Εκκλησίας της Ελλάδος* 20 (15/10/1966), σελ. 605).

αμφισβήτησης και ότι βρίσκονταν πολύ πιο κοντά στις θέσεις της Αριστεράς από ό,τι τα στελέχη της περίμεναν, οδήγησε σε έναν ισχυρό κλονισμό των μέχρι τότε ερμηνειών της. Η απόσταση από την απόρριψη του ροκ εν ρολ και των πολιτικά «αδιάφορων» θαυμαστών του, μέχρι την αναγνώριση του ότι οι τελευταίοι εξέφραζαν (με τον τρόπο τους) μια κοινωνική διαμαρτυρία ήταν μεγάλη, και αυτή η μετατόπιση δεν μπορούσε να ολοκληρωθεί πριν αφομοιωθούν τα καινούργια δεδομένα στο σύνολό τους. Το ότι το χρονικό διάστημα από την άνοιξη περίπου του 1966 μέχρι τον Απρίλιο του 1967 υπήρξε ουσιαστικά μια μεταβατική περίοδος, μπορεί ενδεχομένως να ερμηνεύσει τόσο τις παλινδρομήσεις που εμφανίστηκαν στην πρόσληψη των Μπητλς από την Αριστερά (βλ. παραπάνω τις αντιφατικές απόψεις που εξέφρασε ο Μίκης Θεοδωράκης), όσο και το γεγονός ότι σιγά-σιγά, κάτι άρχισε να αλλάζει στον τρόπο με τον οποίο κατέγραφε το «φαινόμενο Μπητλς». Έτσι, σταδιακά άρχισε να συγκροτείται μία ερμηνεία παράλληλη με εκείνη που έως τότε υπήρξε διατυπωμένη και η οποία ήταν σαφώς πιο επεικής απέναντι στους «γιεγιέδες».

Πλησιάζοντας στο απριλιανό πραξικόπημα, η παράλληλη αυτή ερμηνεία φαίνεται πως άρχισε να αποκτά υποστηρικτές και ερείσματα εις βάρος της παλαιάς επίσημης γραμμής η οποία όλο και λιγότερο λαμβάνονταν υπόψη. Σε ομιλία που πραγματοποίησε τον Φεβρουάριο του 1967 στην Κεντρική Λέσχη της Δημοκρατικής Νεολαίας Λαμπράκη, ο Κώστας Φιλίνης ανέπτυξε τις θέσεις του σχετικά με την ελληνική νεολαία και την πολιτική της δραστηριότητα. Εάν οι μέχρι τότε (εντοπισμένες από τον γράφοντα) αιρετικές απόψεις που είχαν διατυπωθεί για τους «γιεγιέδες», χαρακτηρίζονταν περισσότερο από την αποδοχή των ιδίων των Μπητλς, παρά των οπαδών τους η «περίεργη» συμπεριφορά των οποίων εξακολουθούσε να κατακρίνεται (αν και όπως είδαμε, έτεινε να της αναγνωρίζεται μία κοινωνική κριτική στο υπόστρωμά της), ο εισηγητής πήγαινε ένα βήμα παραπέρα: «αποκαθιστούσε» τους γιεγιέδες διακρίνοντάς τους με σαφήνεια από όσους εμφάνιζαν μια αξιοκατάκριτη παραβατική συμπεριφορά, στεκόταν με πρωτοφανή κατανόηση απέναντι στις εκδηλώσεις και τα γούστα τους (π.χ. την προτίμησή τους στα μακριά μαλλιά) που τόσο πολύ είχαν δυσφημιστεί, τα θεωρούσε ανεπιφύλακτα όλα αυτά εκδήλωση διαμαρτυρίας για τα κακώς κείμενα που έβλεπαν γύρω τους, και καλούσε το ακροατήριο να τους αντιμετωπίσει ως εν δυνάμει συμμάχους στην πορεία

αμφισβήτησης των κοινωνικών αδικιών. Δεδομένου του ότι στη διάλεξή του ο Φιλίνης ανέλυε τη σχέση της ελληνικής νεολαίας με την πολιτική, οι γιγνόμενες για πρώτη φορά αναγνωρίζονταν ως ένα τμήμα της το οποίο είχε πολιτικές ανησυχίες, και αυτό από μόνο του συνιστούσε μια στροφή εκατόν ογδόντα μοιρών, αν λάβει κανείς υπόψη του τη θέση που πάγια διατύπωνε η Αριστερά, ότι δηλαδή το ροκ εν ρολ εξέφραζε τους νέους, που «θαμπωμένοι» και παρασυρμένοι από τα θέλητρα του αμερικάνικου τρόπου ζωής, ήσαν εξοργιστικά αδιάφοροι για τα πολιτικά ζητήματα.

Εξετάζοντας την ελληνική νεολαία από τη σκοπιά του ενδιαφέροντος που επεδείκνυε για την πολιτική, ο Φιλίνης πρότεινε την ταξινόμησή της σε τρεις μεγάλες κατηγορίες: σε εκείνη που ήταν πολιτικά και κοινωνικά δραστήρια συμμετέχοντας σε οργανώσεις και κόμματα, σε εκείνη που δεν ενδιαφερόταν να ενταχθεί σε κομματικές οργανώσεις, εμφανίζε όμως πολιτικές ανησυχίες, και τέλος σε μια κατηγορία την οποία, όπως έλεγε, η κοινωνία αποκαλούσε «κοινωνικά απροσάρμοστη νεολαία». Η τελευταία, όπως επεσήμαινε, είχε μεγάλο ενδιαφέρον για το θέμα της διάλεξης, γι' αυτό και επέλεγε να ξεκινήσει την ανάλυσή του από αυτήν:

«Ένα πολύ μικρό ποσοστό της Νεολαίας, σε όλες τις καπιταλιστικές χώρες» επεσήμαινε, «μπροστά στις μεγάλες δυσκολίες που συναντάει από τις αντικειμενικές συνθήκες της ζωής της [...] δεν έχει δυνάμεις ηθικής αντίστασης σ' αυτή την κατάσταση και αντιδρά βρίσκοντας τελικά μια διέξοδο μέσα από έναν αντικοινωνικό δρόμο, καταλήγοντας στον αλκοολισμό, την χαρτοπαιξία, την εγκληματικότητα. Στρέφεται δηλαδή είτε ατομικά, είτε σαν μικρές αγέλες λύκων, ως το πούμε έτσι, εναντίον του συνόλου της κοινωνίας [...]. Αυτό που θα ήθελα τώρα να σας πω είναι ότι σ' αυτή την κατηγορία των κοινωνικά απροσάρμοστων νέων, υπάρχει συχνά η τάση να κατατάσσουν και ορισμένες άλλες κατηγορίες, που δεν έχουν καμία σχέση μ' αυτούς. Και δυστυχώς αυτό γίνεται από ανθρώπους καλής θέλησης, μπορώ να-πω και από προοδευτικούς ανθρώπους καμιά φορά. Ας πάρουμε π.χ. τους λεγόμενους «οργισμένους νέους», τους νέους με τα μακρυνά μαλλιά, τους

«γιεγιέδες» κλπ. Έχουν αναμφισβήτητα πολλές εκδηλώσεις όχι καλές, έχουν παράλληλα άλλες εκδηλώσεις ούτε κακές, ούτε καλές, που είναι απλώς ασυνήθιστες και παράξενες για τις προηγούμενες ηλικίες. Γιατί να ερχόμαστε με τόση ευκολία να τους εντάσσουμε στην κοινωνικά απροσάρμοστη νεολαία, να τους κεραυνοβλούμε ή στην καλύτερη περίπτωση να τους κοιτάμε_ αφ' υψηλού και περιφρονητικά, σαν «απολωλότες πρόβατα»;⁵⁵

Κατακρίνοντας όσους επεδείκνυν αρνητική στάση απέναντι στους γιεγιέδες, ο Φιλίνης καλούσε τους ακροατές να σταθούν με πολλή προσοχή απέναντι σε ό,τι (όπως έλεγε και ο Μπομπ Ντύλαν στο «The Times They Are A'Changing») δεν μπορούσαν να κατανοήσουν, έτσι ώστε να καταστεί δυνατό να πορευτούν μαζί τον δύσκολο δρόμο προς την κοινωνική αλλαγή: «Πολύ σωστά νομίζω ο Πρόεδρός σας ο Μίκης, για να τονίσει ότι πρέπει να βλέπουμε το ουσιαστικό και όχι το επιφανειακό, λέει π.χ. ότι δεν πρέπει να κατηγορούμε την μουσική των γιεγιέδων, αλλά να εξετάζουμε το ήθος των γιεγιέδων» συμπλήρωνε ο εισηγητής. «Όταν τώρα κοιτάμε εχθρικά αυτούς τους νέους και δεν τους κρίνουμε αντικειμενικά, τότε απομακρυνόμαστε από αυτούς, δεν είμαστε σε θέση να τους βοηθήσουμε, ούτε την πολύτιμη νεανική τους ζωτικότητα και τη δίκαιη διαμαρτυρία για όσα βλέπουν γύρω τους να τη στρέψουν σ' ένα κανάλι ευγενικών-κοινωνικών αγώνων».⁵⁶

Η διάλεξη του Κώστα Φιλίνη υπήρξε το τελευταίο στάδιο σε μια διαδικασία μεταβολής στον τρόπο με τον οποίον η Αριστερά ερμήνευε το «φαινόμενο ροκ εν ρολ» και τους σημαντικότερους εκπροσώπους του πριν από την κατάλυση των κοινοβουλευτικών θεσμών τον Απρίλιο του 1967. Θα μπορούσε βέβαια κανείς να υποστηρίξει ότι οι «διαφορετικές» απόψεις που κατά καιρούς διατυπώθηκαν, συνιστούσαν προσωπικές απόψεις στελεχών, οι οποίες σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να έχουν το ίδιο ειδικό βάρος με την επίσημη άποψη που η Αριστερά (είτε ως

⁵⁵ ΑΣΚΙ, Αρχείο Δημοκρατικής Νεολαίας Λαμπράκη, Κουτί 279, Φάκελος 3 (Εκπολιτιστικές εξορμήσεις 1965- 1967), «Διάλεξη Κώστα Φιλίνη με θέμα: «Ελληνική Νεολαία και Πολιτική» στην Κεντρική Λέσχη ΔΝΑ, 22/02/1967.

⁵⁶ Στο ίδιο.

ΕΔΑ, είτε ως ηγεσία της ΔΝΛ) είχε για το ροκ εν ρολ και τους πρωταγωνιστές του. Αυτό είναι εν μέρει σωστό, δεδομένου ότι κάθε άποψη θα πρέπει πάντοτε να εξετάζεται σε σχέση με τις ιδιαίτερες συνθήκες που έχουν οδηγήσει στην ανάδυση της (δηλαδή το ποιος τη διατυπώνει, τη μόρφωση, την πληροφόρηση και τη γενικότερη συγκρότησή του, το ακροατήριό του κλπ). Πολλώ δε μάλλον, που μέχρι την εκδήλωση του απριλιανού πραξικοπήματος η θέση της Αριστεράς για το ροκ εν ρολ, τους γιεγιέδες ή τα όποια «είδωλά» τους, φαίνεται ότι ουδέποτε επισήμως μεταβλήθηκε.

Ωστόσο, είναι αλήθεια ότι βαδίζοντας προς τα τέλη της δεκαετίας, το ίδιο το ροκ εν ρολ άλλαξε εντυπωσιακά (και εντυπωσιακά γρήγορα), και από μία μουσική που εξέφραζε την επιθυμία των νέων για μια «επανάσταση» ενάντια στη βαρετή καθημερινότητά τους, μεταβαλλόταν σε «καθημερινή επανάσταση», δηλαδή σε διάυλο έκφρασης αιτημάτων που με ευρύτερο πολιτικό και αμφισβητησιακό περιεχόμενο. Η διαδικασία αυτή υπήρξε εξαιρετικά γοργή, κανείς δε γνώριζε που (θα) οδηγούσε, ούτε ποια επρόκειτο να είναι η σχέση αυτής της «ροκ νεολαίας» και της υπό διαμόρφωση «ιδεολογίας» της με την παραδοσιακή Αριστερά και τα κινήματά της. Όσες απόψεις διατυπώθηκαν από τις αρχές του 1966 και υπήρξαν φυγόκεντρες από τις επίσημες ερμηνείες, ουσιαστικά υπήρξαν ο καρπός μιας διανοητικής πορείας γεμάτης από εκπλήξεις, αντιφάσεις και διαψεύσεις. Και γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, δύσκολα θα μπορούσε να μετατραπεί σε επίσημη γραμμή.

This is the End...: αντί επιλόγου.

Εάν η χούντα των συνταγματαρχών δεν είχε βάλει τη χώρα «στον γύψο» τον Απρίλιο του 1967, κανείς δε γνωρίζει τα σχήματα στα οποία θα είχαν καταλήξει οι παραπάνω προβληματισμοί. Καθώς η κατάλυση του δημοκρατικού πολιτεύματος δημιούργησε εντελώς καινούργια δεδομένα και έθεσε πειστικές προτεραιότητες, η εξέταση του ροκ εν ρολ και των όποιων πολιτικών προεκτάσεων αυτό είχε, μπήκε φυσιολογικά στο περιθώριο. Εν τω μεταξύ, σαν από παιχνίδι της μοίρας, τέσσερις μόλις ημέρες πριν εκδηλωθεί το πραξικόπημα, ένα σημαντικό γεγονός λάμβανε χώρα στην Αθήνα, το οποίο δίκην υστεροδγραφου, (θα) υποδείκνυε με έξοχο τρόπο τις διεθνείς διαστάσεις του «ροκ-εν ρολ φαινομένου»: οι Ρόλλινγκ Στόουνς, το δημοφιλέστερο μαζί με τους Μπιτλς συγκρότημα της εποχής, είχε επιλέξει την ελληνική πρωτεύουσα ως σταθμό μιας μεγάλης ευρωπαϊκής τους περιοδείας.

Στις αρχές του έτους, οι Στόουνς είχαν ήδη ταυτιστεί με ό,τι πιο άγριο, αυθάδικο και σεξιστικό υπήρχε στη ροκ εν ρολ σκηνή. Αν οι Μπιτλς σύμφωνα με τις περιγραφές του κιθαρίστα των Who, του Πιτ Τάουνσεντ, ήσαν διασκεδαστικοί και έκαναν τα κορίτσια να ουρλιάζουν, οι Στόουνς ήσαν εκείνοι που έκαναν τα αγόρια (να ουρλιάζουν).¹ Οι ίδιοι από την πλευρά τους, δεν είχαν κανένα πρόβλημα με τη φήμη των «κακών παιδιών» του ροκ εν ρολ, αντιθέτως έκαναν οτιδήποτε για να τη δικαιώσουν. Τον Ιανουάριο του 1967 προκάλεσαν σκάνδαλο όταν παρουσιάστηκαν στην αμερικανική τηλεόραση (στην περίφημη εκπομπή *Ed Sullivan Show*) και τραγούδησαν την καινούργια επιτυχία τους *Lets Spend the Night Together*, ένα τραγούδι οι στίχοι του οποίου ξεσήκωσαν θύελλα αντιδράσεων καθώς θεωρήθηκαν εξοργιστικά προκλητικοί. Ένα μήνα αργότερα, οι Μικ Τζάγκερ και Κιθ Ρίτσαρντς απασχόλησαν και πάλι την κοινή γνώμη, όταν σε έφοδο που πραγματοποίησε η αστυνομία κατά τη διάρκεια ενός θυελλώδους πάρτι (τους), εντοπίστηκαν ναρκωτικές ουσίες εν μέσω γυμνών καλλίγραμμων γυναικών. Οι δύο Στόουνς συνελήφθησαν, ωστόσο σύντομα αφέθηκαν ελεύθεροι ώστε να μπορέσουν να πραγματοποιήσουν τις συναυλίες που είχαν προγραμματίσει. Παρόλα αυτά, η φήμη για τον έκλυτο βίο που

¹ Bigot Y., «Rolling Stones», στο De Waresquiel E. (επιμ.), *Ο αιώνας των ανατροπών: το λεξικό των κινήματων αμφισβήτησης στον 20ό αιώνα*, σελ. 648.

ζούσαν κορυφώθηκε, γεγονός που τους έκανε ακόμη πιο αγαπητούς στο νεανικό κοινό και πιο απεχθείς στους (πανικοβλημένους) γονείς.

Εν μέσω σκανδάλων που αποτελούσαν την απόλυτη ενσάρκωση του τριπτύχου «sex, drugs and rock an roll», οι Ρόλλινγκ Στόουνς είχαν κυκλοφορήσει το χειμώνα του-1967 το πέμπτο-τους προσωπικό LP. Το *Between the Buttons*, περί ου ο λόγος, κυκλοφόρησε τον Ιανουάριο του 1967 στη Βρετανία με την ετικέτα της Decca, και έναν μήνα αργότερα στις Ηνωμένες Πολιτείες.² Αμέσως μετά την κυκλοφορία του καινούργιου τους δίσκου, οι Στόουνς ξεκίνησαν μια μεγάλη ευρωπαϊκή περιοδεία με σκοπό την εμπορική προώθησή του απευθυνόμενοι σε ένα νεανικό κοινό κατά βάση «οργισμένο» και «επαναστατημένο». «Σ' έναν κόσμο όπου συνέχεια κινείται και αλλάζει» επεσήμαινε ένα ενημερωτικό φυλλάδιο το οποίο είχε κυκλοφορήσει η εταιρεία που επρόκειτο να οργανώσει τη συναυλία τους στην Αθήνα (η M- Plus- M Enterprises), «οι Στόουνς προσπαθούν να προσαρμόσουν την μουσική τους, σύμφωνα με τις απαιτήσεις μιας επαναστατημένης νεολαίας».³

Η «επαναστατημένη» αυτή νεολαία φαίνεται πως υπήρξε ο απόλυτος πρωταγωνιστής της τελευταίας τους περιοδείας, καθώς σε πολλές πόλεις που οι Στόουνς εμφανίστηκαν, σημειώθηκαν επεισόδια απίστευτης έντασης. Στην Κοπεγχάγη για παράδειγμα η οποία υπήρξε από τους πρώτους σταθμούς της περιοδείας, το εκστασιασμένο κοινό βγήκε «εκτός εαυτού», προκαλώντας ζημιές της τάξεως των πενήντα χιλιάδων δολαρίων. Οι ίδιες σκηνές επαναλήφθηκαν λίγο αργότερα και σε άλλες πόλεις, όπως στο Όσλο και τη Στοκχόλμη, όπου ένα νεανικό κοινό σε κατάσταση υστερίας άρχισε να καταστρέφει με βιαιότητα ό,τι βρισκόταν στο διάβα του, για να αναχαιτιστεί στην πορεία από ισχυρές δυνάμεις της αστυνομίας. Τα επεισόδια σε ροκ εν ρολ συναυλίες δεν υπήρξαν κάτι το καινοφανές, δεδομένου του ότι ήδη από την εμφάνισή του το ροκ εν ρολ φαίνεται πως είχε μία περίεργη «ικανότητα» να δημιουργεί στους θαυμαστές του ένα είδος παραληρήματος,

² Στη αμερικανική του εκδοχή το *Between the Buttons* περιελάμβανε δύο τραγούδια, το «επίμαχο» *Lets Spend the Night Together* και το *Ruby Tuesday* τα οποία στη Βρετανία δεν περιλαμβάνονταν στο LP, δεδομένου του ότι η εταιρεία τους τα είχε κυκλοφορήσει χωριστά ως σινγκλ ακολουθώντας μία πρακτική ιδιαίτερα διαδεδομένη στα μέσα της δεκαετίας του 60, σύμφωνα με την οποία τραγούδια τα οποία κυκλοφορούσαν σε σινγκλ δεν εντάσσονταν στο LP.

³ «Η περιοδεία των Ρόλλινγκ Στόουνς στην Ευρώπη. Για πρώτη φορά πίσω από το σιδηρούν παραπετάσμα», χ.χρ. [μάλλον Απρίλιος 1967].

το οποίο συχνά (τους) οδηγούσε σε ταραχές (ας θυμηθούμε ότι το 1956 η προβολή «ροκ εν ρολ ταινιών» ή και της *Ζούγκλας του Μαυροπίνακα* ακόμη, είχαν ακολουθηθεί από επεισόδια ανάμεσα στην αστυνομία και τους θεατές, που ενθουσιασμένοι από τους ήχους του ροκ εν ρολ προξενούσαν επεισόδια). Ωστόσο, το πραγματικά ενδιαφέρον στην περιοδεία αυτή, υπήρξε ότι για πρώτη φορά ένα συγκρότημα αυτού του βεληνεκούς παρουσιαζόταν σε μια χώρα του ανατολικού μπλοκ, το κοινό της οποίας αποδεικνυόταν πως τελικά δεν παρουσίαζε και πολλές διαφορές στις αντιδράσεις του από εκείνο των δυτικών χωρών.

Η ένταξη χωρών του ανατολικού μπλοκ στο πρόγραμμα της περιοδείας ενός φημισμένου ροκ εν ρολ συγκροτήματος ή ενός καλλιτέχνη, δεν ήταν κάτι που συνέβαινε πολύ συχνά. Στις ελάχιστες περιπτώσεις που αυτό πραγματοποιήθηκε, η Πολωνία φαίνεται πως σχεδόν μονοπώλησε τις προτιμήσεις των ροκ εν ρολ συγκροτημάτων. Αυτό δεν οφειλόταν τόσο στη γεωγραφική της θέση (ας θυμηθούμε ότι η Ανατολική Γερμανία ήταν πιο κοντά στη δυτική Ευρώπη), η οποία οπωσδήποτε διευκόλυνε τη μεταφορά του απαραίτητου εξοπλισμού (ηχείων, ενισχυτών, οργάνων του συγκροτήματος κλπ), όσο στο ότι η Πολωνία υπήρξε όπως φαίνεται, η πιο «ανοιχτή» απέναντι στο ροκ εν ρολ από τις σοσιαλιστικές χώρες.⁴ Η αρχή είχε γίνει με τον Πωλ Άνκα αρκετά πριν ξεσπάσει η Μπητλομανία, στα τέλη του 1963, όταν ο (πιο επιφανής) εκπρόσωπος των «teen idols» είχε επισκεφθεί τη χώρα για μια σειρά παραστάσεων. Λίγα χρόνια αργότερα ακολούθησαν οι Άνιμαλς, η τρίτη τη τάξει σπουδαιότερη μπάντα της βρετανικής σκηνής μετά τους Μπιτλς και τους Στόουνς. Στην περιοδεία αυτή που πραγματοποιήθηκε στις αρχές του 1966, δεν καταγράφηκαν σημαντικά επεισόδια, όταν όμως τον Μάρτιο του ίδιου έτους επισκέφτηκαν τη χώρα

⁴ Όπως επισημαίνει ο Timothy Ryback, οι αρχές της Πολωνίας φαίνεται πως έδειξαν ιδιαίτερη ανοχή απέναντι στο ροκ εν ρολ σε σχέση με τις αρχές άλλων Λαϊκών Δημοκρατιών, όπως π.χ. της Ανατολικής Γερμανίας ή της Βουλγαρίας που έλαβαν σκληρά μέτρα για την καταπολέμησή του. Είναι ενδεικτικά τα παρακάτω στοιχεία: η κρατική δισκογραφική εταιρεία (η Polskie Nagrania) παρήγαγε το 1960 περίπου πέντε χιλιάδες δίσκους με μουσική ροκ εν ρολ (ή τύπου ροκ εν ρολ), ενώ το 1965 είχε φτάσει να παράγει περίπου διακόσιες πενήντα χιλιάδες δίσκους ετησίως. Επιπλέον, οι πωλήσεις κιθάρας που στις αρχές της δεκαετίας κυμαίνονταν γύρω στις είκοσι χιλιάδες το χρόνο, έφτασαν στα μέσα της δεκαετίας τις τριακόσιες χιλιάδες ετησίως. Η ανοχή αυτή απέναντι στο ροκ εν ρολ επέτρεψε τη δημιουργία μιας «εθνικής σκηνής», καθώς εκατοντάδες συγκροτήματα μπόρεσαν να σχηματιστούν με βασική τους επιρροή τις μεγάλες βρετανικές μπάντες της εποχής. Την άνοιξη του 1966 μάλιστα, διοργανώθηκε στην Πολωνία με κάθε επισημότητα ένα «φεστιβάλ τηνέιτζερ», στο πλαίσιο του οποίου πολλές μπάντες έπαιξαν ροκ εν ρολ σε μια σειρά από συναυλίες που πραγματοποιήθηκαν σε ολόκληρη τη χώρα (Ryback T., ό.π., σελ. 92).

οι Hollies, ένα άλλο σχήμα της βρετανικής σκηνής, μετά το πέρας της συναυλίας τους στην Κρακοβία ξέσπασαν πραγματικά σοβαρά επεισόδια: το φανατικό ροκ κοινό συναντήθηκε με δεκάδες κομμουνιστές φοιτητές, οι οποίοι πραγματοποιούσαν μία «αντισυγκέντρωση» κρατώντας πανό στα οποία ανέγραφαν συνθήματα όπως «Hollies, go home!» και «Vivat Chopin and the Polish Poets!». Οι δύο ομάδες γρήγορα ήρθαν στα χέρια, και τα βίαια επεισόδια που ξέσπασαν, μπόρεσαν να λάβουν τέλος μόνο ύστερα από την επέμβαση ισχυρών αστυνομικών δυνάμεων.⁵

Την άνοιξη του 1967 επισκέφθηκαν την Πολωνία οι Ρόλλινγκ Στόουνς με σκοπό την πραγματοποίηση μιας μοναδικής συναυλίας στην πρωτεύουσα της χώρας. «Το καλύτερο αυτή τη στιγμή Αγγλικό συγκρότημα, για το οποίο μιλάει όλος ο κόσμος, οι Ρόλλινγκ Στόουνς, άρχισαν ήδη μια από τις σπάνιες περιοδείες τους στην Ευρώπη» πληροφορούσε το αθηναϊκό κοινό η M- Plus- M Enterprises την άνοιξη του 1967, επισημαίνοντας τη σπανιότητα της επίσκεψής τους σε μια χώρα του ανατολικού μπλοκ: «η περιοδεία αυτή άρχισε στο Έρμπρο της Σουηδίας το Σάββατο 25 Μαρτίου και είναι εντελώς ασυνήθιστο το γεγονός ότι μέσα σ' αυτήν θα συμπεριληφθούν και πόλεις που βρίσκονται πίσω από το Σιδηρούν Παραπέτασμα, όπως η Βαρσοβία, όπου θα εμφανισθούν την Πέμπτη 13 Απριλίου».⁶ Δεδομένου ότι η συναυλία των Στόουνς στη Βαρσοβία από μόνη της ήταν ένα γεγονός σπάνιο, αλλά και τεράστιας σημασίας για το «ροκ»-κοινό, νέοι όχι μόνο από την Πολωνία αλλά και από γειτονικές χώρες όπως η Ουγγαρία, συνέρευσαν στη Βαρσοβία για να εξασφαλίσουν ένα από τα περίπου τρεις χιλιάδες πολυπώθητα εισιτήρια, τα οποία εξαντλήθηκαν σε χρόνο ρεκόρ, και (λέγεται ότι) πουλήθηκαν στη μαύρη αγορά τουλάχιστον στη δεκαπλάσια τιμή.

Στις 13 Απριλίου του 1967 πράγματι, οι Ρόλλινγκ Στόουνς εμφανίστηκαν μπροστά σε ένα «αφιονισμένο» κοινό που είχε γεμίσει ασφυκτικά το Congressional Hall της Βαρσοβίας. Έξω από τον χώρο της συναυλίας περίπου οκτώ χιλιάδες οπαδοί τους, πολλοί από αυτούς κρατώντας εισιτήρια στα χέρια, επιχειρούσαν να εισέλθουν στο κτίριο· όταν κατάλαβαν ότι αυτό ήταν ανέφικτο, συγκεντρώθηκαν στο κέντρο της Βαρσοβίας, όπου άρχισαν να πετάνε πέτρες και τούβλα σε παράθυρα σπιτιών και

⁵ Στο ίδιο.

⁶ «Η περιοδεία των Ρόλλινγκ Στόουνς στην Ευρώπη. Για πρώτη φορά πίσω από το σιδηρούν παραπέτασμα», χ.χρ. [μάλλον Απρίλιος 1967].

καταστημάτων, καταστρέφοντας με οργή αυτοκίνητα και οτιδήποτε βρισκόταν στο πέρασμά τους. Το πλήθος βρισκόταν σε τέτοια έκσταση που χρειάστηκε να επέμβουν ισχυρές αστυνομικές δυνάμεις κάνοντας χρήση δακρυγόνων και κλομπ, ώστε να τεθεί υπό έλεγχο η κατάσταση. Εντός του κτιρίου, η κατάσταση δεν ήταν πολύ διαφορετική. Σύμφωνα με τις περιγραφές, οι Στόουνς δεν είχαν πει ούτε τέσσερα τραγούδια, όταν αντιλήφθηκαν ότι οι πρώτες σειρές των καθισμάτων ήταν κατελυπημένες από παιδιά υψηλόβαθμων αξιωματούχων του Κομμουνιστικού Κόμματος. Ο Τζάγκερ διέκοψε τη συναυλία και υπό τις επευφημίες των εκστασιασμένων οπαδών διέταξε όσους κάθονταν στις πρώτες σειρές να αποχωρήσουν. Η συναυλία τελικά ολοκληρώθηκε μέσα σε μια εξαιρετικά ηλεκτρισμένη ατμόσφαιρα, με τις αστυνομικές δυνάμεις να προσπαθούν να συγκρατήσουν ένα κοινό το οποίο βρισκόταν εκτός εαυτού και επιχειρούσε να καταστρέψει με μανία το εσωτερικό του συναυλιακού χώρου.⁷

Με τα παραπάνω γεγονότα ακόμη «νωπά», οι πέντε «ακούρευτοι Στόουνς» επισκέφθηκαν την Αθήνα, όπου για τις 17 Απριλίου (τέσσερις μόλις ημέρες μετά τα επεισόδια της Βαρσοβίας) είχε προγραμματιστεί να παρουσιαστούν μπροστά στους αθηναίους οπαδούς τους στο γήπεδο του Παναθηναϊκού. Την παραμονή της συναυλίας ένα ενθουσιώδες πλήθος αγοριών και κοριτσιών τους περίμενε στο αεροδρόμιο του Ελληνικού για να τους αποθεώσει, παρουσία ισχυρής αστυνομικής δύναμης η οποία έκανε αισθητή την παρουσία της. «Οι γιεγιέδες της Αθήνας» περιέγραφε την επόμενη ημέρα η Απογευματινή, «[βρίσκονταν] σε συναγερμό. Τα περισσότερα από τα ζωηρά αυτά δεκαεννιάχρονα παιδιά ήταν ντυμένα ποικιλόχρωμα, φανταχτερά, με πλούσια μαλλιά και φαβορίτες [...]. Οι μαθήτριες των γυμνασίων –πολλές σε αριθμό– έφεραν στο στήθος τους ταινίες με την επιγραφή Ρόλλινγκ Στόουνς και οι φερέλπιδες νεαροί κονκάρδες με την φωτογραφία των ...επίγειων θεών του σέικ». ⁸

Παρά την καταρακτώδη βροχή που έπεφτε, ένα πλήθος το οποίο σύμφωνα με τις εκτιμήσεις που δημοσιεύτηκαν την επόμενη μέρα στον τύπο, ανερχόταν σε επτά με δέκα χιλιάδες κόσμο, συγκεντρώθηκε στο γήπεδο του Παναθηναϊκού για να

⁷ Ryback T., ό.π., σελ. 94–95.

⁸ «Ρόλλινγκ Στόουνς. Από τους πέντε φθάνει ο ...ένας. Απόψε το ρεσιτάλ», *Απογευματινή*: 17/04/1967.

απολαύσει ένα από τα σπουδαιότερα συγκροτήματα της εποχής. Το πάθος υπήρξε μεγάλο και οι αθηναίοι τηνέιτζερ έκαναν οτιδήποτε για να εκδηλώσουν την αγάπη που έτρεφαν για τους Ρόλλινγκ Στόουνς. «Ομαδική υστερία», «πανδαιμόνιο» και «παραλήρημα»⁹ ήσαν μερικοί μόνο από τους χαρακτηρισμούς που χρησιμοποίησε ο αθηναϊκός τύπος για να περιγράψει τα συναισθήματα που προκάλεσαν- οι Στόουνς στους αθηναίους οπαδούς τους, αλλά και τις εκδηλώσεις αγάπης των τελευταίων για τα ινδάλματά τους: «κραυγές υστερικές, φωτοβολίδες και παρατεταμένα χειροκροτήματα υπεδέχοντο τους Στόουνς στο γήπεδο» έγραφε σχετικά η Απογευματινή- «Φανταζίστες, ρυθμικοί, έμπειροι πια στο είδος τους, από την πρώτη στιγμή κατέκτησαν το ακροατήριό τους. «Λαίηντν Τζέην»:¹⁰ στο άκουσμα αυτής της επιτυχίας τους, οι «τηνς» κόντεψαν να παραβιάσουν τα κιγκλιδώματα- του γηπέδου για να βρεθούν κοντά στους ακούρευτους «θεούς» τους. Ο ρυθμός του «Σατισφάκτιον»¹¹ προκάλεσε ένα καινούργιο παραλήρημα και επηκολούθησε ένας σωστός πανζουρλισμός που χρειάστηκε την επέμβαση της αστυνομίας. «Δέκατη ένατη νευρική κρίσις»¹² είναι ο τίτλος μιας άλλης επιτυχίας τους, που όταν την τραγούδησαν μια γενική ...κρίσις κυρίευσε τον νεαρόκοσμο της Αθήνας [...] Η ατμόσφαιρα ήταν κυριολεκτικά ηλεκτρισμένη με κύριο συντελεστή τον ζωηρό ρυθμό των Ρόλλινγκ Στόουνς».¹³

Τη στιγμή ακριβώς της απόλυτης «έκστασης» ένα απρόβλεπτο γεγονός έλαβε χώρα: ένας εκ των μάνατζερ των Ρόλλινγκ Στόουνς θέλησε να μοιράσει- μία ανθοδέσμη με κόκκινα γαρύφαλλα¹⁴ στους αθηναίους τηνέιτζερ και οι αστυνομικοί

⁹ «Πανδαιμόνιο χθες για τους Ρόλλινγκ Στόουνς που ήλθαν, τραγούδησαν και απήλθαν.

Πυροτεχνήματα και ομαδική υστερία. 10.000 τηνέιτζερς στον Παναθηναϊκό. Χορός επάνω στις εξέδρες και ολίγα τινά περί της γνωστής ανωμαλίας», *Βραδυνή*: 18/04/1967. Επίσης, «Υστερία και στην Αθήνα για τους Ρόλλινγκ Στόουνς. 8.000 τηνέιτζερς κατέκλυσαν το Παναθηναϊκό υπό βροχή. Υστερικές κραυγές, παλαμάκια και ποδοκροτήματα», *Ελεύθερος Κόσμος*: 18/04/1967.

¹⁰ *Lady Jane*: σύνθεση των Τζάγκερ και Ρίτσαρντς, κυκλοφόρησε τον Ιούνιο του 1966 σε σινγκλ, στη β' πλευρά του οποίου υπήρχε το τραγούδι *Mothers Little Helper*. Περιέχεται επίσης στο LP *Aftermath* (Απρίλιος 1966/ Βρετανία, Ιούνιος 1966/ Ηνωμένες Πολιτείες).

¹¹ (*I Can't Get No*) *Satisfaction*: σύνθεση των Τζάγκερ και Ρίτσαρντς, κυκλοφόρησε σε σινγκλ τον Μάιο του 1965 στις Ηνωμένες Πολιτείες και τον Αύγουστο στο Ηνωμένο Βασίλειο. Έφτασε στο νούμερο 1 των βρετανικών και αμερικανικών τσαρτς. Περιέχεται επίσης στην αμερικανική έκδοση του LP *Out of Our Heads* (Ιούλιος 1965).

¹² *19th Nervous Breakdown*: σύνθεση κι αυτή των Τζάγκερ και Ρίτσαρντς, κυκλοφόρησε τον Φεβρουάριο του 1966 σε σινγκλ. Έφτασε στο νούμερο 2 των βρετανικών και αμερικανικών τσαρτς.

¹³ Μηλιάδης Α., «Οι Ρόλλινγκ Στόουνς κατακτούν την Αθήνα», *Απογευματινή*: 18/04/1967.

¹⁴ Νοταράς Γ., «Νίκος Μαστοράκης- Τάσος Φαληρέας. Δυο άνθρωποι, μια εποχή, καμία σχέση», *Ηχος και Hi-Fi* 243 (Ιούνιος 1993), σελ. 38.

θεωρώντας προφανώς ότι η πράξη του αυτή ενέχει κάποιο πολιτικό συμβολισμό, επιχείρησαν να τον σταματήσουν· όταν έγινε αντιληπτό ότι ο μάνατζερ των Στόουνς προπηλακίζεται από τα όργανα της τάξεως, τα μέλη του συγκροτήματος έτρεξαν να τον υπερασπιστούν, με αποτέλεσμα να προκληθεί αναστάτωση και οι Ρόλλινγκ Στόουνς, εξοργισμένοι από τη συμπεριφορά των αστυνομικών, να διακόψουν τη συναυλία τους ύστερα μόλις από είκοσι λεπτά. Έξαλλοι οι χιλιάδες νέοι στις εξέδρες αποδοκίμαζαν για αρκετά λεπτά τη στάση των αστυνομικών, μέχρις ότου ο διευθυντής της Αστυνομίας Αθηνών, ο οποίος ήταν (ο ίδιος) παρών στο γήπεδο του Παναθηναϊκού επικεφαλής της αστυνομικής δύναμης, έδωσε εντολή να βυθιστεί το γήπεδο στο σκοτάδι, ώστε να υποχρεωθούν οι γιεγιέδες να αποχωρήσουν.¹⁵

Παρά το άδοξο τέλος της συναυλίας, η ικανοποίηση των τινέιτζερ για την έλευση και μόνο των Ρόλλινγκ Στόουνς στην Αθήνα υπήρξε τεράστια. Πριν καλά-καλά κοπάσει ο θόρυβος από τα όσα συνέβησαν στη συναυλία των Στόουνς, μια είδηση ήρθε να σκάσει σαν βόμβα γιγαντώνοντας τον ενθουσιασμό των αθηναίων γιεγιέδων: «Οι θρυλικοί, οι ΑΛΗΘΙΝΟΙ ΜΠΗΤΛΣ» όπως έγραφε χρησιμοποιώντας την κατάλληλη υπογράμμιση η «Απογευματινή», «έρχονται το καλοκαίρι στην Αθήνα». Περισσότερες πληροφορίες δεν περιείχε το άρθρο, πέραν του ότι οι Μπητλς θα έρχονταν στην Αθήνα για μία μόνο συναυλία η οποία θα πραγματοποιούνταν (μάλλον) στις 14 Ιουλίου, και ότι δε θα έπαιρναν κάποιο συγκεκριμένο ποσό ως αμοιβή, αλλά θα λάμβαναν ποσοστά επί των εισπράξεων.¹⁶

Οι Μπητλς τελικά δεν ήρθαν, ήρθαν όμως οι συνταγματάρχες. Στις 21 Απριλίου του 1967 μία χούντα στρατιωτικών κατέλυσε το δημοκρατικό πολίτευμα βάζοντας τη χώρα σε έναν «γύψο», από τον οποίον δεν επρόκειτο να βγει πριν περάσουν περίπου επτά χρόνια. Σε μια (μεταπολεμική) περίοδο που είδε την ανάδυση μιας σειράς από (λιγότερο ή περισσότερο σημαντικά από την άποψη της επιρροής τους) πολιτικά και κοινωνικά κινήματα, από κινητοποιήσεις και διαδηλώσεις με σαφή, συγκεκριμένα και σχηματοποιημένα πολιτικά αιτήματα, τα (όχι πολύ σοβαρά είναι η αλήθεια) επεισόδια που ακολούθησαν το περιπετειώδες τέλος της συναυλίας των «ακούρευτων Στόουνς» στην Αθήνα, επρόκειτο να είναι, όπως εύστοχα

¹⁵ Καλλιβερέτακης Λ., «Προβλήματα ιστορικοποίησης του rock φαινομένου. Εμπειρίες και στοχασμοί», *Τα Ιστορικά* 11/20 (Ιούνιος 1994), σελ. 170.

¹⁶ «Έρχονται οι Μπητλς», *Απογευματινή*: 19/04/1967.

επισημαίνει ο Καλλιβρετάκης, «το τελευταίο ξύλο πριν από το πραξικόπημα».¹⁷ Στο εξής, η εξαφάνιση του «γιγιέδικου» τρόπου ζωής και η επάνοδος της ελληνικής νεολαίας στον «ορθό» δρόμο, τουτέστιν στον ελληνορθόδοξο τρόπο ζωής και τις αξίες του, που τόσο φαίνονταν να έχουν υποχωρήσει τα τελευταία χρόνια, μεταβαλλόταν για το καθεστώς της 21^{ης} Απριλίου σε μία σπουδαία μέριμνα. Και η μέριμνα αυτή, παρά το γεγονός ότι η χούντα είχε να αντιμετωπίσει πολύ-σημαντικά οικονομικά, πολιτικά και θεσμικά ζητήματα, επρόκειτο να αναδειχθεί ως μια (εκ πρώτης όψεως) παράδοση προτεραιότητα.

Μόλις τέσσερις ημέρες ύστερα από την κατάλυση του δημοκρατικού πολιτεύματος, ο υπουργός Εσωτερικών Στυλιανός Παττακός, γνωστοποιούσε στον αθηναϊκό τύπο την πρόθεση της κυβέρνησης και του ιδίου προσωπικά, να μπει ένας φραγμός στον «κατήφορο» στον οποίον (υποτίθεται πως) είχε εισέλθει η ελληνική νεολαία τα τελευταία χρόνια. «Όλοι οι μαθηταί και αι μαθήτριά των δημοτικών σχολείων, γυμνασίων και λυκείων, οφείλουν του λοιπού να έχουν κοσμίαν εμφάνισιν, να είναι ευπρεπείς, καθαροί και προπαντός όχι ακούρευτοι» προειδοποιούσε σχετική απόφαση την οποία με πλήρη συναίσθηση καθήκοντος ανακοίνωσε ο Σ. Παττακός στους εκπροσώπους του τύπου. «Οι «Μπητλς» πρόσθετε, «τηνέιτζερς» και «Μπήνικς», τα ξένα αυτά φρούτα των τεντυμπόυδων, δεν έχουν θέσιν πλέον εις την Ελλάδα».¹⁸

Ο Παττακός, πιθανόν εν-αγνοία του, συμπύκνωνε με εξαιρετικό τρόπο σε τέσσερις μόλις λέξεις (Μπητλς, Μπήνικς, τηνέιτζερς, τεντυμπόυδες) το σύνολο των απόψεων που ο ίδιος προσωπικά αλλά και το καθεστώς που εκπροσωπούσε, είχαν σχηματίσει για την ελληνική νεολαία και τους διαμορφωτές της: οι Μπητλς είχαν δώσει το 1963 το έναυσμα για τη δημιουργία μιας «φρενίτιδας» (της Μπητλομανίας) που ενώ αρχικά φαινόταν να μη συνιστά τίποτε περισσότερο από άλλη μια μουσική «τρέλα», στην πορεία αποδείχθηκε πως είχε υποδαυλίσει ένα νεανικό κίνημα (ή θα μπορούσε να υποστηρίξει κάποιος όχι άστοχα, είχε υποδαυλιστεί από αυτό), το οποίο συνδύαζε κοινωνικά (και μάλιστα εξαιρετικά προωθημένα) αιτήματα όπως αυτό για

¹⁷ Καλλιβρετάκης Λ., στο ίδιο.

¹⁸ «Μέτρα δια την νεολαίαν. Κοσμία θα είναι η όλη εμφάνισις των μαθητριών. Οι μαθηταί οφείλουν να είναι καθαροί και κουρεμένοι. Τακτικός εκκλησιασμός», *Βραδυνή*: 25/04/1967. Βλ. επίσης: «Δηλώσεις του κ. Παττακού. Κοσμία εμφάνισις και θρησκευτική αγωγή απάντων των μαθητών. Απαγόρευσις εισόδου εις τα κέντρα τεχνικών παιγνίων», *Απογευματινή*: 25/04/1967.

τη χειραφέτηση της γυναίκας ή για τη σεξουαλική απελευθέρωση, με «κλασικού τύπου» πολιτικές επιδιώξεις, όπως την κατάργηση των φυλετικών διακρίσεων ή τη λήξη του πολέμου στο Βιετνάμ. Οι Μπήνικς από την πλευρά τους, ήδη από τη δεκαετία του 50 είχαν αποτελέσει τη σημαντικότερη απόπειρα αμφισβήτησης της Ψυχροπολεμικής εποχής, των ηθικών της αρχών και των όποιων βεβαιοτήτων της. Εάν τη δεκαετία του 50 η αμφισβήτησή τους αυτή υπήρξε «περιθωριακή», με την έννοια πως αφορούσε κατά βάση ένα στενό κύκλο διανοητών και καλλιτεχνών, από τα μέσα της επόμενης δεκαετίας η κουλτούρα τους άρχισε να διαδίδεται σε μεγάλα τμήματα του νεαρόκοσμου, μέσω αρχικά της πολιτικοποιημένης (φολκ) μουσικής και κατόπιν του ίδιου του ροκ εν ρολ που συνεχώς ευθυγραμμιζόταν με τις αναζητήσεις μιας νεολαίας που έδειχνε όλο και περισσότερο να «επαναστατεί».

Το (ατυχές για τον Παττακό) αποτέλεσμα αυτής της παράλληλης διαδικασίας, το «ξένο φρούτο», φαίνεται πως υπήρξαν οι «τηνέιτζερ» και οι «τεντιμπόηδες». Διαπιστώνοντας ο υπουργός Εσωτερικών ότι οι τηνέιτζερ δεν είχαν πλέον θέση στην Ελλάδα του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού και ήθους, δεν αναφερόταν φυσικά στην ομάδα των «τηνς» με την ηλικιακή διάσταση του όρου (σε όσους δηλαδή βρίσκονταν ανάμεσα στα δέκα τρία και στα δέκα εννιά τους χρόνια), αλλά σε εκείνο το τμήμα της ελληνικής νεολαίας το οποίο είχε προσαρμόσει τη συμπεριφορά του στα «γιεγιέδικα» (και κατακριτέα) πρότυπα συμπεριφοράς. Τέλος, η αναφορά στους τεντιμπόηδες, στους πρωταγωνιστές δηλαδή ενός φαινομένου που από χρόνια πλέον είχε πάψει να απασχολεί την ελληνική κοινωνία, υποδείκνυε ότι η συζήτηση που στα τέλη της δεκαετίας του 50 είχε διεξαχθεί σχετικά με τον τεντιμποϊσμό, είχε επηρεάσει σημαντικά τον τρόπο με τον οποίον οι υπερασπιστές των ηθών προσλάμβαναν και ερμήνευαν τις καινοφανείς συμπεριφορές των νέων. Πράγματι, η περί τεντιμποϊσμού δημόσια συζήτηση και ιδίως η προσέγγιση του τελευταίου ως αποτέλεσμα της υποχώρησης της ελληνορθόδοξης παράδοσης μπροστά στην «επέλαση» του δυτικού τρόπου ζωής και διασκέδασης, και κυρίως ως απόρριψη των ηθικών αρχών της από τους νέους και όχι ως εκδήλωση από αυτούς μιας παραβατικής συμπεριφοράς με τη στενή νομική έννοια του όρου, παρείχε αυτομάτως και τα εργαλεία που θα έπρεπε να χρησιμοποιηθούν για την αντιστροφή της κατάστασης. Αν η υποχώρηση της παράδοσης επισημαινόταν ως υπεύθυνη για το «παραστράτημα» των νέων, η

επαναφορά της στο προσκήνιο και η ισχυροποίησή της θα μπορούσε να αποτελέσει ένα ικανοποιητικό «αντίδοτο». Και αν τα-«φρούτα του δυτικού τρόπου ζωής» ήσαν υπεύθυνα για τον «κατήφορο» της νεολαίας, η καταπολέμησή τους θα μπορούσε να επαναφέρει τη νεολαία στον (ορθό) δρόμο από τον οποίο και είχε «ξεστρατίσει». Όχι τυχαία, ο Στυλιανός Παττακός συμπλήρωνε ότι τα μέτρα- τα οποία ανακοίνωνε σχετικά με την «ευπρέπεια» της ελληνικής νεολαίας, θα ακολουθούνταν από μια σειρά (αυστηρών) οδηγιών, οι οποίες αφορούσαν το ντύσιμο, τη διασκέδασή της, αλλά και την ενδυνάμωση του θρησκευτικού της αισθήματος: «επίσης» επεσήμαινε, δεν θα επιτρέπεται εις τα μαθητρίαι να φορούν «μίνι- φούστες», αλλά θα προσέρχονται ντυμένες ευπρεπώς, υπ' ευθύνη των διευθυντών των σχολείων και των επιθεωρητών [...]. Επίσης, θα απαγορευθή η είσοδος μαθητών εις κέντρα τεχνικών παιγνίων (μπιλιάρδα, ποδοσφαιράκια κλπ). Τέλος, μερίμνη των διευθυντών των σχολείων, οι μαθηταί και αι μαθήτριαι θα μετάσχουν των μυστηρίων της εξομολογήσεως και θείας μεταλήψεως κατά την Μεγάλην Εβδομάδα και θα εκκλησιάζονται μετά το άνοιγμα της λειτουργίας των σχολείων, υποχρεωτικώς κατά Κυριακήν, καταλογιζομένης τυχόν απουσίας των».¹⁹

Με τη συναυλία των Ρόλλινγκ Στόουνς στην Αθήνα (στις 17 Απριλίου), την κατάλυση του δημοκρατικού πολιτεύματος (στις 21) και τη διατύπωση θέσεων και οδηγιών από τον Παττακό για την περιστολή του «γυγιέδικου-τρόπου ζωής» των νέων (στις 24 Απριλίου), τερματιζόταν μία περίοδος στην «κοινωνική ιστορία» του ροκ εν ρολ φαινομένου στην Ελλάδα. Όταν αυτό εμφανίστηκε στα μέσα της δεκαετίας του 50 στις Ηνωμένες Πολιτείες, δεν αποτελούσε τίποτε περισσότερο από έναν χορό ο οποίος υποτίθεται ότι είχε έντονες σεξουαλικές συμπαραδηλώσεις (σίγουρα όχι περισσότερες από τους «αποδεκτούς» χορούς της τζαζ), καθώς και μία «ικανότητα» να ωθεί με κάποιον απροσδιόριστο τρόπο τους νεαρούς ακροατές του στην παραβατική συμπεριφορά. Όπως είδαμε, το ίδιο το ροκ εν ρολ ως μουσική και ως χορός δεν υπήρξε και τόσο καινοτομικό όσο προβλήθηκε, δεδομένου ότι περισσότερο ενσωμάτωσε στοιχεία από προηγούμενες μουσικές (όπως το ρυθμ εν

¹⁹ «Μέτρα δια την νεολαίαν. Κοσμία θα είναι η όλη εμφάνις των μαθητριών.....», *Βραδυνή*: 25/04/1967.

μπλουζ ή το λευκό χίλμπιλι) και χορούς, παρά υπήρξε το ίδιο μια καινούργια από μουσικολογική άποψη πρόταση. Συνδεδεμένο όμως εξ αρχής με τις ανησυχίες που εμφανίστηκαν, σε έντονο μάλιστα βαθμό, την πρώτη μεταπολεμική περίοδο, σε πολλές κοινωνίες του δυτικού (και όχι μόνο όπως είδαμε) κόσμου για το παρόν και το μέλλον μιας νεολαίας που φαινόταν να μεγαλώνει κάτω από συνθήκες εντελώς διαφορετικές από αυτές που είχαν μεγαλώσει οι προηγούμενες γενιές, το ροκ εν ρολ υπήρξε εξ αρχής καινοτομικό ως προς τούτο: κουβαλούσε από τη γέννησή του ήδη, την ταυτότητα μιας μουσικής που μπορούσε να εκφράζει προνομιακά με τον έντονο ρυθμό του και τις λαϊκές νέγρικες καταβολές του τη δυσaráσκεια και την απaráσκεια μιας νεολαίας η οποία δύσκολα μπορούσε να ικανοποιηθεί με τους καλλιτέχνες και τα μουσικά προϊόντα που (της) πρότεινε η καθιερωμένη μουσική βιομηχανία.

Στις αρχές της δεκαετίας του 60, και μετά από ένα διάστημα κατά τη διάρκεια του οποίου το ροκ εν ρολ λείανε τις αιχμές του μεταβαλλόμενο σε τμήμα της popular music, οι Μπητλς και τα υπόλοιπα συγκροτήματα της βρετανικής σκηνής το επανέφεραν δυναμικά στο προσκήνιο μπολιάζοντας το, στο επίπεδο της μουσικής με την παράδοση του μπλουζ, και στο επίπεδο της κοινωνικής σημασίας με μια πρωτόγνωρη αυθάδεια και έναν άνευ προηγουμένου ηδονισμό. Οι πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια των «swinging sixties» επέτρεψαν να μεταβληθεί η αυθάδεια αυτή, που εκφραζόταν αρχικά σε ένα επίπεδο «οικογενειακό» ως δυσφορία του νέου απέναντι στη ρουτίνα και την καθημερινότητα της ήσυχης-οικογενειακής ζωής, σε μια «πολιτική αυθάδεια», δηλαδή σε μία πολύπλευρη αμφισβήτηση των πολιτικών και ιδεολογικών συντεταγμένων που κυριαρχούσαν την πρώτη μεταπολεμική περίοδο. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 60, το ροκ εν ρολ μετατοπίζοντας τη θεματική και τους στίχους του στο επίκεντρο και τις αναζητήσεις ενός θαλερού νεανικού κινήματος αμφισβήτησης που παράλληλα εμφανιζόταν, κατάφερε να αναδειχθεί σε κυρίαρχο πολιτισμικό σύμβολο μιας νεολαίας οργισμένης και εξεγερμένης.

Εάν στο δυτικό κόσμο το ροκ εν ρολ συνέχισε να εξελίσσεται, εισερχόμενο σε μία τρίτη περίοδο κατά τη διάρκεια της οποίας το επίκεντρό του βρισκόταν στις δυτικές ακτές των Ηνωμένων Πολιτειών, όπου και αναπτυσσόταν παράλληλα με το

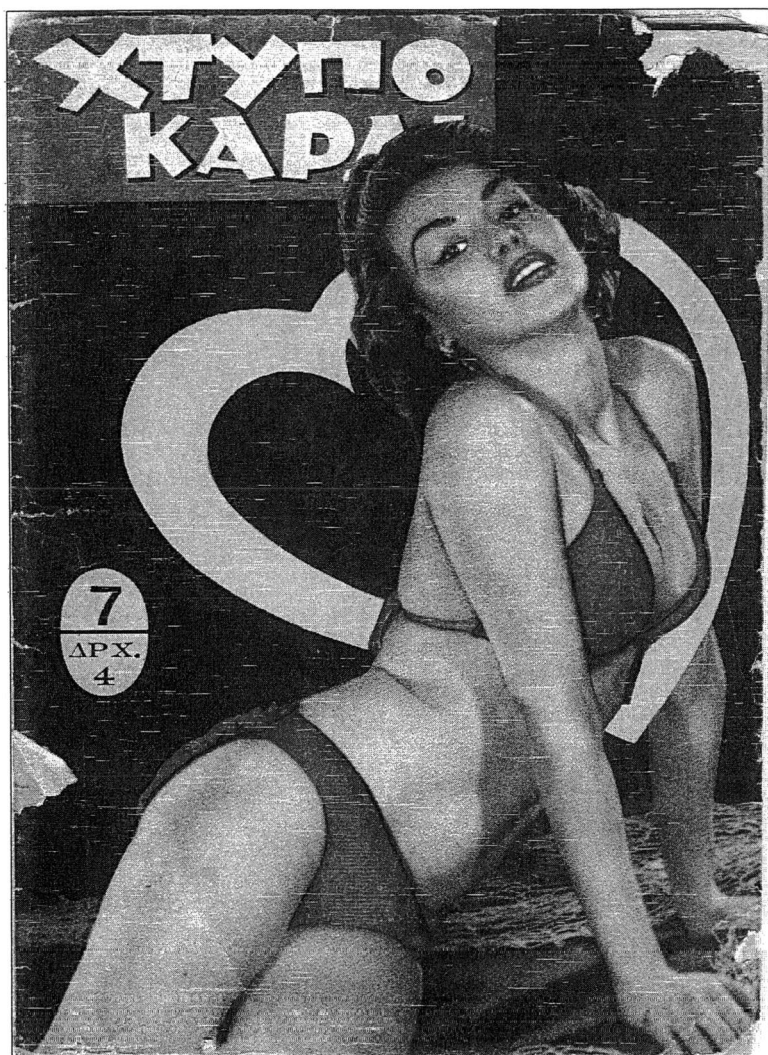
χίπικο κίνημα και την αντικουλτούρα,²⁰ στην Ελλάδα η δικτατορία θα επιχειρούσε (εξαρχής) να θέσει φραγμούς στην ανάπτυξη και τη διάδοση τέτοιου είδους προτύπων και αντιλήψεων που, σύμφωνα με την ιδεολογία της, ευθύνονταν για την «κρίση» που μάστιζε την ελληνική νεολαία. Κηρύσσοντας τα επόμενα χρόνια τον πόλεμο στη μίνι φούστα, το μακρύ μαλλί και τους «βρωμερούς αλητοτουρίστες», η χούντα των συνταγματαρχών θα επιχειρούσε να υλοποιήσει με το (πάντα αποτελεσματικό) δόγμα «όπου δεν πίπτει λόγος, πίπτει ράβδος», αντιλήψεις οι οποίες δεν υπήρξαν και τόσο καινοφανείς ή περιθωριακές, με την έννοια πως είχαν με συνέπεια υποστηριχθεί καθ' όλη τη διάρκεια της προδικτατορικής περιόδου από αυτόκλητους υπερασπιστές των ηθών όπως, δημοσιογράφους, γιατρούς, δικηγόρους, στελέχη παραεκκλησιαστικών οργανώσεων, βρίσκοντας μάλιστα ουκ ολίγες φορές βήμα και (αναμφισβήτητο) κύρος στο επίσημο δελτίο της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος.

Η δικτατορία των συνταγματαρχών φαίνεται τελικά πως δεν υπήρξε και τόσο «απρόσμενη», όσο πρότεινε η πολιτική συναίνεση που ακολούθησε την περίοδο της μεταπολίτευσης, αντίθετα μάλλον επιβεβαιώνεται ο Δημήτριος Πάλλας, ο οποίος ήδη από το χειμώνα του 1973, είχε επισημάνει τις ιδεολογικές διαπλοκές του απριλιανού καθεστώτος με έναν χώρο εκφοράς (μεσσιανιστικής) ιδεολογίας, από τον οποίο και δείχνει να προέρχεται, να αντλεί επιχειρήματα, μοντέλα ερμηνείας και πρακτικές. Ακριβώς για το ζήτημα αυτό, η μελέτη της πρόσληψης και της ερμηνείας του ροκ εν ρολ φαινομένου στην Ελλάδα, την περίοδο που προηγήθηκε της χούντας των απριλιανών, ενδεχομένως να έχει κάποια πράγματα να πει.

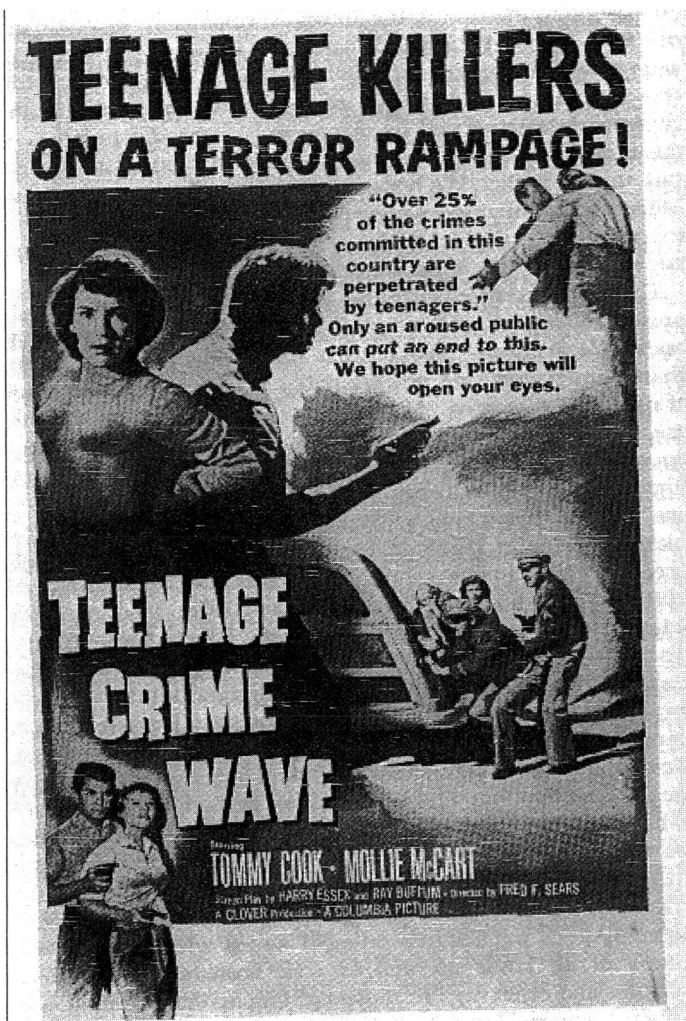
²⁰ Για το κίνημα των χίπς και την αντικουλτούρα βλ. Stone S., *Hippies. From A to Z. Their Sex, Drugs, Music and Impact on Society from the Sixties to the Present*, Silver City 2000.

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

λ

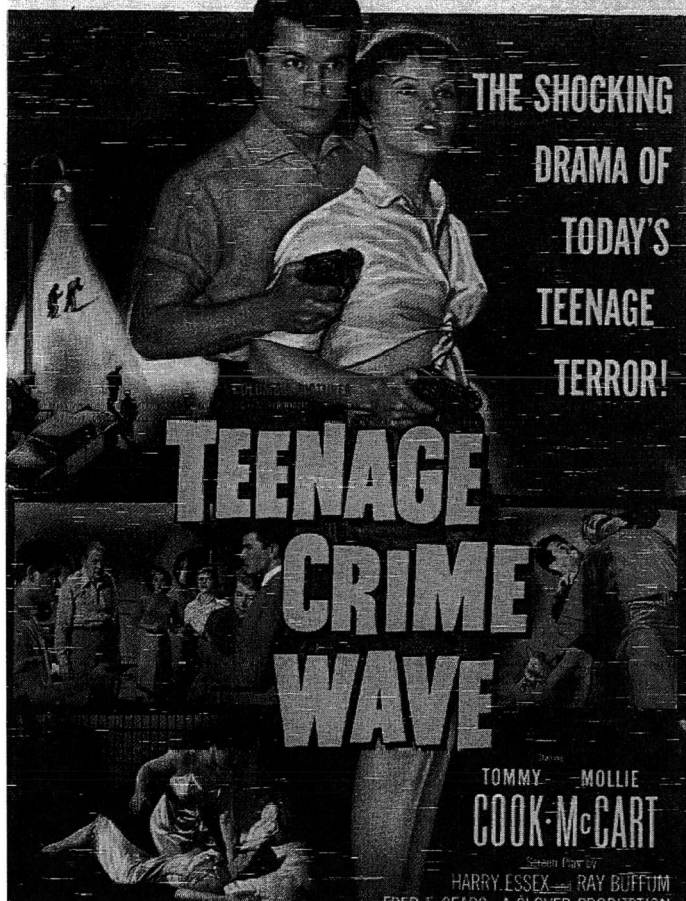

Φωτογραφία 23: Το τεύχος 7 του περιοδικού «Χτυποκάρδι». Ένα σκάνδαλο που «λύθηκε» με την παρέμβαση της Εκκλησίας

Φωτογραφία 24: Ο τρόμος της εποχής. Αφίσα από αμερικανική ταινία με θέμα της τη νεανική παραβατικότητα.

OUT OF THE SIDEWALK JUNGLE...

Φωτογραφία 25: αφίσα της ίδιας ταινίας.
Εγκληματικότητα και σεξ σε πρώτο πλάνο

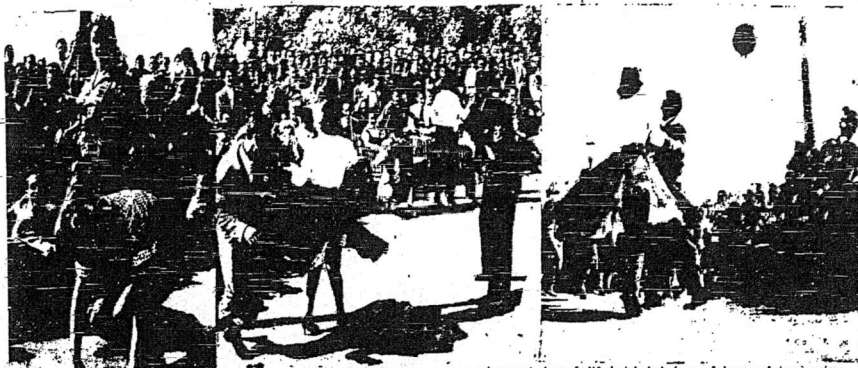
Φωτογραφία 26: Φωτογραφία του πραγματικού «teddy boy». Στενό σακάκι, «εδουαρδιανό» στυλ ντυσίματος, υπερόπτικό ύφος.

Φωτογραφία 27: Ο ιερέας Μπίλ Γκράχαμ επί τω έργω. Ο σπουδαιότερος πολέμιος του ροκ εν ρολ στις ΗΠΑ τη δεκαετία του 50

Φωτογραφία 28: αφίσα της ταινίας «Η Ζούγκλα του Μαυροπίνακα», Φεβρουάριος 1956

[illegible]

DISCOPHILE

1) Στοά Περσμάζογλου 3.

2) Βοκσυρεσίτου και Βολφωρίτου (γωνία).

Προσκαλούν την πολυπληθή παρέα των τους

ΤΗΝ ΚΥΡΙΑΚΗΝ 4 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ, ΩΡΑ 11 Π. Μ.

ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΝΤΡΟΝ CHEZ-NOUS (Σκαρδαμυγκά 3)

6. ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΒΕΛΟΝΕΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑ 2 ΩΡΕΣ ΧΡΟΝΟ

ROCK' N' ROLL

καὶ ἡ γὰρ ἐκείνη ἐπιδεικνύσκει πλήρη σειράν τῶν ἐπιτυχιῶν τοῦ:

ELVIS PRESLEY

Ἡ εἰσαγωγή τῶν ἐπιτροπῶν γίνεται, μετὰ προεκλήσεις, σὺν ὅποιον διαλέ-
γεται ἀπὸ τῶν μετῴρων, ἐν τῷ καταστήματι.

«DISCOPHILE»

ΣΗΜ.: : CONSUMATION προσδοκῆς

404

ΚΑΛΕΙ ΤΟΥΣ ΠΙΣΤΟΥΣ ΝΑ ΜΗ ΧΟΡΕΥΣΟΥΝ ΜΠΟΥΡΜΠΟΥΛΙΑ ΚΑΙ ΡΟΚ ΕΝΤ ΡΟΛΛ

— ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ —

406

ΣΗΜΕΡΟΝ

**ΡΑΔΙΟ ΣΙΤΥ
ΑΣΤΟΡ
ΜΑΞΙΜ**

**Ο ΤΡΕΛΛΟΣ ΧΟΡΟΣ
ΤΗΣ ΤΖΑΖ ΠΟΥ
ΗΛΕΚΤΡΙΖΕΙ ΤΗΝ
ΝΕΟΛΑΙΑ ΟΛΟΥ
ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ!**

**Η ΤΑΙΝΙΑ ΠΟΥ
ΧΑΛΑΕΙ ΚΟΣΜΟ
ΟΒΟΥ ΠΑΙΧΘΗ!**

«Φανταστείτε τον χορό που
παίρνει το τρανς
με τον κορμό
και τον σκελετό!»

**ΡΟΚ
ΕΝΤ
ΡΟΛ**

Με τις δόξακες ορχήστρες
και το πρωτοπαρουσιασμένο

ΜΠΙΛ ΧΕΪΛΥ

**ΠΛΑΤΤΕΡΣ
ΤΟΜΥ ΜΑΡΤΙΝΕΣ
ΦΡΕΝΤΥ ΜΠΕΛ**

και τέλος!

**ΛΑΝ ΦΡΗΝΤ
ΤΖΟΝΝΥ ΤΖΟΝΣΤΟΝ
ΑΛ ΤΑΛΟΝ-ΛΙΖΑ ΠΕΝ**

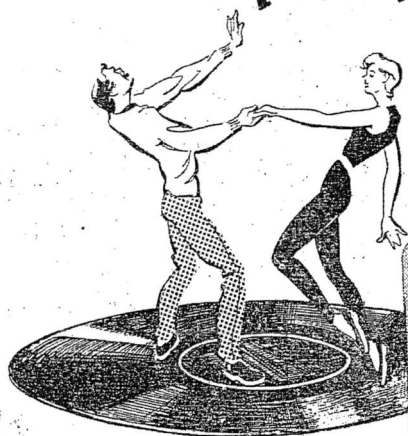
«Η κοπέλα που 'δωξε
στον κόσμο τον χορό
που έχει ξεπερνήσει
και την Αμερική!»

ΡΑΔΙΟ ΣΙΤΥ - ΑΣΤΟΡ

ΕΝΑΡΞΙΣ
από 10ης πρωινής

Φωτογραφία 34: ο «τρελλός χορός της τζαζ» που ηλεκτρίζει τη νεολαία όλου του κόσμου. Διαφήμιση της ταινίας «Ροκ εν Ρολ», Νοέμβριος 1956.

Ανδρόκοιτες, θέντε
ΡΟΚ-ΕΝΤ-ΡΟΛ ...

με **ΠΙΚ-ΑΠ 4** ΤΑΧΥΤΗΤΩΝ
 16, 33, 45, 78 ΣΤΡΟΦΩΝ

COLLARO

ΑΦΘΑΣΤΟΥ ΜΟΥΣΙΚΟΤΗΤΟΣ

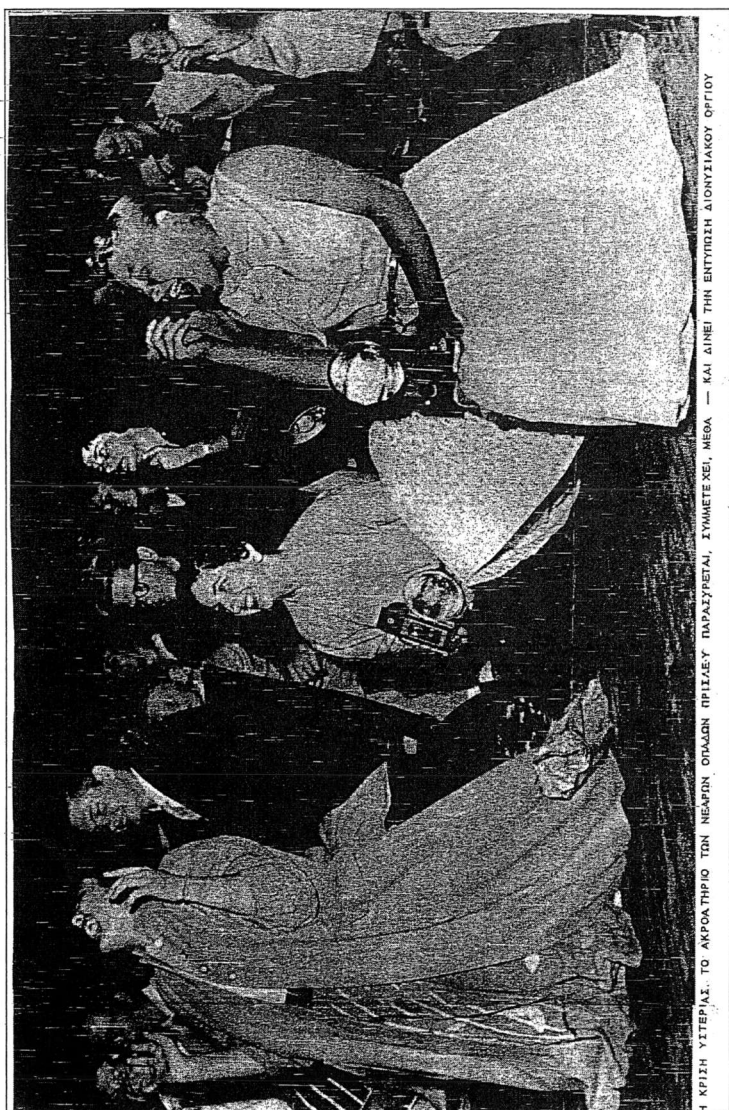
ΕΞΥΠ

**Ζητήσατέ τα ΕΙΣ ΤΑ ΚΑΛΑ ΚΑΤΟΜΑΤΑ
 ΡΑΔΙΟΦΩΝΩΝ**

Φωτογραφία 35: ροκ εν ρολ. Η απόλυτη μόδα του
 χειμώνα του 1957, Ιανουάριος 1957.

Φωτογραφία 36: διαφήμιση της ταινίας «Ροκ εντ Ρολ». Κι όποιος μπορεί, ας μην χορέψει στο κάθισμά του!, Νοέμβριος 1956.

Η ΚΡΙΣΗ ΥΠΕΡΒΑΣ. ΤΟ ΑΚΡΟΑΤΗΡΙΟ ΤΩΝ ΝΕΑΝΤΩΝ ΟΥΔΑΙΩΝ ΠΡΙΣΛΕΥ ΠΑΡΑΙΣΧΕΤΑΙ, ΣΥΜΜΕΤΕΧΕΙ, ΜΕΘΑ — ΚΑΙ ΔΙΝΕΙ ΤΗΝ ΕΝΤΥΠΩΣΗ ΔΙΟΝΥΣΙΑΚΟΥ ΟΡΓΙΟΥ

Φωτογραφία 37: κοπέλες σε κατάσταση υστερίας παρακολουθούν τον Έλβις Πρίσλεϋ επί σκηνής.

Φωτογραφία 38, 39: νεαρές κοπέλες εκδηλώνουν την αγάπη τους στους Μπητλς, Μιλάνο Ιούνιος 1965.

Φωτογραφία 40: η Μπιτλμανία στη Βρετανία. Φανατικές θαυμάστριες των Μπιτλς σπάνε τον κλοιό της αστυνομίας για να βρεθούν κοντά στα ινδάλματά τους, Οκτώβριος 1965.

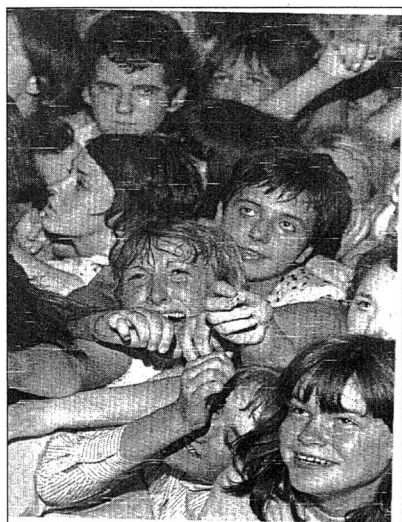

Φωτογραφία 41, 42: οι Ρόλλινγκ Στόουνς στη σκηνή το 1965. Ο αντίποδας των Μπητλς, το δεύτερο πιο δημοφιλές συγκρότημα της British Invasion.

Φωτογραφία 43: ο τραγουδιστής των Στόουνς, Μικ Τζάγκερ στα μέσα της δεκαετίας του 60

Φωτογραφία 44: εκδηλώσεις λατρείας για τους Στόουνς σε συναυλία τους στο Λονδίνο το 1964

Φωτογραφία 46: Η «γυναίκα του λαού» συμβουλεύει: «μην καλομαθαίνετε τα παιδιά σας!». Ρωσική αφίσα για την καταπολέμηση του τεντιμποϊσμού, τέλη δεκαετίας του 50.

Φωτογραφία 47: Ο Μικ Τζάγκερ προσάγεται στην Αστυνομία κατηγορούμενος για κατοχή ναρκωτικών ουσιών. Παραμονές της έλευσης των Στόουνς στην Αθήνα, άνοιξη 1967.

Φωτογραφία 48, 49.

Πάνω: η μόδα για τη γυναίκα τη δεκαετία του 50.

Κάτω: η επανάσταση της μίνι φούστας την επόμενη δεκαετία

Φωτογραφία 50: Μίνι φούστα: το απόλυτο
σύμβολο του χάσματος των γενεών. Συνάντηση
δύο γενεών και επικριτικά βλέμματα σε καφέ στο
Παρίσι, 1968.

Φωτογραφία 51: Το «φαινόμενο του αιώνος». Η ταινία «A Hard Day's Night» στους αθηναϊκούς κινηματογράφους. Η Μπητλομανία χτυπά και την Αθήνα, φθινόπωρο 1964.

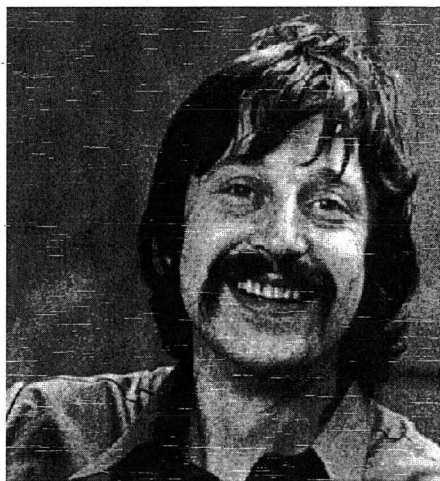
Φωτογραφία 52: «This machine kills fascists». Ο Γούντι Γκάθρι, η μυθική μορφή του (αριστερού) φολκ τραγουδιού.

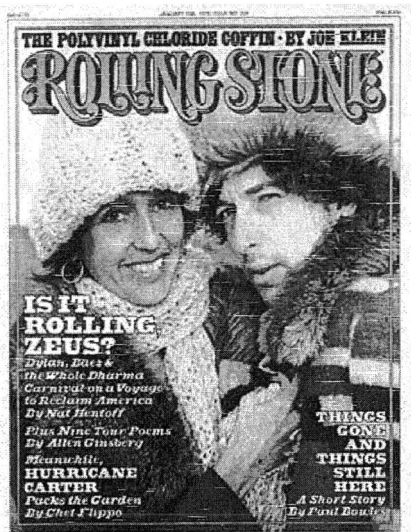
Φωτογραφία 53: Ο Πητ Σήγκερ τη δεκαετία του 40. Ταλαιπωρήθηκε όσο ελάχιστοι καλλιτέχνες από τη μακαρθική ψύχωση

Φωτογραφία 54: Ο Μπουλάτ Οκουντζάβα. Ίσως ο σημαντικότερος σοβιετικός βάρδος τη δεκαετία του 60

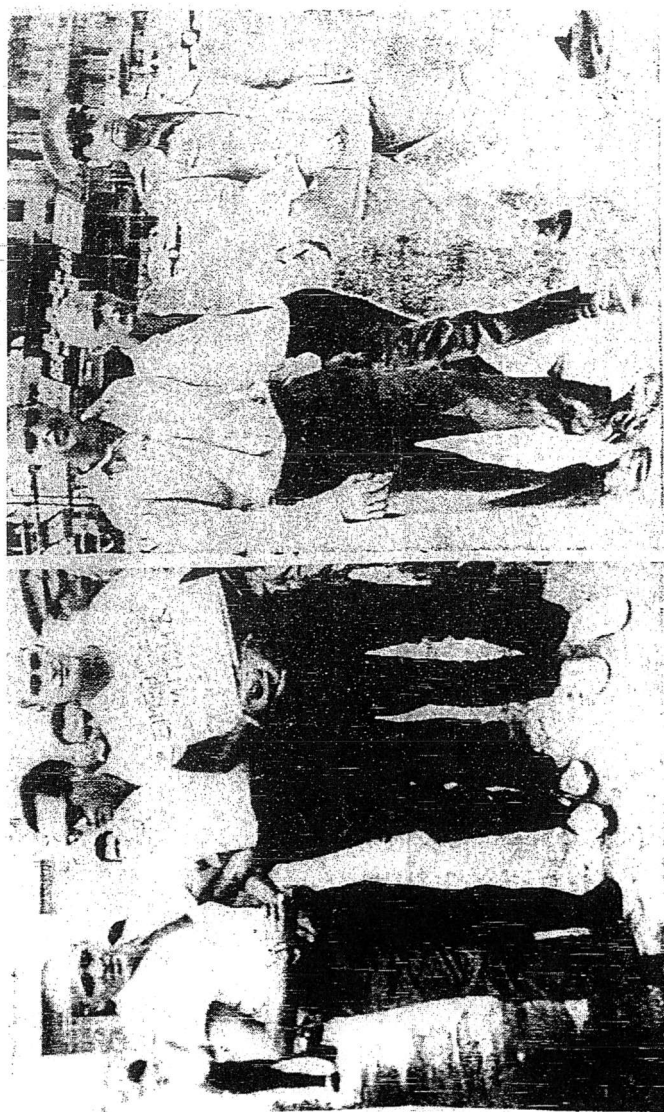
Φωτογραφία 55: Ο τραγουδοποιός Βολφ Μπίρμαν. Ο πιο σπουδαίος εκφραστής της πολιτικής διαμαρτυρίας στην Ανατολική Γερμανία

Φωτογραφία 56: Μπομπ Ντύλαν και Τζόαν Μπαέζ σε εξώφυλλο του περιοδικού Ρόλλινγκ Στόουν το 1976. Οι δύο πυλώνες του φολκ τραγουδιού διαμαρτυρίας στις ΗΠΑ τη δεκαετία του 60.

Φωτογραφία 57: Οι Ρόλλινγκ Στόουνς εν απαρτία το 1964

Οι τέσσερες σιχαρά «τέντυ-μπόνες» οδηγούνται στην υπηρεσία αμυντικής, κοντά στην πλατεία Συντάγματος, κοντά στην πλατεία Συντάγματος, τις χείρες και τους ποταμούς των αμυντικών τους παλαιών. Οι δύο πρώτοι είναι ελβετικοί, οι δύο δεύτεροι, οι δύο τρίτοι, είναι ηλικίας 19 και 14 ετών και έρθαν για να πάνε στο πρόσωπο του ποταμού στην Κωνσταντινούπολη. Οι δύο άλλοι, 19 και 18 ετών, έγιναν «ήρωες» παρρησίας, υπηρεσίας.

Φωτογραφία 58: «τέντυ-μπόνες» διαπομπεύονται στο κέντρο της Αθήνας, φθινόπωρο 1958.

Φωτογραφία 59, 60: στιγμιότυπα από τις πορείες ειρήνης του CND προς το Κέντρο Πυρηνικών Ερευνών στο Άλντερμείστον. Ανάμεσα στους διαδηλωτές διακρίνονται νέοι με τις κιθάρες τους

Φωτογραφία 61: Η Ρόζα Παρκς μόλις έχει συλληφθεί διότι αρνήθηκε να παραχωρήσει τη θέση της σε λευκό επιβάτη στην Αλαμπάμα. Η γενεσιουργός πράξη του Κινήματος για τα Πολιτικά Δικαιώματα

Φωτογραφία 62: Το εξώφυλλο του *Rubber Soul*. Το LP που εισήγαγε τα φουσκωτά ψυχεδελικά γράμματα

Φωτογραφία 63: Ρατσιστές στο Νότο παίρνουν όρκο στην υπεροχή της λευκής φυλής

ΑΣΤΟΡ • ΟΜΟΝΟΙΑ • ΕΛΛΗ • ΡΙΒΟΛΙ • ΕΛΛΗΝΙΚ • ΑΣΤΡΟΝ • ΑΛΕΞ • ΑΛΒΟΡΑ • ΣΕΛΑΚΤ
ΟΛΥΜΠΙΟΝ - ΤΕΡΨΙΘΕΑ (ΠΕΡΑΙΕΣ)

Είναι από τους ΜΠΗΤΛΣ;
Είναι από τους ΡΟΛΙΝΓΚ ΣΤΟΥΝΚΣ;
Είναι από τους ΑΝΙΜΑΛΣ;
Είναι ο ΚΡΕΤΑΣ ΒΟΥΤΣΑΣ

OXI!

ΓΑΜΠΡΟΣ απ' ΤΟ ΛΟΝΔΙΝΟ

ΣΤΗΝ ΠΙΟ ΚΕΦΑΤΗ ΚΑΜΟΔΙΑ ΤΟΥ
ΓΙΑΝΝΗ ΔΑΛΙΑΝΙΔΗ

Με τους
ΔΙΟΝΥΣΗ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟ
ΠΕΡ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΙΔΗ - ΕΛΕΝΗ ΖΑΦΕΙΡΙΩ
Γ. ΤΕΙΤΣΟΠΟΥΛΟ - ΚΑΙΤΗ ΙΜΠΡΟΧΟΡΗ
και την **ΝΟΡΑ ΒΑΛΣΑΜΗ**

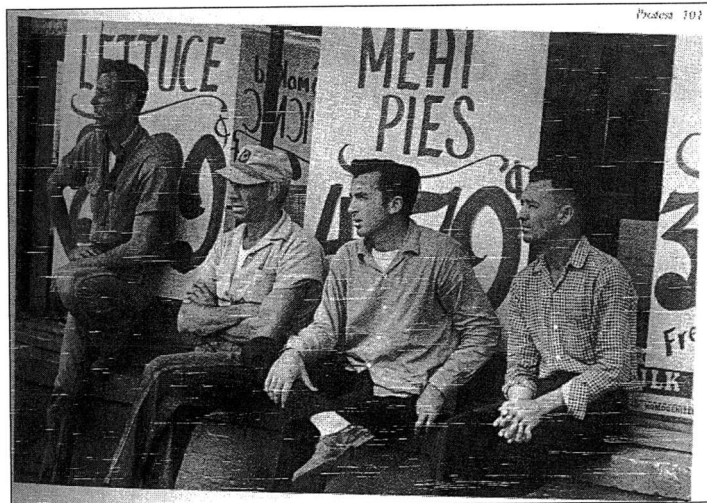
ΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ
ΑΛΕΚΟΥ ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

Το τραγούδι
Γ.ΣΑΜΠΕΤΑΣ - ΒΙΚΥ ΜΟΣΧΟΛΙΔ

Φωτογραφία 64: «Είναι από τους Μπητλς;». Απόηχοι της Μπητλομανίας στον κινηματογράφο. Ο Κ. Βουτσάς ως «γιεγιές»

Φωτογραφία 65, 66: Νέγροι και λευκοί στο Νότο παρακολουθούν με διαφορετικές αντιδράσεις την πρώτη πορεία διαμαρτυρίας που πραγματοποίησε ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ, τον Μάρτιο του 1965

Φωτογραφία 23: Προσωπικό αρχείο Κώστα Κατσάπη

Φωτογραφίες 27, 48, 60: Yapp N., *The Hulton Getty Picture Collection. Decades of the 20th Century: 1950s*, Κολωνία 1998.

Φωτογραφίες 40, 44, 47, 49, 59, 63, 65, 66: Yapp N., *The Hulton Getty Picture Collection. Decades of the 20th Century: 1960s*, Κολωνία 1998.

Φωτογραφία 50: *ΤΟ ΒΗΜΑ- MAGNUM, 1968: η χρονιά που θα άλλαζε τον κόσμο. Οι φωτογραφίες*, Αθήνα 1998.

ωυ

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΟ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ:
ΡΟΚ ΕΝ ΡΟΛ
ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΚΗ- ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1943- 1971

Τα χρονικά όρια στην ιστορία είναι συνήθως κάτι το μη αυτονόητο, ιδίως εάν πρόκειται για κοινωνική ιστορία, όπου συνήθως απουσιάζουν τα «όρια- τομές» που τόσο διευκολύνουν τους ιστορικούς της πολιτικής ιστορίας. Σε ό,τι αφορά το χρονολόγιο που ακολουθεί, υπήρξε επιλογή του γράφοντος αυτό να μην περιοριστεί στα χρονικά πλαίσια της έρευνας (στα έτη δηλαδή 1956- 1967), αλλά να περιλαμβάνει τόσο προγενέστερα όσο και μεταγενέστερα γεγονότα, η ανάγνωση των οποίων μπορεί να διευκολύνει τον αναγνώστη να εντάξει το «ροκ φαινόμενο» μέσα στο κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο που το γέννησε και το διαμόρφωσε. Ως απαρχή του χρονολογίου επιλέχτηκε το έτος 1941, όταν οι πρώτοι disc jockey ακολουθούν τους αμερικανούς φαντάρους στα μέτωπα του Β' Π.Π. με σκοπό να τους προσφέρουν ψυχαγωγία, γεγονός που θεωρείται ότι είχε ιδιαίτερη σημασία τόσο για την κυριαρχία του δίσκου έναντι της «ζωντανής μουσικής» που πρόσφερε η μπάντα, όσο και για την ανακάλυψη λίγα χρόνια αργότερα του δίσκου «μακράς διάρκειας» (LP).

Σε ό,τι αφορά το τέλος του χρονολογίου επιλέχτηκε το 1971, έτος που έφυγε από τη ζωή ο Jim Morrison. Ο θάνατος του τελευταίου, μαζί με εκείνον της Janis Joplin και του Jimi Hendrix λίγους μήνες νωρίτερα (των τριών «J», όπως λέγεται), κατά κάποιον τρόπο αποτελούσε το τέλος μιας ολόκληρης περιόδου για την ιστορία του ροκ εν ρολ. Βεβαίως, θα μπορούσαν να υποδειχτούν (και έχουν υποδειχτεί κατά καιρούς) και άλλα όρια όπως η συναυλία του Γούντστοκ ή εκείνη του Άλταμοντ. Λόγοι ωστόσο, κατά βάση πρακτικοί με όθησαν να ακολουθήσω τις παραπάνω επιλογές. Για παράδειγμα, η επιλογή του Γούντστοκ (1969) θα με υποχρέωνε να μην περιλάβω στο χρονολόγιο κάποια σημαντικά ή απλώς ενδιαφέροντα κατά τη γνώμη μου γεγονότα, όπως η διάλυση των Μπητλς (1970) ή η απαγόρευση από τους χουντικούς της εγκατάστασης χίπιδων στα Μάταλα (1971).

Για τη σύνταξη του χρονολογίου αντλήθηκε υλικό από τα παρακάτω βιβλία, άρθρα και ιστοσελίδες: Frith S., Straw W., Street J., *The Cambridge Companion to Pop and Rock*, Κέμπριτζ 2001, σελ. xi-xvii, Zanuttini P., «E niente fu piu come prima», *Il Venerdì di Repubblica* 751 (09/08/2002) σελ. 30-37, Scaruffi P., «*A Chronology of Rock Music*», στο www.scaruffi.com/music/chrono.html, τελευταία επίσκεψη: 26/02/2003, «Pop History of the Fifties», στο <http://www.fiftiesweb.com/pop.htm>, τελευταία επίσκεψη: 21/01/2004, Βερναρδάκης Χ., Μαυρής Γ., *Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες στην προδικτατορική Ελλάδα. Οι προϋποθέσεις της μεταπολίτευσης*, Αθήνα 1991, σελ. 368- 371 και το πολύτομο έργο *Ιστορικό και Μουσικό Λεύκωμα Καθημερινής*, τ. 1-12 (1960- 1971), Αθήνα 1997.

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΟ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ ΚΥΡΙΟΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

ΕΤΟΣ	ΤΟ Γ' η' Γ ΣΤΟΝ ΔΥΤΙΚΟ ΚΟΣΜΟ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
1943	Οι πρώτοι «disc jockeys» ακολουθούν τα αμερικανικά στρατεύματα στις επιχειρήσεις τους	* Ιδρύεται η ΕΠΟΝ * Σκληρές μάχες γίνονται στο Στάλινγκραντ ανάμεσα σε σοβιετικά και γερμανικά στρατεύματα * Πάνω από χίλιοι άμαχοι εκτελούνται στα Καλάβρνα * Συμμαχική αποβασή στην Ιταλία
1946	* Ο Muddy Waters κυκλοφορεί τους πρώτους δίσκους με electric blues του Chicago * Ο Lew Chudd ιδρύει την Imperial Records στο Los Angeles που πρόκειται να προσθήσει κυρίως τη μαύρη μουσική * Η Specialty Records ιδρύεται επίσης στο Los Angeles με στόχο την προώθηση της μαύρης μουσικής	* Θεσπίζεται στην Ελλάδα το Γ' Ψήφισμα, το οποίο αποτελεί τη βάση για τα έκτακτα μέτρα της περιόδου 1946-1949 * Η Τράπεζα της Αγγλίας εθνικοποιείται * Η Ιταλία ανακηρύσσεται Προεδρευόμενη Δημοκρατία ύστερα από δημοψήφισμα, στο οποίο για πρώτη φορά ψηφίζουν οι γυναίκες * Στη Μόσχα ιδρύεται η COMECON, οργανισμός για την οικονομική βοήθεια των σοσιαλιστικών χωρών * Δημονήφισμα στην Ελλάδα για το Πολιτειακό. Το 68% αποφαίνεται υπέρ της μοναρχίας * Εκλογές στην Ελλάδα, στις οποίες δεν συμμετέχουν το ΚΚΕ και άλλα αριστερά κόμματα, δίνουν την πλειοψηφία στο Λαϊκό Κόμμα
1947	* Ο Jerry Wexler «επιβάλλει» τον όρο «rhythm and blues» για να περιγράψει τα electric blues * Η μουσική αγορά στις ΗΠΑ ελέγχεται ήδη από έξι μεγάλες εταιρείες παραγωγής δίσκων, τις MGM, RCA,	* Συνθήκη μεταξύ Ελλάδας και Ιταλίας στο Παρίσι. Η Ελλάδα προσαρτά τα Δωδεκάνησα * Στις ΗΠΑ οι συνεδριάσεις του Κογκρέσου μεταδίδονται για πρώτη φορά από την τηλεόραση

	Decca, Capitol, Columbia και Mercury * Στο Chicago ιδρύεται η Chess με σκοπό την προώθηση των rhythm and blues * Ιδρύεται στη Νέα Υόρκη η Atlantic με σκοπό την προώθηση μιας μαύρης μουσικής με επιρροές από rhythm and blues, jazz και pop	* Ιδρύεται το στρατόπεδο της Μακρονήσου * Θάνατος του βασιλιά Γεωργίου του Β΄. Τον διαδέχεται στο θρόνο ο αδελφός του Παύλος * Εξεγγέλλεται από τον Πρόεδρο των ΗΠΑ Harry Truman, το ομώνυμο δόγμα * Ο Walter Morrison ανακαλύπτει το Frisbee * Δημοσιεύεται στην εφημερίδα της Κυβερνήσεως ο ΑΝ 509, με τον οποίο τίθεται εκτός νόμου το ΚΚΕ * Στις ΗΠΑ η Επιτροπή Αντιαμερικανικών Υποθέσεων ξεκινάει την εκκαθάριση στο Hollywood * Ο Jackie Robinson, γίνεται ο πρώτος αфроαμερικανός αθλητής που συμμετέχει σε «λευκή» επαγγελματική ομάδα baseball
1948	* Ο Ed Sullivan ξεκινάει στην τηλεόραση το πρόγραμμά του, που αργότερα θα μετονομαστεί σε «Ed Sullivan Show» * Η Columbia θέτει σε κυκλοφορία τους πρώτους δωδεκάιντσους δίσκους τριάντα τριών στροφών long playing (lp) * Το περιοδικό Billboard εισάγει chartis για τη μουσική folk και «race»	* Ο υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ George Marshall ζητάει από την αμερικανική Βουλή να εγκρίνει οικονομική βοήθεια προς την Ελλάδα και την Τουρκία * Δολοφονείται ο υπουργός Δικαιοσύνης Χρήστος Λαδάς στην Αθήνα * Στο Βερολίνο εκτυλίσσεται ένα από τα πιο θερμά επεισόδια του Ψυχρού Πολέμου, όταν οι Σοβιετικοί αποκόττουν το δυτικό τμήμα της πόλης και οι Αμερικανοί απαντούν ανεφοδιάζοντας τον από αέρος * Δολοφονείται στη Θεσσαλονίκη ο Αμερικανός δημοσιογράφος George Polk * Δολοφονείται ο Mahatma Gandhi στην Ινδία * Το Ισραήλ γίνεται ανεξάρτητο κράτος

1949	1/2: η RCA παρουσιάζει το πρώτο δισκάκι βινυλίου 45 στροφών * Ο Fats Domino κυκλοφορεί το <i>The Fat Man</i> που συνιστά ένα καινούργιο είδος boogie * Ο Joseph Schillinger κυκλοφορεί το βιβλίο του «A Mathematical Theory of Music» στο οποίο υποστηρίζει ότι καινούργια popular music μπορεί να συνταχθεί από τη μίξη διαφορετικών και ήδη υπάρχόντων τάσεων της * Για τις ανάγκες συγκρότησης των chart του το Billboard μετονομάζει τη μουσική «race» σε «rhythm and blues»	* Πεθαίνει ο προθυπουργός της Ελλάδας Θ. Σοφούλης. Τη θέση του αναλαμβάνει ο Αλέξανδρος Διομήδης * Οι επιχειρήσεις του <i>Εθνικού Στρατού</i> τον Αύγουστο στην Πίνδο οδηγούν σε οριστική ήττα του <i>Δημοκρατικού Στρατού</i> * Ιδρύεται το NATO * Η ΕΣΣΔ δοκιμάζει την πρώτη της ατομική βόμβα * Ιδρύεται η Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας * Η πρώτη τελετή απονομής βραβείων EMMY γίνεται στο Hollywood Athletic Club * Ιδρύεται η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας
1950	* Η ολλανδική εταιρεία Philips αποφασίζει να επεκτείνει τις δραστηριότητές της στη μουσική βιομηχανία * Ιδρύεται η δισκογραφική εταιρεία Elektra στη Νέα Υόρκη με σκοπό την προώθηση της μουσικής folk και jazz * Το <i>Music Out of the Moon</i> του Les Baxter συνιστά μία πρώτη απόπειρα μίξης μουσικής «ethnic» με μουσική instrumental	* Ο πληθυσμός των ΗΠΑ ανέρχεται στις 150.697.361 * Η Zenith εισάγει το πρώτο τηλεκανονόλ τηλεόρασης, γνωστό και ως <i>lazy-bone!</i> * Το CBS λαμβάνει την άδεια να ξεκινήσει την εκπομπή <i>έγχρωμων εκπομπών</i> * Στην Ελλάδα ιδρύεται η ΔΕΗ * Η Βόρεια Κορέα εισβάλλει στη Νότια και οι ΗΠΑ εισέρχονται στον πόλεμο στο πλευρό της Νότιας Κορέας * Δημονιήρισμα στην Κόμπο. Το 95,7% ψηφίζει υπέρ της ένωσης του νησιού με την Ελλάδα * Η ΕΣΣΔ ανακοινώνει ότι έχει κατασκευάσει τη δική της ατομική βόμβα * Το ελβετικό Κοινοβούλιο αρνείται το δικαίωμα ψήφου στις γυναίκες * Στην Αθήνα ιδρύεται η <i>Δημοκρατική Παράταξη</i> της Αριστεράς * Ο γερουσιαστής McCarthy ξεκινάει το κυνήγι των μαγισσών

		* Η Diner's Club εισάγεται στην αγορά ως η πρώτη πιστωτική κάρτα στην ιστορία * Η Μητέρα Τερέζα ξεκινάει τη δράση της στην Καλκούτα της Ινδίας * Σύμφωνα με στοιχεία, σε 10.400.000 σπίτια στις ΗΠΑ υπάρχουν 10.500.000 τηλεοράσεις * Συνλαμβάνεται στην Αθήνα ο Νίκος Μπελογιάννης	* Η Diner's Club εισάγεται στην αγορά ως η πρώτη πιστωτική κάρτα στην ιστορία * Η Μητέρα Τερέζα ξεκινάει τη δράση της στην Καλκούτα της Ινδίας * Σύμφωνα με στοιχεία, σε 10.400.000 σπίτια στις ΗΠΑ υπάρχουν 10.500.000 τηλεοράσεις * Συνλαμβάνεται στην Αθήνα ο Νίκος Μπελογιάννης
1951	* Κυκλοφορεί ο πρώτος rock and roll δίσκος, το <i>Rocket 88</i> του Ike Turner * Εμφανίζεται το πρώτο juke box που παίζει 45άρια * Οι Victor και Columbia συμφωνούν να χωρίσουν την αγορά της μουσικής βιομηχανίας; η Victor στο εξής θα πουλάει 33άρια LP και η Columbia 45άρια singles * Ο Alan Freed, ένας λευκός disc jockey από το Cleveland, ξεκινάει τη ραδιοφωνική του εκπομπή με τίτλο «Moondog Rock an roll Party», η οποία θα παίζει «μαύρη» μουσική και θα απευθύνεται σε «λευκό» ακροατήριο	* Ξεκινάει η μετάδοση των πρώτων εγχρωμών εκπομπών τηλεόρασης * Κατασκευάζεται ο Univac, ο πρώτος υπολογιστής για μη στρατιωτική χρήση * Ίδρύεται η ΕΔΑ (Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά) και ο <i>Ελληνικός Συναγερμός</i> του Αλέξανδρου Παπάγου * Περίπου 37.000 άνθρωποι στις ΗΠΑ χάνουν τη ζωή τους το 1951 σε τροχαία ατυχήματα * Ο Julius και η Ethel Rosenberg καταδικάζονται σε θάνατο με την κατηγορία της πώλησης απόρρητων εγγράφων σχετικά με την κατασκευή της ατομικής βόμβας στους Σοβιετικούς * Κυβέρνηση της <i>ΕΠΕΚ</i> του Νικολάου Πλαστήρα στην Ελλάδα * Η σειρά κόμικς <i>Dennis ο Τρομερός</i> κάνει την εμφάνισή της σε πάνω από 750 εφημερίδες * Η AEC παράγει ηλεκτρική ενέργεια από την ατομική * Τα πρώτα προϊόντα Tupperware κάνουν την εμφάνισή τους στο εμπόριο * Η Gerber Products χρησιμοποιεί την ουσία MSG (monosodium glutamate) στις παιδικές τροφές, για να βελτιώσει τη γεύση τους * Στο τέλος του 1951 οι απώλειες των Αμερικανών στον πόλεμο της	* Ξεκινάει η μετάδοση των πρώτων εγχρωμών εκπομπών τηλεόρασης * Κατασκευάζεται ο Univac, ο πρώτος υπολογιστής για μη στρατιωτική χρήση * Ίδρύεται η ΕΔΑ (Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά) και ο <i>Ελληνικός Συναγερμός</i> του Αλέξανδρου Παπάγου * Περίπου 37.000 άνθρωποι στις ΗΠΑ χάνουν τη ζωή τους το 1951 σε τροχαία ατυχήματα * Ο Julius και η Ethel Rosenberg καταδικάζονται σε θάνατο με την κατηγορία της πώλησης απόρρητων εγγράφων σχετικά με την κατασκευή της ατομικής βόμβας στους Σοβιετικούς * Κυβέρνηση της <i>ΕΠΕΚ</i> του Νικολάου Πλαστήρα στην Ελλάδα * Η σειρά κόμικς <i>Dennis ο Τρομερός</i> κάνει την εμφάνισή της σε πάνω από 750 εφημερίδες * Η AEC παράγει ηλεκτρική ενέργεια από την ατομική * Τα πρώτα προϊόντα Tupperware κάνουν την εμφάνισή τους στο εμπόριο * Η Gerber Products χρησιμοποιεί την ουσία MSG (monosodium glutamate) στις παιδικές τροφές, για να βελτιώσει τη γεύση τους * Στο τέλος του 1951 οι απώλειες των Αμερικανών στον πόλεμο της

1952	* Ο Alan Freed είναι ο πρώτος που χρησιμοποιεί τον όρο rock an roll για να περιγράψει τη μουσική του Elvis Presley, του Buddy Holly, του Jerry Lee Luis. Στην αρχή των αμερικανικών ο όρος παραπέμπει στον ερωτικό δεσμό * Ο Bill Haley σχηματίζει τους Comets, την πρώτη rock an roll μπάντα * Διαλύεται το συγκρότημα των Weavers με την κατηγορία ότι τα μέλη τους ήσαν κομμουνιστές * Ο Alan Freed διοργανώνει τη πρώτη rock an roll συναυλία, το «Moondog Conoration Ball» * Το τηλεοπτικό πρόγραμμα «Bandstand» του Dick Clark αρχίζει να βγαίνει στον αέρα από τη Φιλαδέλφεια κάθε απόγευμα * Ο Les Paul εφευρίσκει τη solid-body ηλεκτρική κιθάρα Gibson * Ο Roscoe Gordon, ένας πιανίστας από το Memphis, κάνει γνωστό το ρυθμό ska με το τραγούδι του <i>No more Doggin</i> * Ο Sam Philips ιδρύει τη Sun Records και προβλέπει ότι «εάν βρει έναν λευκό που να μπορεί να τραγουδήσει με το συναισθημα των μαύρων, θα γίνει εκατομμυριούχος» * Στα εργαστήρια της RCA οι ηλεκτρονικοί Harry Olsen	Κορέας έχουν ξεπεράσει τους 15.000 νεκρούς και τους 75.000 τραυματίες * Καταδικάζεται σε θάνατο ο Νίκος Μπελογιάννης * Ο αμερικανικός ακτιβιστής Malcolm X σχηματίζει την οργάνωση <i>The Nation of Islam</i> * Στρατιωτικό πραξικόπημα υπό την καθοδήγηση του Nasser καταλύει τη μοναρχία στην Αίγυπτο * Η Βρετανία κατασκευάζει την πρώτη ατομική της βόμβα * Η Ελλάδα και η Τουρκία γίνονται μέλη του NATO * Εκτελούνται στην Αθήνα οι Μπελογιάννης, Μπάτσης, Καλούμενος και Αργυριάδης * Το 73% των αυτοκινήτων κατασκευάζεται στις ΗΠΑ * Το University of Tennessee δέχεται τον πρώτο μαύρο φοιτητή * Η πρώτη συσκευασία με κατενυγμένο αρακά κυκλοφορεί στο εμπόριο στις ΗΠΑ * Παραπέμπονται στο Στρατοδικείο είκοσι αξιωματικοί της Αεροπορίας με την κατηγορία της δολιοφθοράς «κατ' εντολή ξένου παράγοντα» * Το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ απαγορεύει τις φυλετικές διακρίσεις στα σιδηροδρομικά δρομολόγια * Πεθαίνει ο βασιλιάς Γεώργιος ο ΣΤ'. Στον βρετανικό θρόνο ανεβαίνει η Ελισάβετ * Κυκλοφορούν στην αγορά τα πρώτα κατενυγμένα "fish sticks" * Πάνω από 50.000 άτομα προσβάλλονται από πολιομυελίτιδα, εκ των οποίων τα 3.000 πεθαίνουν από τη νόσο * Βαρίες πονές επιβάλλει το Στρατοδικείο στη δίκη των Αεροπόρων στην
------	--	---

	και Hebert Belar δημιουργούν το πρώτο συνθεσάιζερ, το Mark I	Αθήνα * Ανοίγει το πρώτο ξενοδοχείο Holiday Inn * Η Sony εισάγει στην αγορά το πρώτο τρανζίστορ * Κατασκευάζεται το πρώτο αντισυλληπτικό χέπι. * Κυβέρνηση <i>Ελληνικού Συναγερμού</i> στην Ελλάδα * Ένα τυπικό μπακάλικο στις ΗΠΑ διαθέτει περίπου 4.000 προϊόντα, όταν το 1928 διέθετε γύρω στα 870
1953	* Ο Leo Fender ανακαλύπτει τη θρυλική ηλεκτρική κιθάρα Fender Stratocaster * Το <i>Crazy Man Crazy</i> του Bill Haley είναι το πρώτο rock an roll κομμάτι που εισέρχεται στα Billboard charts * Το <i>Crying in the Chapel</i> των The Orioles είναι η πρώτη επιτυχία μαύρων καλλιτεχνών που εισέρχεται σε charts λευκών καλλιτεχνών * Ο Sam Philips ηχογραφεί τον πρώτο δίσκο του Elvis Presley στη Sun Records στο Memphis χρησιμοποιώντας μονάχα δύο recorders * Στη Νέα Ορλεάνη ιδρύεται σχολή για rhythm and blues	* Οι Francis Crick και James Watson καταφέρνουν να αποκωδικοποιήσουν τη δομή του DNA * Η Ελένη Σκούρα (του Ελληνικού Συναγερμού) είναι η πρώτη Ελληνίδα που ορκίζεται βουλευτής * Η Chevrolet κυκλοφορεί το κλασικό πλέον, μοντέλο Corvette με επένδυση από πλαστικό * Ο Hugh Hefner ξεκινάει την έκδοση του περιοδικού Playboy. Στο πρώτο εξώφυλλο φιλοξενείται η Marilyn Monroe * Πεθαίνει ο Ιωσήφ Στάλιν και στην ηγεσία του Κομμουνιστικού Κόμματος της ΕΣΣΔ τον διαδέχεται ο Nikita Khrushchev * Πεθαίνει ο Νικόλαος Πλαστήρας * Η Νέα Υόρκη υιοθετεί το φανάρι ρύθμισης της κυκλοφορίας με τρία, αντί δύο, χρώματα * Ιδρύεται στις ΗΠΑ η Εκκλησία των Σαίεντολόγων * Κυκλοφορούν τα πρώτα περιοδικά -- οδηγοί προγράμματος για την τηλεόραση * Εκτελούνται οι Julius και Ethel Rosenberg

		* Παρουσιάζεται από την τηλεόραση για πρώτη φορά η τελετή απονομής βραβείων Oscar * Ο Ian Fleming δημοσιεύει το πρώτο διήγημά του με ήρωα τον θρυλικό πράκτορα James Bond * Ο κυβερνήτης της California, Earl Warren, διορίζεται Πρόεδρος του Ανώτατου Δικαστηρίου στις ΗΠΑ * Το Redi- Tea της White Rose είναι το πρώτο instant παγωμένο τσάι που κυκλοφορεί στο εμπόριο * Κατασκευάζεται και προσφέρεται Irish – Coffee για πρώτη φορά σε καφετέρια της California
1954	* Ο Bill Haley γνωρίζει τεράστια επιτυχία με το <i>Rock Around the Clock</i>. Πρόκειται για το πρώτο rock an roll κομμάτι που επενδύει μουσικά μία κινηματογραφική ταινία * Τεράστια επιτυχία γνωρίζει το doo-wop * Η EMI αγοράζει την Capitol * Οι δισκογραφικές εταιρείες στρέφονται από τους δίσκους 78 στρωφών στα 45άρια * Η ιαπωνική εταιρεία TTK (μετέπειτα Sony) παρουσιάζει το πρώτο τρανζιστοράκι * Ίδρύεται στο Nashville η <i>Country Music Disc Jockey's Association</i>	* Στην Αλγερία ξεσπάει εμφύλιος πόλεμος * Υπογράφεται η συνθήκη για το διαχωρισμό του Βιετνάμ σε Βόρειο και Νότιο * Η Αμερικανική Γερουσία καταγγέλλει την πολιτική του γερουσιαστή McCarthy * Ο Ernest Hemingway κερδίζει το βραβείο Nobel λογοτεχνίας * Ιστορική απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου των ΗΠΑ στην υπόθεση <i>Brown vs Board of Education</i>, καθιστά παράνομες τις φυλετικές διακρίσεις στα σχολεία * Εκτελείται ο Ν. Πλουμιτίδης στο δάσος του Λαφνιού. Το ΚΚΕ εμμένει στις εναντίον του κατηγορίες * Δημοσιεύεται το βιβλίο του Tolkien "Lord of the Rings" * Περίπου 94 εκατομμύρια τηλεφωνικές συσκευές υπάρχουν παγκοσμίως, από αυτές τα 52 εκατομμύρια στις ΗΠΑ

		* Μεγάλα συλλαλητήρια στην Ελλάδα για το Κυπριακό * Διακόπεται η λειτουργία του το Ellis Island στη Νέα Υόρκη ως σταθμός υποδοχής των μεταναστών στις ΗΠΑ * Κατασκευάζεται το πρώτο πυρηνικό υποβρύχιο, ο «Ναυτίλος» * Η General Electric εισάγει στο εμπόριο τις πρώτες ηλεκτρικές οικιακές συσκευές με διάφωρα, πλην του λευκού, χρώματα * Ο Καναδάς και οι ΗΠΑ συμφωνούν να κατασκευάσουν στον Καναδά και σε μήκος 3.000 χλμ. μέτρων, το σύστημα DEW (Distant Early Warning) για τον έγκαιρο εντοπισμό των σοβιετικών αεροσκαφών
1955	* Κυκλοφορεί η τράστια επιτυχία του Little Richard <i>Tutti Frutti</i> * Οι ταινίες <i>Rebel Without a Cause</i> και <i>The Blackboard Jungle</i> καθιερώνουν ένα νέο πρότυπο νεότητας: αυτό του μοναχικού, όμορφου και ανιγμιατικού νέου που συνήθως κινείται στο περιθώριο * Ο Chuck Berry κυκλοφορεί τον πρώτο του rock an roll δίσκο, όπου η ηλεκτρική κιθάρα αποτελεί το βασικότερο όργανο * Σχηματίζονται οι Chordettes και οι Chantels, τα πρώτα γυναικεία γκρουπ * Ο Ray Charles «ανακαλύπτει» τη soul μουσική με το <i>I Got a Woman</i>, μία διασκευή ενός παλιού gospel τραγουδιού * Ο Pete Seeger είναι ο πρώτος λευκός καλλιτέχνης που	* Το πρώτο κατάστημα Mac Donald's ανοίγει στο Chicago * Η ΕΟΚΑ αρχίζει τον ένοπλο αγώνα στην Κύπρο * Απόδραση 27 στελεχών του ΚΚΕ από τις φυλακές των Βουίρλων στον Πειραιά * Η Disneyland ξεκινάει τη λειτουργία της στο Los Angeles. Ένα εκατομμύριο άνθρωποι την επισκέπτονται τις επτά πρώτες εβδομάδες * Η Rosa Parks συλλαμβάνεται στην Alabama διότι αρνήθηκε να εκχωρήσει τη θέση της σε λεωφορείο σε λευκό επιβάτη. Ο Martin Luther King οργανώνει απεργία για την υποστήριξή της * Η Δυτική Γερμανία γίνεται δεκτή στο NATO στις 9/5 * Ιδρύεται το Σύμφωνο της Βαρσοβίας ως αντιστάθμισμα στο σχηματισμό του NATO * Μαζικοί εμβολιασμοί για την πολιομυελίτιδα γίνονται για πρώτη φορά στα σχολεία των ΗΠΑ * Κατασκευάζεται από την Tappan ο πρώτος φούρνος μικροκυμάτων

	ηχογραφεί άλμπουμ με αφρικανική μουσική, το <i>Bantu Choral Folk Songs</i>	* Κυκλοφορεί στο εμπόριο η Crest, η πρώτη οδοντόκρεμα, που περιέχει την ουσία fluoride * Οι ΗΠΑ το 1955 εισάγουν 57.115 επιβατικά αυτοκίνητα * Περθαίνει ο Πατάγιος και η διακυβέρνηση της χώρας δίνεται στον Κων/νο Καραμανλή * Σε απόλυση πολιτικών κρατούμενων προχωρά η κυβέρνηση Καραμανλή * Στο Illinois εμφανίζεται για πρώτη φορά νομοθεσία που καθιστά υποχρεωτική την πρόσδεση του οδηγού με ζώνη ασφαλείας * Ανατρέπεται στην Αργεντινή από στρατιωτικό πραξικόπημα ο Juan Peron * Η Johnson & Johnson κυκλοφορεί στην αγορά το πρώτο baby- shampoo * Ο James Dean χάνει τη ζωή του σε τροχαίο ατύχημα στην California * Η Civil Defense ξεκινάει την επιχείρηση "Alert". Συμμετέχουν σε αυτήν εξήντα πόλεις- πιθανοί στόχοι των Σοβιετικών
1956	26/5: Ο Chuck Berry ηχογραφεί το <i>Roll Over Beethoven</i> 21/9: Τα κλάμα υπογράφονται να ακυρώσουν συναυλίες, ενώ όσες πραγματοποιούνται γίνονται με αυστηρή αστυνομική επίτηρηση. * Κυκλοφορεί το Heartbreak Hotel και ξεκινάει η Presley-mania * Η Wanda Jackson θεωρείται η θεά του rockabilly * Ο Elvis Presley εμφανίζεται για πρώτη φορά στην τηλεόραση, στο CBS, στην εκπομπή <i>Dorsey Brothers Stage Show</i>	* Πόλεμος ανάμεσα σε Ισραήλ και Αίγυπτο λήγει με επικράτηση του Ισραήλ. * Ο Krushen σε ομιλία του στο 20^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ αποκηρύσσει την πολιτική του Stalin και ξεκινάει την αποσταλινοποίηση * Ο Καραμανλής ιδρύει την ΕΡΕ. Τον ακολουθεί το σύνολο σχεδόν των βουλευτών του <i>Συναγερμού</i> και στελέχη των Φιλελευθέρων * Εκλογές στην Ελλάδα. Η ΕΡΕ σχηματίζει κυβέρνηση με 165 έδρες, αν και υπολείπεται σε ποσοστό της Δημοκρατικής Ενότητας * Σοβιετικά στρατεύματα εισβάλλουν στην Ουγγαρία * Το Νότιο Βιετνάμ αρνείται τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος για την

	* Η μουσική δα αναπτύσσεται στη Τζαμάικα * Η ραγδαία εξάπλωση του rock an roll υποχρεώνει τις δισκογραφικές εταιρείες να ασχοληθούν με αυτό, ενώ οδηγεί ταχύτατα στην ίδρυση ανεξάρτητων εταιρειών για την προώθησή του * Ιδρύεται η Verve με στόχο την προώθηση της ενθλακτικής jazz μουσικής * Η Elektra κυκλοφορεί για πρώτη φορά δίσκο «compilation», δίσκο δηλ. στον οποίο υπάρχουν κομμάτια από διάφορους καλλιτέχνες * Στο soundtrack των Barron' s για την ταινία επιστημονικής φαντασίας Forbidden Planet χρησιμοποιούνται αποκλειστικά ηλεκτρονικά όργανα	- ένωση των δύο τημάτων και οι Vietnamh απαντούν ξεκινώντας ανταρτοπόλεμο * Ο Ν. Ζαχαριάδης καθαίρεται από την ηγεσία του ΚΚΕ με απόφαση της 6^{ης} Ολομέλειας του κόμματος * Εκδίδεται το βιβλίο του Allen Ginsberg <i>Howl</i> που επιβάλλει την beat generation * Οι Robert Noyce και Jack Kilby εφευρίσκουν το μικροσίτ * Οι ΗΠΑ δοκιμάζουν την πρώτη τους πυρηνική βόμβα στα νησιά Atoll Bikini, στον Ειρηνικό * Τηλεφωνική γραμμή που συνδέει τις ΗΠΑ με την Ευρώπη τοποθετείται στο βοθό του Ατλαντικού Ωκεανού * Οι Fidel Castro και Che Guevara φθάνουν στις ΗΠΑ με σκοπό την ανατροπή του καθεστώτος του Fulgencio Batista * Στην Κύπρο οι Βρετανοί απαγχονίζουν τους Καραολή και Δημητρίου * Η Grace Kelly παντρεύεται τον πρίγκιπα Rainier III του Monaco στο κοσμικό γεγονός της χρονιάς * Ο Eisenhower εκλέγεται για δεύτερη φορά Πρόεδρος των ΗΠΑ κερδίζοντας τον αντίπαλό του Adlai Stevenson * Η Βρετανία καταργεί τη θανατική ποινή * Πάνω από 80% των σπιτιών στις ΗΠΑ διαθέτουν ηλεκτρικό ρυγείο, όταν το αντίστοιχο ποσοστό στη Βρετανία είναι μόλις 8% * Κάνει την εμφάνισή του στο εμπόριο το πρώτο videotape recorder, αρχικά για να εξυπηρετήσει ανάγκες των επιχειρήσεων * Το 1957 πωλούνται περίπου χίλιοι ηλεκτρονικοί υπολογιστές
1957	* Η χρυσή χρονιά των teen-idols	

	* Το <i>Rumble</i> του Link Wray φέρνει στο προσκήνιο τον χαρακτηριστικό fuzz-tone ήχο της ηλεκτρικής κιθάρας	* Η Γκάνα (πρώην Χρυσή Ακτή) αποκτά την ανεξαρτησία της * Ο Harold McMillan ορκίζεται πρωθυπουργός της Βρετανίας * Ξεκινάει παραστάσεις στο Broadway το περίφημο <i>West Side Story</i> * Το Frees bee γίνεται μανία στις ΗΠΑ * Χάνει τη ζωή του σε τροχάιο ατύχημα ο Στέφανος Σαρφάρης, εμβληματική μορφή του εαμικού κινήματος και της Αριστεράς * Ο γεροισιαστής McCarthy πεθαίνει από κίρρωση του ήπατος * Απαγχονίζεται στην Κύπρο ο 18χρονος αγωνιστής της ΕΟΚΑ Ε. Παλληκαρίδης. Διαδηλώσεις στην Ελλάδα και την Κύπρο * Περίπου πέντε χιλιάδες νέα προϊόντα βρίσκονται στις προθήκες των super markets στις ΗΠΑ. Ανάμεσά τους για πρώτη φορά η κατενυγμένη πίτσα * Καθιερώνεται από τον Jack Kerouac ο όρος <i>beat</i> και <i>beatnik</i>
1958	24/3: Ο Elvis Presley κατατάσσεται για να υπηρετήσει τη στρατιωτική του θητεία * Η χρυσή εποχή του instrumental rock * Η κινηματογραφική εταιρεία εισέρχεται στη μουσική βιομηχανία * Η RCA παρουσιάζει τον πρώτο stereo Long Playing (LP) δίσκο * Το κομμάτι Bobby Freeman <i>Do you Wanna Dance</i> του εγκαινιάζει στις ΗΠΑ τη χορευτική «παράνοια» * Ιδρύεται στη Νέα Υόρκη το στούντιο της RCA- Princeton με σκοπό την προώθηση νέων ανηγαarde καλλιτεχνών και	* Ο Charles de Gaulle γίνεται Πρόεδρος της Γαλλίας, αξίωμα που θα διατηρήσει μέχρι το 1969 * Η American Express Company εισάγει σε κυκλοφορία τη δική της πιστωτική κάρτα, ανταγωνιστική στη Diners. Θα ακολουθήσει η Bank of American με τη "BankAmericard", που θα μετονομαστεί σύντομα σε Visa * Ιδρύεται η NASA * Βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα. Η ΕΡΕ πρώτο κόμμα. Αξιοματική αντιπολίτευση η ΕΔΑ * Η Friskies διαβέβαι στην αγορά την πρώτη ξηρή τροφή για γάτες * Η αυτοκινητοβιομηχανία Datsun ξεκινάει τις πωλήσεις της στις ΗΠΑ. Είναι η πρώτη ιαπωνική εταιρία που θα τολμήσει ένα τέτοιο εγχείρημα.

	με την τεχνική στήριξη του RCA Mark II συνθεσάιζερ * Ο Edgar Varese εγκαινιάζει το <i>Poeme Electronique</i> σε ένα κτίριο μελετημένο από τον Le Corbusier με τέτοιο τρόπο ώστε η μουσική να λειτουργεί σε συνάφεια με την αρχιτεκτονική του χώρου	Στα τέλη του έτους θα έχει πουλήσει μόνο 52 αυτοκίνητα * Ο Πάπας Πίος ο XII φεύγει από τη ζωή * Η χρονιά των drive-in κινηματογράφων. Μόνο στις ΗΠΑ υπάρχουν 4.063 * Εννιά χιλιάδες επιστήμονες από 43 χώρες υπογράφουν αίτηση προς τον ΟΗΕ, με την οποία ζητούν την απαγόρευση των πυρηνικών δοκιμών * Ο «πόλεμος» της υγιεινής διατροφής: Η Kellogg εισάγει στην αγορά τα <i>Cocoa Krispies</i> με 45,9% ζάχαρη. Ακολουθεί την ίδια χρονιά η General Meals με τα <i>Cocoa Puffs</i>, με 43% ζάχαρη
1959	3/2: Οι Buddy Holly, Big Bopper και Richie Valens σκοτώνονται όταν το αεροπλάνο στο οποίο επιβαίνουν συντρίβεται έξω από το Mason City της πολιτείας Iowa * Διοργανώνεται για πρώτη φορά το φεστιβάλ του Newport, από όπου σύντομα θα ξεπηδήσουν καλλιτέχνες όπως η Joan Baez και ο Bob Dylan * Ο Domenico Modugno κερδίζει την πρώτη θέση στο φεστιβάλ του San Remo με το τραγούδι <i>Nel blu dipinto di blu</i>. Το τραγούδι, πιο γνωστό ως <i>Volare</i> «φέρνει» τον αέρα του rock an roll στην Ιταλία * Οι Frank Zappa και Donald Van Vliet κυκλοφορούν ένα δίσκο μαζί * Στη Τζαμάικα κυκλοφορεί το πρώτο τραγούδι σε ρυθμό ska το <i>Easy Snapping</i> * Οι Drifters με το τραγούδι τους <i>There Goes My Baby</i>	* Κάνει την εμφάνισή της στα ράφια των καταστημάτων η κούκλα Barbie * Περίπου 32.000 super markets βρίσκονται στις ΗΠΑ, τα οποία καλύπτουν το 69% των συνολικών πωλήσεων σε τρόφιμα * Αρχίζουν οι συνομιλίες για σύνδεση της Ελλάδας με την ΕΟΚ * Η Νότια Αφρική αποφασίζει να μην επιτρέψει την εκπομπή τηλεοπτικών προγραμμάτων. Η απαγόρευση θα ισχύσει για τα επόμενα 16 χρόνια * Το βιβλίο <i>Lady Chatterley's Lover</i> απαγορεύεται στις ΗΠΑ * Σο Λονδίνο οι προθυπουργοί της Ελλάδας, της Τουρκίας και της Βρετανίας επικυρώνουν τη συνθήκη της Ζαρίχης σχετικά με την ανεξαρτητοποίηση της Κύπρου * Η Volkswagen ξεκινάει στις ΗΠΑ μεγάλη διαφημιστική εκστρατεία με κύριο σύνθημα τη φράση <i>Think Small</i>. Περισσότερα από 120.000 αυτοκίνητα θα έχουν πωληθεί στα τέλη του έτους, τέσσερις φορές περισσότερα από όσα το 1958 * Τα στυλό BIC κάνουν για πρώτη φορά την εμφάνισή τους

	εισάγουν στην pop μουσική ρυθμούς latin * Πάνω από εξακόσια εκατομμύρια δίσκοι πωλούνται τη χρονιά αυτή στις ΗΠΑ * Ιδρύεται το Tape Music Center κοντά στο San Francisco * Από το 1955 το μερίδιο πωλήσεων που αντιστοιχεί στις τέσσερις κυριότερες δισκογραφικές εταιρείες έχει καταρρακτώσει από το 78% στο 44%, ενώ αυτό των ανεξάρτητων εταιρειών έχει αυξηθεί από το 22 στο 56% * Από το 1955 η αγορά στις ΗΠΑ έχει αυξηθεί από 213 σε 603 εκατομμύρια δολάρια και το μερίδιο που αντιστοιχεί στο rock and roll από 15,7 σε 42,7%	* Η Coors of Golden, μια εταιρία από το Colorado, διαθέτει στην αγορά μπίρα σε κοντάκια από αλουμίνιο * Η Συγκατοχή ανακηρύσσεται ανεξάρτητο κράτος * Ανακοινώνεται ότι μέχρι το 1959 περίπου 1.250.000 Αμερικανοί έχουν χάσει τη ζωή τους σε τροχιά ατυχήματα * Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος εκλέγεται Πρόεδρος της Κυριακής Δημοκρατίας * Δώδεκα κράτη υπογράφουν συνθήκη για την αξιοποίηση της Ανταρκτικής ως τόπου διεξαγωγής μη στρατιωτικών, επιστημονικών και μόνο ερευνών * Οι Ελβετοί άρρηνες ψηφίζουν ενάντια στην απονομή στις γυναίκες του δικαϊώματος της ψήφου * Η Πρεσβυτερική Εκκλησία δέχεται στους κόλπους της τις γυναίκες ως κληρικούς * Ο Λαλί Λάμα εγκαταλείπει το Θιβέτ και εγκαθίσταται στην Ινδία
1960	6/2: Οι Alan Freed και Dick Clark εμπλέκονται σε σκάνδαλο δωροληψίας από δισκογραφικές εταιρείες (σκάνδαλο Payola) * Ο Berry Gordon ιδρύει τη δισκογραφική εταιρεία Motown (από το Motor-Town, χαρακτηρισμός του Detroit) * Θυρμιβεύει το twist στα party της χρονιάς * Ο ίσως πιο γνωστός ατζέντης της Βρετανίας, ο Larry Parnes, κανονίζει ένα show για μία μπάντα από το Liverpool που ονομάζεται Silver Beetles	3/2: Εγκαινιάζεται η <i>Μπέρσαϊρ Ελλάς</i>, η οποία προβλέπεται να κατασκευάσει εντός του έτους 1.200.000 γυναικείες νάλον κάλτσες, ώστε να καλυφθεί το ήμισυ των αναγκών της ελληνικής αγοράς 9/2: Καθίσταται δυνατή η τηλεφωνική επικοινωνία Ελλάδας – Βρετανίας καθ' όλη τη διάρκεια του 24ώρου κι όχι μέχρι τις 20.30 9/2: Μόνο το 8% των Ελλήνων χρησιμοποιούν οδοντόβουρτσά σύμφωνα με ανακοίνωση του Οδοντιατρικού Συλλόγου Αθηνών 23/2: Εκπρόσωποι της ιταλικής αριστοκρατίας καταδικάζουν την ταινία <i>La Dolce Vita</i> του Fellini, καθώς «δημιουργεί στους θεατές επιβλαβείς

	* Πεθαίνει στα 22 του ο Eddie Cochran * Επινόείται στη Τζαμάικα ο όρος reggae για να εκφράσει μια μουσική χορευτική με ρίτζες στα rhythm and blues της Νέας Ορλεάνης * Η Philips αγοράζει τη Mercury * Ο Russ Solomon ανοίγει στο Sacramento της California το πρώτο πολυκατάστημα μουσικής, το Tower Records * Ανακαλύπτεται στη Γαλλία το Scopitone, ένας συνδυασμός κινούμενης εικόνας και juke-box	εντυπώσεις περί της τάξεως των Ιταλών ευγενών» 9/3: Το υπουργείο Παιδείας απαγορεύει στους σπουδαστές των εκκλησιαστικών σχολών να καπνίζουν δημοσίως 22/4: Ιδεολογική κρίση ξεσπάει δοκιμάζει τις σχέσεις Κίνας και ΕΣΣΔ 9/5: Διατίθεται στην αμερικανική αγορά με έγκριση της Υπηρεσίας Φαρμάκων και Τροφίμων το αντιυλληλθτικό χάπι 6/6: Εκτελείται η πρώτη πτήση της Ολυμπιακής Αεροπορίας από Αθήνα σε Άμστερνταμ 23/6: Η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος καλεί την Ένωση Συντακτών να σταματήσει τη δημοσίευση γορινών και την «λεπτομερή καταγραφή αηθικών πράξεων», καθώς «προδιαθέτουν προς την παρέκκληση» 3/7: Η εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ καταργεί τη βαρεία και την υπογεγραμμένη 9/11: Ο J.F.K. εκλέγεται Πρόεδρος των ΗΠΑ 4/1: Διακόπτονται οι διπλωματικές σχέσεις ανάμεσα στις ΗΠΑ και την Κούβα 11/2: Ανακοινώνεται η εύρεση του κρανίου του ανθρώπου των Πετραλώνων στη Χαλκιδική 8/3: Η Κομμουνίστρια Παράβγα ζητεί τη δημιουργία μοντέρνων σοβιετικών χορών, ώστε να «γλιτώσει» η νεολαία της ΕΣΣΔ από τους «τερατώδεις» δυτικούς χορούς 27/3: Κλείνουν οι φυλακές της Γιάρου με τη μεταφορά σε ώλεες φυλακές των τελευταίων 137 κρατούμενων, πολιτικών στην πλειονοψηφία τους 30/3: Μονογράφεται η συμφωνία σύνδεσης της Ελλάδας με την ΕΟΚ
1961	* Ο Dick Dale χρησιμοποιεί τον όρο surfing για να χαρακτηρίσει τη δική του rock an roll πρόταση * Τον Ιούλιο ιδρύεται το περιοδικό Mersy Beat στο Liverpool * Οι Tokens στη μεγάλη τους επιτυχία <i>The Lion Sleeps Tonight</i> χρησιμοποιούν μία σειρά από καινοτομίες, όπως τον «οπερατικό» τρόπο ερμηνείας * Οι Shirelles με την επιτυχία τους <i>Dedicated To The One I Love</i> επιβάλλουν ένα μια νέα μόδα, αυτή των ρομαντικών κομμάτων που ερμηνεύονται από περισσότερα του ενός	

	φωνητικά * Η MGM αγοράζει τη Verve * Ο LaMonte Young κατασκευάζει το «dream house» πάνω στην αντίληψη ότι το περιβάλλον είναι τμήμα της μουσικής * Ο βρετανός bluesman Alexis Corner σχηματίζει τους The Blues Incorporated, μια μπάντα αντίθετη στη λογική του σταθερού σχήματος. Από τη μπάντα αυτή σύντομα θα περάσουν ανερχόμενοι μουσικοί όπως οι Mick Jagger, Keith Richard, Eric Burdon, Brian Jones, John McLaughlin και άλλοι * Ο Bob Dylan εγκαθίσταται στο Greenwich Village της Νέας Υόρκης	12/4: Ο Γουόρι Γκαγκάρν πραγματοποιεί την πρώτη επανδρωμένη αποστολή στο διάστημα 21/4: Η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία ανακοινώνει ότι ο μέσος όρος ζωής των Ελλήνων έφτασε τα 57 χρόνια και των Ελληνίδων τα 62, από τα 37 και 38 χρόνια αντίστοιχως που ήταν προπολεμικά 8/8: Μαζικές συλλήψεις ερωτευμένων ζευγαριών στη Ρώμη, επειδή φιλιόντουσαν δημόσιας 29/10: Νίκη της ΕΡΕ με ποσοστό 50,79% στις βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα 5/11: Θεομηνία στην Αθήνα με 31 νεκρούς και 3790 αστέγους από τις καταρρακτώδεις βροχές 15/12: Ο Άντολφ Άιχμαν καταδικάζεται σε θάνατο από δικαστήριο στο Ισραήλ
1962	9/5: Οι Beatles υπογράφουν το πρώτο τους συμβόλαιο με την EMI Parlophone. Ο George Martin προσλαμβάνεται ως παραγωγός του συγκροτήματος 12/7: Πρώτες εμφανίσεις για τους Rolling Stones στο Marquee 18/8: Πρώτη εμφάνιση των Beatles στο Carven * Με την επιτυχία τους <i>Surfin Safari</i> οι Beach Boys σκορπουν κυρίως στις ΗΠΑ τη φρενέτιδα του Surf * Ένας κθωρίστας από το Seattle, ο Jimi Hendrix, ξεκινάει να εργάζεται ως session μουσικός * Ο επίσκοπος της Νέας Υόρκης απαγορεύει στους	3/4: Απαγορεύεται από το υπουργείο Άμυνας των ΗΠΑ ο φυλετικός διαχωρισμός στις μονάδες των εφέδρων 13/4: Δύο Γάλλοι, απόγονοι του μεσαιωνικού βασιλιά της Κύπρου Λουζινιάν, θέτουν αξιώσεις επί του θρόνου της Κύπρου 20/4: Συγκέντρωση της Ενώσεως Κέντρου στην πλατεία Κλαουσίου καταλήγει σε οδομαχίες και επεισόδια με 40 τραυματίες 17/5: Συμπλοκή στη Βουλή μεταξύ βουλευτών της ΕΡΕ και της Ε.Κ. σε πρόταση μομφής των Ε.Κ. και ΕΔΑ για τη «βία και νοθεία» στις εκλογές 13/6: Ο Γεώργιος Παπανδρέου απαγορεύει τη συμμετοχή της νεολαίας της Ε.Κ. στο παγκόσμιο συνέδριο και φεστιβάλ νέων του Ελσίνκι, το οποίο και αποκαλεί «κομμουνιστικό»

	καθολικούς φοιτητές να χορεύουν twist	28/6: Την κατάργηση των εκτάκτων μέτρων ασφαλείας της εποχής αποφασίζει η κυβέρνηση (πλην της άρσης της παρανομίας του ΚΚΕ), καθώς και το κλείσιμο των φυλακών του Αγίου Ευστρατίου
	* Το 1962 είναι η χρονιά που θριαμβεύουν τα girl- groups * Το μερίδιο της αμερικάνικης αγοράς που ελέγχεται από τις τέσσερις κυριότερες εταιρείες πέφτει στο 26% * Η MCA αγοράζει την αμερικανική δισκογραφική εταιρεία Decca	9/9: Θιμελιώνεται το γκολφ της Γλυφάδας 6/10: Ανακοινώνεται η πτώση του δείκτη αναλφabetισμού στην Ελλάδα από 25 σε 17,7%
1963	11/1: Ξεκινάει τη λειτουργία του στο Los Angeles το θρυλικό κλαμπ <i>Whiskey A GoGo</i> από όπου ξεκίνησαν την πορεία τους μεταξύ άλλων οι Love και οι Doors * Σε λιγότερο από δέκα ώρες οι Beatles ηχογραφούν το πρώτο τους LP με τον τίτλο <i>Please, please me</i> * Ξεκινάει η φρενίτιδα της Beatlemania στη Βρετανία * Το 50% των αμερικανικών δίσκων παράγονται στο Nashville * Ο Eric Clapton εντάσσεται στους Yardbirds * Η Warner αγοράζει τη Reprise * Ο Alan Freed πεθαίνει στα 42 του από ασθένεια των νεφρών * Γίνεται γνωστό ότι το FBI παρακολουθεί τραγουδιστές της folk, όπως ο Bob Dylan και ο Phil Oacks * Ο Davy Graham στη Βρετανία και ο Sandy Bull στις ΗΠΑ ανακαταίνουν μουσικά είδη όπως folk, jazz και blues με νότες ρυθμούς raga	18/1: Ο Εισαγγελέας του Αρείου Πάγου Κ. Κόλλιας ζητεί την επέκταση της απαγόρευσης παρακολούθησης «ακατάλληλων» κινηματογραφικών ταινιών από τα 14 στα 17 έτη 24/1: Ο διάδοχος Κωνσταντίνος και η Άννα Μαρία αρραβωνιάζονται στην Κοπεγχάγη 30/1: «Άλυτο και ακατονόμαστο εθνικό πρόβλημα» χαρακτηρίζει τις προγραμματιές σχέσεις φοιτητών- φοιτητριών ο Αμερικανικός Εθνικός Σύνδεσμος Καθηγητριών και Συμβούλων Γυναικείων Κολεγίων 15/2: Εννέα τραυματίες από συγκρούσεις φοιτητών και αστυνομίας στην Αθήνα κατά τη διάρκεια απαγορευμένης συγκέντρωσης για το 15% 19/3: Κλείνει οριστικά το <i>ζαχαροπλαστείο Ζαχαράτου</i> στο Σύνταγμα 27/3: Εγκαινιάζεται η Λεωφόρος Γλίσου και το εστιατόριο Διονύσου στο λόφο του Φιλοπάππου 22/4: Εγκαινιάζεται το ξενοδοχείο Hilton στην Αθήνα 7/5: Οκτακόσια άτομα συλλαμβάνονται στην Αλαμπάμα κατά τη διάρκεια αντιρατσιστικής συγκέντρωσης και ομιλίας του Μάρτιν Λούθερ Κινγκ 22/5: Δολοφονική επίθεση στη Θεσσαλονίκη εναντίον του βουλευτή της ΕΔΑ Γρηγόρη Λαμπράκη

		27/5: Πεθαίνει σε νοσοκομείο της Θεσσαλονίκης ο Γρηγόρης Λαμπράκης 29/5: Γίνονται τα αποκαλυπτήρια του αγάλματος του Τρούμαν στην Αθήνα 11/6: Παρατείνεται η κυβέρνηση Καραμανλή 3/11: Η Ένωση Κέντρου έρχεται πρώτο κόμμα στις βουλευτικές εκλογές με ποσοστό 39,43% 22/11: Δολοφονείται στο Ντάλας του Τέξας ο J.F.K.
1964	9/2: Οι Beatles εμφανίζονται στο σόου του Ed Sullivan για πρώτη φορά μπροστά στο αμερικανικό κοινό. Περίπου 73 εκατομμύρια αμερικανοί τους παρακολουθούν και τους αποθεώνουν * Το <i>My Boy Lollipop</i> της Millie Small αποτελεί την πρώτη επιτυχία τραγουδιού ska σε παγκόσμια κλίμακα * Οι Yardbirds πειραματίζονται με την ηλεκτρική κιθάρα παρόντας καινούργιους ήχους * Γυρίζεται το πρώτο «video clip» στη μουσική ιστορία, ένα video για το τραγούδι <i>If I Had a Hammer</i> * Στο <i>The Soul of a City Boy</i> η folk μουσική ανακατασκευάζεται με επιρροές μουσικής jazz * Το riff των Kinks στο τραγούδι <i>You Really Got Me</i> ουσιαστικά εγκαινιάζει το hard rock * Οι Rolling Stones παρουσιάζουν το πρώτο τους LP υποσκελίζοντας τους Beatles από τα billboard	14/1: Η Philips δοκιμάζει τηλεφωνική συσκευή με πληκτρολόγιο αντί του κλασικού δίσκου 27/1: Η Γαλλία αναγνωρίζει επίσημα τη Λαϊκή Κίνα 7/2: Πεθαίνει σε ηλικία 70 ετών ο Σφοκλής Βενιζέλος 8/2: Οι Beatles γίνονται δακτοί στη Νέα Υόρκη με εκδηλώσεις λατρείας 16/2: Εκλογικός θρίαμβος της Ενώσεως Κέντρου με 52,7% έναντι 35% της ΕΡΕ 6/3: Πεθαίνει ο Παύλος ο Α΄ και ορκίζεται βασιλεύς ο Κωνσταντίνος ο Β΄ 11/4: Ευρεία εκπαιδευτική μεταρρύθμιση εξαιγγέλλεται από την κυβέρνηση Παπανδρέου. Καθιέρωση της δημοτικής, δωρεάν διανομή συγγραμμάτων, υποχρεωτική εκπαίδευση μέχρι τα 15 έτη κλπ 27/5: Πεθαίνει σε ηλικία 75 ετών ο Ινδός ηγέτης Τζαουχαρλάλ Νεχρού 12/6: Ενθουσιώδεις πλήθος 300.000 ατόμων υποδέχεται τους Beatles στην Αδελαΐδα της Αυστραλίας 24/6: Ο Πάπας Πίος καταδικάζει τη χρήση των αντισυλληπτικών 5/7: Θρίαμβος της ΕΔΑ στις δημοτικές εκλογές. Εκλέγονται αριστεροί δημαρχοί σε Αθήνα και Πειραιά

		21/8: Πεθαίνει (71 ετών) ο Palmiro Togliatti 14/10: Ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ κερδίζει το νόμιμο Ειρήνης 3/11: Ο Λίντον Τζόνσον εκλέγεται Πρόεδρος των ΗΠΑ με ποσοστό 61,3% 6/11: Η κυβέρνηση της Ε.Κ. καταργεί το Τρίτο Ψήφισμα και τα πιστοποιητικά κοινωνικών φρονημάτων 21/11: Ο «σύλλογος μητέρων» της Μεμβούρνης οργανώνει εκστρατεία κατά των μαγιό μπικίνι 29/11: Έκρηξη κατά τη διάρκεια των εορτασμών στον Γοργοπόταμο προκαλεί το θάνατο 13 ατόμων 21/12: Στο Λονδίνο η Βουλή των Κοινοτήτων καταργεί τη θανατική ποινή με συντριπτική πλειοψηφία 31/12: Αναγγέλλεται η ίδρυση της νεολαίας της Ενώσεως Κέντρου (ΕΔΗΝ)
1965	22/2: Ξεκινούν στις Μπαχάμες τα γυρίσματα του <i>Help</i> των Beatles 12/5: Οι Rolling Stones ηχογραφούν το <i>Satisfaction</i> στο στούντιο της Chess στο Σικάγο 25/7: Ο Bob Dylan παίζει για πρώτη φορά ηλεκτρική μουσική στο Newport Folk Festival 26/10: Οι Beatles παρασημοφορούνται από τη βασίλισσα στο ανάκτορο του Buckingham * Η δισκευή των Byrds στο <i>Mr Tambourine Man</i> εγκαινιάζει ένα νέο είδος στη rock μουσική, το λεγόμενο folk-rock	11/1: «Εθνική καταστροφή» χαρακτηρίζεται στις ΗΠΑ το κίπνισμα, καθώς υπολογίζεται ότι προκαλεί περίπου 300.000 θανάτους επιρρώς 19/1: Απεργιακό κύμα σαράνι στην Ελλάδα 24/1: Πεθαίνει σε ηλικία 90 ετών ο Γουίνστον Τσόρτσιλ 7/2: Επίθεση των Βιετκόνγκ προκαλεί το θάνατο 109 Αμερικανών στρατιωτών 21/2: Ο Μάσκολμ «Χ» δολοφονείται στη Νέα Υόρκη 27/2: Η ΕΡΕ καταγγέλλει την ύπαρξη «κομμουνιστικής διείσδυσης» στη Σχολή Ευελπίδων και τη δραστηριότητα μελών της Νεολαίας Λαμπράκη 9/3: Ο μαύρος ιερέας Τζέιμς Ρίμπι δολοφονείται από ρατσιστές στη Σέλαμα της Αλαμπάμα

	* Με τη συμμετοχή του Eric Clapton οι John Mayall's Bluesbreakers εισάγουν στη Βρετανία τους ρυθμούς των rhythm and blues του Chicago * Ηχογραφείται το <i>My Generation</i> των Who, ο απώλυτος rock ύμνος της χρονιάς * <i>To Till The End of The Day</i> των Kinks εισάγει την ινδική μουσική στο rock and roll * Η μπάντα των Charlatans εμφανίζεται για έξι ημέρες στο San Francisco μπροστά σε ένα κοινό από hippies * Οι Supremes έχουν τέσσερις πρωτιές στα charts * Ο Joe McDonald παρουσιάζει μια εκδοχή της country με στίχο ριζοσπαστικό, για να υποστηρίξει τις κινητοποιήσεις στο Berkley. Πρόκειται για την πρώτη ντοκουμενταρισμένη νυχτελινική μουσική * Απαγορεύεται με την κυκλοφορία του η μετάδοση του <i>Satisfaction</i> των Rolling Stones από ραδιοφωνικούς σταθμούς σε ΗΠΑ και Βρετανία * Ο Andy Warhol ενσωματώνει τους Velvet Underground στο show του <i>The Exploding Plastic Inevitable</i> * Οι Warlocks (Greatful Dead) καλούνται να εμφανιστούν στα «acid tests» (LSD party) όπου και δίνουν παρουσιάσουν μια μουσική με επιρροές από country, blues και jazz * Οι Diggers παρουσιάζουν μια επαναστατική μορφή	17/4: Την άμεση κατάρτιση όλων των εκτάκτων μέτρων του Ειμωλίου και την αποφυλάκιση των τελευταίων πολιτικών κρατουμένων αναγγέλλει ο υπουργός Εσωτερικών, Ηλίας Τσιριμώκος 12/5: Η δημοτική καθιερώνεται ως επίσημη γλώσσα του Εθνικού Ιδρύματος Ραδιοφωνίας (ΕΙΡ) 29/6: Κρίση στους κόλπους της Ε.Κ. μετά τη δημοσίευση επικριτικών άρθρων για τον Γ. Παπανδρέου από τον φιλικό στον Κ. Μητσοτάκη τύπο 14/7: Αναγγέλλεται από τον Ρόμπερτ Μακνέιμάρια η ενίσχυση της αμερικανικής στρατιωτικής δύναμης στο Βιετνάμ 15/7: Παρατείνεται η κυβέρνηση Παπανδρέου μέσα σε κλίμα γενικευμένης πολιτικής κρίσης 21/7: Σε πεδίο μάχης μετατρέπεται η Αθήνα. Ο Σωτήρης Πέτρουλας σκοτώνεται στη συμβολή Σταδίου και Χρήστου Λαδά 19/8: Ταρχές στο Λος Άντζελες κατά τη διάρκεια διαδήλωσης αεροαμερικανικών κατωλήγων στο θάνατο 33 ατόμων, στον τραυματισμό 812 και στην πρόκληση ζημιών ύψους περίπου 100.000.000 δολαρίων 20/8: Ορκίζεται κυβέρνηση υπό τον Ηλία Τσιριμώκο. Προτοφανείς ταρχές στην Αθήνα μεταξύ αστυνομίας και Λαμπράκηδων 27/8: Πεθαίνει σε ηλικία 77 ετών ο Λε Κορμπιζέ 28/8: Καταρριφίζεται η κυβέρνηση Τσιριμώκου 13/9: Το Στέιτ Ντιπάρτμεντ ανακοινώνει ότι στο Βιετνάμ βρίσκονται 125.000 αμερικανοί στρατιώτες 17/9: Ορκίζεται η κυβέρνηση Στεφανόπουλου 15/10: Πρωτοφανείς διαδηλώσεις στις ΗΠΑ εναντίον του πολέμου στο
--	--	--

	θεάτρου, το living theater * Ο Bob Dylan κυκλοφορεί το <i>Like a Rolling Stone</i> * Ο James Brown λανσάρει ένα είδος soul μουσικής, τον προκάτοχο της funk * Οργανώνεται τον Οκτώβριο το πρώτο φεστιβάλ των hippies στο Long Shoeman' s Hall του San Francisco * Ο Bill Graham ανοίγει το Fillmore σαν μία στέγη για νέες μπάντες του San Francisco	Βιετνάμ
1966	16/7: Σχηματίζονται οι Cream από τους Clapton, Baker και Bruce 29/7: Ο Bob Dylan τραγουτάει σοβαρά με τη μοτοσικλέτα του και εξαφανίζεται από το προσκήνιο για τους επόμενους δεκαοκτώ μήνες 12/10: Σχηματίζονται οι Jimi Hendrix Experience * Οι Velvet Underground ηχογραφούν σε δύο μέρες το πρώτο τους lp * Αναγέννηση του blues στις ΗΠΑ και τη Βρετανία * Οι Jefferson Airplane και οι Grateful Dead μετακινούνται στο San Francisco, το επίκεντρο πλέον της νυχτελέχνης μουσικής * Το <i>Blonde on Blonde</i> του Bob Dylan είναι το πρώτο δισκό lp στη μουσική ιστορία, καθώς και το πρώτο concept άλμπουμ * Κυκλοφορούν τα πρώτα άλμπουμ αμιγώς νυχτελέχνης	4/1: Ανακινώνεται ότι οι μετανάστες της περιόδου 1959-1965 ξεπερνούν το μισό εκατομμύριο 13/1: Ο Ρόμπερτ Ουίβερ ορκίζεται υπουργός Οικισμού στις ΗΠΑ. Είναι ο πρώτος στην ιστορία των ΗΠΑ αфроαμερικανός που γίνεται υπουργός 19/1: Η Ίντιρα Γκάντι αναλαμβάνει πρωθυπουργός στην Ινδία 11/2: Καθίσταται νόμιμη η ομοφυλοφιλία στη Βρετανία 23/2: Πραγματοποιείται η πρώτη δοκιμαστική τηλεοπτική εκπομπή του EIP 29/4: Ένας φοιτητής χάνει τη ζωή του στο Πανεπιστήμιο της Ρόμης από χτυπήματα νεφρασιστών 19/9: Η Τζζαν Μπαές οδηγεί παιδιά μαύρων σε σχολεία λευκών στον Μισισσιπή 3/10: Αρχίζει στο Κακοινοδικείο Θεσσαλονίκης η δίκη για τη δολοφονία του Γρηγόρη Λαμπράκη 23/10: Την «πρωτεύουσα» σε πανευρωπαϊκή κλίμακα στα τροχαία ατυχήματα κατακτά η Ελλάδα με περίπου 20.000 περιστατικά και 800 νεκρούς

	μουσικής, το <i>Takes Off</i> των Jefferson Airplane και το <i>The Psychedelic Sound of</i> των 13th Floor Elevator * Τον Ιούλιο κυκλοφορεί το <i>Freak Out</i> του Frank Zappa, το πρώτο διπλό lp rock an roll μουσικής * Ο Brian Jones των Rolling Stones χρησιμοποιεί όργανα όπως σαντούρι, όμπες, σιτάρ και μαρίμπα στα single που κυκλοφορεί η μπάντα * Στο <i>Good Vibrations</i> οι Beach Boys χρησιμοποιούν για πρώτη φορά σε τέτοια κλίμακα ηλεκτρονικούς ήχους σε pop τραγουδι * Κάνουν το ντεμπούτο τους οι Cream γνωρίζοντας τεράστια επιτυχία * Ο Λονδρέζος disc jockey John Peel ξεκινάει να μεταδίδει νυχτελείκη μουσική από το ραδιοφωνικό του πρόγραμμα Perfumed Gardens * Το UFO Club ξεκινάει να διοργανώνει τα Spontaneous Underground Shows στο Λονδίνο	ετησίως 5/11: Ο Άρειος Πάγος αποφασίζει ότι δεν υπάρχουν ποινικές ευθύνες αστυνομικών οργάνων ή πολιτικών προσώπων για το θάνατο του Σωτήρη Πέτρουλα 20/11: Προτοφανείς πλημμύρες στη βόρεια Ιταλία. Ανυπολόγιστες καταστροφές έργων τέχνης στη Φλωρεντία 8/12: Ναυτική τραγωδία στο Αιγαίο. Το οχηματαγωγό «Ηράκλειον» βομβίζεται πληθύν της νησίδας Φαλκονέρα οδηγώντας στο θάνατο πάνω από 150 επιβάτες 22/12: Ο Ι. Παρασκευόπουλος λαμβάνει εντολή σχηματισμού κυβέρνησης 27/12: Κρίση στις σχέσεις Γεωργίου και Ανδρέα Παπανδρέου προκαλεί η απόφαση του πρώτου να στηρίξει τη μεταβατική κυβέρνηση του Ι. Παρασκευόπουλου 29/12: Απόφαση του Κακουργιοδικείου Θεσ/νίκης για το θάνατο του Γ.ρ. Λαμπράκη. Ένοχοι οι Γκοτζίμάνης και Εμμανουηλίδης (11 και 8 ½ χρόνια φυλάκισης αντίστοιχα) και αθώοι οι αξιωματικοί της Χωροφυλακής που κατηγορούνταν για ηθική αυτουργία και παράβαση καθήκοντος 30/12: Το Βατικανό καταδικάζει την ταινία Blow Up του Αντονιόνι για τις τολμηρές ερωτικές της σκηνές
1967	16/6: Διεξάγεται στην Καλιφόρνια το φεστιβάλ Monterey Pop με τη συμμετοχή καλλιτεχνών, όπως ο Jimi Hendrix και η Janis Joplin 19/6: Ο Paul Mc Cartney των Beatles παραδίδεται κατά τη	3/1: Πεθαίνει από καρκίνο σε ηλικία 55 ετών ο Τζακ Ρούμπι, ο δολοφόνος του Λι Χάρβεϊ Όσβαλντ 13/1: Λαμβάνει ψήφο εμπιστοσύνης η κυβέρνηση Παρασκευόπουλου 26/1: Εγκρίνεται η κατασκευή στην Καλογρέζα ολυμπιακού αθλητικού

δάρκεια συνέντευξης ότι έχει «πειραματιστεί» με LSD 25/6: Ζωντανή μετάδοση μέσω δορυφόρου του <i>All you need is love</i> των Beatles σε ένα κοινό που ξεπερνούσε τα 400.000.000 τηλεθεατών προερχόμενων από είκοσι έξι χώρες και των πέντε ηρώων 26/8: Ο Brian Epstein, μάνατζερ των Beatles, βρίσκεται νεκρός στο σπίτι του στο Λονδίνο 1/10: Ξεκινάει το πρόγραμμα Radio 1 του BBC βασισμένο πάνω στο αμερικάνικο rock 'n' roll ραδιόφωνο 26/12: Πρεμιέρα για το <i>Magical Mystery Tour</i> των Beatles στο δεύτερο πρόγραμμα του BBC * Ο Ralph Gleason ιδρύει το περιοδικό Rolling Stone * Ο Frank Zappa κυκλοφορεί το <i>Absolutely Free</i>, την πρώτη rock όπερα * «Χρονιά» του Jimi Hendrix το 1967 καθώς μέσα έξι μήνες βλέπει τρία τραγούδια του να γίνονται μεγάλες επιτυχίες και ο ίδιος να γίνεται ιδιαίτερα δημοφιλής στη Βρετανία * Κυκλοφορεί το <i>Surrealistic Pillow</i> των Jefferson Airplane, σημείο σταθμός στην ιστορία του ψυχεδελικού rock * Εμφανίζονται στο προσκήνιο οι Pink Floyd με το <i>Interstellar Overdrive</i> και μία μουσική που επιβλέπει ένα νέο είδος το λεγόμενο space-rock	κέντρου με ανέγερση σταδίου 100.000 θεατών 5/2: Η Βρετανική Ένωση μουσικών απαγορεύει την τηλεοπτική μετάδοση του τραγουδιού των Rolling Stones <i>Let's Spend the Night Together</i> 21/2: Απαγορεύεται στις υπαλλήλους του υπουργείου Προνοίας και Υγιεινής να φορούν μίνι φούστες, καθώς το θέμα «αποσπά την προσοχή των ανδρών υπαλλήλων και δεν απόδίδουν στην εργασία των» 29/3: Παραιτείται η κυβέρνηση Παρλακενχούπουλου 2/4: Ο Κωνσταντίνος αναθέτει στον Π. Κανελλόπουλο εντολή σχηματισμού κυβέρνησης 5/4: Ολλανδοί πεζοναύτες εισβάλλουν στον κεντρικό σιδηροδρομικό σταθμό του Άμστερνταμ και ακινητοποιούν δεκάδες χίτες, τους οποίους υποβάλλουν σε επτόπιο κόψιμο με την ψυλή μηχανή 13/4: Οι Rolling Stones δίνουν συναυλία στη Βαρσοβία, όπου και προκαλείται «παράληρημα δια τους ακούρευτους» 15/4: Ογκώδεις πορείες ειρήνης κατά του πολέμου στο Βιετνάμ σε Νέα Υόρκη και San Francisco 17/4: Οι Rolling Stones δίνουν συναυλία στην Αθήνα που έχει εξαιρετικά κατάνληξη 21/4: Στρατιωτικό πραξικόπημα στην Ελλάδα καταλύει τον κοινοβουλευτικό βίο 24/4: «Κοσμία εμφάνιση» των μαθητών χωρίς μακριά μαλλιά (τα αγόρια) και μίνι φούστες (τα κορίτσια) εξαγγέλλει ότι θα επιβάλλει το καθεστώς 9/5: Με απόφαση των υπουργών Εσωτερικών και Δημόσιας Τάξεως απαγορεύεται η είσοδος στην Ελλάδα «παντός ρυπαρού και ρακένδυτου ή
---	--

	* Οι Doors παρουσιάζουν ένα πρωτόγνωρο μείγμα από μουσικές rock an roll, blues, psychedelia, ηδικό raga και ποίηση * Με το <i>5.000 Spirits</i> οι Incredible String Band εισάγουν στο rock an roll μουσικές φόρμες της μεσαιωνικής μουσικής * Οι Velvet Underground and Nico ενώνουν τη rock μουσική με το avantguard κίνημα * Σαράντα μπάντες του ψυχεδελικού rock εμφανίζονται στο Λονδίνο * Η Warner Brothers αγοράζει την Atlantic * Στο Λονδίνο ιδρύεται η δισκογραφική εταιρεία Chrysalis * Ανθεί στις ΗΠΑ ο εναλλακτικός μουσικός και πολιτικός τύπος με πληθώρα εντύπων που ενώνονται στο Underground Press Syndicate * Το <i>Red Red Wine</i> του Neil Diamond είναι το πρώτο reggae τραγούδι που γίνεται επιτυχία από ρόρ καλλιτέχνη	φέροντος γενεάδα ή μακράν κόμη» τρυφίσι. Με την ίδια απόφαση απαγορεύεται η είσοδος σε τουρίστριες που φορούν μίνι φορέα 14/5: Ιδρύεται το ΠΑΜ με πρωτοβουλία στελεχών του ΚΚΕ και της ΕΔΑ 16/5: Το Βατικανό με εγκύκλιό του κηρύσσει εκστρατεία κατά της μίνι φορέας 4/6: Απαγορεύεται με διαταγή του αρχηγού του ΓΕΣ, Οδυσσέα Αγγελή, η μετάδοση ή η εκτέλεση μουσικής και τραγουδιών του Μίκη Θεοδωράκη 5/6: Πόλεμος ξεπάει ανάμεσα στο Ισραήλ και σε συνασπισμένα αραβικά κράτη 12/6: Νομιμοποιούνται σε ολόκληρη την επικράτεια των ΗΠΑ οι μικτοί γάμοι λευκών και μαύρων 1/10: Η έγχρωμη τηλεόραση καθιερώνεται στο Παρίσι 9/10: Σκοτώνεται στη Βολιβία ο Τσε Γκεβάρα 3/12: Ο Κρις Μπάρνερντ πραγματοποιεί την πρώτη μεταμόσχευση καρδιάς 13/12: Εκδηλώνεται δίχως επιτυχία το αγτίκνημα του Κωνσταντίνου για την ανατροπή των συνταγματάρχων
1968	18/2: Ο κιθαρίστας David Gilmour γίνεται μέλος του συγκροτήματος των Pink Floyd αντικαθιστώντας τον Syd Barrett που εισάγεται σε ψυχιατρική κλινική * Οι Creedence Clearwater Revival αναμενούν τη rock μουσική με στοργή από soul και από blues της Louisiana * Εμφανίζεται στο San Francisco το πρώτο glam συγκρότημα, οι Cockettes, ένας μουσικός θίασος που ένοιε	23/1: Η μεγαλύτερη μάχη από την έναρξη του πολέμου στο Βιετνάμ διαδραματίζεται στο Κε-Σαν 6/2: Με διάταγμα της Αστυνομικής Διεύθυνσης Αθηνών απαγορεύονται τα «άσεμνα και απρόη θεάματα» κατά τη διάρκεια των Αποκριών λόγω του φόβου ανόρθιμων, σαπτικών εκδηλώσεων εναντίον του απριλιανού καθεστώτος 10/2: Καθιερώνεται στην Αγγλία το αυτόματο διαζύγιο

	στοιχεία της κουλτούρας των hippies με των ομοφυλοφίλων * Κυκλοφορεί το <i>Born to Be Wild</i> των Steppenwolf προπομπός ενός νέου είδους στη rock μουσική, του heavy metal * Η Joni Mitchell επιβάζει ένα νέο πρότυπο καλλιτέχνη στις ΗΠΑ, αυτό του διανοούμενου τραγουδιστή που συχνά είναι και τραγουδοποιός * Κυκλοφορεί το <i>Astral Weeks</i> του Van Morrison με επιρροές από ψυχεδέλια, jazz, soul και folk * Ανοίγει η παράσταση <i>Hair</i> στο Broadway, η πρώτη που χρησιμοποιεί rock μουσική * Περίπου 10.000 θεατές παρακολουθούν το πρώτο Isle of Wight Festival στην Αγγλία * Οι Silver Apples πειραματίζονται με την ηλεκτρονική μουσική πάνω σε rock an roll φόρμες * Ιδρύονται από τον Bob Krasnow οι Blue Thumb μια μπάντα που θα θέσει νέα στάνταρ στην αισθητική του εξωφύλλου το οποίο θεωρεί τόσο σημαντικό όσο και η μουσική που περιέχει * Παρουσιάζεται η πρώτη rock όπερα στη Βρετανία από τους Pretty Thing, με τον τίτλο <i>Sorrow</i> * Εκτινάσσεται στα ύψη η αποδοχή του reggae στις ΗΠΑ με την επτυχία των Toots and the Maytals <i>Do The Reggae</i>	17/2: Ανοικτή ρήξη στο ΚΚΕ οδηγεί στη διάσπαση του κόμματος 27/2: Ανακοινώνεται από τον Ανδρέα Παπανδρέου η ίδρυση του ΠΑΚ 17/3: Μεγάλες διαδηλώσεις στο Λονδίνο εναντίον της αμερικανικής πολιτικής στο Βιετνάμ 29/3: Λανσάρεται για πρώτη φορά από τον Γ. Παπαδόπουλο το σύνθημα «Ελλάς – Ελλάδα – Χριστιανών» 4/4: Δολοφονείται στο Μέμφις ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ 31/5: «Καλαίσθητη, απλή και σεμνή θα πρέπει να είναι η εμφάνιση των μαθητών» ανακοινώνει ο υπουργός Παιδείας. Διατάζει να κουρεύονται με την ψιλή οι «μακρυμάλληδες» μαθητές 3/5: Ξεκινάει στη Σορβόνη ο γαλλικός «Μάης» 4/6: Τραυματίζεται θανάσιμα στο Λος Άντζελες ο Ρόμπερτ Κένεντι 22/6: Σε «εστία ηθικής σήφωσης» καταγγέλλει ο μητροπολίτης Αρκαδίας και Γορτύνης ότι έχει μεταβληθεί η παραλία των Ματτάλων, διεθνές κέντρο συνάντησης των χίπις 13/8: Ακόπειρα δολοφονίας του Γ. Παπαδόπουλου από τον Αλέξανδρο Παναγούλη 20/8: Τα σοβιετικά στρατεύματα εισβάλλουν στην Πράγα 6/10: Δεκαεξί νεαροί «μακρυμάλληδες μαήτνικς» κουρεύονται με την ψιλή μηχανή στην Πλάκα στο πλαίσιο «επεχείρησης εξηγίανσης» 1/11: Πεθαίνει ο Γεώργιος Παπανδρέου. Σε παλλαϊκή εκδήλωση κατά της δικτατορίας μετατρέπεται η κηδεία του
1969	30/1: Οι Beatles πραγματοποιούν την τελευταία τους	7/1: Τίθεται εκτός νόμου το σπάσιμο των πιάτων στα νυχτερινά κέντρα

	συναυλία στο Λονδίνο στην ταράτσα της εταιρείας τους Apple 1/3: Ο Jim Morrison των Doors συλλαμβάνεται από την αστυνομία του Miami για προσβολή δημόσιας αιδούς με την κατηγορία ότι κατέβασε το παντελόνι του στη διάρκεια συναυλίας 31/5: Ο Frank Zappa γίνεται λέκτορας σε αμερικανικό κολέγιο 20/6: Διεξάγεται το φεστιβάλ του Newport με τη συμμετοχή καλλιτεχνών, όπως ο Jimi Hendrix και η Tina Turner 2/7: Νεκρός βρίσκεται στην πισίνα του σπιτιού του ο κιθαρίστας των Rolling Stones, Brian Jones (27 ετών) 11/7: Παρθενική εμφάνιση για τους Band of Gypsies του Jimi Hendrix στο Apollo Theatre του Harlem 15/8: Ξεκινάει το τριήμερο φεστιβάλ στο Woodstock * Οι δισκογραφικές εταιρείες Warner, Atlantic και Elektra ενώνονται υπό την επωνυμία WEA * Πρώτο lp για τους Led Zeppelin, το <i>Led Zeppelin I</i>, που θα διαμορφώσει τη hard τάση στη rock μουσική * Ο Neil Young προτείνει ένα καινούργιο παίξιμο της ηλεκτρικής κιθάρας * Ο Frank Zappa κυκλοφορεί το <i>Uncle Meat</i> το οποίο προπομπό του jazz- rock	9/1: Ανακοινώνεται η έναρξη της ανέγερσης του πρώτου ουρανοξύστη στην Αθήνα, στην περιοχή των Αμπελοκήπων 16/1: Αυτοπυρπολείται ο Γιαν Πάλας στην Πράγα 20/1: Ορκίζεται 37^{ος} Πρόεδρος των ΗΠΑ ο Νίξον 3/2: Ο Γάσπαρ Αρσάβε αναλαμβάνει την ηγεσία της ΡΛΟ 2/3: Πραγματοποιεί την παρθενική του πτήση το γαλλικό αεροσκάφος Κονκόρντ 12/3: Καθιερώνεται η 21^η Απριλίου ως εθνική εορτή 20/3: Παντρεύονται οι Τζον Λένον και Γιόκο Ονο 25/3: Οκτώ άντρες και δύο γυναίκες, μέλη θιάσου που παρουσιάζει το έργο «Τσε», συλλαμβάνονται στη Νέα Υόρκη, καθώς «επιδιδόνταν επί μίαν ώραν εις παντός είδους ερωτικές περιπαιχθείς» 1/4: Η Γαλλία αποχωρεί από το ΝΑΤΟ 23/4: Κατάσταση εκτάκτου ανάγκης στο Αλβανο προκαλούν εξεγέρσεις Παλαιστινίων προσφύγων σε Βηρυτό, Σιδώνα και σε άλλες πόλεις 22/5: Καταλήγεις πανεπιστημιακών κτηρίων στις ΗΠΑ και ογκώδεις διαδηλώσεις κατά του πολέμου στο Βιετνάμ 21/7: Οι Νιλ Άρμστρονγκ και Έντουιν Όλντριν γίνονται οι πρώτοι άνθρωποι που πατούν το πόδι τους στη Σελήνη 10/8: Αποτρόπαιο έγκλημα στο Λος Αντζελες. Η γυναίκα του Ρομάν Πολάνσκι, ηθοποιός Σάρον Τέτ που βρισκόταν σε κατάσταση εγκυμοσύνης και άλλα τέσσερα άτομα βρίσκονται δολοφονημένα στην οικία του σκηνοθέτη 1/9: Ο Καντάφι καταλύει με στρατιωτικό πραξικόπημα τη μοναρχία στη
--	--	---

	* Οι Who κυκλοφορούν το <i>Tommy</i> την πιο διάσημη ίσως rock όπερα * Περίπου εκατόν πενήντα χιλιάδες θεατές παρακολουθούν το rock φεστιβάλ στο Isle of Wight * Οι Third Ear Band ανακαλύπτουν την world music * Η παγκόσμια μουσική αγορά αποτιμάται περίπου σε δύο δισεκατομμύρια δολάρια * Η Capricorn ιδρύεται στις ΗΠΑ * Κυκλοφορεί με το χαρακτηριστικό της εποχής τίτλο το lp των David Peel <i>Have a Marijuana</i>	Λιβύη 3/9: Πεθαίνει σε ηλικία 79 ετών ο γηραιός ηγέτης Χο Τσι Μινχ 10/10: Ο ΟΤΕ θέτει σε λειτουργία νέα υπηρεσία αφηπνίσσεως 15/10: Εκατομμύρια Αμερικανοί διαδηλώνουν σε ολόκληρη τη χώρα εναντίον του πολέμου στο Βιετνάμ 21/10: Ο Βίλντ Μπραντ εκλέγεται Καγκελάριος της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας 21/10: Πεθαίνει στη Φλόριντα των ΗΠΑ ο Τζακ Κέρουακ, πνευματικός πατέρας των μαϊνκς 19/11: Γενική απεργία στην Ιταλία με τη συμμετοχή άνω των δεκαπέντε εκατομμυρίων εργαζομένων 25/11: Ο Τζον Λένον επιστρέφει στη βασίλισσα Ελισάβετ το μετάλλιο του μέλους του Τάγματος της Βρετανικής Αυτοκρατορίας σε ένδειξη διαμαρτυρίας για την εξωτερική πολιτική της Βρετανίας 25/11: Αποφυλακίζεται ο Σ. Γκοτζίμάνης, που είχε καταδικαστεί για τη δολοφονία του Γρηγόρη Λαμπράκη 7/12: Σε τραγωδία καταλήγει συναυλία των Rolling Stones στο Allamond, όταν ακροατές, μέλη των Hell' s Angels, δολοφονούν εν ψυχρώ αερομερικανό θεατή 12/12: Έκρηξη βόμβας στην Αγροτική Τράπεζα στο Μιλάνο, στην Piazza Fontana, προκαλεί το θάνατο 14 ατόμων 29/12: Η ταινία «Z» του Κώστα Γαβρά ανακηρύσσεται καλύτερη ταινία της χρονιάς από την Ένωση Κριτικών Κινηματογράφου της Νέας Υόρκης 13/1: «Κόμμα του σεξ» ιδρύεται στο Λιμβούργο με στόχο την καθιέρωση
1970	9/4: Απογορεύει ο Paul Mc Cartney από τους Beatles	

	28/8: Τελευταία εμφάνιση του Jimi Hendrix σε φεστιβάλ που διεξάγεται στο Isle of Wight 19/9: Πεθαίνει στο Λονδίνο από αναπρόφηση στον ύπνο του ο Jimi Hendrix 4/10: Πεθαίνει από υπερβολική δόση ηρωίνης η Janis Joplin 24/10: Ο αμερικανός πρόεδρος Nixon εκφωνεί λόγο στον οποίο προτείνει να λογοκρίνονται οι στίχοι των rock τραγουδιών όταν αναφέρονται σε ναρκωτικές ουσίες * Γέννηση ενός νέου μουσικού είδους, της jazz rock. Αρετηρία του θεωρείται το έργο <i>Bitches Brew</i> του Miles Davis * Ο Syd Barrett των Pink Floyd αποσύρεται οριστικά από τη μουσική * Οι ZZ-Top και οι Allman Brothers επιβάλλουν το southern- rock * Το <i>Ride A White Swan</i> των T- Rex ανοίγει ένα νέο κεφάλαιο στη rock μουσική το glam rock * Ο Richard Branson ιδρύει τη Virgin με σκοπό την προώθηση της εναλλακτικής μουσικής * Ο Robert Moog εφευρίσκει το Mini moog, το πρώτο φορητό synthesizer * Ο King Tubby ανακαλύπτει το «dub» στη Jamaica χρησιμοποιώντας για πρώτη φορά την κονσόλα	«ελεύθερον αντάλλαγόν εταίρων της κλίτης» και την κατάργηση των νόμων που απαγορεύουν την πορνιογραφία και τα ομαδικά όργια 3/2: Η ΕΟΚ διακόπτει τις ενταξιακές διαπραγματεύσεις με την Ελλάδα εξαιτίας της ύπαρξης στη χώρα δικτατορικού καθεστώτος 16/2: Πολιτική κρίση στην Ιταλία προκαλεί η αδυναμία συνεννόησης των κομμάτων πάνω στο θέμα της νομιμοποίησης του διαζυγίου 27/2: Φοιτητικές εξεγέρσεις σημειώνονται ταυτόχρονα σε ΗΠΑ, Ιταλία, Βρετανία, Γαλλία και Δυτική Γερμανία 27/3: Αρχίζει στο Έκτακτο Συμβουλείο η δική της «Δημοκρατικής Αμυνας» 4/5: Η Εθνοφρουρά στις ΗΠΑ σκοτώνει τέσσερις φοιτητές στο Πανεπιστήμιο του Κεντ, στο Οχάιο 11/5: Η Τζέιν Φόντα συλλαμβάνεται διότι μοίραζε αντιπολεμικές προκηρύξεις σε στρατιωτικό κέντρο στο Τέξας 15/5: Δύο ακόμη φοιτητές σκοτώνονται από την Εθνοφρουρά στο Πανεπιστήμιο του Τζάκσον, στον Μίσισιππί 21/5: Διορία μιας εβδομάδας δίνει η κυβέρνηση στους hippies που έχουν εγκατασταθεί στα Μάταλα της Κρήτης για να αποχωρήσουν 2/6: Με νομοθετικό διάταγμα μετονομάζονται όλα τα «βασίλικά» ιδρύματα σε «εθνικά» 21/6: Η Βραζιλία κατακτά το Παγκόσμιο Κύπελλο στο Μεξικό 23/6: Η Ισρά Σύνδοδος καταγγέλλει ότι δημιουργήθηκε στη Μόκονο στρατόπεδο αλλοδαπών γυμναστών και πως αυτό οδηγεί στην υπονόμευση των ελληνοχριστιανικών ηθών και στη διαφθορά της νεολαίας
--	---	---

	ηχογράφησης σε μουσικό όργανο * Περίπου δώδεκα χιλιάδες θεατές παρακολουθούν το εναλλακτικό φεστιβάλ στο Glastonbury της Αγγλίας * O David Geffen ιδρύει την Asylum Records * O Todd Rundgren παίζει όλα τα όργανα μόνος του στο <i>Runt</i>, την πρώτη «do it yourself» παραγωγή * Οι γερμανοί Kluster παίζουν μία μουσική instrumental σε keyboards εμπνευσμένη από τη βιομηχανική κοινωνία * Οι Smockey Robinson στο <i>The Tears of a Clown</i> ανακαταίνουν τη rock μουσική με στοχασμό και κλασικής μουσικής	4/9: Νίκη του σοσιαλιστή Σαλβαδόρ Αλιέντε στη Χιλή με 36% των ψήφων 18/9: Αποσυμπυκνώνεται στη Γένοβα της Ιταλίας ο Κώστας Γεωργιάκης σε ένδειξη διαμαρτυρίας για την ύπαρξη δικτατορικού καθεστώτος στην Ελλάδα 28/9: Πεθαίνει σε ηλικία 52 ετών ο Γκαμπάλ Αμπντέλ Νάσερ 20/11: Εκρήξεις βομβών στην Αθήνα. Συλλήψεις μελών της Δημοκρατικής Άμυνας και του ΠΙΑΚ 29/11: Πανδαιμόνιο στην πλατεία Συντάγματος εν όψει της πρώτης προβολής στον κινηματογράφο Παλλάς της ταινίας <i>Woodstock</i>. Επέμβαση της αστυνομίας και δεκατρείς συλλήψεις 1/12: Η ιταλική Βουλή επικυρώνει το νόμο περί διαζυγίου 12/12: Βίαιες συγκρούσεις αστυνομικών και φοιτητών στο Μιλάνο. Δύο φοιτητές σκοτώνονται κατά τη διάρκεια των επεισοδίων
1971	3/7: Πεθαίνει στο Παρίσι ο τραγουδιστής των Doors, Jim Morrison, σε ηλικία 27 ετών από ανακοπή της καρδιάς 1/8: Οργανώνεται στη Νέα Υόρκη με πρωτοβουλία του George Harrison το Concert for Bangladesh με συμμετοχή καλλιτεχνών, όπως ο Bob Dylan και ο Eric Clapton * O Johnny Thunder σχηματίζει τους New York Dolls μια rock an roll μπάντα από τραβεστί με trash αισθητική * O Alice Cooper αναμιγνύει το hard rock με στοχασμό από την κουλτούρα της παρακμής και του τρόμου * Ανεβαίνει στο Broadway το μιούζικαλ του Andrew Lloyd Webber <i>Jesus Christ Superstar</i>	5/1: Η Χιλή συνάπτεται διπλωματικές σχέσεις με τη Λαϊκή Κίνα 4/2: Πέντε χειροβομβίδες ρίχνονται από νεοφασίστες εναντίον διαδήλωσης αριστερών στο Καταντζάρο της Ιταλίας. Ένας νεκρός και τριάντα τραυματίες 6/2: Φονικές μάχες διεξάγονται στο Μπέλαφαστ 7/2: Οι γυναίκες στην Ελβετία αποκτούν για πρώτη φορά το δικαίωμα της ψήφου 8/2: Ισχυρές δυνάμεις του Νοτίου Βιετνάμ εισβάλλουν στο Λάος. Κλιμακώνεται η κρίση στην περιοχή της Ινδοκίνας 8/2: Φυλέ θα μοιράσει ο γερμανικός στρατός για τους μακρομύληδες φαντάρους. Απορρίπτεται πρόταση να πλέκουν οι χίτες φαντάροι τα

	* Πεθαίνει στα 25 του ο Duane Allman * Πεθαίνει στα 36 του ο Gene Vincent * Σχηματίζονται οι Joy of Cooking το πρώτο γκρουπ που αποτελείται αποκλειστικά από φεμινίστριες * Ο Alice Cooper με το <i>Love It to Death</i> κάνει ευρέως γνωστό στις ΗΠΑ το horror- shock rock * Το γερμανικό συγκρότημα Faust παίζει μία μουσική συνονθύλευμα από rock φόρμες, ηλεκτρονική μουσική και απροσδιόριστους ήχους	μαλλά τους κοτσίδα 9/2: Σε κούρσιο μετατρέπεται το Αστυνομικό Τμήμα του Πέριστεριου. Η Αστυνομία κωφεύει 40 νέους που είχαν μακρύ μαλλί 17/3: Με απόφαση του Συνταγματικού Δικαστηρίου επιτρέπεται η ελεύθερη πώληση αντισυλληπτικών χαπιών στην Ιταλία 16/4: Ο Πάπας δέχεται 50 hippies στο Βατικανό 20/7: Αφαιρείται η ελληνική θγαγένεια από την εκδότηρια της Καθημερινής, Ελένη Βλάχου 2/8: Αποφασίζεται να υποβάλλονται πλέον σε έλεγχο νομιμοφορούντες οι υποψήφιοι δημοσιογράφοι 6/8: Αμερικανικό δικαστήριο επιβάλλει βαριές ποινές στους υπεύθυνους του underground περιοδικού OZ για παράβαση του νόμου «περί ασέμωνων» 13/8: Αφαιρείται η ελληνική θγαγένεια από τον Ανδρέα Παπανδρέου 20/10: Απονέμεται το νόμπελ Ειρήνης στον Βίλντ Μπραντ 28/10: Ξεκινούν οι εργασίες για την ανέγερση του «Τάματος του Έθνους» στα Τουρκοβούνια 21/11: Το Νότιο Βιετνάμ εξαπολύει επίθεση στο έδαφος της Καμπότζης 22/12: Ο Αυστριακός διπλωμάτης Κουρτ Βαλντχάιμ εκλέγεται Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ
--	--	--

ΠΗΓΕΣ

α) Συνεντεύξεις:

Άννα Σολωμού (Αθήνα): 15/07/2004.
Ανδρέας Μάλλιαρης (Αθήνα): 04/08/2004.
Αντώνης Καφετζόπουλος (Αθήνα): 20/07/2004.
Βασίλης Κωνσταντινίδης (Αθήνα): 16/12/2004.
Θανάσης Μουρατιδής (Αθήνα): 16/12/2004.
Θεοτόκης Ζερβός (Κέρκυρα): 01/07/2004.
Κώστας Φιλίνης (Αθήνα): 30/09/2004.
Λεωνίδα Λουλούδης (Αθήνα): 13/07/2004.
Μανόλης Αναστασιάδης (Αθήνα): 06/08/2004.
Μιχάλης Παπαγιαννάκης (Αθήνα): 21/07/2004.
Ρόη Ντάκουρη (Αθήνα): 03/08/2004.
Φώντας Βλάχος (Κέρκυρα): 21/06/2004.
Φώτης Κουβέλης (Αθήνα): 26/07/2004.

β) Αδημοσίευτες πηγές:

Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ): αρχεία νεολαίας.
αρχείο νεολαίας *ΕΔΑ*
αρχείο *Δημοκρατικής Νεολαίας Λαμπράκη*

γ) Δημοσιευμένες πηγές:

Επίσημα Πρακτικά της Ειδικής Επιτροπής της Βουλής του Άρθρου 35 του Συντάγματος, Περίοδος Ε' - Σύνοδος Α', Συνεδριάσεις ΡΕ' - ΡΜΕ', Τετάρτη 2 Σεπτεμβρίου- Τρίτη 10 Νοεμβρίου 1959, Αθήνα 1976.

Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Εγκληματολογική Στατιστική. Έτος 1957*, Αθήνα.

Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Εγκληματολογική Στατιστική. Έτος 1960*, Αθήνα 1963.

Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστική της Δικαιοσύνης, Πολιτικής Δικαιοσύνης, Εγκληματολογικής και Σωφρονιστικής έτους 1962*, Αθήνα 1965.

Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Έρευνα οικογενειακών προϋπολογισμών. Διεξαχθείσα εις τας αστικές περιοχάς της Ελλάδος κατά το 1957/8*, Αθήνα 1961.

Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Έρευνα οικογενειακών προϋπολογισμών. Διεξαχθείσα εις τας ημιαστικές και αγροτικές περιοχάς της Ελλάδος κατά το 1963/4*, Αθήνα 1969.

δ) Τύπος (ενδεικτικά):

Εφημερίδες:

Αθηναϊκή
Ακρόπολις
Απογευματινή
Αυγή
Βήμα (Το)
Έθνος
Ελεύθερος Κόσμος
Εμπρός
Καθημερινή
Νέα (Τα)
Ταχυδρόμος της Αιγύπτου

Περιοδικά:

Εικόνες
Εκκλησία. Επίσημον Δελτίον της Εκκλησίας της Ελλάδος
Επιθεώρηση Τέχνης
Η Γενιά μας
Μοντέρνοι ρυθμοί
Παιδεία και Ζωή. Μηνιαίο περιοδικό μελέτης- έρευνας- διαφωτισμού
Πανσπουδαστική. Δεκαπενθήμερη σπουδαστική επιθεώρηση
Ποινικά Χρονικά
Ραδιοπρόγραμμα. Έκδοσις του Εθνικού Ιδρύματος Ραδιοφωνίας
Χτυποκάρδι

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Anderson T., *The Movement and the Sixties: Protest in America from Greensboro to Wounded Knee*, Νέα Υόρκη 1995.

Baraka L., *Blues People: Negro Music in White America*, Νέα Υόρκη 1999.

Barracrough G., *An introduction to Contemporary History*, Λονδίνο 1990.

Bedarida F., *A Social History of England 1851-1975*, Λονδίνο 1979.

Bertrand M., *Race, Rock and Elvis*, Ιλινόις 2000.

Brennan A.M, Kim J., *Cold War Hothouses. Inventing Postwar Culture from Cockpit to Playboy*, Πρίνστον 2004.

Brogan H., *The Penguin History of the USA*, Αγγλία 2001.

Burnett R., *The Global Jukebox. The International Music Industry*, Νέα Υόρκη 1996.

Byrne P., «Pressure Groups and Popular Campaigns», *Twentieth-century Britain: economic, social and cultural change*, Νέα Υόρκη 1994, σελ. 442- 459.

Calanca D., «Simboli e vesti nell'Italia del boom economico», *Storia e Futuro: Rivista di Storia e storiografia* 2 (febbraio 2003), στο <http://www.storiaefuturo.com>.

Calanca D., *Storia Sociale della Moda*, Μιλάνο 2002.

Cohen S., «Popular Music gender and sexuality», Street J., Frith S., Straw W. (επιμ.), *The Cambridge Companion to Pop and Rock*, Κέμπριτζ 2001, σελ. 226- 242.

Cook C., Stevenson J., *The Handbook of the Modern World: International History and Politics since 1945*, Λονδίνο 1998.

Crainz G., *L' Italia Reppublicana*, Φλωρεντία 2000.

D' Attorre Pier P., «Anche noi possiamo essere prosperi. Aiuti ERP e politiche della produttività negli anni Cinquanta», *Quaderni Storici* 58 (aprile 1985), σελ. 55- 94.

Daufouy P., Sarton J., *Pop Music Rock*, Παρίσι 1972.

De Grazia V., «La sfida dello "star system". L' americanismo nella formazione della cultura di massa in Europa, 1920-1965», *Quaderni Storici* (aprile 1985), σελ. 95- 134.

Doherty T., *Cold War. Cool Medium. Television, McCarthyism and American Culture*, Κολούμπια 2003.

- Durant A., *Conditions of music Language, Discourse, Society*, Λονδίνο 1989.
- Easton P., «The Rock Music Community», Riordan J. (ed.) *Soviet Youth Culture*, Λονδίνο 1989, σελ. 45- 82.
- Ellwood D., Lyttelton A., «L' America arriva in Italia: Premessa», *Quaderni Storici* 58 (aprile 1985), σελ. 51- 54.
- Frisby T., «Soviet Youth Culture», Riordan J. (ed.) *Soviet Youth Culture*, Λονδίνο 1989, σελ. 1- 15.
- Frith S., «The Popular Music Industry», Street J., Frith S., Straw W. (επιμ.), *The Cambridge Companion to Pop and Rock*, Κέμπριτζ 2001, σελ. 26- 52.
- Gilbert J., *A Cycle of Outrage: America's Reaction to the Juvenile Delinquent in the 1950s*, Νέα Υόρκη 1986.
- Ginsborg P., *A History of Contemporary Italy: Society and Politics 1943 – 1988*, Λονδίνο 1990.
- Hamilton M., «Sexual Politics and African - American Music; or, Placing Little Richard in History», *History Workshop Journal* 46 (Autumn 1988), σελ. 161 - 176.
- Hinton J., «Militant Housewives: the British Housewives League and the Attlee Government», *History Workshop Journal: a journal of socialist and feminist historians* 38 (Autumn 1994), σελ. 129 - 156.
- Howlett P., «The "Golden Age", 1955-1973», *Twentieth-century Britain: economic, social and cultural change*, Νέα Υόρκη 1994, σελ. 320- 339.
- Hull G., *The Recording Industry*, Ηνωμένες Πολιτείες 1998.
- Jones S., *Rock Formation: Music, Technology and Mass Communication*, Καλιφόρνια 1992.
- Keightley K., «Reconsidering Rock», Frith S., Straw W. (επιμ.), *The Cambridge Companion to Pop and Rock*, Κέμπριτζ 2001, σελ. 109- 142.
- Landy E., *Woodstock Dream*, Μύλανο 2000.
- Levi Martin J., «Structuring the Sexual Revolution», *Theory and Society* 25 (February 1996), σελ. 105- 151.
- Lipsitz G., *Time Passages: Collective Memory and American Popular Culture*, Μινεσότα 2001.
- Longhurst B., *Popular Music and Society*, Κέμπριτζ 1995.

Marwick A., *Britain in the Century of Total War: War, Peace and Social Change 1900-1967*, Βοστόν 1968.

Mort F., Thompson P., «Retailing, Commercial Culture and Masculinity in 1950s Britain: the Case of Montague Burton, the "Tailor of Taste», στο *History Workshop: a journal of socialist and feminist historians* 38 (Autumn 1994), σελ. 106– 128.

Ochs M., *Classic Rock Covers*, Ρώμη 2001.

Olmoti G., *Il Boom 1954- 1967*, Ρώμη 1998.

Piccone Stella S., «Rebels Without a Cause": Male Youth in Italy around 1960», *History Workshop: a journal of socialist and feminist historians* 38 (Autumn 1994), σελ. 157– 178.

Pivato S., *La storia leggera. L' uso della storia nella canzone italiana*, Ρώμη 2003.

Poiger U., «Rock' n' roll, Female Sexuality, and the Cold War Battle over German Identities», *The Journal of Modern History* 68/3 (September 1996), σελ. 577- 616.

Portelli A., «L' orsacchiotto e la tigre di carta. Il rock and roll arriva in Italia», *Quaderni Storici* 58 (aprile 1985), σελ. 135-148.

Riordan J., «The Komsomol», Riordan J. (ed.) *Soviet Youth Culture*, Λονδίνο 1989, σελ. 16- 44.

Rock P., Cohen S., «The Teddy Boy» Bogdanor V., Skidelsky R. (επιμ.), *The Age of Affluence: 1951- 1964*, Λονδίνο 1970, σελ. 288- 320.

Ryback T., *Rock Around the Block. A History of Rock Music in Eastern Europe and the Soviet Union*, Νέα Υόρκη 1990.

Sanderson M., «Education and Social Mobility», *Twentieth-century Britain: economic, social and cultural change*, Νέα Υόρκη 1994, σελ. 374- 391.

Sisti E., «50 anni di storia infinita: cosi e nata la rivoluzione», *La Repubblica*: 01/08/2002.

Stone S., *Hippies: From A to Z. Their Sex, Drugs, Music and Impact on Society from the Sixties to the Present*, Σάβερ Σίτι 2000.

Straw W., «Consumption», Street J., Frith S., Straw W. (επιμ.), *The Cambridge Companion to Pop and Rock*, Κέμπριτζ 2001, σελ. 53- 92.

Street J., «Rock, Pop and politics», Street J., Frith S., Straw W. (επιμ.), *The Cambridge Companion to Pop and Rock*, Κέμπριτζ 2001, σελ. 243- 255.

Street J., «Youth culture» *Twentieth-century Britain: Economic, Social and Cultural Change*, Νέα Υόρκη 1994, σελ. 460– 475.

- Sullivan M., «*More Popular than Jesus: The Beatles and the Religious Far Right*», *Popular Music* 6/3 (October 1987), σελ. 313- 326.
- Summers A., «On Begging to be a Bridesmaid in a Ballerina Dress: some Meanings of British Fashion in the 1950s», *History Workshop Journal* 44 (Autumn 1997), σελ. 227 - 232.
- Tassani G., «Le culture della destra italiana tra dopoguerra e centrosinistra. Gentilienesimo, cattolicesimo ed evolismo a confronto e in concorrenza», *Nuova Storia Contemporanea. Bimestrale di studi Storici e politici sull' età contemporanea* 2 (marzo-aprile 2003), σελ. 135- 148.
- Thane P., «Women since 1945», *Twentieth-century Britain: economic, social and cultural change*, Νέα Υόρκη 1994.
- Théberge P., «Plugged in: technology and popular music», Street J., Frith S., Straw W. (επιμ.), *The Cambridge Companion to Pop and Rock*, Κέμπριτζ 2001, σελ. 03- 25.
- Tipton F., Aldrich R., *An Economic and Social History of Europe from 1939 to the Present*, Λονδίνο 1987.
- Tyler May E., *Homeward Bound. American Families in the Cold War Era*, Νέα Υόρκη 1988.
- Virgili F., *Shorn Women. Gender and Punishment in Liberation France*, Οξφόρδη 2002.
- Walker M., *The Cold War. A History*, Νέα Υόρκη 1995.
- Wallis R., Malm K., *Big Sounds from Small Peoples. The Music Industry in Small Countries*, Λονδίνο 1984.
- Wildt M., «Consumer Culture in the 50s West Germany», *History Workshop Journal* 39 (Spring 1995), σελ. 23- 41.
- Zanuttini P., «E niente fu piu come prima», *Il Venerdì di Repubblica* 751 (09/08/2002), σελ. 30-37.
- Zion L., «The Impact of the Beatles on Pop Music in Australia: 1963- 66», *Popular Music* 6/3 (October 1987), σελ. 291- 311.
- Zolov E., *Refried Elvis. The Rise of the Mexican Counterculture*, Καλιφόρνια 1999.
- Zucconi V., «L' uomo che inventò la parola rock 'n' roll», *La Repubblica*: 01/08/2002.
- Berstein S., Milza P., *Διάσπαση και ανοικοδόμηση της Ευρώπης, 1919 έως σήμερα*, Αθήνα 1997.
- Gillett C., *Ο ήχος της πόλης. Η κλασική ιστορία του rock*, Αθήνα 1994.

Hobsbawm E., *Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος εικοστός αιώνας 1914 – 1991*, Αθήνα 1995.

Hobsbawm E., *Η σκηνή της τζαζ*, Αθήνα 1993.

Mazower M., *Σκοτεινή Ηπειρος. Ο ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας*, Αθήνα 2001.

McKay G., «Ο αντιαμερικανισμός, οι νέοι, η μουσική ποπ και η Εκστρατεία για τον Πυρηνικό Αφοπλισμό στη Βρετανία», Mathé S. (επιμ), *Αντιαμερικανισμός. Οδηγίες χρήσεως*, Αθήνα 2003, σελ. 241- 266.

Posener A., *Λέννον*, Αθήνα 1993.

Tournès L., «Μια νέα ερμηνεία της τζαζ. Ένα φαινόμενο αντιαμερικανοποίησης στη μεταπολεμική Γαλλία, 1945- 1960», Mathé S. (επιμ), *Αντιαμερικανισμός. Οδηγίες χρήσεως*, Αθήνα 2003, σελ. 219- 240.

Young J., *Η Ευρώπη του Ψυχρού Πολέμου, 1945- 1991. Πολιτική ιστορία*, Αθήνα 2003.

Αβδελά Έ., «Δια λόγους τιμής». Βία, συναισθήματα και αξίες στη μετεμφυλιακή Ελλάδα, Αθήνα 2002.

Αβδελά Έ., «΄΄Φθοροποιοί και ανεξέλεγκτοι απασχολήσεις΄΄. Ο ηθικός πανικός για τη νεολαία στη μεταπολεμική Ελλάδα», *Σύγχρονα Θέματα* 90 (2005), σελ. 30- 43.

Αλεξίου Ι.Γ. (αρχιμανδρίτης), *Νιάτα στον εικοστό αιώνα*, Αθήνα 1969.

Ανδρουλάκης Μ., *Βαμπίρ και κανίβαλοι*, Αθήνα 2004.

Αρβανίτης Κ., «Ροκ και νεανική κουλτούρα στη δεκαετία του '60» στο Τερζάκης Φ., Τριανταφύλλου Σ. (επιμ) *Το φάντασμα μιας δεκαετίας*, Αθήνα 1994, σελ. 99- 214.

Βαλτινός Θ., *Στοιχεία για τη δεκαετία του '60*, Αθήνα 1992.

Βερναρδάκης Χ., Μαυρή Γ., *Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες στην προδικτατορική Ελλάδα. Οι προϋποθέσεις της μεταπολίτευσης*, Αθήνα 1991.

Βουγιούκας Κ., «Η επίδραση του κινηματογράφου επί των αντικοινωνικών εκδηλώσεων των ανηλίκων», *Ποινικά Χρονικά* ΙΒ΄ (1962), σελ. 577- 587.

Βουτσάς Κ., Δέδες Π. [ε.α.], *Η εγκληματικότητα των ανηλίκων εις την περιφέρειαν του πρωτοδικείου Θεσσαλονίκης από του 1958 μέχρι του 1965*, Θεσσαλονίκη 1972.

Γαρδικας Κ., *Αι ειδικαί των εγκληματιών κατηγορίαι και η μεταχείρισις αυτών*, Αθήνα 1951.

Γαρδικας Κ., «Η επίδρασις του πολέμου επί την εγκληματικότητα», *Ποινικά Χρονικά* ΣΤ΄ (1956), σελ. 418- 428.

Γεραμάνης Π., «Μουσική. Η «χρυσή» δεκαετία», *Η Καθημερινή- Επτά Ημέρες: η Ελλάδα τον 20^ο αιώνα. 1950- 1960* (28/11/1999), σελ. 29- 30.

Γιαννακόπουλος Κ., *Το παραστράτημα των ανηλίκων και η καταπολέμησής του*, Θεσσαλονίκη 1953.

Γιανναράς Χ., *Ορθοδοξία και Δύση στη Νεώτερη Ελλάδα*, Αθήνα 1992.

Γιανουλόπουλος Γ., *Ο μεταπολεμικός κόσμος. Ελληνική και ευρωπαϊκή ιστορία 1945- 1963*, Αθήνα 1992.

Δασκαλόπουλος Ι.Μ., «Προσδιορισμός των ορίων εφαρμογής του Ν.Δ. 4000/59 και της έννοιας της «αδιαζούσης θρασύτητας». Τα όρια εφαρμογής του άρθρου 181 § 1 Π.Κ.», *Ποινικά Χρονικά ΙΣΤ'* (1966), σελ. 252- 255.

Δελβερούδη Ε.Α., «Οι νέοι διασκεδάζουν: ελεύθερος χρόνος και ψυχαγωγία στις κωμωδίες του ελληνικού κινηματογράφου», στο *Πρακτικά του διεθνούς Συμποσίου: οι χρόνοι της Ιστορίας. Για μια ιστορία της παιδικής ηλικίας και της νεότητας*, Αθήνα 1998, σελ. 265- 270.

Δελβερούδη Ε.Α., «Ελληνικός κινηματογράφος 1955- 1965: Κοινωνικές αλλαγές της μεταπολεμικής εποχής στην οθόνη», στο *Πρακτικά Επιστημονικού Συμποσίου: 1949- 1967. Η εκρηκτική εικοσαετία*, Αθήνα 2002, σελ. 163- 176.

Δελβερούδη Ε.Α., *Οι νέοι στις κωμωδίες του ελληνικού κινηματογράφου 1948- 1974*, Αθήνα 2004.

Δελβερούδη Ε.Α., «Κινηματογράφος. Θρίαμβος της κωμωδίας», *Η Καθημερινή- Επτά Ημέρες: η Ελλάδα τον 20^ο αιώνα. 1950- 1960* (28/11/1999), σελ. 38- 39.

Δηματάτης Ν., *Get that Beat. Ελληνικό ροκ 60s & 70s*, Θεσσαλονίκη 1998.

Ζουράρις Γ., *Φλερτ και ερωτική ζηλοτυπία*, Αθήνα 1947.

Ζουράρις Γ., *Αντανισμός. Το πάθος εις το φως της επιστήμης*, Αθήνα 1965.

Ζουράρις Γ., *Σεξουαλική ζωή. Αποχή, εγκράτεια, ακολασία και η εξασθένησις της ορμής*, Αθήνα 1947.

Θεοδωράκης Μ., *Πού να βρω την ψυχή μου...Τέχνη και πολιτισμός*, Αθήνα 2001.

Θεοδωράκης Μ., *Το Μανιφέστο των Λαμπράκηδων. Ποιοι είμαστε. Τι θέλουμε. Γιατί μας πολεμούν*, Αθήνα 1966.

Καθρεπτίδης Παντελεήμων (αρχιμανδρίτης), *Τα εκ της αθεϊστικής προπαγάνδας δημιουργούμενα ειδικά προβλήματα παρά τη νεολαία της Ελλάδος*, Αθήνα 1972.

Καλλίας Κ., *Η εγκληματικότητα και ιδίως των ανηλίκων*, Αθήνα 1961.

Καλλιβρετάκης Λ., «Προβλήματα ιστορικοποίησης του Rock φαινομένου: εμπειρίες και στοχασμοί», *Τα Ιστορικά* 11/20 (Ιούνιος 1994), σελ. 157 – 174.

Καλλιβρετάκης Λ., «Το ελληνικό 1965 του Eric Clapton», *Τα Νέα*: 13/08/1999.

Καρανίκας Δ., *Οι επικίνδunami ανήλικοι*, Θεσσαλονίκη 1949.

Καραποστόλης Β., *Η καταναλωτική συμπεριφορά στην ελληνική κοινωνία 1960-1975*, Αθήνα 1984.

Καραποστόλης Β., *Πρότυπα κατανάλωσης στην ελληνική ύπαιθρο: συγκρίσεις με τα αστικά πρότυπα 1964-1974*, Αθήνα 1979.

Κατσαούνης Α., *Επιβλαβής τύπος και παιδική εγκληματικότητα*, Θεσσαλονίκη 1950.

Καίος Ν., «Η νεολαία στο προσκήνιο», *Η Καθημερινή- Επτά Ημέρες: η Ελλάδα τον 20^ο αιώνα. 1960- 1965* (05/12/1999), σελ. 18- 19.

Κόρνελ Ρ., *Οι νέοι και ο κομμουνισμός*, χ.χρ.

Λάδης Φ., *Μίκης Θεοδωράκης. Το χρονικό μιας επανάστασης. 1960-1967. Η ιστορία της γενιάς του 1-1-4 και των «Λαμπράκηδων»*, Αθήνα 2001.

Λιάκος Α., *Νεανικές οργανώσεις*, Αθήνα 1988.

Λιναρδάτος Σ., *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα*, τ. Γ' (1955- 1961), Αθήνα 1978.

Λούκος Χ., «Κοινωνική ιστορία του τάνγκο. Από τις υποβαθμισμένες συνοικίες του Buenos Aires στα σαλόνια της Ευρώπης», *Μνήμων* 20 (1998), σελ. 251- 270.

Μιχαηλίδης Α., *Δυσμενείς επιδράσεις επί της νεολαίας*, Αθήνα 1968.

Μπαλτάς Α., «Η σαγήνη των πολιτικών συσχετισμών», *Επιστημονικό συμπόσιο: 1949- 1967: η εκρηκτική εικοσαετία*, Αθήνα 2002, σελ. 17- 29.

Μπεζενίτης Π. (αρχιμανδρίτης), *Σήματα πορείας*, Αθήνα 1975.

Μπενάς Τ., *Ένα συνέδριο που δεν έγινε ποτέ. Πρόδρομα ανανεωτικά στοιχεία της προδικτατορικής Αριστεράς*, Αθήνα 1995.

Νάκος Π., *Φταίει και το σχολείο*, Θεσσαλονίκη 1969.

Νικολακόπουλος Η., «Ο Συναγερμός του Α. Παπάγου», *Η Καθημερινή- Επτά Ημέρες: η Ελλάδα τον 20^ο αιώνα. 1950- 1960* (28/11/1999), σελ. 10- 12.

Νικολακόπουλος Η., «Νέοι πολιτικοί σχηματισμοί», *Η Καθημερινή- Επτά Ημέρες: η Ελλάδα τον 20^ο αιώνα. 1950- 1960* (28/11/1999), σελ. 16- 18.

Νοταράς Γ., «Νίκος Μαστοράκης, Τάσος Φαληρέας: Δύο άνθρωποι, μια εποχή, καμία σχέση», *Τηχος και ΗΙ-ΕΙ* 243 (Ιούνιος 1993), σελ. 35- 45.

Νοταράς Γ., «Μουσική. Απόλυτη ρήξη», *Η Καθημερινή- Επτά Ημέρες: η Ελλάδα τον 20^ο αιώνα. 1960- 1965* (05/12/1999), σελ. 37- 38.

Όλιβερ Π., *Η ιστορία του blues*, Αθήνα 1995.

Πάλλας Δ., *Ορθοδοξία και Παράδοση. Δοκιμή Αυτοβιογραφίας*, Ηράκλειο 2005.

Παπαγεωργίου Β., «Το Ν.Δ. 4000/1959 περί καταστολής αξιοποιώνων τινών πράξεων κλπ και ο τεντυμπούσμος», *Ποινικά Χρονικά* ΙΕ' (1965), σελ. 124- 125.

Παπαδημητρίου Ρ., *Η προστασία του παιδιού*, Θεσσαλονίκη 1953.

Παπαδημητρίου Χ., «Σημειώσεις για το Φεμινιστικό κίνημα της δεκαετίας του 60» στο *Το φάντασμα μιας δεκαετίας*, Αθήνα 1994, σελ. 473- 510.

Παπαδημητρίου Χ., *The Beatles. Here, there and everywhere*, Αθήνα 2003.

Παπαδημητρίου Χ. (επιμ.), *Rock & Roll Circus: μια συλλογή κειμένων για την κουλτούρα της μουσικής μέσα από κείμενα των περιοδικών ΖΟΟ και Ποπ και Ροκ*, Αθήνα 2000.

Παπαζαχαρίου Ι., *Οι επιπτώσεις του παγκοσμίου και ελληνικού ηθικού χάους επί της ελληνικής νεότητας και η προώθησις του θεσμού των δικαστηρίων ανηλίκων*, Αθήνα 1975.

Παπαθανασίου Ι., «Ορια και δυναμική της ένταξης στην προδικτατορική ΕΔΑ. Απόπειρα καταγραφής της αριθμητικής εμβέλειας, της γεωγραφικής κατανομής και της κοινωνικής σύνθεσης του αριστερού πληθυσμού», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* 86 (1995), σελ. 21- 82.

Παπαθανασίου Ι., «ΕΔΑ: Το Μαζικό Κόμμα της Προδικτατορικής Αριστεράς (1963- 1967)», *Πρακτικά 4^{ου} Επιστημονικού Συνεδρίου Ιδρύματος Σάκη Καράγιωργα: Η Ελληνική Κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945- 1967)*, Αθήνα 1994, σελ. 681- 698.

Παραδείσι Μ., «Η παρουσίαση της νεολαίας στα κοινωνικά δράματα της δεκαετίας του εξήντα», *Τα Ιστορικά* 12/22 (Ιούνιος 1995), σελ. 205– 218.

Παρασκευαΐδης Χ. (αρχιμ.), *Η Εκκλησία και τα Νειάτα*, Αθήνα 1974.

Πιπινέλη- Ποταμιάνου Ά., *Η εγκληματικότητα των ανηλίκων ως ψυχολογικών και παιδαγωγικών πρόβλημα*, Αθήνα 1956.

Πλατανιάς Θ., *Το πρόβλημα της νεολαίας στην Ελλάδα και το εξωτερικό*, Αθήνα 1974.

Πόθος Μ., *Εγκληματικά περιοχάι και συμμορίαί ανηλίκων. Κοινωνιολογική μελέτη περί της Εγκληματικότητος Ανηλίκων εν ταις αγγλοσαζονικαίς χώραις ιδία ταις ΗΠΑ*, Αθήνα 1971.

Ριζάς Σ., *Η Ελλάδα, οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ευρώπη, 1961- 1964*, Αθήνα 2001.

- Σαββόπουλος Δ., *Τα λόγια και τα τραγούδια*, Αθήνα 1976.
- Σαββόπουλος Δ., *Φορτηγό, δέκα χρόνια κομμάτια*, Αθήνα 1982.
- Σαιν- Μαρτέν Κ., *Λαμπράκηδες. Ιστορία μιας γενιάς*, Αθήνα 1984.
- Σβολόπουλος Κ., «Ο Καραμανλής στο προσκήνιο», *Η Καθημερινή- Επτά Ημέρες: η Ελλάδα τον 20^ο αιώνα. 1950- 1960* (28/11/1999), σελ. 13- 15.
- Σπινέλλη Κ., *Ανήλικοι εγκληματίες ή νεαροί παραβάτες; Το πρόβλημα υπό το πρίσμα της «θεωρίας της ετικέτας»*, Αθήνα 1976.
- Σταθάκης Γ., *Το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ. Η Ιστορία της αμερικανικής βοήθειας στην Ελλάδα*, Αθήνα 2004.
- Τουρκοβασίλης Γ., *Τα ροκ ημερολόγια: ελληνική νεολαία και ροκ εν ρολ*, Αθήνα 1984.
- Τριανταφύλλου Σ., «Σημείωμα για τον αντιαμερικανισμό στην Ελλάδα», Mathé S. (επιμ), *Αντιαμερικανισμός. Οδηγίες χρήσεως*, Αθήνα 2003, σελ. 9- 22.
- Τσαουσής Δ., *Η εγκληματικότητα των ανηλίκων στην περιοχή της πρωτεύουσας*, Αθήνα 1974.
- Τσιφιντάνης Α., *Οι νέοι και η εποχή μας*, Αθήνα 1971.
- Φιλίπιδης Τ., *Η επίδραση του κινηματογράφου επί της εγκληματικότητας των ανηλίκων*, Δημοσιεύματα Εταιρείας Προστασίας Αποφυλακιζομένων Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1952.
- Χριστοδούλου Α., *Η εγκληματικότητα των ανηλίκων κατά τα στατιστικά δεδομένα*, Δημοσιεύματα Εταιρείας Αποφυλακιζομένων Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1951.
- Χρηστάκης Ν., «Ο ερευνητής, οι νέοι και οι άλλοι: ερωτήματα με αφορμή μια έρευνα για τους νέους» στο *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* 107 (2002), σελ. 47- 60.
- Χρηστάκης Ν., *Μουσικές ταυτότητες: αφηγήσεις ζωής μουσικών και συγκροτημάτων της ελληνικής ανεξάρτητης σκηνής ροκ*, Αθήνα 1994.
- χ.σ., *Οι πρώτοι δώδεκα μήνες της κυβερνήσεως Συναγερμού. 16 Νοεμβρίου 1952- 16 Νοεμβρίου 1953. Οικονομική πολιτική, στρατός και ασφάλεια, η διεθνής θέση της Ελλάδος*, Αθήνα 1953.
- χ.σ., «Τα προβλήματα της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησας», *Ηθογραφικά ταξίδια στην Ελλάδα, Θέατρο, Ομιλούν οι ειδικοί*, Αθήνα 1961, σελ. 279- 280.

Η έρευνα με τίτλο
«Ήχοι και απόηχοι: κοινωνική ιστορία του ροκ εν ρολ φαινομένου στην Ελλάδα, 1956- 1967»
κατατέθηκε ως διδακτορική διατριβή του Κώστα Κατσάπη
στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας
του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

